

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК
УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Збірник наукових праць

*За матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції
25-26 травня 2016 року*

**ІДЕЇ АКАДЕМІКА ІВАНА ЗЯЗІОНА
У ПРАЦЯХ ЙОГО УЧНІВ І СОРАТНИКІВ**

**Випуск 45 (49)
Частина 1**

*За редакцією
члена-кореспондента Національної академії педагогічних наук Ук-
раїни, доктора педагогічних наук, професора
О.Г. РОМАНОВСЬКОГО*

Харків НТУ «ХПІ» 2016

ББК 74в7

П78

УДК 378:37.03+316.344.42

Рецензенти: **Р. С. Гуревич**, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України
В. В. Рибалка, доктор психологічних наук, професор
В. О. Лозовой, доктор філософських наук, професор

Свідчення про державну реєстрацію: КВ №7762 від 21.08.2003 р.

ВКЛЮЧЕНИЙ У ДОВІДНИК ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ БАЗИ ДАНИХ ULRISCH'S PERIODICALS DIRECTORY (NEW JERSEY, USA)

Друкується за рішенням Вченої ради Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», протокол № 3 від 08.04.2016 .

Редакційна колегія:

В. Г. Кремень, д-р. філос. н., професор, академік НАН України і НАПН України (голова)
Є. І. Сокол, д-р. техн. н., професор, член-кореспондент НАНУ (співголова)
О. Г. Романовський, д-р. пед. н., професор, член-кореспондент НАПНУ (заступник голови)
В. М. Бабасв, д-р. держ. упр. професор
В. П. Андрущенко, д-р. філос. н., професор, академік НАПН України
Н. Г. Ничкало, д-р. пед. н., професор, академік НАПН України
І. Д. Бех, д-р. психол. н., професор, академік НАПН України
В. І. Луговий, д-р. пед. н., професор, академік НАПН України
В. Ю. Биков, д-р. техн. н., професор, академік НАПН України
С. О. Сисосва, д-р. пед. н., професор, член-кор. НАПН України
Г. О. Балл, д-р. психол. н., професор, член-кор. НАПН України
Р. С. Гуревич, д-р. пед. н., професор, член-кор. НАПН України
Л. Л. Товажнянський, д-р. техн. н., професор, почесний академік НАПН України
В. В. Рибалка, д-р. психол. н., професор
Т. І. Сушенко, д-р. пед. н., професор
В. О. Моляко, д-р. психол. н., професор
Н. А. Побірченко, д-р. психол. н., професор
Л. П. Пуховська, д-р. пед. н., професор
О. М. Пехота, д-р. пед. н., професор
В. В. Корженко, д-р. філос. н., професор
А. І. Грабченко, д-р. техн. н., професор
М. Д. Годлевський, д-р. техн. н., професор
О. С. Куценко, д-р. техн. н., професор
В. Б. Самородов, д-р. техн. н., професор
О. С. Пономарьов, професор
С. М. Пазинич, д-р. філософії, професор
О. А. Ігнатюк, д-р. пед. н., професор
Н. В. Підбуцька, к.пед. н., доцент (відповідальний секретар)

Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти
[Текст] : П78 зб. наук. праць / за ред. Л.Л. Товажнянського, О.Г. Романовського. – Вип. 45 (49). Ч. 1 – Харків :

НТУ «ХПІ», 2016. – 394 с.

Розглянуто психолого-педагогічні аспекти проблем підготовки фахівця, теоретико-практичні компоненти теорії управління, компоненти інноваційної складової розвитку освіти, психологічні проблеми соціального життя. Проаналізовано питання удосконалення рівня підготовки фахівця та інноваційних аспектів у сфері освіти та управління.

Адресовано науковим працівникам, педагогам, аспірантам, тим хто займається дослідженням проблем підготовки гуманітарно-технічної еліти.

ББК 74в7

ISSN 2078-7812

© Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

І РОЗДІЛ

КОНЦЕПЦІЯ ПЕДАГОГІКИ ДОБРА І. А. ЗЯЗЮНА ЯК ОСНОВА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 378:37.03

Є. І. Сокол
м. Харків, Україна

НОВЕ ПЕДАГОГІЧНЕ МИСЛЕННЯ У ВИМІРАХ АКАДЕМІКА І. А. ЗЯЗЮНА І ОСВІТНІЙ ПРАКТИЦІ НТУ «ХП»

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Вхідження людства в третє тисячоліття ознаменоване не стільки хронологічними змінами в літочисленні, скільки оновленим поглядом світової спільноти и майбуття, визначенням ціннісних властивостей суспільного життя, які характеризують його якість. Побудова освіти в контексті нових потреб і можливостей, модернізація усіх її складників перетворюється на першочергову необхідність.

У 2016 році ми відзначаємо 78-річчя з дня народження Івана Андрійовича Зязюна, доктора філософських наук, професора, академіка НАПН України, заслуженого працівника вищої школи України.

Сьогодні ми вшановуємо пам'ять видатної людини, Вчителя з великої літери, філософа, педагога, організатора освіти, літератора і Громадянина, якого добре знали і пошановують в Україні та за її межами. Ми раді відзначити, що були сучасниками академіка І.А. Зязюна і мали особисту можливість спілкування з педагогом, обговорення важливих питань сьогодення вищої школи, доторкнутися до наукової сарбниці діяльності педагога-майстра, наково-педагогічна діяльність якого два останніх десятиріччя тісно пов'язана із діяльністю нашого технічного університету, його наукових і культурних заходів.

Майстер-педагог був поборником нового педагогічного мислення. Так на його думку «...нове педагогічне мислення має бути людиноцентричним, ґрунтуватися на прагненні до гармонії, на екологічному імперативі та принципах синергетики – сумісному рухові, використанні цілеспрямованих однобічних впливів, що співпадають і із внутрішніми цілеспрямовуваннями та тенденціями розвитку особистості й колективу» [2, с. 12].

Метою роботи ставимо розкрити суть нового педагогічного мислення у вимірах академіка І.А. Зязюна і освітній практиці НТУ «ХП».

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан освіти в Україні віддзеркалює соціально-економічний і культурно-історичний стан держави. Саме забезпечення високоякісної освіти в на всіх її етапах і рівнях, рівний доступ до неї розглядались і розглядаються нами як пріоритетне завдання сьогодення, що має не лише педагогічний чи суто науковий контекст, але й соціальний і політичний.

Освіта є основним інструментом перетворень у напрямі сталого розвитку, підвищує здатність людей перетворювати своє бачення бажаного суспільства на реальність. Освіта не тільки забезпечує науковими й технічними знаннями, вона також посилює мотивацію, визнання і громадську підтримку руху в напрямі сталого розвитку та сприяє ширшому застосуванню знань.

Міжнародна спільнота зараз упевнена, що набуті через освіту цінності, поведінка, стиль життя є підґрунтям сталого майбутнього людства. Освіта для сталого розвитку людства стає процесом навчання, як приймати рішення, що стосуються довготривалого майбутнього економіки, екології, рівності всіх спільнот. Вибудова засад для способу мислення, орієнтованого на майбутнє, є ключовим завданням освіти.

У сучасному суспільстві якість освіти є головним аргументом у забезпеченні високого рівня життєвої і професійної компетентності людини, який би задовольнив потреби особистості, суспільства і держави загалом у розвитку людського потенціалу. Визначення рівня навчальних досягнень учнів є особливо важливим з огляду на те, що навчальна діяльність у кінцевому підсумку повинна не просто давати людині суму знань, умінь та навичок, а формувати її компетентності як самоздатність до оптимальних дій.

Забезпечення сталого соціально-економічного розвитку нашої країни, повинно стати одним з основних завдань нашої національної вищої школи, особливо її провідних навчальних закладів. До них із повним правом належить і Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», один із найстаріших вищих технічних навчальних закладів України, заснований ще в 1885 році.

«Харківському технологічному інституту доведеться ще довго розширяться і розвиватися, і життя його буде лічитися не десятиліттями, а століттями.» – цей вислів засновника нашого університету професора В.Л. Кирпичова виявився пророчим. Нещодавно ми відсвяткували 125-річчя цього інституту.

ткували 130-у річницю рідного навчального закладу. Створений свого часу як технологічний інститут, він виріс у потужний, авторитетний освітній центр, відомий своїми здобутками у підготовці фахівців та наукових дослідженнях. Наш університет є потужним і дуже складним навчально-науковим комплексом із глибокими та непересічними традиціями. Визнання університету в Україні і в світі підкріплюється наступними позиціями:

- університет отримав статус національного і дослідницького та був акредитований на четвертий рівень акредитації;
- за підсумками рейтингу «ТОП-200» університет посів четверте місце серед українських вищих навчальних закладів;
- за показниками наукометричних даних SCOPUS університет займає 9 місце в Україні;
- за версією міжнародного рейтингу WebometricsRankingsofWorldUniversities університет займає друге місце в Україні;
- у 2013 році університет увійшов до світового рейтингу QS “WoldUniversitiesRankings 2013”;
- університет прийнятий в асоціацію Європейських університетів і університетів Чорноморського басейну.

Сьогодні в університеті навчається близько 16 тис. студентів за 19 напрямками та 40 спеціальностями.

Навчальний процес і наукові дослідження проводять 1743 викладачів та 300 науковців, серед них 210 докторів наук та 872 кандидатів наук.

Педагогам нашого університету притаманна філософія інженерної освіти, орієнтована не просто на задоволення потреб суспільного виробництва, а на випередження суспільного розвитку.

Метою діяльності педагогів НТУ «ХПІ» завжди було виховання особистості, керівника, лідера, а не бездумного виконавця. Навчальний процес у нашому університеті базується на прогресивних методологіях, методично-організаційних підходах, серед яких визначальними є наскрізна фундаменталізація освіти, підготовка студентів до творчого пошуку та прийняття оригінальних патентоспроможних і конкурентно-спроможних інженерних рішень, глибока екологічна підготовка фахівців та ін.

Сьогодні, виходячи з визначальних проблем національної економіки, особливого значення набуває істотне удосконалення фахової підготовки майбутніх інженерів на підставі кластерного підходу, яка, у свою чергу, потребує їхнього озброєння людинознавчими технологія-

ми, глибокими психолого-педагогічними та управлінськими знаннями, загальною та управлінською культурою, сучасними педагогічними, психологічними та управлінськими технологіями.

Підготовка інженерних кадрів в умовах університету завжди відбувалася відповідно до визначальних тенденцій розвитку науки й техніки, враховуючи безпосередню участь науковців у самому формуванні цих тенденцій, світовий рівень досліджень і розробок, активне впровадження їх результатів у виробництво і навчально-виховний процес. На цих принципах будувалися славетні традиції наукового пошуку, використання досягнень прогресивної наукової думки при виборі змісту і технологій навчання фахівців. Саме вони стали основною передумовою формування значного наукового, інтелектуального і кадрового потенціалу університету. При цьому проблеми виховання творчої особистості майбутнього фахівця завжди були в центрі уваги ректорату і всього професорсько-викладацького складу.

Практика переконливо доводить, що сьогодні кожен випускник університету повинен володіти не тільки технічними, правовими та економічними знаннями, не тільки управлінськими технологіями, а й основами соціальної педагогіки і психології, знаннями психології міжособистісного спілкування, умінням керувати формуванням такої атмосфери спілкування, яка б максимально сприяла плідній виробничій діяльності. Озброєння такими знаннями має істотно підсилити гуманізацію вищої технічної освіти і прискорити формування конкурентоспроможного випускника вища – яку варто розглядати як творчу еліту нової формації.

З початку нового тисячоліття гуманітарна парадигма в освітній практиці нашого університету набуває нового імпульсу при активній підтримці членів НАПН України, академіків І.А. Зязюна, С.У. Гончаренко, провідних інститутів при НАПН України.

Із 2000 року в університеті плідно функціонує кафедра педагогіки і психології управління соціальними системами, перша в країні кафедра подібного характеру в технічному університеті, яку очолив професор Романовський О.Г., автор інноваційної педагогічної концепції істотного посилення спеціальної підготовки майбутніх інженерів до управлінської діяльності, а також виявлення, відбору й цілеспрямованої фахової підготовки та виховання професійних керівників-лідерів.

Одним із перших практичних кроків нової кафедри стала організація і проведення Міжнародної наукової конференції «Творча

особистість у системі неперервної професійної освіти», що відбулася в ХДПУ 16–17 травня цього року. Тематика конференції привернула увагу провідних вітчизняних та іноземних учених – філософів, педагогів, психологів, економістів, представників 37 навчальних закладів, наукових і практичних організацій і установ із 11 міст України, а також науковців із Росії, США, Німеччини, Франції, Греції, Польщі, Румунії, Угорщини. Сто п'ятдесят доповідей, представлених учасниками конференції, були обговорені на пленарному та секційних засіданнях за такими напрямами: *сучасні психолого-педагогічні дослідження проблем формування творчої особистості; філософія освіти на порозі XXI століття; проблеми пошуку, виховання і професійної підготовки лідерів XXI століття; перспективні освітні технології і розвиток творчих здібностей молоді; дослідження проблем педагогіки вищої школи; модель спеціаліста України XXI століття; проблеми гуманізації та гуманітаризації вищої інженерної освіти*. Зацікавленість, обізнаність у проблемах, що обговорювалися, забезпечили конструктивність діалогу, допомогли ще раз переконатися, що дослідження вчених України, практичний доробок педагогів вищої, у тому числі інженерної освіти, співзвучні світовим тенденціям.

У 2000 році було розроблено і почала плідно реалізовуватись Концепція формування національної гуманітарно-технічної еліти в умовах нашого університету (її автори професори Л.Л. Товажнянський, О.Г. Романовський, О.С. Пономарьов), яка виступила методологічним підґрунтям підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців інженерно-технічного та економічного профілю в умовах нашого університету, набуло розвитку й впровадження при підготовці 2-х докторських, 18-ти кандидатських дисертацій з педагогіки («Теорії та методики професійної освіти», «Теорія і методика виховання») та 3-х кандидатських дисертацій з психології («Інженерна психологія, психологія праці», «Педагогічна та вікова психологія»).

За активної підтримки вчених Національної академії педагогічних наук України, особисто академіків І.А. Зязюна, В.Г. Кременя, Н.Г. Ничкало, ректоратом нашого університету було започатковано традицію проведення Кримських Педагогічних читань (2000-2003, 2008, 2010, 2013 рр.), які виступали площадкою для діалогу між «технарями» та педагогами, психологами, фахівцями у галузі філософії, соціології, менеджменту, і доводили актуальність звернення до гуманітарних аспектів освіти, філософії освіти, пошуку перспективних освітніх технологій і розвитку особистісно-професійного потенціалу майбу-

тнього фахівця, педагогічної майстерності викладача вищої технічної школи, його компетентності.

І.А. Зязюн наголошував, що «До цього часу я дотримуюсь переконання, що *вчитель – основоположна сила соціального відтворення – культурного, економічного, політичного. Без нього унеможливаються соціальний поступ, будь-які досягнення держави і народу. Він є безпосередньою продуктивною силою. Це стверджує історія. Це засвідчує сучасне життя. Без цього неможливе осяжне майбутнє. Певно, це загальнопланетарна закономірність*» [1, с. 13].

Дійсно, традиційна модель освіти, що цілеспрямована на передачу майбутньому спеціалісту необхідних знань, умінь, навичок, у наш час втрачає свою перспективність. Тому виникає необхідність зміни стратегічних, глобальних цілей освіти, перестановки акценту зі знань спеціаліста на його людські, особистісні якості, що постають водночас і як мета, і як засіб його підготовки до майбутньої професійної діяльності. Цілком можна погодитися із думкою І.А. Зязюна, який відзначав, що «... важливішими цілями створення системи неперервної освіти є, по-перше, творча діяльність спеціаліста, здатність до гнучкої її переорієнтації згідно зі змінами в системі соціальних і культурних інститутів сучасного суспільства, орієнтованого на людські цінності, і, по-друге, формування особистісних якостей людини, які визначають не лише її суто професійні характеристики, але й стиль мислення, рівень культури, інтелектуальний розвиток» [2, с. 11].

Тож, особистісно-гуманна орієнтація освіти є зараз загально-визнаною. Проте, І.А. Зязюн слушно зауважив «... це ще не гарантує її реального втілення у життя, бо у нас ще сильні традиції декларативного, гаслового, а нерідко і спекулятивного гуманізму, та й перехід до реального, істинного гуманізму є непростим навіть у теорії, а що вже говорити за практику, де постійно відбиваються наслідки соціально орієнтованого авторитарного виховання і жорстко регламентованого (навіть у модифікаціях, що розвивають) учіння. Серед багатьох факторів, які впливають на реальний поступ до гуманної освіти, орієнтованих на особистість, що сприяють створенню умов її творчого розвитку і самореалізації, необхідно звернути увагу на пошук і вибір пріоритетів і їх акцентування в теоретичних підходах, оцінках і практичній діяльності» [2, с. 11].

Отже, з позицій вічних цінностей та ідей гуманного підходу до освіти до безсумнівних пріоритетів треба віднести ідеї: «... гуманістичної спрямованості на протидію тоталітарно-авторитарній, переваги

загальнодержавних інтересів над регіональними, кон'юнктурними, пріоритету екологічного над техногенним, творчого над репродуктивним, ціннісного (аксіологічного) над інформаційним» [2, с. 12].

Аналіз дидактичних пошуків у сфері побудови навчального процесу в сучасній педагогіці вищої школи (вітчизняній і зарубіжній) показують, що вони відтворюють і одночасно слугують простором розгортання двох типів науково-педагогічної свідомості. Іван Андрійович підкреслював, що *перший, сцієнтистсько-технократичний*, проектує соціально-інженерну ідеологію у сферу дидактики, розглядає учіння як тотально конструйований процес з жорстко запланованими, фіксованими результатами, орієнтує студентів на еталонні знання, засвоєння заданих зразків. *Другий, гуманістичний*, реалізує у сфері учіння самостійне засвоєння нового досвіду з неочевидними результатами, орієнтує студентів на розвиток своїх пізнавальних і особистісних можливостей.

На думку вченого визначальними для гуманістично орієнтованої науково-педагогічної свідомості є такі дидактичні категорії, як наукове дослідження, процесуальна орієнтація, вирішення проблем, постановка і перевірка гіпотез, збір даних, експеримент, перенесення знань, моделювання, аргументація, прийняття рішень, співвіднесення моделі та реальності, рефлексивне, критичне, творче мислення, розвиток сприйнятливості, рольове розігрування, релевантність, пошук особистісних смислів тощо [2, с. 13].

Важливо наголосити, що за умов сьогодення при формуванні освітніх програм трьох рівневої підготовки фахівців в умовах нашого університету варто не розгубити накопичений соціально-гуманітарний потенціал дисциплін, які віднесено до вибіркової частини, враховуючи їхню важливу роль у формуванні професійних компетентностей і результатів навчання наших випускників, майбутніх конкурентомпоможних фахівців.

Не можна обійти стороною і таке важливе питання як роль викладача у навчально-виховному процесі вищої школи. Педагога завжди розглядають як суб'єкта освітнього процесу, бажано бачити професіоналом, новатором, творчою особистістю. Як не погодитися із думкою Івана Андрійовича, що «...Відповідальне ставлення до педагогічної професії передбачає методологічну підготовку (знання філософії та логіки, психології та соціології), використання педагогічних знань (основних дидактичних понять і категорій, положень і принципів педагогіки як науки), оволодіння педагогічними технологіями засвоєння

змісту, уособлення через обраний метод (формулювання тези, постановка проблеми, введення теми, організація комунікації і т.п.), розвиток власних рефлексивних здатностей (постійний аналіз власного досвіду, зіставлення з науковими нормами, оцінка). Ставлення до справи формується у педагога і зовнішніми умовами (цінностями суспільства, атмосферою в колективі), які визначають рівень реалізації професійного потенціалу в даній ситуації» [2, с. 18].

Педагогічна майстерність – це діяльність педагога на рівні зразків й еталонів, відпрацьованих у практиці й уже описаних у методичних розробках і рекомендаціях. Протягом 2010–2014 рр. на базі нашого університету проводилися Академічні педагогічні читання, де виступали найкращі провідні фахівці у сфері вищої освіти. Серед них безперечно заслуговують на особливу увагу виступи Івана Андрійовича Зязюна. Вектор питань, які були у центрі виступів видатного майстра – це обговорення шляхів вдосконалення педагогічної майстерності, формування у педагога позиції толерантності, педагогічне спілкування як професійно-педагогічний феномен, психолого-педагогічне значення честі і гідності учня та педагога, психопедагогіка, прикладні знання із психології розвитку, навчання-виховання студентів, знання законів психіки та керівництво ними при підвищенні якості навчання свої вихованців, розвиток творчої особистості та багато ін.

Майстерність педагога прямо не пов'язана зі стажем його роботи. На відміну від майстерності педагогічна творчість, як відзначає І.А. Зязюн, – це завжди пошук і знаходження нового: або для себе (виявлення педагогом варіативних нестандартних способів рішення педагогічних завдань), або для себе й інших (створення нових оригінальних підходів окремих прийомів, що перебудовують відомий педагогічний досвід) [3, с. 4].

Іван Андрійович слушно зауваживав, якщо серед усіх факторів, які впливають на результативність педагогічного процесу, розглянути лише пов'язані з особистістю педагога, його професіоналізмом, педагогічною майстерністю, то основоположними треба відзначити: психолого-педагогічну підготовку і ставлення до справи [4, с. 5].

На його думку «...Психолого-педагогічна підготовка складається з таких основних компонентів:

- функціональне самовизначення педагога в навчальному процесі (хто я? для кого я?), його позиція;
- знання про критерії педагогічної дії, взаємодії, процесу;

• педагогічні здібності як основний показник педагогічної майстерності (як я реалізую критерії педагогічного процесу? Чи ті методи використовую? Якою мірою впливаю на студентів, чи є для них авторитетом, зразком для наслідування? Наскільки продуктивно розвиваю мисленнєво-технічні, комунікативні, рефлексивні, естетичні здібності?)

• рефлексія педагогічних дій на кожному інтервалі навчального процесу (для чого? що? як? чи досягнув мети?)» [2, с. 18].

Отже, кожен педагог продовжує справу своїх попередників, педагог-творець бачить ширше й значно далі. Кожен педагог, так чи інакше перетворить педагогічну дійсність, але тільки педагог-творець активно бореться за кардинальні перетворення й сам у цій справі являє наочний приклад.

Відомо, що на протязі тривалого часу Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» є одним з лідерів вищої технічної освіти в Україні. Проведення міжнародних науково-практичних, науково-методичних конференцій і семінарів стало регулярним, до нашого університету приходять учитися і викладачі з інших вищих навчальних закладів міста. Їм допомагають накопичений в університеті величезний досвід методичної роботи, нові освітні технології. Серед таких заходів слід перш за все визначити Міжнародні наукові конференції: Кримські педагогічні читання (2000–2003, 2008, 2010, 2013 рр.); «Творча особистість у системі неперервної професійної освіти» (16–17 травня 2000 р.), «Формування національної гуманітарно-технічної еліти» (23–24 травня 2002 р.), «Управління великими соціальними системами та гуманітарно-технічна еліта» (22–23 травня 2003 р.), «Гуманітарно-технічна еліта та управління великими соціальними системами» (26–27 травня 2004 р.), щорічні – «Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я», Міжвузівські школи-семінари «Сучасні педагогічні технології у вищій школі» (2000–2016 рр.), Академічні педагогічні читання (2010–2014 рр.), Міжнародна науково-практична конференція «Наукова школа академіка І.А. Зязюна у працях його соратників та учнів», яка проходить у друге в стінах нашого університету (2015, 2016 рр) та інші наукові заходи.

З 2010 року на базі методичного відділу університету та кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами НТУ «ХПІ» діє *Центр Сучасних педагогічних технологій* (Керівник – завідувач кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами, член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор Романовський Олександр Георгійович), який у 2015 році

трансформований на *Центр Сучасних педагогічних, психологічних та управлінських технологій* (Центр СППУТ), основні напрями роботи якого – просвітництво; дослідницька діяльність; тренінгові програми; наукові публікації з питань професійної майстерності, готовності до професійної діяльності, застосування інноваційних педагогічних, психологічних та управлінських технологій у процесі підготовки сучасних фахівців.

Центр СППУТ створений для розвитку професійної майстерності фахівців у галузі педагогіки вищої школи, психології управління, управління соціальними системами, адміністративного менеджменту як найвищого рівня професійної діяльності, вияву творчої активності особистості фахівця, розвитку і реалізації його особистісно-професійного потенціалу на макро, мезо та мікро рівнях на підставі синергетичного підходу, запровадження інноваційних педагогічних, психологічних та управлінських технологій. Центр СППУТ виступає активним співорганізатором проведення Міжнародних шкіл-семінарів «Сучасні педагогічні технології в освіті».

У цьому році у період проведення 26–28 січня XIII Міжнародної школи семінару «Сучасні педагогічні технології в освіті» кафедрою ППУСС, консультантами Центру СППУТ було презентовано і проведено більшість із заявлених наукових заходів, серед них *педагогічна майстерня* «Порівняльний аналіз підготовки лідерів в університетах України та Європейських країнах» (дослідження здійснене в межах проекту Програми TEMPUS «Освіта для лідерства, інтелігентності та розвитку таланту», керівники проф. Романовський О.Г., проф. Гура Т.В., доц. Чала Ю.М.), *тренінг* («Тренінг позитивного мислення лідера», керівники проф. Черкашин А.І., доц. Богдан Ж.Б., доц. Підбуцька Н.В.) та *6 майстер класів*: «Культура педагогічного спілкування» (керівник проф. Пономарьов О.С.); «Методика формування комунікативної компетенції майбутнього лідера-управлінця у період навчання у вищих навчальних закладах» (доц. Панфілов Ю.І., доц. Грень Л.М., Бондаренко В.В.), «Storytelling у педагогічній практиці: розвиток комунікативного потенціалу (методика Rogys storgycubes)» (керівники проф. Попова Г.В., доц. Серета Н.В.); «Нові технології досягнення успіху у викладацькій діяльності» (ст. викл. Лісена А.М., викл. Лісеній Є.В.); «Конфліктна взаємодія у навчально-виховному процесі ВНЗ: особливості, механізми виникнення та методи розв'язання конфліктів» (доц. Підбуцька Н.В.); «Моральні основи взаємодії між викладачем та студентом» (ст. викл. Книш А.Є.).

Із 2015 року плідно працює Центр Лідерства, створений на кафедрі педагогіки і психології управління соціальними системами, метою діяльності якого є прийняття проєктування ідей лідерства освіти, тренінгових програм з розвитку лідерського потенціалу сучасних фахівців. У цьому ж році кафедрі педагогіки і психології управління соціальними системами було присвоєно і'мя академіка І.А. Зязюна.

Не можна не погодитися із думкою вченого, що «...Коли в особі державного лідера поєднується мудрість і майстерність Учителя, мужність і відповідальність Батька, сердечність і чесність Матері, Держава і її Народ досягають визнання і розквіту. Передусім через те, що освіті надається першочергового значення як єдиного засобу включення творчих можливостей кожної Людини в налагодження економічного і культурного розвитку Держави. З цього починали всі розвинені країни світу. До цього прагнули кращі уми України в різні історичні періоди її розвитку. Педагогіка Добра в усіх складниках українського державотворення, зокрема економічному, політичному, ідеологічному, культурному, зумовлюється Освітою і Вихованням молоді» [1, с. 307–308].

В останні роки вища освіта і знання набирають більш вагомого значення в економіці розвинених держав. Людство вступило в якісно новий інноваційний етап свого розвитку, який вимагає ефективної науки і якісної освіти в сучасних умовах високих темпів зростання інформації і прискорення циклу її відновлення. У зв'язку з цим стратегічним напрямом розвитку нашого університету на період 2016–2025 роки є забезпечення інноваційного прориву навчально-наукового процесу на якісно новий рівень діяльності університету з якісною підготовкою фахівців та сучасною наукою. Важливими кроками розвитку нашого університету у галузі освіти вбачаємо підвищити якість професійної підготовки фахівців до світового рівня на підставі оновлення змісту освіти за рахунок нових знань, сучасних технологій, міжнародної акредитації навчальних програм, оновлення матеріальної бази та підвищення якості викладання, педагогічної майстерності викладачів.

Висновок. Актуальність всебічного вивчення педагогічної системи І.А. Зязюна з року в рік зростає. В цьому і полягає велич та життєдайність його педагогічного спадку. І.А. Зязюн був видатним вченим, всіляко відданим честі і гідності особистості, її інтересам, безсумніву віруючим у прогрес і науку, педагогічні поради і рекомендації якого і сьогодні відрізняються життєдайним реалізмом, порацують на перспективу.

Іван Андрійович назавжди залишається з нами як найвищий моральний авторитет і приклад для наслідування у стосунках із людьми і світом.

Список літератури: 1. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.-метод. посіб. / І.А. Зязюн. – К.: МАУП, 2000. – 312 с. 2. Зязюн І.А. Приоритетні принципи дидактики сучасної професійної освіти // І.А. Зязюн // Теорія і практика управління соціальними системами // Щоквартальний науково-практичний журнал. Харків: НТУ «ХП». – 2000. – № 1. – С. 11–20. 3. Зязюн І.А. Діалектика ціннісних суджень та відношень // І.А. Зязюн // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб.наук.праць/ за ред. Л.Л. Товажнянського, О.Г. Романовського. Вип. 27 (31): в 3-х ч. – Ч. 1. – Харків : НТУ «ХП», 2010. – С. 28–39. 4. Зязюн І.А. Педагогічна дія вчителя в умовах інтегральної освітньої технології // І.А. Зязюн // Теорія і практика управління соціальними системами // Щоквартальний науково-практичний журнал. Харків: НТУ «ХП». – 2010. – № 3. – С. 11–22. 5. Зязюн І.А. Психопедагогіка московської психологічної школи // І.А. Зязюн // Теорія і практика управління соціальними системами // Щоквартальний науково-практичний журнал. Харків: НТУ «ХП». – 2013. – № 2. – С. 33–42.

Spysokliteratury: 1. Ziazium I.A. Pedagogika dobra: idealy i realii: Nauk.-metod. posib. / I.A. Ziazium. – K.: MAUP, 2000. – 312 s. 2. Ziazium I.A. Pryorytetni prynstypy dydaktyky suchasnoi profesiinoi osvity // I.A. Ziazium // Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy // Shchokvartalnyi naukovo-praktychnyi zhurnal. Kharkiv: NTU “KhPI”. – 2000. – №1. – S.11-20. 3. Ziazium I.A. Dialektyka tsinnisnykh sudzhen ta vidnoshen // I.A. Ziazium // Problemy ta perspektyvy formuvannia natsionalnoi humanitarno-tekhnichnoi elity: zb.nauk.prats/ za red. L.L. Tovazhnianskoho, O.H. Romanovskoho. Vyp. 27 (31): v 3-kh ch. – Ch. 1. – Kharkiv : NTU “KhPI”, 2010. – S.28-39. 4. Ziazium I.A. Pedagogichna diia vchytelia v umovakh intehralnoi osvithoi tekhnolohii // I.A. Ziazium // Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy // Shchokvartalnyi naukovo-praktychnyi zhurnal. Kharkiv: NTU “KhPI”. – 2010. – №3. – S.11-22. 5. Ziazium I.A. Psykhopedagogika moskovskoi psykholohichnoi shkoly // I.A. Ziazium // Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy // Shchokvartalnyi naukovo-praktychnyi zhurnal. Kharkiv: NTU “KhPI”. – 2013. – №2. – S.33-42.

Є. І. Сокол

НОВЕ ПЕДАГОГІЧНЕ МИСЛЕННЯ У ВИМІРАХ АКАДЕМІКА І. А. ЗЯЗЮНА І ОСВІТНІЙ ПРАКТИЦІ НТУ «ХП»

Розкрито позицію І.А. Зязюна як педагога, філософа, освітянина в контексті гуманістично орієнтованої науково-педагогічної свідомості у

формуванні майбутніх випускників технічного університету – творчої еліти нової формації. Визначено сутність нового педагогічного мислення у підготовці спеціаліста до майбутньої професійної діяльності. Розкрито педагогічні погляди І.А. Зязюна на особистість педагога та студента в освітньому процесі. У статті увагу зосереджено увагу на трансформації вищої технічної освіти кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. та описано організаційно-педагогічні нововведення в НТУ «ХПІ», починаючи з 2000 року. Визначено стратегічні напрями розвитку нашого університету в галузі освіти до 2025 року.

Ключові слова: І.А. Зязюн, лідерство освіти, нове педагогічне мислення, майбутній фахівець, особистість, організаційно-педагогічні новації, педагогічна майстерність, психолого-педагогічна підготовка, технічний університет, якість підготовки

Е. И. Сокол

НОВОЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ В ИЗМЕРЕНИИ АКАДЕМИКА И. А. ЗЯЗЮНА И ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРАКТИКЕ НТУ «ХПИ»

Раскрыта позиция И.А. Зязюна как педагога, философа, организатора образования в контексте гуманистически ориентированного научно-педагогического сознания в формировании будущих выпускников технического университета – творческой элиты новой формации. Определена сущность нового педагогического мышления в подготовке специалиста к будущей профессиональной деятельности. Раскрыты педагогические взгляды И.А. Зязюна на личность педагога и студента в образовательном процессе. В статье внимание сосредоточено на трансформации высшего технического образования конца ХХ в. – начала ХХІ века и описаны организационно-педагогические новации в НТУ «ХПИ», начиная с 2000 года. Определены стратегические направления развития нашего университета в области образования до 2025 года.

Ключевые слова: И.А. Зязюн, лидерство образования, новое педагогическое мышление, будущий специалист, личность, организационно-педагогические новации, педагогическое мастерство, психолого-педагогическая подготовка, технический университет, качество подготовки

E. I. Socol

NEW DIMENSION THE PEDAGOGICAL THINKING ACADEMIC I.A.ZYAZYUN'S AND EDUCATIONAL PRACTICE NTU "KPI"

Position I.A. Zyazyun's as an educator, philosopher, organizer of education in the context of humanistic-oriented research and teaching in the formation of the consciousness of future technical university graduates - the creative elite of the new formation are disclosed in article. The new pedagogical thinking in professional preparation for their future professional activity is essence. I.A.Zyazyun's pedagogical views on the personality of the teacher and the student in the educational process are disclosed. The article focuses on the transformation of higher technical education in the late twentieth century - the beginning of XXI century and the organizational and pedagogical innovations in NTU "KPI" since 2000 are describes. Strategic directions of development of the University in the field of education until 2025 are define.

Keywords: I.A. Zyazyun, leadership education, new pedagogical thinking, the future specialist, personality, organizational and pedagogical innovations, pedagogical skills, psycho-pedagogical training, technical university, the quality of training

УДК 371.315.7.014.3

В. Ю. Биков, М. Леценко
м. Київ, Україна

ЦИФРОВА ГУМАНІСТИЧНА ПЕДАГОГІКА ВІДКРИТОЇ ОСВІТИ

Актуальність проблеми. Науково практичний інтерес до реалізації відкритої освіти у міжнародному освітньому просторі актуалізується новими освітніми можливостями, що створюються в результаті неперервного розвитку ІКТ:

демократизація освіти (забезпечення рівного доступу до освіти для всіх учасників навчального процесу незалежно від соціального, матеріального стану, расових, національних, гендерних ознак, стану здоров'я);

гнучкість організації навчального процесу (здійснюється варіативне застосування просторово-часових характеристик навчального процесу: доступність учнів до навчання незалежно від місця їх перебування і в зручний для них час);

індивідуалізація навчання (реалізується на основі врахування індивідуальних особливостей студентів шляхом конкретизації змісту, методів і засобів навчання, активізації самостійної діяльності);

створення умов для спільної дослідницько-творчої діяльності (поглиблення і розширення джерельно-інформаційної бази, реалізація навчально-дослідницьких проектів) та ін.

Реалізація концепції відкритої освіти розпочалася в Україні з 2008 року [14]. Сьогодні технології відкритої освіти стрімко поширюються, набуваючи нових кількісних і якісних характеристик, а відкрита освіта, як багатогранне і багатопланове явище, стає предметом дослідження різних наук. Перехід до відкритої освіти – це ефективна спроба забезпечити процес поновлення інтелектуального та професійного досвіду особистості упродовж усього життя, можливість подолати спрямованість традиційних освітніх систем на зайву переважаність змісту освіти інформаційним і фактологічним матеріалом, далеко не завжди пов'язаним з дійсними запитами і потребами особистості.

У цьому контексті потребують наукового осмислення теоретико-методологічні основи відкритої освіти – системи нової якості педагогічної взаємодії між вчителем і учнями, що виникла як закономірний результат конвергенції технологічних та освітніх процесів. Особливого значення набуває удосконалення педагогічної майстерності вчителів у всіх ланках системи неперервної освіти щодо застосування ІКТ та реалізації концепції відкритої освіти з метою підвищення якості навчання, надання йому властивостей демократичності, відкритості, індивідуалізації, творчості, що створює ареал атрактивності (привабливості) в очах учнів, студентів, педагогів, мотивує усіх до пізнавально-навчальної діяльності. Саме з педагогікою пов'язані сподівання вчених про створення концепцій поєднання гуманістичного й технологічного компонентів навчального процесу, формулювання теоретико-методологічних принципів відкритої освіти.

У монографії «Світ знання: людина, наука, освіта» В.Г. Кремень актуалізує методологічні проблеми сучасної освіти: « наука змінюється у тому розумінні, що вона все більшою мірою зростається зі своїми технічними додатками. Виникає особливий феномен «технонауки», ...нові інформаційні технології, а потім так звані конвергуючі техно-

логії BNIC (біо-, нано-, інформаційні і когнітивні) утворюють нове життєве середовище людини і ставлять під питання багато звичних способів орієнтації у світі та традиційні людські цінності» [8, 20].

Уведення в Україні нової спеціальності «ІКТ в освіті» для здобуття наукових ступенів кандидата і доктора педагогічних наук означувало не тільки виокремлення нового науково-дослідницького напрямку, а й проголосило виникнення нової епохи в розвитку вітчизняної педагогічної науки – інтеграції освітньо-педагогічних явищ з цифровими технологіями, що пронизує всі сфери педагогічного знання: теорію та історію педагогіки, дидактику, теорію виховання, освітній менеджмент, окремі методики, педагогіку неперервної освіти, професійну й спеціальну педагогіку і т.д. [17].

Аналіз тематики і предметів досліджень успішних захистів докторських і кандидатських дисертацій зі спеціальності 13.00.10 «інформаційно-комунікаційні технології в освіті» окреслює досить широкий діапазон наукових розвідок:

- ІКТ в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи;
- ІКТ в педагогічній освіті;
- ІКТ у професійній освіті;
- ІКТ в освітньому менеджменті [1].

Специфіка цих наукових робіт полягає в тому, що предметом дослідження є вивчення педагогічних явищ, що відбуваються у педагогічній реальності, яка охоплює фізичний і віртуальний (створений ІКТ) простори. На основі використання сучасних ІКТ навчальна діяльність (формальна, неформальна та інформальна) відбувається на перетині двох світів: реального і віртуального, що створюється ІКТ, Інтернет-мережею. Як слушно наголошує В.Г. Кремень: «...їдеться про становлення нової соціо-культурної реальності... Привабливість Інтернету полягає в тому, що людина ... сама творить, конструює нові світи (знаходить відповідні сайти, звертається до пошукових систем, ставить на обговорення свої проблеми тощо), а головне те, що індивід мислить і спілкується в світі, який сам створив. З одного боку, цей світ штучний, а з іншого – природний, який на декілька порядків збільшує ефективність, надає небачені раніше можливості. У цьому розумінні Інтернет є зовсім не паралельною відображаючою реальністю, а такою, що породжує новий віртуальний і реальний світ» [8,22].

Методологія й методи педагогічних досліджень класичної педагогіки потребують перегляду й удосконалення в контексті сучасних

реалій навчально-виховного процесу, потреб та інтересів усіх його суб'єктів. Якісно покращити ситуацію, на наше переконання, може теоретико-методологічне обґрунтування нової галузі педагогічного знання – **цифрової гуманістичної педагогіки**, що інтегрує – біо і -техно й роз'яснює, яким чином організовувати навчальний процес за умов його протікання у реально-віртуальному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній педагогічній думці вперше проблеми гуманітаризації освіти і гуманізації навчального процесу на основі широкого використання ІКТ були поставлені Жалдаком М.І. [7]. Учений справедливо наголошує, на тому, що, проблеми інформатизації навчального процесу – складні і перш за все, педагогічні проблеми», а їх розв'язання, на думку вченого, «вимагає розробки нових комп'ютерно-орієнтованих методичних систем навчання всіх без винятку предметів – нового змісту навчання, нових засобів, організаційних форм і методів навчання, підготовки, супроводу, аналізу, коригування навчального процесу, управління навчальним процесом, розрахованих на значний ухил в самостійну, дослідницького, творчого характеру навчальну діяльність учнів і вчителів на основі широкого і разом з тим педагогічно виваженого використання поряд з традиційними, нових комп'ютерно-орієнтованих технологій навчання, активізацію пізнавальної діяльності учнів і вчителів, і на значну інтенсифікацію спілкування учнів і вчителя, всього навчального процесу...» [7,8]. По-суті, Жалдак М.І. окреслив зміст нової галузі педагогічного знання, яка виходить далеко за межі шкільного курсу інформатики і охоплює весь навчально-виховний процес, який стає більш демократичним та гуманістично спрямованим завдяки вмілому застосуванню ІКТ. Таким чином, були створені передумови до обґрунтування та реалізації відкритих освітніх систем.

Проблемам відкритої освіти, освітнього простору, навчального середовища, розвитку сучасної науки, знання, освіти і місця людини в їх реаліях присвячено дослідження учених В. Бикова [2], В. Кременя [8,9].

Використання ІКТ як засобу підвищення позитивного потенціалу пізнавально-активного поля, що створюється педагогом, шляхи віртуалізації навчального процесу, надання йому творчих відкритих характеристик досліджуються у працях М. Лещенко [12,13]. Досить детально проаналізовано компонентний склад ІК-компетентності вчителя у роботах О. Овчарук [14], О. Спіріна [17] та ін.

Проблеми розвитку цифрової гуманістичної педагогіки висвітлені у працях зарубіжних педагогів П. Андерсон (P. Anderson) [20], О. Бйорк (O. Bjork) [22], Дж. Браєра (J. Brier) [23], С. Варнок (S. Warnock) [41], Р. Вітсон (R. Whitson) [42], С. Давідсон (C. Davidson) [25], Д. Джакацкі (D. Jakacki) [30], Б. Гірша (B. Hirsch) [27], Р. Ленема (R. Lanham) [36], Т. Клемент (T. Clement) [24], П. Фіфе (P. Fyfe) [29]. Водночас, потребують висвітлення теоретичні засади цифрової гуманістичної педагогіки, що досліджує загальні закономірності творення позитивної педагогічної реальності за допомогою ІКТі, зокрема в системах відкритої освіти.

Метою статті є обґрунтування теоретичних засад цифрової гуманістичної педагогіки – науки про закономірності створення позитивної інтегрованої педагогічної реальності за умови конвергенції фізичного та віртуального (створеного за допомогою ІКТ) навчальних просторів (середовищ) у реаліях відкритих освітніх систем.

Методи дослідження

Для проведеного дослідження було використано комплекс методів, зокрема:

теоретичні: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення для вивчення наукової літератури та для порівняння позицій учених щодо феномену конвергенції технологічного та гуманістичного компонентів знання; термінологічний аналіз для визначення історичних витоків виникнення поняття «цифрова гуманістична педагогіка»; емпіричні: спостереження за діяльністю суб'єктів навчально-виховного процесу у відкритих освітніх системах, нетнографія для вивчення поведінки суб'єктів навчально-виховного процесу в Інтернет-мережі.

Результати дослідження

Проаналізуємо зарубіжний, зокрема досвід високорозвинених країн, щодо визначення теоретико-методологічних засад, контенту та інструментарію цифрової гуманістичної педагогіки. Нова педагогічна категорія набула наукового обґрунтування у 2012 році після опублікування збірника наукових праць «Цифрова гуманістична педагогіка: практика принципи, політика», редактором якого є Бретт Д. Гірш (Brett D. Hirsch) [27]. Це переконлива і важлива збірка робіт з різних аспектів педагогіки в цифрових гуманітарних науках, що дає своєчасну відповідь на актуальні питання теорії та практики цифрової гуманістичної педагогіки. Видання було позитивно оцінено провідними науковцями й культурними діячами:

– Ця збірка робить важливий внесок у розвиток гуманітарної цифрової педагогіки і надає їй більш відповідний і високий статус, якого вона заслуговує (Кетлін Фіцпатрік, директор наукової комунікації, Асоціація сучасних мов);

– Я дійсно ціную це видання, тому що змістове багатство і ретельність досліджень слугують обґрунтуванню перспектив розвитку. Я б, звичайно, запропонувала цю книжку кожному педагогу, який використовує ІКТ в гуманітарній сфері, особливо на університетському рівні (Кетлін Фіцпатрік, директор наукової комунікації, Асоціація сучасних мов);

– У цілому, ця книжка – надзвичайно необхідний ресурс для цифрових гуманітарних спільнот. Вона не тільки вводить читача в поле невідомих для багатьох викладачів і студентів цифрових гуманітарних проблем, але і надає інформацію про використання обчислювальних технологій в гуманітарній сфері, діяльності у різних науково-освітніх установах (Джуліана Детторі, Британський журнал освітніх технологій) [27].

Обґрунтованим видається твердження американських учених про те, що «майбутнє і освіта в майбутньому будуть цифровими... тому безвідповідальним є використання ІКТ у навчанні без визначення засад цифрової гуманістичної педагогіки. Існують різні шляхи структурування цифрової гуманістичної педагогіки, серед яких найефективнішим є відірватися від комп'ютера і помислити над цією проблемою» [29]. Таким образним висловленням підкреслюється, що предметом вивчення цифрової педагогіки є вплив ІКТ на всіх суб'єктів педагогічного процесу, дослідження навчально-пізнавальних дій, що відбуваються як у матеріальній, так і у віртуальній реальності й у відповідності до цього проектування змісту, форм і методів навчання.

Образне визначення Б. Д. Гірша цифрової гуманістичної педагогіки як «серця цифрової гуманістики» [27.16], вказує на витоки нової галузі педагогічного знання. Отже, витоки цифрової гуманістичної педагогіки знаходимо у цифровій гуманістиці – міждисциплінарній галузі наукових досліджень і освітніх практик, що виникла наперетині комп'ютерних і гуманітарних дисциплін. Цифрова гуманістика (часто скорочено ДН – аббревіатура від англійського «digital humanities»), розвинувшись з комп'ютеризації гуманітарної галузі та цифрових гуманітарних практик, охоплює різноманітну тематику, від створення й зберігання он-лайн колекцій артефактів до збору баз культурних даних великого обсягу і включає перетворені у цифрові та створені цифро-

вими матеріали й поєднує методологію традиційних гуманітарних дисциплін (наприклад, історії, філософії, лінгвістики, літератури, мистецтва, археології, музики та культурології) та соціальних наук, з комп'ютерними технологіями (наприклад, візуалізація даних, інформаційний пошук, збір даних, статистика, створення тексту, цифрова картографія, цифрова публікація) [21;27].

На відміну від багатьох інших міждисциплінарних експериментів, цифрова гуманістика, а точніше її зародження має відомий початок. У 1949 році, італійський священник-єзуїт, отець Роберто Буза (R. Busa), поставив перед собою завдання за допомогою технічних засобів проаналізувати повне зібрання листів італійського теолога XIII ст. Фоми Аквінського і створити показник «Index Thomisticus», який би містив повний конкорданс (словник) 10,6 млн. слів Фоми Аквінського. Вирішення цього завдання без використання певного виду технічних пристроїв було неможливим. Робота, розпочата з використанням перфокарт і сортувальних машин, була практично завершена через 33 роки на базі великих універсальних ЕОМ серії ІВМ. Разом з іншою інформацією, показчик складався з майже 70000 сторінок [27].

Методологічним підґрунтям цифрової гуманістики є застосування ідей, що виникли в руслі технократичних наук, до наук про живе. Цей важливий для гуманітарних і цифрових наук підхід обґрунтовує створення об'єднувальних концепцій, що охоплюють і біос, і техно. Цифрова гуманістика також перетинається з дослідженнями нових медіа та науками про інформацію, медіа теорією композиції, вивченням комп'ютерних ігор. Оволодіння цифровими гуманістичними вміннями відбувається в ході створення та реалізації науково-дослідницьких проектів міждисциплінарного характеру.

Концептуальний інструментарій цифрової гуманістики для вираження художньої і суспільної діяльності людини становлять нові інформаційно-комунікаційні технології, зокрема Інтернет, змінюючи сутність багатьох інформаційних джерел (лист → e-mail, книга → e-book, audiobook; традиційна бібліотека → електронна бібліотека; енциклопедія → Вікіпедія і т.д.).

Фахівців з цифрової гуманістики готують на рівні бакалаврських, магістерських і докторських програм в університетах Великобританії, Канади, США з 2005 року [21;27]. Розпочали підготовку бакалаврів з напрямку «Гуманістика другого покоління: гуманістика 2.0» у Польщі. Так, Університет Казимира Великого в Бидгощі з 2013 року відкрив новий напрям підготовки під назвою «Гуманістика другого

покоління» (Humanistyka drugiej generacji). Пропозиція адресована тим кандидатам, які прагнуть реалізувати свої ідеї і здібності шляхом розробки і використання різноманітних інтернет-ресурсів. На сайті університету наголошується, що «Гуманістика 2.0» – це зростаючі можливості не тільки для комунікації, розваг або бізнесу (соціальні медіа, інтернет-журналістика, ігри, електронна комерція). Це також необмежені ресурси для розвитку і освіти. Саме тому, співробітники УКВ в 2013/2014 році вирішили відкрити на Факультеті гуманітарних наук новий напрям, який підготує відповідних фахівців. Університет пропонує кандидатам 4 спеціалізації на денному та заочному навчанні: (е)-лист і комп'ютерне редагування; інтернет-журналістика та соціальні медіа; інформаційне суспільство і дигіталізація; дослідження і розробка комп'ютерних ігор [32].

Зазначимо, що в результаті співпраці Університету Яна Коханевського в м. Кельце, зокрема Філії в Пьотркові Трибунальським (Польща) з Інститутом інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України та Університетом Менеджменту Освіти, розпочалася підготовка фахівців зі спеціальностей «Історія 2.0», «Філологія 2.0», «Педагогіка 2.0» [40].

Розвиток цифрової гуманістики є однією з провідних тенденцій світового освітнього простору, про що свідчить функціонування міжнародних науково-освітніх організацій, які підтримують розвиток інтеграційних процесів у гуманістичних і цифрових сферах.

Альянс цифрових гуманістичних організацій (ADHO) – це організація, цілями якої є сприяння і підтримка цифрових наукових досліджень щодо використання ІКТ при викладанні мистецьких і гуманітарних дисциплін, координування взаємодії гуманістів і гуманітаріїв, що займаються цифровими та комп'ютерно-орієнтованими дослідженнями, викладають, створюють та поширюють цінний досвід, у всіх областях представлених різноманітністю членства. Альянс цифрових гуманітарних організацій (ADHO) підтримує ініціативи для публікації, презентації, співробітництва та навчання; визнає і підтримує передовий досвід у цих видах діяльності; і виступає в якості громадської консультативно-дорадчої сили. При цьому, ADHO охоплює і координує відповідну діяльність за допомогою установчих організацій: Європейської асоціації цифрової гуманістики (EADH, заснована в 1973 році як Асоціація для літературної і лінгвістичної комп'ютеризації), Асоціація для комп'ютерів та гуманістики (ACH, заснована в 1978 році), Канадське товариство цифрової гуманістики (засноване в 1986 році, як кон-

сорціум для комп'ютерів в гуманістиці), Інтернет-мережа центрів цифрової гуманістики (CenterNet), Австралазійська Асоціація для цифрової гуманістики (AADH), і Японська асоціація для цифрової гуманістики. До ADHO входять незалежні вчені, студенти, аспіранти та наукові співробітники з усієї планети (The Alliance of Digital Humanities Organizations (ADHO) [19]. Важливою функцією Альянсу є видавництво щоквартальника з цифрової гуманістики (Digital Humanities Quarterly (DHQ) – цифрового журналу з відкритим доступом, що охоплює всі аспекти цифрових медіа в гуманістичних науках: експериментування з різними форматами публікацій і риторика про цифрове розміщення статей з літературно-лінгвістичної комп'ютеризації (добре налагоджений друк цифрових гуманітарних журналів) способами, які долають друковано-цифрову прірву; використання відкритих стандартів для доставки контенту журналу; розвиток послуг з перекладу та багатомовне рецензування відповідно до яскраво вираженого міжнародного характеру ADHO. У журналі публікується широкий спектр рецензованих матеріалів, в тому числі: наукові статті; редаговані твори з альтернативними думками; експерименти в інтерактивних медіа; огляди книг, веб-сайтів, нових медіа-арт інсталяцій, цифрових гуманістичних систем та інструментів [28].

У сфері цифрової гуманістики педагогіка займає одну з провідних позицій, оскільки така її роль відповідає викликам сучасного інформаційного суспільства про необхідність неперервної освіти громадян у доступних для них форматах формального і неформального навчання. Завданням педагогіки є створення концепцій інтеграції гуманістичного й технологічного компонентів навчального процесу, що визначають шляхи використання ІКТ з метою підвищення якості навчання, надання йому властивостей демократичності, відкритості, індивідуалізації, творчості, мотивуватиме усіх громадян до пізнавально-навчальної діяльності. У цьому контекст. Гірш Б. стверджує: «якщо цифрова гуманістика повною мірою реалізувала свій потенціал, щоб змінити сучасні академічні підходи до навчання, то цифрова гуманітарна педагогіка повинна бути переміщена з маргіналізації та ізоляції, на перший план досліджень» [27,6].

Зарубіжні вчені наголошують, що застосування ІКТ під час навчання передбачає аналіз педагогічних змін, викликаних їх використанням. Іншими словами, як підкреслює Пол Файф (Paul Fyfe), це означає, що «просто включення технології (скажімо, Poweppoint) до лекції, без роздумів про те, як лекційна форма повинна розвиватися й

збагачуватися, недостатньо. Педагоги повинні мислити цілісно про різні функції сучасного вчителя в реаліях цифрового життя в академічному, так і поза – академічному просторі» [29].

Отже, у зв'язку з конвергенцією технологічного й гуманістичного напрямів пізнання, у зарубіжних освітніх практиках виникла нова категорія «цифрова гуманістична педагогіка» і нова наукова галузь, що характеризується набором понять, концепцій, які сформувалися не у споріднених, а у незалежних, технократичних і гуманістичних галузях наукових досліджень.

На основі аналізу зарубіжного і вітчизняного досвіду конвергенції інформаційно-комунікаційних технологій з гуманістично-освітніми практиками пропонуємо вживати категорію «**цифрова гуманістична педагогіка**», наголошуючи при цьому на розвитку людської особистості за допомогою ІКТ.

У широкому сенсі, гуманістична цифрова педагогіка – це наука про закономірності передачі та сприймання освітнього досвіду, що відбувається у фізичній і віртуальній реальностях на основі використання ІКТ, зокрема цифрових технологій у системах відкритої освіти.

Прикладами практичного застосування цифрової гуманістичної педагогіки може бути аналіз педагогічних явищ, що мають місце при використанні ІКТ (Power Point, соціальні медіа, мережі, блоги, сайти тощо) для навчання учнів різних вікових груп і різних професійних напрямів.

При цьому ІКТ трактуються не тільки як сучасний засіб унаочнення навчальної інформації. Компетентні педагоги за допомогою ІКТ реалізують ряд важливих навчально-дидактичних та організаційно-творчих функцій: розширення каналів передачі та сприймання інформації; стимулювання і розвиток когнітивних процесів; забезпечення демократизації, відкритості, індивідуалізації, інтерактивності, гнучкості та доступності навчання, творчої самореалізації, та саморозвитку особистості. Педагогічний аналіз використання ІКТ в якості інструментів для здійснення навчально-дослідницької, особистісно-орієнтованої освіти підтверджує наявність позитивних змін у світосприйманні педагогів, що впливає та видозмінює форму і сутність процесів викладання й учіння.

Для педагогів важливо усвідомлювати особливості перебігу педагогічних явищ під час конвергенції фізичного і віртуального просторів різних видів навчання, оцінювати розширення пізнавальних можливостей, що відкриваються в сучасних умовах. Філософи наголо-

шують на тому, що людина отримала можливість за допомогою ІКТ задовольнити найважливішу потребу людського духу, пов'язану з проливом за межі реального, у світ інший, віртуальний. Тікаючи від нудьги повсякденності, людина занурюється у віртуальну реальність телеекрана, монітора комп'ютера, мобільного телефону, плеєра, листає інтернет-сторінки, намагаючись розв'язати проблеми фізичної реальності.

Свідомість людини набуває неоднорідності, що включає поряд з «повсякденною реальністю» також і ряд інших, неповсякдених віртуальних реальностей. Розрізняють так звані трансреальні переходи – повний, «коли нова реальність набуває повного онтологічного статусу», або ж неповний. Здатність до таких переходів, до суміщення реальностей є необхідним елементом процесів соціалізації, розвитку особистості в сучасному соціумі [6,119]. У зв'язку з цим виникає актуальна необхідність дослідження віртуальних явищ, вивчення можливостей їх використання при створенні ефективного навчального середовища, застосування ІКТ для посилення віртуальних характеристик педагогічної реальності.

У цьому контексті нового звучання набули поняття дійсність і уявність, буття і свідомість, природне і штучне, реальне і фантастичне, гуманістичне і технократичне, що пов'язано з поглибленням наукових уявлень про світ як множину реальностей, які частково перетинаються і взаємодіють між собою, охоплюючи загальний освітній простір і часткові навчально-виховні середовища.

Педагогічна реальність визначається простором і часом, де відбувається набуття особистістю певного досвіду. Будучи багатомірним явищем, вона поєднує раціональне й почуттєве, свідоме й підсвідоме, біологічне й технологічне, дійсне й уявне, може набувати духовно творчих, але водночас і деструктивних характеристик. Педагогічна реальність охоплює всі сфери життя в суспільстві знань, неперервного навчання і має стати предметом детального вивчення педагогічної науки.

Відповідно до класичної педагогічної думки вчитель створює особливе середовище, яке має позитивно впливати на учнів, забезпечувати їх навчання, виховання і розвиток. Дедалі глибше усвідомлюється той факт, що досить важко, практично неможливо навчити, розвинути особистість, якщо вона активно протидіє цим процесам. Успішність педагогічної діяльності залежить від того, наскільки вона мотивує учнів до самоосвіти. Якщо учень не буде активно брати участь у

навчальній діяльності і не буде отримувати задоволення від пізнавальних дій, то, напевно, чи таке навчання призведе до позитивних зрушень в його особистості. Отже, вирішальними є характеристики навчального середовища, що можуть стимулювати особистість до пізнавальної діяльності, активізувати її або відштовхувати від неї. При цьому надзвичайно важливим є наскільки ця пізнавальна діяльність відповідає особистісним потребам, орієнтує учня на можливі шляхи самовдосконалення, що покращують якість життя.

Як підкреслює В.Г. Кремень Інтернет є джерелом виникнення нової соціокультурної реальності, «найбільш яскравим оприлюдненням досягнень сучасного інформаційного світу, є і публічним, і персональним. Він є знаряддям і засобом діяльності, оскільки ми можемо керувати подіями, змінюючи картинку і файли, і разом незалежним від людини середовищем, у події якого користувач входить, події, що відбуваються в Інтернеті підпорядковуються логіці програмування, правилам посилення, які визначили не лише розробники Інтернету, але й провайдери, веб-дизайнери, модератори. У результаті в Інтернеті утворюється реальність одночасно технічна і природна, публічна і персональна, керована людиною і незалежна від неї. Світ Інтернету як нова реальність – це світ віртуального спостерігача і разом світ, що охоплює всіх його користувачів. Це «світ особливого поля і зусиль віртуального спостерігача, його, так би мовити, його віртуальне продовження, і світ діяльності (поля) всіх інших користувачів» [22]

Все вище сказане має особливе значення для розробки моделі педагогічної реальності, в якій застосовуються ІКТ, Інтернет для позитивного впливу на людину [13]. У цьому контексті учитель має оволодіти педагогічною майстерністю, що поєднує знання про особливості виникнення педагогічної реальності, закономірності її творення і дослідження, усвідомлення ролі ІКТ у цих процесах, а також практичні уміння щодо їх реалізації.

Природу педагогічної реальності, особливості її впливу на людину характеризує авторська теорія пізнавально-активного поля [13]. Людське спілкування взагалі, в тому числі спілкування учителя з учнями, викладача зі студентами відбувається у просторі і часі, тому його можна охарактеризувати категорією пізнавально-активного поля. Дефініція «пізнавально-активного поля» є універсальною.

В координатах пізнавально-активного поля протікає будь-яка діяльність. Філософське обґрунтування цього твердження знаходимо в концепції академіка В. Вернадського про наукову думку як планетне

явище космічного характеру. Визначним моментом концепції В. Вернадського є положення про те, що людина існує до тих пір, «доки не припиняється матеріальний і енергетичний обмін» між нею і середовищем, в якому вона живе [5]. На його думку, енергетичний і матеріальний обмін між живими організмами здійснюється через «поле життя – як в середовищі всесвітнього тяжіння, так і в мікроскопічному розрізі, де сили тяжіння не є пануючими...» [5,9]. Кожна особистість за В. Вернадським, характеризується «полем власного існування», для якого властиві раціональні та ірраціональні елементи.

Отже, поле особистості характеризується поєднанням чуттєвого і раціонального, підсвідомого і свідомого, евристичного і гедоністичного. Воно проявляється у ставленні людей до світу, а також у явищах, які не піддаються стандартному логічному осмисленню: емоціях, почуттях, переживаннях, інтуїтивних передбаченнях, особливих наукових думках, натхненні, фантазіях, мріях тощо.

Поле окремої людини перебуває у постійній взаємодії з полями інших осіб. На нашу думку, коли група людей об'єднується з метою виконання певного виду діяльності, то відбувається явище накладання окремих полів і виникає сумарне поле діяльності. Якщо педагогічну діяльність розглядати як процес енергетичного і матеріального обміну між учителем і учнями, то правомірно зробити висновок про наявність комунікативного поля пізнавально-активного характеру або пізнавально-активного поля, яке виникає в результаті накладання особистісних полів учителя і учнів упродовж конкретного уроку або заняття.

Розглянемо детальніше процес творення учителем пізнавально-активного поля. Будучи суб'єктом навчально-виховного процесу, вчитель надає інформації суб'єктивних характеристик. Йдеться не про деформацію змісту навчального матеріалу. Маємо на увазі, що цей зміст подається у певній почуттєво-емоційній формі. Ця почуттєво-емоційна форма виникає в уяві вчителя. «Уява, – за словами знаменитого філософа, алхіміка і лікаря XVI ст. Парацельса, – це сонце душі людської... Якщо сила уяви достатня для того, щоб освітити весь внутрішній світ людини, то її уява здатна творити». Парацельс стверджує, що «уява – це інструмент. Силою уяви воля створює з думок існуючі форми – мислеобрази. Уява породжує дію» [13, 18]. Через напруження психічної енергії (інтелекту, емоцій, почуттів), творчою волею вчитель передає інформаційний образ учням. Інформаційний образ є джерелом творення пізнавально-навчальної реальності, що діє на учня через сло-

во, міміку, жести вчителя, арсенал засобів навчання, інформаційно-комунікаційні технології, котрі він використовує. Отже, вчитель є творцем інформаційного образу, що передається учням за допомогою слів, дій, інформаційно-комунікаційних технологій.

У залежності від того, яким є продукт творчості вчителя можна визначити силову і енергетичну характеристики пізнавально-активного поля. Поле можна виявити через почуття, емоції, які переживають всі учасники педагогічного процесу. Чим вища напруженість почуттів, тим більша є силова характеристика поля. У залежності від того, позитивні (тобто радості, піднесення, творчого успіху, наснаги, натхнення, любові) почуття чи негативні (страху, приниження, насильства, власної неспроможності, безсилля) почуття визначаємо енергетичний потенціал поля – позитивний або негативний. Сумарний енергетичний потенціал на такому уроці складається з суми енергетичних потенціалів полів кожної особистості, що створює загальний енергетичний фон.

Пізнавально-активне поле максимального позитивного потенціалу проявляється в особливій атмосфері творчого піднесення вчителя й учнів, коли кожен і всі разом охоплені прекрасними почуттями захоплення, радості відкриття і осягнення невідомих раніше явищ навколишнього і внутрішнього світу.

Педагогічна майстерність, по суті, передбачає пошук шляхів підвищення позитивного енергетичного потенціалу поля пізнавальної активності. Йдеться про мобілізацію психічних (інтелектуальних і почуттєво-емоційних) ресурсів кожного учня, їх орієнтацію на навчання. Важливо пам'ятати, що психічна енергія кожної людини множитья від радісної, мажорної, творчої праці, легше долаються труднощі, вищі почуття душевного комфорту. Тому і навчальна праця учнів має бути мажорною, натхненною, творчою, радісною, привабливою, адже тільки в такому стані розвиваються психічні процеси й особистість переживає почуття комфорту, душевного задоволення.

Для того, щоб інформаційний образ був засвоєний учнем, а процес його сприймання забезпечував психофізичний розвиток особистості потрібно посилити вплив пізнавально-активного поля. Особлива роль у цьому процесі належить ІКТ. Підкреслимо, що посилення дії пізнавально-активного поля на учнів, засвоєння ними інформаційного образу буде відбуватися за умови розширення каналів сприймання та обробки навчальної інформації. Цьому сприяють уміння вчителя розширювати канали передачі, сприймання та відтворення інформації на

основі застосування мультимедійних та веб-орієнтованих технологій. Мультимедійні презентації навчальної інформації, аудіо, відео матеріали, мережна взаємодія з суб'єктами навчального процесу, представниками різних інституцій на індивідуальному, локальному і глобальному рівнях підвищує позитивний потенціал пізнавально-активного поля.

На основі використання ІКТ, Інтернету учитель працює з новими видами «тексту», жанрами, новими формами дискусій та моделями комунікації, новими «базами даних»– гіпертексти, інфографіки, відеоблоги, інтернет-спільноти і т.п. Їх об'єднує загальна ідея спільної творчості, створення якомога більш відкритих і доступних ресурсів і необмежених можливостей обміну інформацією та її використання (філософія Web 2.0). Наприклад, електронний текст – це більш динамічний засіб передачі інформації, ніж традиційний друкований текст. До властивостей електронного тексту належать: мінливість, суміш абеткової та образної інформації. В електронному тексті слово, образ і звук виражені у спільному цифровому коді. Електронний текст автор може зберегти у первозданному вигляді, видозмінити, віддати комусь іншому, але він все одно залишається доступним для автора. Поверхня тексту також змінна: можна збільшити, зменшити шрифт, змінити розміщення тексту на сторінці, конфігурацію ілюстрацій, форму літер. Цю властивість електронного тексту Р. Ленгем називає риторичністю, підкреслюючи, що електронний текст розвиває межу між його творцем і читачем, стимулює творчу самореалізацію [36,16].

Таким чином, позитивний потенціал пізнавально-активного поля різко зростає, якщо учні будуть засвоювати інформаційний образ через власні творчі дії за допомогою ІКТ. Осягнення образу не тільки на слух, а і через зорове сприймання, через рух (пантомімічного відображення), через синтез мовленнєво-рухової експресії, драматично-ігрової діяльності, через експериментування з різними матеріалами забезпечує формування і стійке запам'ятовування інформаційних образів в уяві учнів. Педагог має застосовувати такі технології, які б забезпечували творчу діяльність, як у реальному, так і у віртуальному, створеному ІКТ середовищі.

Педагогічна реальність варіативна за змістом і формою й набуває ознак мовленнєвої, математичної, природничої, мистецької в залежності від дисципліни, що вивчається. Майстерне застосування ІКТ розширює операційні можливості педагогічної реальності, поглиблює її віртуальні характеристики, надає ознак відкритості, що передбачає

- подорож у світ математичних, природничих, філологічних, мистецьких, людинознавчих понять;
- одухотворення категорій, явищ, персонажів і спілкування з ними;
- переміщення вздовж осі часу і уявне перебування у віддалених у минуле епохах, віртуальне спілкування з людьми, що жили в різні історичні періоди;
- переміщення у просторі та уявне перебування в географічно віддалених місцях;
- перенесення в паралельні світи (книжковий, телевізійний інтернетний);
- безпечне експериментування з поняттями, явищами, довільний вибір вчинків, дій, що не призводять, як у реальному житті, до невірних наслідків;
- корекція подій, що відбулися;
- повторний перебіг подій з метою зміни їх наслідків;
- творча розбудова навчально-пізнавальної реальності від локального до глобального рівня.

Як бачимо, навчально-пізнавальна реальність містить поряд з реальними, віртуальні елементи, що створюють сильне поле тяжіння, роблять навчання захоплюючим і привабливим.

У цьому аспекті ІКТ застосовуються для розвитку уяви, фантазії, креативності, проникнення в сутність різноманітних явищ, процесів і, що важливо, для обмеження тиску повсякденності, задоволення потреби в пошуку незвичайного, гіпер реального. Учитель, який застосовує ІКТ, свідомо переносить дії учнів у віртуальний простір. При цьому всі учасники навчального процесу мають добре розуміти умовність віртуального простору, що створюється реальними діями й технологіями.

Для творення ефективної педагогічної реальності доцільно застосовувати ІКТ, що передбачає здійснення педагогом і учнями реальних дій для уявного переміщення у створюваний віртуальний простір й виконання в ньому тих видів діяльності, що малодоступні або неможливі для традиційного навчального середовища. Педагогічна реальність, що поєднує матеріальне й віртуальне середовище, створює умови для духовно-креативного розвитку вчителів й учнів.

Напрями актуальних досліджень в галузі цифрової гуманістичної педагогіки охоплюють проблеми створення й вивчення інтегральної педагогічної реальності, що поєднує реальний і віртуальний прос-

тори і є прикладом взаємодії біологічного, технологічного, інформаційного, когнітивного компонентів для забезпечення якості навчання.

Методологічно значущим є питання з'ясування сутності методів дослідження цифрової гуманістичної педагогіки.

Практичне використання методів досліджень цифрової гуманістичної педагогіки означає здійснення наукового пошуку на перехресті цифрових та традиційних гуманістичних засобів. І це відбувається двома різними способами. З одного боку, застосовуються цифрові інструменти та технології для проведення традиційних гуманістичних досліджень. З іншого боку, гуманістичні методи дослідження застосовуються до вивчення педагогічних явищ, що відбуваються у змішаному або віртуальному середовищах, створених цифровими технологіями. Використання ІКТ для проведення педагогічних досліджень, зокрема застосування відео спостереження, аудіо запису, відеозапису надає можливість подорожі у просторі і часі, створює умови для фіксації всього комплексу реакцій досліджуваних, піднімає на новий щабель якісні дослідження, хід і результати яких в оцифрованій (електронній) формі можуть зберігатися в пам'яті комп'ютера і при потребі відтворювати повну картину подій, що відбулися, стаючи джерелом для нових досліджень. Аудіо запис, відеозапис часто застосовуються під час інтерв'ювання, спостереження, під час проведення експериментів, при створенні цифрових нарративів (розповідей).

У школах, де встановлено системи відео спостереження, ІКТ допомагають виконувати превентивну виховну функцію. Адже коли учні розуміють, що у школі ведеться відеоспостереження, вони стають більш дисциплінованими і пунктуальними. Вчителі використовують дані записи для аналізу навчально-виховного процесу, на основі відео архів, створюються цифрові пізнавальні чи розважальні сюжети.

Особливої уваги заслуговують зарубіжні педагогічні підходи до наукових досліджень Інтернет – мережі, зокрема, нетнографія. Це поняття («netnography») у науковий обіг увів американський учений, класик досліджень в Інтернеті – Роберт В. Козинець (Robert V. Kozinets), утворивши його з двох англійських слів: «інтернет» («inter[net]») і «етнографія» («ethnography») [35].

Нетнографія – це галузь етнографії, що вивчає поведінку людей в мережі та концентрується навколо культурологічних, символічних та інформаційних ідей. Даніель Міллер і Дон Слейтер визначають, що «етнографія означає тривале дослідження шляхом застосування різноманітних методів для того, щоб якомога більше аспектів дослі-

джуваних людей могли бути належним чином осмислено або сконцептуалізовано іншими» [35].

Мартін Хаммерслі (Martyn Hammersley) і Павло Аткінсон (Paul Atkinson) стверджують, що етнографія «в її найбільш характерній формі потребує від етнографа участі, явної або прихованої в повсякденному житті людей протягом тривалого періоду, спостереження перебігу подій, слухання розмов, задавання питань, – іншими словами, вимагає збору всіх доступних даних, які проллють світло на проблему, що є предметом дослідження». Аналогічний підхід реалізується під час етнографічних досліджень, які – в повному обсязі або частково – відбуваються в Інтернеті, і називаються нетнографічними дослідженнями. Проведення спостережень, участь у житті конкретної спільноти, розмови з її членами та постановка питань, дотичних їх поведінки – ці методи застосовують науковці, які проводять дослідження в Інтернеті [33].

Як пише Христина Гайн, автор класичної праці «Віртуальна етнографія», якщо люди, яких досліджуєш, переносять певні аспекти свого життя до Інтернету, то дослідник повинен також вивчати саме мережу [34].

Нетнографія застосовується для дослідження питань, які важко вивчати за допомогою кількісних методів, зокрема: критична оцінка інформації, отриманої від інших, джерела отримання інформації, творча діяльність, «піратство в Інтернеті», активність на сайтах соціальних мереж, потенціал соціальних мереж як області для розвитку інформаційно-комунікаційних компетентностей, створення образу в мережі, безпека в мережі та ін.

Нетнографічне дослідження передбачає поступову реалізацію таких шести кроків: 1) планування; 2) вхід в мережу; 3) збір даних; 4) інтерпретація; 5) етична стандартизація; 6) презентація результатів.

До найпоширеніших методів нетнографічного дослідження належить вивчення окремих веб-сайтів, особливо популярних в досліджуваній цільовій групі і онлайн-анкетування. Використання онлайн-анкетування розглядається як доповнення інформації, отриманої в ході інтерв'ю і під час спостереження. Онлайн-анкетування, незважаючи на незаперечні переваги (низька вартість, швидкий доступ до результатів, можливість контакту з окресленими групами), характеризується серйозними ризиками, пов'язаними з відсутністю прямої фізичної присутності дослідника/ інтерв'юера. У випадках, коли тема дослідження пов'язана зі сферою табу, ця відсутність є величезною перева-

гою, тоді як під час тесту, що виконують молоді люди, необхідно рахуватися з двома серйозними ризиками (можливість нерозуміння питання респондентом, простота відмови від участі в дослідженні). Для нейтралізації цих ризиків пильна увага має бути приділена структурі анкети і обмеженню відкритих питань на користь закритих.

Одна з основних дилем, пов'язаних з нетнографією – це питання про вибір науковцем своєї ролі в ході дослідження. Відповідно до засадничих класифікацій, ролі, які можуть грати дослідники є наступними: спостерігач у ролі учасника – в цьому випадку дослідник працює інкогніто, не розкриваючи свої справжні наміри перед членами досліджуваного співтовариства; учасник як спостерігач – дослідник вирішує вивчити середовище, в якому він є акцептованим і відомим; спостерігач, який не є учасником; аутсайдер [34, С. 107–120].

Під час нетнографії застосовується комп'ютерно-опосередкована комунікація в якості джерела даних, щоб визначити етнографічну сутність й представлення культурного чи соціального явища. Таким чином, в ході нетнографічних досліджень здійснюється науковий пошук, під час якого факти про предмет дослідження добуваються шляхом вибіркового спостереження та теоретичної інтерпретації того, що бачимо, а також через задавання питань та інтерпретацію відповідей, через впорядкування нотаток і аудіо або відео записів, в процесі підготовки наукових звітів.

Для отримання більш повного уявлення про навчання з використанням ІКТ, зокрема Інтернет-мережі, застосовується навчальна аналітика, що об'єднує комп'ютерні технології (дані і аналіз тексту, візуалізація даних) з педагогікою, соціальними науками та психологією [31].

За визначенням українського науковця Л. Панченко, навчальна аналітика – перспективний напрям розвитку досліджень в галузі вищої освіти, який спрямований на покращення процесу навчання, розуміння студентів та того, як вони вчаться, прийняття обґрунтованих рішень на основі аналізу освітніх даних. Навчальна аналітика базується на методах багатомірних досліджень, інтелектуальному аналізу даних, використанні нейронних мереж, методів машинного навчання, аналізі соціальних мереж, візуалізації даних [15].

Підкреслимо, що навчальна аналітика розвинулася з області кібернетичних досліджень і поширилася на педагогічну практику, освітній менеджмент, дозволивши учителям здійснювати більш тонкий аналіз впливу ІКТ на різні види соціально-пізнавальної діяльності.

Оскільки вчителі ширше використовують відкриті освітні ресурси, і різноманітні додатки доступні на мобільних пристроях, то застосування навчальної аналітики для відстеження участі учнів, студентів у навчальній діяльності набуває все більшого значення [31,61]. Важливо здійснювати моніторинг й оцінювати використання зовнішніх ресурсів та діагностувати їх вплив на прогресування, гальмування навчання, його якісні показники[38]. Ця інформація має вирішальне значення для педагогічної підтримки окремих учнів, студентів, а також інформує широку академічну спільноту про можливі шляхи покращення якості освіти. Проте використання даних студентів може мати різні наслідки, особливо у сфері розбудови відносин довіри і поваги між установами і студентами. Оскільки аналітичні інструменти стають більш широко доступні, і зростає бажання застосувати їх для педагогічних досліджень, щоб отримати більш глибоке розуміння впливу поточних змін на навчальну реальність, важливо, щоб, навчальні заклади розробляли політику використання навчальної аналітики навчання для оцінювання навчальної та науково-дослідної діяльності.

Отже, проведення досліджень з цифрової гуманістичної педагогіки передбачає комплексне використання традиційних, модернізованих і специфічних методів здійснення наукового пошуку.

До суттєвих завдань цифрової гуманістичної педагогіки належить збагачення сучасного Інтернет-простору шляхом перенесення педагогічної культурної спадщини до мережі, і забезпечення доступу до неї не тільки для академічних користувачів (науковців, учителів, студентів, учнів), також і широкої громадськості. Використання методів цифрової гуманістичної педагогіки може додати новий вимір історико-педагогічним дослідженням, надає можливість науковцям під час аналізу відео та аудіо записів здійснювати подорожі у просторі і часі, і, що не менш важливо, здійснювати оцифровування (переведення у електронну форму) унікальних документальних і епістолярних матеріалів, фото, зображень, творів педагогічної класики, тим самим уможлиблюючи подальші дослідження унікальних джерел педагогічного знання, створення віртуальних музеїв і лабораторій.

Важливим напрямом досліджень гуманістичної цифрової педагогіки є творча реалізація особистості у віртуальному просторі. Слушною є думка Р. Ленема, про те, що дітей і всіх громадян треба навчити електронному вираженню, яке є необхідним для суспільства цифрової інформації [36, 15–16].

Саме для реалізації цього завдання ще в 1993 році було створено центр цифрових розповідей в Берклі. Практика створення корот-

ких, особистісних наративів за допомогою ІКТ поширилася по всім англomовним країнам і Західній Європі. Наголосимо, що наратив – це інформаційне повідомлення рефлексивного характеру, тобто розповідь, яка виявляє позицію оповідача стосовно того, що він розповідає. Застосування цифрових технологій значно підвищило ефективність наративного навчання. На сьогодні, тенденція реалізації наративно-цифрового підходу, як свідчать результати досліджень Л.Тимчук, чітко увиразнюється в усіх формах організації навчання (формального і неформального) в міжнародному освітньому просторі.

Цифрові наративи – це практика використання комп'ютерних технологій для розповідання історій. Існує багато термінів для опису цієї практики: цифрові документальні фільми, цифрові оповіді, цифрові есе, електронні мемуари, інтерактивні розповіді і т.д.. Але в цілому цифрові наративи співвідносяться з ідеєю поєднання мистецтва розповідати історії з різноманітним мультимедіа, включаючи графіку, аудіо, відео і вебпублікації [26]. Тривалість цифрових наративів різноманітна, але в освітніх практиках вона становить від 2 до 10 хвилин. Тематика цифрових наративів охоплює діапазон від особистих історій, казок до опису історичних подій, від дослідження життя у власній громаді до пошуку життя в різних куточках всесвіту і буквально всього, що є в довкіллі. Встановлено, що учні, які беруть участь у створенні цифрових історій можуть вдосконалювати когнітивні й комунікативні навички, навчаючись організовувати ідеї, ставити питання, висловлювати думки й будувати наративи. Розміщуючи цифрові наративи в Інтернеті, учні мають можливість обмінюватися своїми роботами з однокласниками і набувають цінного досвіду критичного аналізу власних робіт та праць інших учнів, що сприяє розвитку емоційного інтелекту та стимулює соціальну взаємодію [26].

Проблема вивчення особливостей використання ІКТ для організації здоров'язбережувального навчання не втрачає своєї актуальності. Науковий пошук має бути спрямованим на визначення ефективних шляхів розв'язання окресленого питання, зокрема, потребує вивчення використання ІКТ для активізації когнітивних процесів, розвитку творчих умінь та організації взаємодії всіх суб'єктів здоров'язбережувального навчання (учителів, учнів, батьків, фахівців), умовам використання ІКТ у навчанні дітей з особливими потребами. Особливої уваги потребує вивчення особливостей розвитку когнітивних здібностей, соціально-комунікаційних умінь шляхом створення нових особистісно-значущих для учнів знань на основі використання ІКТ.

Висновки:

Стрімкий розвиток комп'ютерних засобів та ІКТ, зокрема цифрових та оптико-волоконних, їх широке впровадження у всі сфери суспільного життя прискорили інтеграційні і комунікаційні процеси, забезпечили нові більш продуктивні можливості поєднання різних галузей знання.

Цифрова гуманістична педагогіка – не просто новий шлях навчання, її поява зумовила виникнення нової освітньої парадигми, а також становлення наукової сфери, що швидко розвивається і мотивує виникнення дискусій і нового педагогічного мислення.

Методологічні засади цифрової гуманістичної педагогіки висвітлено в наступних положеннях:

- Застосування ІКТ у різних формах і видах навчальної діяльності учнів різних вікових груп має бути спрямовано на надання навчально-виховному процесу пізнавально-творчих характеристик, а також забезпечення, відкритості, гнучкості, демократизації, диференціації, індивідуалізації, комфортності, що створює ареал привабливості для освітнього розвитку громадян суспільства неперервного навчання;

- Розвиток у вчителів інтегрованого мислення, спрямованого на сприймання, проектування, реалізацію й оцінювання навчального процесу, що відбувається шляхом поєднання людських ресурсів та ІКТ, є необхідною умовою забезпечення якості освіти в інформаційному суспільстві;

- Усвідомлення педагогами можливостей застосування ІКТ для творення позитивної педагогічної реальності, що характеризується пізнавально-активним полем, є важливим мотиваційним чинником високоякісної професійної діяльності;

- Уміння вчителя розширювати канали передачі, сприймання та відтворення інформації на основі застосування ІКТ посилюють дію пізнавально-активного поля на учнів, покращують засвоєння ними інформаційного образу;

- Позитивний потенціал пізнавально-активного поля різко зростатиме, якщо учні будуть засвоювати інформаційний образ через експериментування з різними ІКТ, що забезпечуватиме творчу діяльність в інтегрованому (реальному і віртуальному) навчальному середовищі;

- майстерне застосування ІКТ розширює операційні можливості педагогічної реальності, поглиблює її віртуальні характеристики, що створює умови для духовно-креативного розвитку вчителів й учнів;

- Для діагностики й оцінювання якості навчально-виховного процесу, що реалізується в ході взаємодії людських та інформаційно-технологічних компонентів поряд з традиційними методами наукового дослідження мають застосовуватися методи наукового аналізу діяльності учнів у віртуальному просторі.

Подальшого дослідження потребують проблеми розвитку цифрової гуманістичної педагогіки, осмислення її як важливого компонента системи неперервної педагогічної освіти, реалізації її освітнього потенціалу в інформаційному суспільстві.

Список літератури: 1. Автореферати та дисертаційні роботи захищені у спеціалізованій вченій раді Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України зі спеціальності 13.00.10 – інформаційно-комунікаційні технології в освіті: <http://iitlt.gov.ua/atestat/spetsializovana-vchena-rada/avtoreferaty-dysertatsiyi.php> 2. Биков В. Моделі організаційних систем відкритої освіти: Монографія. – К.: Атіка, 2009. – 684 с. 3. Биков В. Технології хмарних обчислень, ІКТ-аутсорсінг та нові функції ІКТ-підрозділів навчальних закладів і наукових установ / В.Ю. Биков // інформаційні технології в освіті. Збірник наукових праць. Випуск 10. – Херсон : ХДУ, 2011. – 271 с. – С. 8–23. 4. Вернадский В. Научная мысль как планетное явление. – М.: Наука, 1991. – 270 с. 5. Войскунский А., Селиская М. Система реальностей: психология и технология // Вопросы философии. – 2006. – № 11. – С. 119–130. 6. Жалдак М.І. Гуманітарний потенціал інформатизації навчального процесу // Проблеми інформатизації освіти. Зб. наукових праць. – К.: МО України, УДПУ імені М.П. Драгоманова, 1994. – С. 3–20. 7. Жалдак М.І. Проблеми інформатизації навчального процесу в середніх і вищих навчальних закладах // Комп'ютер в школі та сім'ї – № 3 – 2013 – С. 8–15. 8. Кремень В. Світ знання: людина, наука, освіта/ В.Г. Кремень. – Київ: Знання України, 2016. – 87 с. 9. Кремень В.Г., Биков В.Ю. Категорії «простір» і «середовище: особливості модельного подання та освітнього застосування // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2013. – № 2. – С. 3–16. 10. Концепція змісту наскрізної освіти з інформатики та обчислювальної техніки. Проект. – К.: Інститут сист. дослід.. 1994. – 24 с. (співавт. О.А. Павлов, С.М. Гриша, Ю.С. Рамський, Н.В. Морзе, Г.Л. Яковлев). 11. Концепція інформатизації освіти//«Рідна школа», № 11. – 1994. – С. 26–29 (співавт. В.Ю. Биков, Я.І. Вовк, М.І. Жалдак, Ю.С. Рамський, Н.В. Морзе, І.І. Комісарова, М.Л. Смульсон, Ю.І. Машбиць, В.І. Луговий, О.І. Ляшенко, В.Д. Руденко, А.Г. Олійник, А.Ю. Пилипчук). 12. Лещенко М. Методологічні засади підготовки майбутніх учителів застосовувати ІКТ для творення позитивної педагогічної реальності / М. Лещенко //Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць [За заг. ред. проф. В.І. Сипченка]. – Вип. LXIX. – Слов'янськ. – ДДПУ, 2014. – С. 5–13 (0,5

др.арк.). 13. Лещенко М. Щастя дитини: до проблеми педагогічної майстерності. – К.: АСМІ, 2003. – 304 с. 14. Лещенко М. Яцишин А. Відкрита освіта у категоріальному полі вітчизняних і зарубіжних учених. // Інформаційні технології і засоби навчання, 2014, Том 39, № 1. – С. 1–16. ISSN Online: 2076-8184. 15. Овчарук О.В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – С. 59–65. 16. Панченко Л.Ф. Підготовка майбутніх фахівців з інформаційних технологій до здійснення навчальної аналітики. Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського. Серія «Педагогічні науки» Випуск 1/2015 (2). С. 80–85. 17. Паспорт спеціальності 13.00.10 – інформаційно-комунікаційні технології в освіті: <http://iitlt.gov.ua/atestat/spetsializovana-vchena-rada/pasport-spetsial%60nisti-13-00-10-informatsiyno-komunikatsiyni-tehnologiyi-v-osviti.php>. 18. Спірін О.М. Інформаційно-комунікаційні технології навчання: критерії внутрішнього оцінювання якості [Електронний ресурс] / О.М. Спірін // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2010. – № 5 (19). – Режим доступу до журн. : <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/358/315>. – 11 лютого 2011 року. 19. Тимчук Л. Наративне навчання у медіа-просторі // Наук. журн. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, № 3 (37), 2014. – СумДПУ ім. А.С.Макаренка, С. 355–368. 20. The Alliance of Digital Humanities Organizations (ADHO) <http://adho.org/>. 21. Anderson P. What is web 2.0? Ideas, technologies, and implications for education. // Technology and Standards Watch. – 2007. – P. 1–64. 22. Bellamy, Craig. "The Sound of Many Hands Clapping: Teaching the Digital Humanities through Virtual Research Environments (VREs)." Digital Humanities Quarterly. 6.1 (2012). 23. Bjork, Olin. "Digital Humanities and the First-Year Writing Course." Digital Humanities Pedagogy: Practices, Principles and Politics. Brett D. Hirsch, ed. Cambridge: UK, OpenBook Publishers, 2012. 24. BRIER S. Where's the Pedagogy? The Role of Teaching and Learning in the Digital Humanities // Debates in the Digital Humanities.- 2012.-University of Minnesota Press.- 504p. <http://dhdebates.gc.cuny.edu/debates/text/8>. 25. Clement, Tanya. "Multiliteracies in the Undergraduate Digital Humanities Curriculum: Skills, Principles, and Habits of Mind." Digital Humanities Pedagogy: Practices, Principles and Politics. Brett D. Hirsch, ed. Cambridge: UK, Open Book Publishers, 2012. 26. Davidson, Cathy N. "Collaborative Learning for the Digital Age." The Chronicle of Higher Education. August 26, 2011. 27. Diamond, Myrna Elyse, "The role of narrative in multimedia learning" Theses/Dissertations/Professional Papers/ Capstones.Paper 1231. University of Nevada, Las Vegas August 2011. – 200 p. 28. Digital Humanities Pedagogy: Practices, Principles and Politics. Brett D. Hirsch (ed). Cambridge: Open Book Publishers, 2012. xix + 426 pp. <http://www.amazon.com/Digital-Humanities-Pedagogy-Practices> 29. Digital Humanities Quarterly (DHQ) www.digitalhumanities.org/dhq/.../about.html 30. Fyfe P. Digital Pedagogy Unplugged/ Digital Humanities Quarterly. – 2011. – Volume 5, Number 3, .

<http://digitalhumanities.org/dhq/vol/5/3/000106/000106.htm>. 31. Jakacki D. Digital Pedagogy in the Humanities.-DHSI,2013. –365p. www.dhsi.org/.../7.%20Digital%20Pedagogy%20in%20the%20Humanitie. 32. Hack C. Applying learning analytics to smart learning — ethics and policy. Learning analytics// Smart learning: Teaching and learning with smartphones and tablets in post compulsory education. Middleton, A., ed. (2015 Media-Enhanced Learning Special Interest Group and Sheffield Hallam University-300p. http://melsig.shu.ac.uk/?page_id=503. 33. Humanistyka drugiej generacji na UKW www.rekrutacja.ukw.edu.pl/.../humanistyka-dr... 34. Hammersley A. i Atkinson P. (2000). Metody badań terenowych. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2000, 207p. 35. Hine, Ch. (2000). Virtual Ethnography. London-Thousand Oaks-New Delhi: SAGE Publications, 2007, 112p.. 36. Kozinets, R.V. Netnography. Doing ethnographic research online. Los Angeles-London-NewDelhi-Singapore-Washington DC: SAGE Publications, 2010. – 127p. 37. Lanham,R. The Electronic Word:Democracy, Technology, and the Arts. –Chicago: The University of Chicago Press,1993. – 373p. 38. Mahony, Simon and Elena Pierazzo. "Teaching Skills or Teaching Methodology?" Digital Humanities Pedagogy: Practices, Principles and Politics. Brett D. Hirsch, ed. Cambridge: UK, Open Book Publishers, 2012. 39. Scheffel, M., Drachsler, H., Stoyanov S., & Specht, M. Quality Indicators for Learning Analytics. // Educational Technology & Society.-2014, 17 (4), 117–132. 40. TECHNOLOGY USE IN HEALTH EDUCATION: A REVIEW AND FUTURE IMPLICATIONS Holly M. Satterfield, M. Ed. //The Online Journal of Distance Education and e-Learning, April 2015 Volume 3, Issue 2 P.87-96 www.tojdel.net Copyright. 41. Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach Filia w Piotrkowie Trybunalskim: www.uniup.pl. 42. Warnock, Scott. "Introduction: Migrating to Online Writing Instruction: How, Why, and Who." Teaching Writing Online: How & Why. National Council of Teachers of English, 2009. 43. Whitson, Roger T. "Where's the Pedagogy in Digital Literary Studies?" Roger T. Whitson, Ph.D. January 17, 2013. <http://www.rogerwhitson.net/?p=1947>

Bibliography (transliterated): 1. Abstracts and dissertations works defended at Specialized Council in the Institute of Information Technologies and Learning Tools of NAPS of Ukraine specialty 13.00.10 –“information and communication technologies in education”:<http://iitlt.gov.ua/atestat/spetsializovana-vchena-rada/avtoreferaty-dysertatsiyi.php>. 2. Bykov V. Organizational System Models of Open Education: Monograph. - K. : Atika, 2009.- 684 p. 3. Bykov V. Cloud computing technologies, ICT outsourcing and new functions of ICT departments of educational and scientific institutions / V. Bykov // Information Technologies in Education. Collection of Scientific Papers ..Vypusk 10. – Kherson: Kherson State University, 2011. – 271 p. – P. 8-23 (in Ukrainian language). 4. Vernadsky V. Scientific thought as a planetary phenomenon. - M. : Nauka, 1991. – 270 c. 5. Voiskunsky A., Selisskaya M. System of realities: psychology and technology // Problems of Philosophy. – 2006. – № 11. – P. 119–130. 6. Zhaldak M.I. Humanitarian potential of informatization of educational process

// Problems of informatization of education. Coll. scientific papers. – K. : Min. of Ed. of Ukraine, USPU after M.P. Dragomanova 1994. – P. 3–20.7. Zhaldak M.I. Problems of informatization of educational process in secondary and higher education // Computer in school and in family – No 3. – 2013 – P. 8–15. 8. Kremen V. Sweet znannya: ludyna, nauka, osvita / V.G. Kremen – Kyjiv: Znannya Ukrainy, 2016. – 87 s. 9. Kremen V.G., Bykov V.Y. Categories "space" and "environment: characteristics of model representation and education using // Theory and Practice of social systems management. – 2013. – № 2. – P. 3–16. 10. The concept of continuous education content of Computer Science. Project. – K. : Institute of Syst. Research .. 1994. – 24 p. (Et al. O.A. Pavlov, S.M. Grisha, Y.S. Ramsky, N.V. Morse, G.L. Yakovlev). 11. The concept of education informatization // "Ridna shkola», № 11. – 1994. – P. 26–29 (coauthors V.U. Bykov, Y.I. Vovk, M.I. Zhaldak, Y.S. Ramsky, N.V. Morze, I.I. Komissarov, M.L. Smulson, Y.I. Maschyts, V.I. Lugovy, O.I. Lyashenko, V.D. Rudenko, A.G. Oleinik, A.Y. PYLYPCHUK). 12. Leshchenko M. Methodological bases of teachers training to use ICT for creating positive educational reality / M. Leshchenko // Humanization of the educational process: coll. of scientific papers [Ed. prof. V.I. Sypchenko]. – Vol. LXIX. – Slaviansk. – DDP, 2014. – P. 5–13. 13. Leshchenko M. Happiness of child: To problem of pedagogical masterpiece. – K. : ASMI, 2003. – 304 p. 14. Лещенко М., Яцишин А. Відкриття освіти як категоріальному політику з зарубіжних учених. / Інформаційні технології та засоби навчання, 2014, Том 39, № 1. – С. 1–16. ISSN Online: 2076-8184. 15. Ovcharuk O.V. Competency development approach: strategic goals of the international community // Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian prospects: Library of Educational Policy / Ed. O.V Ovcharuk. – K: K.I.S., 2004. – P. 59–65. 16. Panchenko L.F. The training of future professionals for the implementation of educational analysts. Bulletin KrNU after Mykhailo Ostrohradskyi. Series of "Pedagogical Science" Issue 1/2015 (2) .P. 80–85. 17. The passport of the specialty 13.00.10 – ICT in education: <http://itlt.gov.ua/atestat/spetsializovana-vchena-rada/pasport-spetsial%60nisti-13-00-10-informatsiyno-komunikatsiyni-tehnologiyi-v-osviti.php>. 18. Spirin O.M. ICT training, internal quality evaluation criteria [electronic resource] / O.M. Spirin // Information technologies and tools of teaching. – 2010. – № 5 (19). – Access to the journal.: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/358/315>. – 11 .02. 2011. 19. Tymchuk L. Narrative education in media space // Science. Journal. Pedagogical science: theory, history, innovative technology, № 3 (37) 2014 – Sum DPU after A.S. Makarenko, P. 355–368. 20. The Alliance of Digital Humanities Organizations (ADHO) (<http://adho.org/>). 21. Anderson P. What is web 2.0? Ideas, technologies, and implications for education. // Technology and Standards Watch. – 2007. – P. 1–64. 22. Bellamy, Craig. "The Sound of Many Hands Clapping: Teaching the Digital Humanities through Virtual Research Environments (VREs)." Digital Humanities

Quarterly. 6.1 (2012). 23. Bjork, Olin. "Digital Humanities and the First-Year Writing Course." Digital Humanities Pedagogy: Practices, Principles and Politics. Brett D. Hirsch, ed. Cambridge: UK, OpenBook Publishers, 2012. 24. BRIERS. Where's the Pedagogy? The Role of Teaching and Learning in the Digital Humanities // Debates in the Digital Humanities. – 2012. – University of Minnesota Press. – 504p. <http://dhdebates.gc.cuny.edu/debates/text/8>. 25. Clement, Tanya. "Multiliteracies in the Undergraduate Digital Humanities Curriculum: Skills, Principles, and Habits of Mind." Digital Humanities Pedagogy: Practices, Principles and Politics. Brett D. Hirsch, ed. Cambridge: UK, Open Book Publishers, 2012. 26. Davidson, Cathy N. "Collaborative Learning for the Digital Age." The Chronicle of Higher Education. August 26, 2011. 27. Diamond, Myrna Elyse, "The role of narrative in multimedia learning" Theses/Dissertations/Professional Papers/Capstones. Paper 1231. University of Nevada, Las Vegas August 2011. – 200 p. 28. Digital Humanities Pedagogy: Practices, Principles and Politics. Brett D. Hirsch (ed). Cambridge: OpenBook Publishers, 2012. xix + 426 pp. <http://www.amazon.com/Digital-Humanities-Pedagogy-Practices>. 29. Digital Humanities Quarterly (DHQ) www.digitalhumanities.org/dhq/.../about.html. 30. Fyfe P. Digital Pedagogy Unplugged/ Digital Humanities Quarterly. – 2011. – Volume 5, Number 3, <http://digitalhumanities.org/dhq/vol/5/3/000106/000106.html>. 31. Jakacki D. Digital Pedagogy in the Humanities. – DHSI, 2013. – 365p. www.dhsi.org/.../7.%20Digital%20Pedagogy%20in%20the%20Humanities. 32. Hack C. Applying learning analytics to smart learning – ethics and policy. Learning Analytics // Smart Learning: Teaching and Learning with Smartphones and Tablets in Post-Compulsory Education. Middleton A., ed. (2015 Media-Enhanced Learning Special Interest Group and Sheffield Hallam University-300p. http://melsig.shu.ac.uk/?page_id=503. 33. Humanisty kadrugeje generacija UKW www.rekrutacja.ukw.edu.pl/.../humanistyka-dr... 34. Hammersley, A. i Atkinson, P. (2000). Metody badań terenowych. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2000, 207p. 35. Hine, Ch. (2000). Virtual Ethnography. London-Thousand Oaks-New Delhi: SAGE Publications, 2007, 112p. 36. Kozinets, R.V. Netnography. Doing ethnographic research online. Los Angeles-London-New Delhi-Singapore-Washington DC: SAGE Publications, 2010. – 127p. 37. Lanham, R. The Electronic Word: Democracy, Technology, and the Arts. – Chicago: The University of Chicago Press, 1993. – 373p. 38. Mahony, Simon and Elena Pierazzo. "Teaching Skills or Teaching Methodology?" Digital Humanities Pedagogy: Practices, Principles and Politics. Brett D. Hirsch, ed. Cambridge: UK, Open Book Publishers, 2012. 39. Scheffel, M., Drachsler, H., Stoyanov S., & Specht, M. Quality Indicators for Learning Analytics. // Educational Technology & Society. -2014, 17 (4), 117–132. 40. TECHNOLOGY USE IN HEALTH EDUCATION: A REVIEW AND FUTURE IMPLICATIONS Holly M. Satterfield, M. Ed. // The Online Journal of Distance Education and e-Learning, April 2015 Volume 3, Issue 2 P.87-96

www.tojdel.net Copyright. 41. Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach Filia w Piotrkowie Trybunalskim: www.unipt.pl. 42. Warnock, Scott. "Introduction: Migrating to Online Writing Instruction: How, Why, and Who." Teaching Writing Online: How & Why. National Council of Teachers of English, 2009. 43. Whitson, Roger T. "Where's the Pedagogy in Digital Literary Studies?" Roger T. Whitson, Ph.D. January 17, 2013. <http://www.rogerwhitson.net/?p=1947>.

В. Ю. Биков, М. Лещенко

ЦИФРОВА ГУМАНІСТИЧНА ПЕДАГОГІКА ВІДКРИТОЇ ОСВІТИ

У статті схарактеризовано теоретико – методологічні засади цифрової гуманістичної педагогіки – науки про закономірності створення позитивної інтегрованої педагогічної реальності за умови конвергенції фізичного та віртуального (створеного за допомогою ІКТ) навчальних просторів (середовищ) у реаліях відкритої освіти. На основі використання сучасних ІКТ навчальна діяльність (формальна, неформальна та інформальна) відбувається на перетині двох світів: реального і віртуального. Методологія й методи педагогічних досліджень класичної педагогіки потребують перегляду й удосконалення в контексті сучасних реалій навчально-виховного процесу, потреб та інтересів усіх його суб'єктів. У статті проаналізовано розвиток цифрової гуманістики у міжнародному освітньому просторі, окреслено зміст нової галузі педагогічного знання як складової цифрових гуманістичних досліджень, визначено методи й актуальні напрями наукового пошуку.

Подальшого дослідження потребують проблеми розвитку цифрової гуманістичної педагогіки, осмислення її як важливого методологічного компонента системи відкритої освіти, реалізації її освітнього потенціалу в інформаційному суспільстві.

Ключові слова: відкрита освіта, гуманістика, цифрові технології, інформаційно-комунікаційні технології, інтеграція, цифрова гуманістична педагогіка, методологічні засади, педагогічна реальність, пізнавально-активне поле, якість освіти.

V. U. Bykov, M. P. Leshchenko

DIGITAL HUMANISTIC PEDAGOGY OF OPEN EDUCATION

In the article theoretical and methodological bases of digital humanistic pedagogy – the science about the principles of creating a positive integrated educational reality as a result of the convergence of physical and

virtual (created using ICT) training spaces (environments) in the coordinates of open educational systems are determined. Based on the use of modern ICT learning activity (formal, nonformal and informal) is at the intersection of two worlds: the real and the virtual. Methodology and research methods of classical pedagogy require review and improvement in the context of current realities of the educational process, needs and interests of all its subjects. The development of digital humanities in the international educational space is analyzed; the content of the new field of pedagogical knowledge as part of digital humanistic is outlined; research methods and directions of current scientific research are defined.

Problems of digital humanist pedagogy development need further studying as well as understanding it as an important methodological basis of an open education system and implementation of its educational potential in the information society.

Keywords: open education, humanities, digital and internet technologies, integration, digital humanistic pedagogy, methodological principles, pedagogical reality, cognitive and active field, the quality of education.

V. Bykov, M. Leshchenko

ЦИФРОВАЯ ГУМАНИСТИЧЕСКОЙ ПЕДАГОГИКИ ОТКРЫТОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье охарактеризованы теоретико-методологические основы цифровой гуманитарной педагогики – науки о закономерностях создания положительной интегрированной педагогической реальности при конвергенции физического и виртуального (созданного с помощью ИКТ) учебных пространств (сред). На основе использования современных ИКТ учебная деятельность (формальная, неформальная и информальная) происходит на пересечении двух миров: реального и виртуального. Сконцентрировано внимание на том, что методология и методы педагогических исследований классической педагогики требуют пересмотра и совершенствования в контексте современных реальных учебно-воспитательного процесса, потребностей и интересов всех его субъектов.

В статье проанализировано развитие цифровой гуманитарной науки в международном образовательном пространстве, определено содержание новой отрасли педагогического знания как составляющей цифровых гуманитарных исследований, определены методы и актуальные

направлення наукового пошука. Дальшого дослідження потребують проблеми розвитку цифрової гуманістическої педагогіки, осмислення її як важного компонента системи неперервного педагогіческо-го освітання, реалізації її освітального потенціала в інформаційному суспільстві.

Ключеві слова: відкрите освітання, гуманістика, цифрові й інтернет технології, інтеграція, цифрова гуманістическа педагогіка, методологіческі основи, педагогіческa реальність, пізнавально-активне поле, якість освітання.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2016

УДК 37

*А. І. Кузьмінський
м. Черкаси, Україна*

ГУМАНІтарНО-ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ПЕДАГОГІКА АКАДЕМІКА ЗЯЗЮНА І. А.

*Лицом к лицу.
Лица не увидать.
Большое видится
На расстояньи.
С. Есенин*

Ось уже другий рік ми живемо без живого Івана Андрійовича Зязюна. Ще кровоточить свіжа рана, ще ніяк не може змиритися свідомість, що його немає і більше ніколи не буде. Велика, болюча втрата, але справжню ціну втрати для педагогіки, для філософії, для освіти, для України, зрештою й для людства можливо буде усвідомити лише з часом. Усвідомити, що ми жили і працювали поряд з нестандартною, непересічною, унікально талановитою людиною – апостолом «Добра, Любові, Істини і Краси». Ці чотири категорії були життєвим кредо філософа-людинолюбця, педагога-гуманіста, достойного продовжувача і поціновувача гуманітарно-екзистенційних ідей видатних учених-людиноцентристів Я.А. Коменського, К.Д. Ушинського, Г.С. Сковороди, Януша Корчака, В.О. Сухомлинського, О.А. Захаренка.

Філософія серця П. Юркевича і базована на її постулатах педагогіка добра І. Зязюна нині затребувані як ніколи у збуреному, неврівноваженому, заполітизованому і розгубленому українському суспільстві. Парадокс: ХХІ століття, Україна європейська держава, майже повністю домінує секундарна освіта, близько тисячі вищих навчальних закладів (хоч доволі сумнівно, що всі вони саме вищі), потужні культурно-просвітницькі інституції, розмаїття конфесій, тобто є все необхідне, щоб люди все більше і все далі віддалялися від рудиментів біологічного, тваринного у своєму естві. А оглянімося навколо незашореними очима і назвемо все, що нині коїться без евфемізмів: алкоголізація, наркотизація, делінквентність, прояви дикої жорстокості й садизму. Відкриваєш газету чи вмикаєш телевізор і зразу ж тебе ошелешують «новини» типу: син убив батька, сусідський парубок згвалтував, пограбував і вбив стареньку, яка свого часу допомагала його доглядати, п'яний мажор збив насмерть декілька молодих людей, утік і був виправданий неправедним судом. І так щоденно й безкінечно.

Неважко спрогнозувати, що ж буде далі, якщо врахувати, що нині йде жорстока війна, яка обов'язково по закінченню залишить свій жорстокий синдромний слід у психології багатьох людей, що значна частина населення легально й нелегально озброюється, що різке соціальне розшарування породжує все більше й більше заздрісності, злоби й ненависті, що велике число дітей виховується не на кращих людиноцентричних ідеалах, прикладах і постулатах, а на цинічних, садистських американських фільмах, у яких панує культ насильства, злочинності й варварства, на помийному бруді всесвітньої павутини, на наочних прикладах своїх батьків, значна частина яких рве один у одного разом з горлом, а часто й головою матеріальні блага і засоби, які дають можливість супер-комфортно жити.

Протистояти засиллю бездуховності, аморальності, антипедагогіки можуть і зобов'язані держава, суспільство, наука, освітня система, церква. Виховати людину нового, відкритого, громадянського суспільства може лише педагог нової формації, який сам є носієм гуманоорієнтованих аксіологічних якостей. А.С. Макаренко підкреслював, що найбільш важливі завдання педагогів – створювати людські кадри для всіх сфер життя. На жаль, у нинішніх реаліях унікальна роль педагога в удосконаленні суспільства лише декларується, а не підкріплюється ні статусно, ні морально, ні матеріально. І як завжди цю невідповідність найбільш гостро відчувають і об'єктивують талановиті представники людинознавчих наук.

Система гуманоорієнтованого виховання нині детально досліджена у працях багатьох науковців і підтверджена досвідом педагогів-новаторів людиноцентричного спрямування. Одним із провідних учених-практиків, теоретиків гуманітарно-екзистенційної педагогіки є відомий в Україні і за її межами філософ-педагог, ректор, Міністр освіти, академік Зязюн Іван Андрійович.

Велике природне обдарування, помножене на нелегкий і повчальний життєвий шлях сформували і викристалізували правдивого вченого нової формації – інженера людської душі, філософа-кордоцентриста, теоретика і практика в галузі організації освіти і едукації людини.

Селянське походження, становлення й вибивання в люди, участь у життєдіяльності суспільства в самому широкому спектрі: від шахти Донбасу до роботи в театрі дали багатющий матеріал для допитливого й креативного розуму вченого, а серія ударів долі й переслідувань не тільки не зламали, а й загартували характер і волю від природи мужньої, цілеспрямованої, принципової особистості.

Базова філософська освіта, різнопланова педагогічна й наукова діяльність сприяли розвитку генетично закладених рис людинолюбства, гуманітарно-екзистенційного світосприйняття, презумпції порядності у відносинах з людьми.

Всі ці життєві обставини й потужна праця мозку сформували кредо, філософську платформу вченого-гуманіста: «Педагогіка – це моє життя».

Рідко кому з учених вдається так плідно поєднати свої теоретичні надбання з практичним утіленням їх у життя. Грунтовна розробка теорії педагогічної майстерності, створення потужної наукової школи з цієї проблеми і паралельно відкриття мережі центрів, лабораторій педагогічної майстерності по всій Україні.

Феноменальність педагогічного таланту І.А. Зязюна яскраво проявилася у неподільній, гармонійній єдності його теоретичних надбань, освітньої практики і власної поведінки у непростих перипетіях повсякденного життя. Всі етапи його життя позначені зусиллями зробити якомога більше добра людям, безкорисливістю, безмежним альтруїзмом.

У чому ж секрет такої привабливості, емпатійності й атракційності особистості Івана Андрійовича. Великий природний розум, мудрість і надзвичайну душевну чутливість, безумовно, дали батьки Андрій Володимирович і Варвара Микитівна, доземний уклін їхній світлій

пам'яті. Думаю, що їхні душі, дивляться з небесних вершин на цей світ і пишаються, і радіють за своє творіння, за свого сина.

Філософські й педагогічні наукові праці, публіцистичні твори, державна, громадська, політична діяльність, величезний внесок у практичну організаційно-освітню справу, неоціненний доробок у сфері педагогічної майстерності і, головне, непорушна людиноцентрична життєва позиція переконливо свідчать, що в особі Івана Андрійовича світ має талановитого педагога-філософа світової величини і це заслужено ставить його ім'я в почесний ряд яскравого сузір'я імен, що сяють на світовому небокраї – Яна Амоса Коменського, Памфила Юркевича, Миколи Івановича Пирогова, Антона Семеновича Макаренка, Януша Корчака, Василя Олександровича Сухомлинського, Олександра Антоновича Захаренка.

За що я особисто вдячний Івану Андрійовичу? За небайдужу, безкорисливу й чутливу участь у моїй долі, хоч ми й не є земляками, чи однокурсниками, чи якимось зв'язаними службово-кар'єрними відносинами.

Очолити Міністерство освіти України, Іван Андрійович настійно запрошував мене на посаду першого заступника міністра і потім часто по-доброму дорікав мені, що я не пристав на цю пропозицію. А й справді, чому не погодився? Мабуть, з невеликого розуму. Але це вже з відстані років.

Ставши ректором Черкаського університету, я не мав наміру захищати докторську дисертацію. Це не вимагалось тодішніми нормативними актами та й робота керівника поглинала багато часу. Іван Андрійович з висоти свого досвіду й мудрості переконав мене, що я є неповноцінним ректором без докторського ступеня. «Скільки в університеті докторів?» запитую. Відповідаю: «Понад сорок». «І ти думаєш, що вони внутрішньо визнають тебе, кандидата, рівним собі, а тим більше, справжнім, а не формальним своїм керівником? Ти ж все життя працюєш в освіті, у тебе достатньо і досвіду, і матеріалу, щоб захистити докторську і відчути себе впевнено на цій непростій посаді, якій і я присвятив 15 років свого життя». І далі безкомпромісним і незаперечним тоном: «Я твій науковий консультант. негайно розпочинай писати. Не захистишся – я тебе знати не хочу». Зрозуміло, що це було сказано по доброму. Напружена праця, безсонні ночі впродовж тривалого часу і успішний результат реалізації «ультиматума» Івана Андрійовича. Пізніше життя підтвердило мудрість і далекоглядність Великого Вчителя від Бога.

Так трапилося, що на певному етапі свого життя я з ректорської посади транзитом попав у статус безробітного. І дзвінок Івана Андрійовича: «В інституті є вакансія головного наукового співробітника. Запрошую на цю посаду із завтрашнього дня». Я завагався, посилаючись на те що, прихистивши опального працівника, директор інституту може накликати біду й на свою голову. На що Іван Андрійович твердо й переконливо сказав, що він цього не боїться, що для нього честь і порядність у відносинах з людьми є неперехідною цінністю, а похливість і оглядання на можливу реакцію нелюдських можновладців – не в його характері. Таким чином, з доброї волі і громадянської мужності Людини з великим серцем я мав роботу і прихисток у складний для мене час.

Ще один приклад із безлічі інших соціально відповідального й гуманоорієнтованого ставлення до людей і до життя. Іван Андрійович відбудував хату і на високому рівні облаштував батьківську садибу на своїй малій батьківщині у селі Пашківці на Чернігівщині. Великий яблуневий сад, затишне дворище, гарна альтанка, ягідні кущі й розмаїття квітів – достойний пам'ятник землі, яка народила Великого Вченого, і присутня синівська данина вдячності пам'яті Батька й Матері.

Про що свідчить вищезначене?

Непересічна, нестандартна, щедро обдарована талантами, унікальна особистість. Гострий, креативний розум. Велика, відкрита, чутлива й делікатна душа. Чутливість і співчутливість до людського болю як у Спінози, філософська мудрість, простота й розважливості як у Сковороди, кордоцентризм як у Юркевича, педагогічні, деонтологічні і гомілетичні здібності від Бога – характерні особистісні риси Івана Андрійовича.

Теорія і практика педагогічної дії, розкриття глибинної суті педагогічної майстерності, унікальні форми, методи, засоби й прийоми едукативної людини, весь науковий доробок академіка Зязюна Івана Андрійовича є вагомим внеском у світову педагогічну науку й практику і є гарною рецепцією олюднення й облагородження людини.

Особливу цінність представляє концепція педагогічної майстерності І.А. Зязюна, яка має глибоке коріння, що йде від джерел української історії, культури, етнонаціональних традицій, мудрості нашого народу.

Впродовж багатьох років Іван Андрійович обґрунтовував, відшліфовував і, можна сказати, викристалізовував теоретико-методологічні положення й нетрадиційні дидактичні засади педагогічної майстерності. За цей історичний період, що охоплює складні й ва-

жливих етапів у розвитку системи освіти України, народжувалася, проходила становлення і динамічно розвивалася сучасна українська наукова школа педагогічної майстерності. Незаперечним є те, що її творець – видатний філософ-педагог І.А. Зязюн.

Педагогічна майстерність як характеристика фахівця не зростає сама собою, вона ґрунтується на досконалому знанні педагогіки, її законів, закономірностей і принципів. Такі вимоги до власної діяльності, як сучасна креативність, критичність мислення відрізняють викладача з високим рівнем педагогічної майстерності. І. Зязюн недвозначно підкреслював, що «педагогічна майстерність – це високий рівень професійної діяльності викладача. Конкретні показники майстерності виявляються у високому рівні виконавства, якості праці, доцільних, адекватних педагогічних ситуаціям діях викладача, досягненні високих результатів навчання і виховання». Саме за таким девізом працює створений І. Зязюном у Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького спільно з Інститутом педагогічної освіти та освіти дорослих НАПН України Науково-методичний центр педагогічної майстерності, що є підрозділом Навчально-наукового інституту педагогічної освіти, соціальної роботи і мистецтва.

У Положенні про науково-методичний центр представлені мета його діяльності, функції та завдання, основні заходи та форми роботи, визначено склад колегіальної ради, яка керує діяльністю цієї установи.

Головною метою роботи Центру є прагнення навчити майбутнього фахівця стати майстром педагогічної справи, що означає: мати особистісно-гуманну вихідну позицію; сформувати уяву майбутніх фахівців про те, що педагог – це завжди яскрава особистість, мудра, доброзичлива, принципова людина. Контроль стосовно діяльності Центру педагогічної майстерності здійснюється колегіальною радою, до складу якої входять представники інституту педагогічної освіти, соціальної роботи і мистецтва Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького та провідні діячі науки і культури НАПН України, директори спеціалізованих шкіл-лабораторій. Колегіальна рада обговорює пропозиції та варіанти змісту навчальних програм, посібників, визначає форми і методи роботи щодо конкретних педагогічних ситуацій, організовує роботу з підвищення творчої активності викладачів, поширює передовий освітній досвід, а також формує склад різноманітних творчих колективів. За рішенням колегіальної ради в Центрі ініціюється робота студентських студій, клубів тощо.

Неодноразово Науково-методичний центр педагогічної майстерності Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького відвідували високодостойні гості з України та Польщі.

Значну частину свого життя І. А. Зязюн пропрацював в умовах дії прогресистсько-сцієнтистської парадигми едукції людини. Але завдяки неординарності й оригінальності мислення, дисидентності світобачення й світосприйняття, внутрішньої переконаності в тому, що феномен людини полягає у творенні добра, вчений навіть у тих несприятливих умовах твердо відстоював гуманістичні ідеї, суб'єкт-суб'єктний формат відносин між учасниками едукційного процесу і на всіх своїх посадах на практиці втілював у життя людино-центричну, гуманітарно-екзистенційну парадигму едукції людини, в основі якої лежить екзистенційна психологія, що базується на первинності буття людини в світі, сміливо критикував гуманодефіцитну, репресивну педагогіку.

Іван Андрійович стверджував, що педагог, який прагне стати майстром педагогічної справи, повинен добре знати і відчувати особливості різних підходів до процесу навчання й виховання, але орієнтуватися на найбільш перспективний дискурс, за якого людина сприймається не тільки як особистість, а й як «відкрита можливість» (Жан-Поль Сартр). Педагог повинен виступати в ролі «старшого брата» (А. Адлер), рівноправного суб'єкта взаємодії, фасилітатора, радника, консультанта, який допомагає меншим сиблінгам (учням, студентам), але не зазіхає на їхню самостійність і вибір.

Постійна, напружена, велика праця розуму, душі й рук Івана Андрійовича у їх органічній, дихотомічній єдності й створили унікальний педагогічний феномен академіка Зязюна. Належне відкриття, поцінування і впровадження творчої спадщини Івана Андрійовича Зязюна ще попереду.

Його теорія і практика педагогічної майстерності, нестандартні форми, методи, засоби й прийоми едукації людини чекають своїх дослідників. А сьогодні можна лише констатувати мудру народну істину: життя людське коротке, а пам'ять і слава вічні. Це про нього.

А. І. Кузьмінський
**ГУМАНІТАРНО-ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ПЕДАГОГІКА
 АКАДЕМІКА ЗЯЗЮНА І. А.**

У статті розглядається система гуманоорієнтованого виховання, а також людиноцентричне спрямування на розвиток особистісних якостей сучасної людини. Розкрита сутність феноменальності педагогічного таланту І.А. Зязюна. Описується життєвий шлях та трудова діяльність відомого вченого-педагога І.А. Зязюна.

Ключові слова: гуманоорієнтоване виховання, людиноцентричне спрямування, академік І.А. Зязюн.

А. И. Кузьминский
**ГУМАНІТАРНО-ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНАЯ ПЕДАГОГИКА
 АКАДЕМИКА ЗЯЗЮНА И. А.**

В статье рассматривается система гуманоориентованого воспитания, а также человекоцентрическую направленность на развитие личностных качеств современного человека. Раскрыта сущность феноменальности педагогического таланта И.А. Зязюна. Описывается жизненный путь и трудовая деятельность известного ученого-педагога И.А. Зязюна.

Ключевые слова: гуманоориентованое воспитание, человекоцентрическое направление, академик И.А. Зязюн.

A. I. Kuzminsky
**HUMANITIES AND PEDAGOGY EXISTENTIAL ACADEMICIAN
 ZYAZYUNA I.A.**

In the article the education system humanoorientovanoho and man-directing the development of personal qualities of modern man. The essence of pedagogical phenomenal talent IA Zyazyuna. Describes the life and work activity known scientist and educator IA Zyazyuna.

Keywords: humanoorientovane education, man-oriented, Academician IA Zyazyun.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2016

УДК 37:005.366.5(І.А. Зязюн)

*О. А. Лавріненко
 м. Київ, Україна*

**ЕСТЕТИЧНІ ЦІННОСТІ У ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКІЙ
 ФІЛОСОФІЇ І. А. ЗЯЗЮНА**

*Іване, де твоя душа, де стелиться у засвітах дорога.
 Напевно в Академії в Раю, забракло Вчителя від Бога.
 Для дурнів ставши недоступним, ставши доступним для Добра,
 Залишив землю прабатьківську, з небес зорить тебе душа.
 Учні умилися сльозою, скривились підлі вороги.
 Вони безсилі та безкрилі, твої книжки на всі віки...
 Анатолій Вихруц*

Значна кількість сучасних дослідників звертає свою увагу на сутність категорії «Цінність», що відноситься до таких загальнонаукових понять, методологічне значення яких особливо значуще для педагогіки у її теоретичному та практичному забезпеченні освітньої системи громадян суспільства. І. Вільш, ведучи мову про онтогенез особистості, акцентує увагу на значенні цінностей для: «...повного індивідуального розвитку, задоволення природних потреб у розвитку; всебічну суб'єктну активність у мисленні й дії; суб'єктне самовизначення; самореалізацію через самотворення власної особистості й актуалізацію своїх можливостей у дії; прийняття світу й самої себе; самопізнання; постійного самовдосконалення; творчих пошуків; задоволення цікавості; використання власних задатків для реалізації свого життєвого сценарію (зокрема, під час вибору професії або напряму дальшого навчання); успішного встановлення міжособистісних стосунків; пристосування до оточення, що змінюється» [1, с. 62].

Проблематиці обґрунтування загальнолюдських цінностей, зокрема цінностей, що мають сповідувати вчителі загальноосвітньої школи, викладачі ВНЗ, діячі освіти й науки присвячений значний творчий доробок видатного педагога, філософа, організатора освіти ХХ–ХХІ ст. – Івана Андрійовича Зязюна (1938–2014 рр.). Учений, виступаючи перед учительським загалом України, впроваджуючи ідеї педагогічної майстерності наголошував на необхідності утвердження в душі педагогів розуміння найважливіших життєвих цінностей. У 2013 р. на лекції для слухачів Центру педагогічної майстерності при Кремен-

чущькій гімназії № 5 імені Т.Г. Шевченка (Полтавська область) І.А. Зязюн звернув увагу вчителів на вчення німецького соціолога, філософа, соціального психолога Е. Фромма, наголошуючи: «Е. Фромм основною проблемою нашої моралі вважав байдужість людини до самої себе. Виокремлюючи дві кардинально протилежні суттєві позиції моральності – позицію «мати» й позицію «бути», й наголошуючи, що перша означає зведення смислу життя до споживання («Я є тим, чим володію»), а друга – до проживання взаємодії зі світом («Я є те, що зі мною відбувається»), він пов'язував їх розуміння в контексті культури, як соціокультурний феномен. Із цієї точки зору, виховання людського в людині – це відтворення в ній соціальної культури, її «окультурення». Особистість – це спосіб соціального буття людини. Народившись, людина постає перед досвідом попередніх поколінь, що в концентрованому вигляді виражений у культурі, соціокультурних цінностях. Інтегрування цих цінностей, ідентифікація з соціокультурним оточенням (тобто, особистісні становлення й розвиток) – перше й найважливіше, що очікує від людини її соціальне оточення» [2].

У численних філософсько-педагогічних працях проблему цінностей І.А. Зязюн розглядав у нерозривному зв'язку з визначенням сутності людини, її творчої природи, її здатності створювати світ і саму себе згідно з мірою своїх цінностей. «Людина формує свої цінності, постійно розрушуючи протиріччя між усталеним світом цінностей і анти- цінностей, використовує цінності як інструмент підтримки свого життєвого світу, захисту від розрух ентропійних процесів, що загрожують народжуваній ним реальності. Ціннісний підхід до світу вимагає розгляду об'єктивної реальності як результату людського самоствердження; світ при такому підході – передусім реальність, опанована людиною, перетворена у зміст її діяльності, свідомості, особистісної культури. Власне цінність виявляється і зумовлює людську діяльність через призму цілеорієнтованого бачення реальності завдяки потребам та інтересам людини, переведених на мову думок і почуттів, понять і образів, уявлень і суджень. Для оцінки людині необхідно мати розвинені уявлення про цінності, що виступають у якості орієнтовних критеріїв адаптивної і діяльнісної активності індивідуума», – стверджував учений, визначаючи категоріальний апарат філософії педагогічної дії [3].

Найвищою цінністю для І.А. Зязюна стала загальнолюдська культура. Філософ переконував: «Соціально-ціннісні якості і норми поведінки набувають особистісного смислу і значущості лише тоді,

коли дитина розуміє їх сутність, і, головне, коли вони пройшли етап естетизації (переживання; почуттів; освоєння як цінності, стійкої для особистості) [2].

Мірилом естетичного поступу, смислом людського буття для вченого залишалася українська народна пісня – вияв найвищої народної цінності – людяності, гармонії, душевної величі. І.А. Зязюн зовсім не володів нотною грамотою, проте відчував музику, спів набагато сильніше, ніж будь-який митець-професіонал. Що ж стало поштовхом неперевершеної «зязюнівської» гармонії душі? Тут варто розкрити деякі сімейні таємниці, що свідчать про становлення таланту й людиноцентристської довершеності І.А. Зязюна.

По-перше, це батько вченого – Андрій Володимирович (1913 р. народження). Неперевершений майстер-слухач гри на балалайці. Мандрував із приятелем сусідніми селами й улаштував танці. Один раз усього я почув, як мій дід Андрій співає на храмове свято Спаса (*автор статті є рідним племінником Івана Андрійовича*). Витончений класичний тенор, природна постава голосу із самобутнім звучанням тихо виводив: «Ой дубе мій, дубе, зелений мій дубе, а на тім дубочку два голуби гуде» – сіверську старовинну українську народну пісню. Дід Андрій, який повернувся із Другої світової війни пораненим, завжди наспівував цю пісню, пораючись на пасіці біля бджіл, навіть коли страшенно боліла поранена нога. Але від бабусі Варвари Микитівни (*мама Івана Андрійовича, 1918 р. народження*) чув розповідь про те, що батько не любив одного – коли маленький Іван копіював дорослих у танці. Сім'я Зязюнів у селі Пашківка (*Ніжинський район, Чернігівська область*) вирізнялася надзвичайною привітністю та «хлібосольністю». Особливо великим святом для малого Івана були зібрання на великі радянські свята у хаті Андрія Чубука (*так кликали батька Івана Андрійовича односельці. Кличка походила від того, що прапрадід служив у пана посильним – чубуком. Звідси пішла кличка багатьох поколінь Зязюнів – Чубукові*) – «Жовтня» та «Маївки», де після кількох чарок односельці заводили танок під гармошку (*віртуозно на гармошці-тритонці грав унікальний майстер – дядько Олексій, якого всі ласкаво називали Лесиком*) та дідову балалайку. Іван, немов губка, вбирав темпоритм танцю, напам'ять знав усі рухи популярного у с. Пашківці танцю «Карапет», «Польки», «Краков'як» та інших.

По-друге, мати І.А. Зязюна – Варвара Микитівна. Її у компанії співаків називали «виводчиця» – виводила надзвичайно високі ноти. Бабусю Варю в селі знали не лише як працювиту жінку, а й неперевере-

ршеного повара. Жодне свято чи проводи до армії, проводи в останню путь чи поминальні обіди не відбувалися без її поварсько-організаторського таланту керівництва кухнею. Під час готування страв (капусняк, голубці, налисники, заливана каша) й кропіткою та відповідальної справи – закладки продуктів у величезні чавуни (це справжня майстерність) – жінки завжди співали: сумних чи веселих пісень, тужливих за збіглою молодістю: «...Ой у полі, на горбочку – там нескошена трава. Там стояли три подружки – довго плакала одна...»

Уже в зрілому віці, згадуючи первні естетичного досвіду становлення власної особистості й обґрунтовуючи його з наукової позиції, І.А. Зязюн відзначав: «Цінністю стає лише позитивна значущість, а об'єкт, носій цінності, може бути взагалі безкорисливим (простий камінець як талісман). Однак до значущості, навіть позитивної, цінність не зводиться. Ціннісне відношення включає в себе й повинне (норму відношень, поведінку) і бажане (ідеал). Добро, наприклад, – цінність не тому, що воно корисне, хоч і значуще в цьому плані. І вимога виявляти доброту (моральна норма), навіть за її виконання, не означає повної реалізації добра як цінності. «Добро є повинним, але стати добром може лише у випадку, коли воно нам бажане» (В. Соловйов), коли наявне позитивне естетичне переживання добра як ідеалу, як моєї мети, мого власного прагнення до добра» [3]. Батьки для вченого стали уособленням ідеалу Добра – найвищої людської цінності, яку він сповідував усе свідоме життя, прищеплював своїм учням, послідовникам та колегам.

По-третє, бабуся – Ганна (1894 року народження), яка маленькому Івану співала колиські пісні. Так, бабусю Ганну (*мешкала у с. Крути Ніжинського району. В цьому селі вчений закінчив десятирічку*) Іван Андрійович часто просив щось заспівати. Одного разу мені поталанило послухати, як прабабуся Ганна співала українську народну пісню «Йшли корови із діброви», яку, до слова, автентично виконав гурт «Пікардійська терція» так, як співають на Чернігівщині. А ще у селі Крути завжди була церква в якій багато років працювала пречудова півча – справжній церковний хор. У цій півчці було два діди басы-профуту. Гармонія виконання церковних творів під час літургії досить потужно вплинула на формування естетичного смаку Івана Зязюна.

У такій співочій і працьовитій родині, з одвічними цінностями життєвої гармонії, обертонів української народної пісні народився й зростав Іван Андрійович Зязюн.

Будучи учнем старших класів Галицької середньої школи (*нині це село Крути*) Іван власноруч змайстрував передавача з декількома навушниками. Молодші брат Олексій та сестра Галя вмоцувалися на простирадлі у клуні на копиці свіжого сіна, а Іван на печі в старій хаті налаштував свій апарат і, як справжній диктор, розповідав малечі казки, обов'язково режисуючи розповідь таким чином, аби окремі моменти казкового сюжету підкріпити українською народною піснею. Уже в юності Іван прекрасно копіював голос баса, співаючи на слух басові партії.

Працюючи, після невдалого вступу до ветеринарного технікуму завідувачем Пашківського сільського будинку культури, що містився у приміщенні зруйнованого в 30-ті роки ХХ ст. Церкви Преображення Господнього, Іван на свій страх і ризик ставив (як режисер, постановник, костюмер, музичний керівник) спектаклі для односельців. Вистави проходили надзвичайно трепетно: люди плакали, співпереживаючи героям – Назару Стодолі, Петру із «Наталки-Полтавки», частогусто підспівуючи прямо із глядацьких місць, коли звучала в п'єсі українська народна пісня.

Ставши студентом університету імені Т.Г. Шевченка, І. Зязюн на історико-філософському факультеті створив ансамбль ложкарів. Не можна стверджувати, що гра на ложках – це російська традиція. Дід Івана Андрійовича – Володимир (*по батьковій лінії*) виготовляв власноруч надзвичайної краси, а головне – неперевершеної якості дерев'яні ложки. Перевіряючи їх на міцність, дід творив музичні чудеса, вибиваючи різні ритми та мелодії, а малий Іван це спостерігав і дід нерідко дозволяв Іванові спробувати заграги на ложках, вчив їх правильно тримати, затискати між пальцями, показував мелодіку видобування звуку (техніку гри) при ударі на різні частини тіла. Традиція гри на ложках (польки, танцювальні ритми, частівки, навіть сороміцькі українські народні пісні) у селі Пашківка не пройшли повз почуття Івана. Це був справжній знавець техніки гри на ложках і неперевершений майстер виконання.

На становлення естетичних людиноцентристських цінностей І.А. Зязюна вплинула дружба із Федором Трохимовичем Моргуном (1924–2008 рр.) – видатним українцем, який напам'ять знав сотні історичних та героїчних поем, пісень, билин, гарно співав і підтримував, як ніхто інший, українську народну пісню, працюючи першим секретарем Полтавського обласного комітету Компартії України. Керманічем Полтавської області у 80-ті роки ХХ ст. були відроджені десятки

колективів автентичного українського народного співу, Саме на Полтавщині популярності набули хор-ланки, що поправу отримували високе на той час звання «Народного». У професійному плані Полтавщина займала провідне місце серед аматорських колективів, що популяризували українську народну пісню: народний хор «Лтава» Полтавського міського будинку культури (керівник Валентин Міщенко); народний хор «Дніпровські зорі» – м. Кременчук; ансамбль «Миргородські парубки» палацу культури курорту Миргород та багато інших. Одним із неперевершених аматорських колективів став хор «Калина» Полтавського державного педагогічного інституту імені В.Г. Короленка, який у 1979 р. створив тодішній ректор ВНЗ – Іван Андрійович Зязюн і сам у «Калині» на перших репетиціях співав у басовій партії, показуючи приклад.

Як неперевершений естет і теоретик педагогічної майстерності, І.А. Зязюн обстоював найактуальнішу цінність вчительської професії – Красу педагогічної дії. Вчений переконував у тому, що основою людського життя є почуття. Ці почуття має підтримувати інтелект. І в жодному разі не можна відмежовувати знання від почуттів, оскільки людина сприймає не все, що пропонується їй для сприймання й осмислення, а лише те, що наповнене смыслом саме для неї. Ось чому вчителів, незалежно від спеціальності, слід насичувати позитивними почуттями оточення своїх учнів. Він не може розпочати заняття, якщо учні до цього позитивно не ставляться, не вважають його самого за авторитет, бо авторитет – це також надання учнями переваги вчителю в усіх діях, передусім, у педагогічних.

Філософ зумів довести: педагогічна дія – абсолютно таке ж мистецтво, як і будь-яке інше. Воно вимагає реалізації почуттів у художньому образі, як і будь-яке інше мистецтво. Тож володіти мистецтвом педагогічної дії – це означає володіти основним природним засобом, яким від початку обдарований учитель, тобто словом. Воно завжди наповнене почуттями: прекрасним – потворним, піднесеним – низьким, комічним – трагічним. Але у педагогічній діяльності, в педагогічній дії вчитель може використовувати лише позитивне почуття прекрасного й піднесеного [4].

У творчому науковому доробку І.А. Зязюна досить багато залишилося матеріалів, які визначають сутність категорії «Цінність». Учений стверджував, що в історії людського роду цінності, як своєрідні духовні опори, допомагають людині вистояти перед неминучими важкими життєвими обставинами. Цінності впорядковують дійсність людського буття, вносять в неї осмислені оціночні моменти. Вони

співвідносяться з людськими ідеалами, бажаннями, нормативами. Цінності зумовлюють життєві смисли людини. Цінності стають реальними орієнтирами людської поведінки і формують життєво-практичні установки людей. Вони визначають зміст внутрішнього світу людини [3].

Наукові співробітники, аспіранти та докторанти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України до цього часу пам'ятають неперевершені лекції І.А. Зязюна на методологічних семінарах із проблем педагогічної майстерності, психопедагогіки, етики та естетики, що стали на багато років дороговказом для поступу осмислення теорії та методик професійної освіти, загальної педагогіки та історії педагогіки. На одному із таких майстер-класів, із притаманною вченому довершеністю впливу на інтелект, волю й почуття вихованців та колег учений наголошував: «Як тут не згадати євангельську метафору про «наріжний камінь, відторгнутий будівельником», маючи на увазі будівничих нашої державності і культури! У розпалі азарту творення і діяльнісного самоствердження керівникам різного рангу іноді не вистачає сил та умінь згадати про своїх співвітчизників у їхньому найголовнішому – ціннісному! – вимірі! Будь-яка управлінська дія з необхідністю спирається на внутрішню саморегуляцію керованого суб'єкта та творчу самоактивність підпорядкованого. Про це добре знають талановиті менеджери і вдалі підприємці, але про це не бажають знати ідеологи та чиновники державного будівництва. Таке невігластво дорого обходиться всім без винятку громадянам» [4].

Одними лише зовнішніми засобами сукупність проблем забезпечення національної безпеки не вирішити. За рахунок одних дій спеціальних служб неможливо захистити співтовариство від зовнішньої інформаційної агресії і внутрішніх ентропійних розладів. Суспільство, як і окрема людина в ньому, впродовж життя потребує виховання, що переходить спонтанно на різних вікових рівнях у самовиховання. Кожен поступ суспільств і цивілізацій у часі й просторі, зокрема й нашої України, вимагає більш ефективних правил гри, інших форм соціального співжиття, іншої, досконалішої етики. Вищими цінностями в українському суспільстві мають стати концепти, що характеризують соціальну сферу (справедливість, свобода, патріотизм, власність, етнічна самосвідомість), сферу творчої діяльності (творчість, труд), сферу особистісних стосунків (любов, обов'язок, материнство, батьківство, сім'я, родина, рідинність), сферу ідей (релігійних, філософських, наукових ціннісних принципів) тощо [5].

Ідеї, творчий доробок І.А. Зязюна сьогодні несуть у собі життєдайне світло, спонукаючи на творення Добра і Краси, випереджують

час своїм педагогічним новаторством і вказують шлях до подальших наукових досліджень.

Список літератури: 1. Вільш І. Врахування сталих індивідуальних рис особистості як важливий аспект гуманізації навчання й виховання / Іоланта Вільш // Педагогіка і психологія. – № 2, 1998. – С. 174–178. 2. Зязюн І.А. Виступ перед учителями Центру педагогічної майстерності у Кременчуцькій гімназії № 5 імені Т. Г. Шевченка (жовтень 2013 р.) / Зязюн Іван Андрійович // Із особистого архіву І.А. Зязюна. 3. Зязюн І.А. Криза цінностей – катастрофа суспільств і держав / Зязюн Іван Андрійович // Освіта дорослих: теорія досвід, перспективи. – Випуск 2, 2010. – с. 7–19. 4. Зязюн І.А. Сутнісні орієнтири психопедагогіки: виступ на методологічному семінарі для аспірантів, докторантів ІПОД НАПН України (травень 2012 р.) / Зязюн Іван Андрійович // Із особистого архіву І.А. Зязюна. 5. Усатенко Т.П. Антропологічні та аксіологічні підходи до проблем українознавства / Усатенко Тамара Пилипівна // Професійна освіта: ціннісні орієнтири сучасності. Зб. наукових праць. – Київ-Харків, 2009. – 472 с.

Bibliography (transliterated): 1. Vilsh I. Wrahuvannja stalyh indyvidualnyh rys osobystosti jak vajlyvyjaspectgumanizaciinavchannjavyhovannja / Iolanta Vilsh // Pedagogikaipsyhologija. – № 2, 1998. – S. 174–178. 2. Zyazyun I.A. Vystup pered uchytelajmy Zentru pedagogichnoi majsternosti u Kremenchuzkij gimnazii № 5 imeni T.G. Shevchenka (jovten 2013 r.) / Zyazyun I.A. // Izosobystoarkhivu I.A. Zyazuna. 3. Zyazyun I.A. Kryzacinnostej – katastrofa suspilstva iderjav / IvanAndrijovychZyazyun // Osvitadoroslyh: teoriya, dosvid, perspektyvy. – Vypusk 2, 2010. – s. 7–19. 4. Zyazyun I.A. Sutnisni oriejentry psycho pedagogiky: vystup na metodologichnomu seminaru dlaja aspirantiv, doktorantiv IPOOD NAPN Ukrainy / IvanAndrijovychZyazyun // Izosobystoarkhivu I.A. Zyazuna. 5. Usatenko T.P. Antropologichni ta aksiologichni pidhody do problemy ukrainoznavstva / TamaraPylypivnaUsatenko // Profesijnaosvita: zinnisnioriajentyrysuchasnosti. Zb. Naukovyhpraz. – Kyiv-Kharkiv, 2009. – 472 s.

О. А. Лавріненко

ЕСТЕТИЧНІ ЦІННОСТІ У ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ І. А. ЗЯЗЮНА

У статті розглядається наукове обґрунтування категорії «Цінності» у творчому доробку видатного українського вченого ХХ–ХХІ століття – І.А. Зязюна. На основі публікацій із особистого архіву філософа, спогадів та статей розкрита сутність провідних людських цінностей – Краси, Добра, естетичної гармонії поступу індивідуума в суспільстві.

Ключові слова: цінності, естетична гармонія, добро, краса, поступ.

А. А. Лавріненко

ЭСТЕТИЧЕСКИЕ ЦЕННОСТИ В ЧЕЛОВЕКОЦЕНТРИСТСКОЙ ФИЛОСОФИИ И. А. ЗЯЗЮНА

В статье рассматриваются научные обоснования категории «Ценности» в творческом наследии выдающегося украинского ученого ХХ–ХХІ столетия – И. А. Зязюна. На основе публикаций из личного архива философа, воспоминаний и статей раскрыта сущность ведущих человеческих ценностей – Красоты, Добра, эстетической гармонии прогресса индивидуума в обществе.

Ключевые слова: ценности, эстетическая гармония, добро, красота, прогресс.

А. А. Лавріненко

AESTHETIC VALUES IN CLAVECINIST SPHILOSOPHY I. A. ZYAZYUN

The article considers the scientific basis of the category of “Values” in the creative heritage of outstanding Ukrainian scientist of the ХХ–ХХІ centuries I.A. Zyazyun. On the basis of publications from the personal archive of the philosopher, memoirs and articles reveals the essence of leading human values – Beauty, Goodness, harmony of aesthetic progress of the individual in society.

Keywords: values, aesthetic harmony, goodness, beauty, progress

Стаття надійшла до редакції 3.05.2016

Н.Г.Ничкало
м. Київ, Україна

СКАРБИ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ АКАДЕМІКА ІВАНА ЗЯЗЮНА

Як особистість з багатогранною обдарованістю Іван Андрійович пройшов славний життєвий шлях від учня і вихователя гірничо-промислового училища до ректора педагогічного інституту, Міністра освіти, директора академічного науково-дослідного інституту, відомого громадського діяча, науковця-педагога міжнародного рівня, дійсного члена НАПН України, доктора філософських наук, професора... Життєве кредо найперших мудрих наставників стало пріоритетом для становлення і розвитку видатного педагога і, зокрема, його філософії Особистості Учителя.

Василь Кремень

Українська земля подарувала світу видатних педагогів, імена яких увійшли в історію освіти і науки не лише нашої держави. Серед них – Іван Андрійович Зязюн – філософ, психолог і педагог, талановитий організатор освіти і державний діяч.

До 75-ї річниці від дня його народження Інститутом педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України було видано унікальну книгу *«Педагогічна майстерність академіка Івана Зязюна»* [8]. Її автори – науковці, колеги і вихованці вченого, його послідовники, незрадливі друзі на легкій життєвій ниві. Зміст цієї книги, що стала сучасним бестселером, дозволяє побачити образ великої людини з добрим серцем, наповненим любов'ю до дитини, до людини, до своєї Вітчизни. У цьому фундаментальному виданні наскрізними є положення щодо любові, патріотизму, соціальної відповідальності педагога.

Цінність наукової спадщини академіка Івана Андрійовича Зязюна полягає в її інтердисциплінарності, основою якої є методологія філософії освіти в баченні цього видатного українського вченого. Її коріння – у філософії серця Григорія Сковороди, Панфіла Юркевича, в

українській народній педагогіці, що знайшла яскраве втілення в ідеях, концепціях і методиках десятків тисяч педагогів. На різних історичних етапах вони віддавали освіті свій інтелект, розум і невичерпну любов до дитини, яка зростала, ставала на ноги й долаючи різні незгоди, утверджувалася в особистому житті і професійній діяльності.

Справжня поезія філософсько-педагогічної творчості Івана Андрійовича бере свій початок у тій особливій неповторності, про яку він писав так: «Моя неповторність... від батька-матері, учителів, від самостійного пізнання і людської психології» [3].

На наше переконання, науково-методичний посібник *«Педагогіка добра: ідеали і реалії»* – це нова нетрадиційна педагогічна поема нашої доби. Вона пронизана тонкими мотивами радості і тривоги, захоплення й розчарування, щемом у серці від прекрасного і потворного... Такий стан досить вдало названо «рефлексією непересічної особистості науковця-естета щодо освіти, педагогічних і суспільно-політичних проблем, духовних цінностей учнівської і студентської молоді» (Л. Мацько, О. Семенов).

Наприкінці серпня 2014 р. Іван Андрійович відійшов в інші світи. Як говорять у народі, він спочиває з Богом у рідній Пашківській землі, де народився. Заповідав поховати його саме там, поряд з батьками... Нині ми мимоволі знову і знову звертаємося до світлого образу видатного українця, його багатой спадщини, високо поцінованої в Україні і світі.

У книзі *«Учителю учителів з любов'ю»* мимоволі ми порівнюємо академіка Івана Зязюна з айсбергом [10]. Чому ж саме з айсбергом? Як відомо, у кожного айсберга одна десята частина – над водою, а дев'ять десятих сховано в морських глибинах. Нам видається, що ота частина айсберга, яку неможливо побачити, зберігає в собі великі людські таємниці, ще не відомі повною мірою зязюнівські таланти як дивовижної Людини. Адже саме Людина є предметом вивчення різних галузей знання: філософії, соціології, естетики та етики, етнології, психології, фізіології, педагогіки, медицини та багатьох інших. Ось чому надзвичайно складно досліджувати систему «людина-людина». І це переконливо доводить видатний український вчений у своїх філософсько-педагогічних творах.

Неможливо відразу побачити й оцінити велетенські обсяги його наукової спадщини вченого-педагога, що можуть відкрити істинну глибину, велич душі і невичерпну криницю філософсько-педагогічних талантів, дарованих самим Богом і батьками – Варварою Микитівною й Андрієм Володимировичем.

«Чим більше робиш добра людям, тим більше дістаєш голок у серце» – це один із улюблених афоризмів Івана Андрійовича. Ставши на шлях інноваційної педагогіки, нетрадиційних підходів до підготовки вчителя, а також не завжди «академічного бачення» методології і методики дослідження проблем педагогічної освіти, він дуже багато дістав отих гострих і недобррозичливих «голок» у серце. Пригадаємо: це розпочалося у березні 1987 р. з телепередачі в «Останкіно» в Москві. Саме тоді на весь Радянський Союз пролунали ідеї його концепції педагогічної майстерності... [2, с.184-208]. Безумовно, у ті роки це було викликом традиційній радянській системі підготовки вчителя. Це було вибухом у педагогічній науці, котра в ті часи та й раніше дуже пошанувала стереотипи, а чиновники та їхні адміністративні представники пильно спостерігали, щоб ніхто не посмів від них відходити... [10, с.9].

Вчитель – символ педагогіки серця

Глибокі філософсько-педагогічні погляди вченого, який присвятив своє життя проблемі вчителя, його переконання й уміння переконувати інших (від учителя до міністра і керівників держави), а також сила духу і незламна воля до реалізації своїх новаторських ідей перемогли і в ті часи, й нині допомагають нам продовжувати цю боротьбу. Водночас, у цьому бурхливому процесі народжувалися нові ідеї, авторські теорії і концепції, які й сьогодні не дають спокою консервативним силам на освітянській ниві, а вони й нині є досить войовничими.

«Вчитель, його майстерність, його талант – невичерпне джерело багатства народу, який прагне до інтелектуальної, етико-естетичної культури в часи усіляких потрясінь і негараздів», – у цьому афоризмі відображено стратегічне бачення ролі вчителя у розвитку держави [8, с.5]. Вчитель для І. Зязюна – це символ педагогіки серця, любові, творчості й активної дії, радісної і повсякденної співпраці з учнями, батьками, різними громадськими організаціями, усіма тими, хто причетний до Освіти, яка має в державі бути реальним пріоритетом. «Життєдайні начала Добра, Любові, Істини й Краси перебувають у руках Учителя» – ця викристалізована філософсько-педагогічна думка академіка Зязюна стала афоризмом і спонукає до активної педагогічної дії, філософію якої обґрунтовано у монографії «*Філософія педагогічної дії*» [4].

Свобода особистості у просторі педагогічної дії, технології і техніки розвитку особистості свободи суб'єктів учіння; гносеологічні й культурологічні виміри освітньої системи, підготовка вчителів до процесу виховання як очікуваної відповідальної дії – винятково важ-

ливі й прогностичні пласти наукового знання, обґрунтовані в цій фундаментальній науковій праці. Завершальний розділ «Філософії педагогічної дії» Іван Андрійович присвячує ключовій проблемі – модернізації сучасної педагогічної освіти в Україні. Спонукають до роздумів й активної дії обґрунтовані ним положення щодо: логізації особистісної моделі педагогічного світогляду, нових підходів до підготовки вчителя в Україні; вузівської підготовки вчителя до профільного навчання учнів старших класів; професійної ролі кафедр педагогіки у підготовці майбутніх учителів; гносеологічних та культурологічних вимірів освітньої системи; неперервної освіти, її концептуальних засад, моделей, змісту і форм [4, с.454-591].

Не буде перебільшенням думка про те, що Вчитель, його свята місія на Землі оспівана філософом – педагогом у сяйві великої любові, поваги до його особистості, а також, у контексті державотворення. На різних етапах своєї науково-педагогічної діяльності Іван Андрійович з особливою наполегливістю і послідовністю доводив на різних високих державних шаблях, що турбота про вчителя має бути пріоритетом у загальнодержавній політиці.

У зв'язку із цим, звернемося ще до однієї сторінки життєдіяльності академіка Івана Зязюна як державного діяча: з 3 серпня 1990 р. до 6 червня 1991 р. він очолював Міністерство народної освіти УРСР; з 6 червня до 12 грудня 1991 р. – Міністерство народної освіти України. «Шлях до міністерського кабінету Іван Андрійович не торував і високі пороги задля того, щоб бути його господарем, не оббивав. Більше того, в роки існування радянської держави ні він, ні ті, хто його знав, не могли навіть уявити, що Зязюн будь-коли стане міністром. Не був він людиною тодішньої компартійної влади, бо мав власну думку, умів її відстоювати і, головне, не вписуватися в усталений радянською дійсністю образ ученого, ректора і просто відданої, як тоді твердили на кожному кроці, «ідеям партії та уряду людини» – такий висновок зробив доктор педагогічних наук, професор І.Л. Лікарчук у книзі «Міністри освіти України» [6, с.405]. У десятому підрозділі цього надзвичайно цінного документального видання, на нашу думку, досить об'єктивно, з використанням 68 джерел, схарактеризовано багатоаспектну діяльність міністра, який доводив необхідність реального пріоритету народної освіти у державній політиці, домагався підвищення соціального статусу вчителя. З трибуни Верховної Ради УРСР 3 серпня 1990 р. з боєм у серці проголошував: «Не може бути благополучним суспільство, в якому неблагополучний вчитель» [6, с.412]. Тоді ж він наводив результати соціологічного дослідження, яке показало, що 80 відсотків

учительських сімей живуть або в напівбідному стані, або в середньому стані. Лише вісім відсотків задоволені своїм матеріальним станом. Міністр Зязюн бив на сполох. Та його... не чули.

А 12 грудня 1991 року був підписаний Указ Президента України, згідно з яким ліквідовувалися Міністерство народної освіти України та Міністерство вищої освіти України і створювалося Міністерство освіти. Міністром освіти України було призначено Петра Михайловича Таланчука, людину, яку підтримував «Рух». За словами Івана Андрійовича, про свою відставку він дізнався з радіопередачі, коли збирався на роботу в Міністерство (6, с. 448).

«Для мене, – пише І.А. Зязюн, – високі злети кар’єри закінчилися... треба було все починати спочатку...». І він почав, створивши Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України (з лютого 2007 р. – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України), яким успішно керував до останнього дня свого життя. Ми погоджуємося з висновком І.Л. Лікарчука, що Міністерство освіти втратило гарного Міністра, але освіта в цілому і, зокрема, професійна здобули гарного вченого» (6, с.448).

Українська наукова школа педагогічної майстерності та її послідовники

Закономірним є те, що саме академіком І. Зязюном введено у науковий обіг багато неологізмів та афоризмів. «Педагогічна майстерність» – один з них. Від глибинної сутності його змісту народилася Концепція педагогічної майстерності.

Концепція педагогічної майстерності вченого-філософа має глибоке коріння від джерел української історії, культури, етнонаціональних традицій, мудрості нашого народу. Впродовж багатьох років Іван Андрійович обґрунтовував, відшліфовував і, можна сказати, викристалізовував теоретико-методологічні положення й нетрадиційні міждисциплінарні засади педагогічної майстерності. В цей історичний період, що охоплює складні й важливі етапи в розвитку системи освіти нашої держави, народжувалася, проходила становлення і динамічно розвивалася сучасна українська наукова школа педагогічної майстерності. Незаперечним є те, що її творець – видатний філософ-педагог І. Зязюн.

Українська наукова школа педагогічної майстерності – переконливий приклад відданості її творця і наукового лідера академіка І. Зязюна цій благодатній і життєдайній ідеї. Впродовж чотирьох десятиліть ним було пройдено складний шлях боротьби за право цієї ідеї на життя, її утвердження й розвиток. Це виявлялося в створенні і введенні

до навчальних планів курсів педагогічної майстерності, відкритті майже в усіх педагогічних інститутах кафедр педагогічної майстерності. На цьому тернистому шляху не все було оптимістичним, світлим і радісним. Упродовж останнього десятиліття в класичних університетах (і не тільки в них) значно знизився педагогічний компонент – історичний, теоретичний і практичний. На жаль, в багатьох вищих навчальних закладах зникли кафедри педагогічної майстерності, майже до мінімуму зведено педагогічну практику.

Звернемося до думки вченого-філософа про те, що навіть в умовах інформаційно-технологічного розвитку, коли є безліч методик і технологій, неможливо знайти такі статистичні й технологічні засоби чи математичну обробку дослідницьких даних, котрі б давали змогу виявляти обсяги зла, яке спрямовується на те, щоб «загнати» педагогіку, вчителя, вченого в потрібне ідеологічне русло. Зрозуміло, що це завдало великої шкоди і системі освіти, і школі, і вчителю, і педагогічній науці, і багатьом дослідникам проблем педагогічної освіти.

Однак і в цьому суперечливому й складному процесі перемагає істина, хоча й не так швидко. За І. Зязюном, разом з філософськими категоріями добра, краси і свободи вона відбиває глибинний смисл людського світовідношення та осягнення буття, шукань людського духу та творення гуманістичних ідеалів. Саме істина виражає сутнісний зміст і мету пізнавального процесу і характеризує його результат – знання як адекватне відображення суб’єктивної та об’єктивної реальності в свідомості людини. Філософи доводять, що істина встановлюється через визначення відповідності пізнавального образу, знання реального стану речей, дійсності, що надає істині незалежності від суб’єкта. Протилежним до категорії істини виступають поняття «омана», «хиба», «оманливість», «хибність». І хоча проблему істини вивчають переважно теорія пізнання, логіка, вона має винятково важливе значення для дослідження проблем педагогічної майстерності.

Засновник і лідер цієї наукової школи академік І. Зязюн довів необхідність цілісного дослідження проблем педагогічної майстерності, що зумовлено такими чинниками:

- глобалізацією освітнього простору, який об’єктивує спільність професійної проблематики працівників освіти і робить можливим доступ до будь-яких інформаційних масивів;
- формуванням вільного ринку освітніх послуг у сфері додаткової професійної освіти (недержавні заклади, фірми, ВНЗ), що створює ситуацію конкуренції і водночас потребує якісної підготовки слухачів за відсутності державного стандарту такої якості;

- формуванням професійно-педагогічного співтовариства, носія принципово нової освітньої культури, яка фіксується на рівні міжнародних документів про освіту й культуру, що проголошують спільність таких принципів діяльності у сфері освіти, як гуманізація, гуманітаризація, демократизація, толерантність, неперервність та ін.;

- виробленням культурної, концептуальної, технологічної множинності підходів до вирішення проблем освіти, що вимагає професійно-особистісного самовизначення і соціальної відповідальності за свій вибір;

- недосконалістю сучасного програмно-методичного забезпечення підготовки вчителя, формування й розвитку його педагогічної майстерності (в умовах неперервної освіти).

Молода генерація українських учених-педагогів спирається на своїх попередників, на наукову школу педагогічної майстерності академіка І. Зязюна, що високо поцінована не лише в Україні, а й за її межами. Про це може свідчити, наприклад, перевидання у 2005 р. в Польщі підручника *«Педагогічна майстерність»* за його редакцією. До цієї унікальної праці вступне слово написав видатний польський вчений Тадеуш Вацлав Новацький, якого називають Нестором польських педагогів, а передмову – відомий дослідник проблем учителя, тодішній Голова Комітету педагогічних наук Польської академії наук, іноземний член НАПН України Тадеуш Левовицький.

Новим кроком, спрямованим на розв'язання цих проблем на початку ХХІ ст., стало заснування у 1993 р. Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України (з 20 лютого 2007 р. – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України). Його стратегічна мета – забезпечити системну науково-дослідну діяльність, спрямовану на теоретико-методологічне обґрунтування державної політики у професійній підготовці педагогів нової генерації та обґрунтування теоретичних і методичних засад розвитку освіти дорослих в умовах неперервної освіти – освіти впродовж життя – на основі врахування світових тенденцій, вітчизняного досвіду та перспективних потреб Української держави.

Винятково важливим напрямом втілення ідей І. Зязюна можна назвати наукові дослідження колишніх аспірантів і докторантів Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, нині – відомих учених, які гідно продовжують традиції наукової школи педагогічної майстерності. Адже впродовж 23-х років у цьому Інституті пройшли підготовку й захистили докторські і кандидатські дисертації понад 200 докторів і кандидатів наук. Серед них – дійсні члени (акаде-

міки) НАПН України Р. Гуревич, В. Луговий, О. Ляшенко, І. Прокопченко, С. Сисоєва, члени-кореспонденти НАПН України М. Козяр, Л. Лук'янова, О. Романовський, Г.Троцько, а також почесний академік НАПН України О. Дубасенок та інші відомі вчені. Нині ці яскраві представники нової когорти українських учених, які присвятили свої наукові пошуки проблемі вчителя, його педагогічній майстерності, самі стали засновниками наукових шкіл й передають молодим дослідникам отой магічний «ліхтар науки», про який писав Д. Менделєєв.

У результаті творчої праці талановитого колективу дослідників у науковій школі педагогічної майстерності І. Зязюна народжуються й утверджуються молоді науковці, що проводять дослідження, видають нові наукові праці. На нашу думку, педагогічна майстерність академіка Івана Зязюна – це той дорогоцінний скарб, який пов'язаний з майбутнім українського шкільництва, з майбутнім нашої держави.

Як добре відомо, Іван Андрійович був ініціатором створення центрів педагогічної майстерності в різних регіонах України. Більшість з них сьогодні активно діють, започатковують і реалізують нові напрями *«Педагогіки добра»*. Креативність і творчість у діяльності послідовників Івана Андрійовича сприяють вихованню нової генерації українських педагогів. А в окремих університетах такі центри, на превеликий жаль, вже не діють з різних причин... Саме морально-етичні чинники стали підґрунтям прийняття помилкових рішень окремих керівників структурних підрозділів сучасної вищої школи щодо закриття центрів. Вважаємо, що в подальшому це призведе до великих втрат у підготовці вчителя.

Спадщину академіка Івана Зязюна доцільно вивчати за різними напрямками: філософським, етичним, психологічним, педагогічним, методичним та іншими.

Шлях до психопедагогіки

Особливої уваги потребує вивчення психологічних аспектів, висвітлених у різних працях вченого. Серед них привернемо увагу до обґрунтованих ним ціннісних засад психологічної служби в освіті.

Вчений нетрадиційно підходить до визначення основних завдань психологічної служби та її принципів, а також, основних 8 принципів, покладених в її основу.

Підкреслимо також важливе значення запропонованих напрямів і видів «діяльності-дії психолога». Серед них – психологічне просвітництво, психологічно-профілактична робота, психологічно-діагностична, розвивально-корекційна робота та консультативна. Наголосимо також на перспективності положень щодо системної взаємо-

дії педагогів і психологів, що схарактеризовані відповідно до трьох етапів – мотиваційно-цільового, операційно-технологічного та рефлексивно-регуляторного.

Вчений зазначає: «У співробітництві вчителя й психолога більш успішно вирішуються завдання, пов'язані з повноцінним психологічним і особистісним розвитком кожної дитини на різних етапах її шкільного життя, особливо перехідних; з різними проблемами обдарованих дітей, дітей невстигаючих, дітей, які мають відхилення в учінні й поведінці» [12, с.107].

Особливої уваги сучасних дослідників заслуговують філософські роздуми І. Зязюна щодо ціннісних відношень. Звернемося до змісту його статті «Філософія ціннісних відношень», опублікованої в книзі **«Інноваційність у науці і освіті»**, виданій з нагоди ювілею Ф. Шльосека, голови Наукового товариства «Польща-Україна», іноземного члена НАПН України, директора Інституту педагогіки Академії спеціальної педагогіки імені М. Гжегожевської у Варшаві [5]. Наведемо одне положення, обґрунтоване в цій методологічній праці: *«Як частина цього світу, як річ, людина сама існує лише у відношеннях зі світом. Навколо людини перебувають речі, яких вона наділяє ціннісними властивостями і які вважає цінними. Людське життя є низкою практично нескінченних дій, змістом яких є досягнення за допомогою відповідних засобів безкінечної кількості різноманітних цілей. Усі ці речі, властивості й відношення, в яких вони виявляються, цілі і засоби є світом людських цінностей. Можна стверджувати, що усі цінності людства – це цілий світ. Вживання цього терміну не означає протиставлення ціннісного світу світу матеріальному, реальному. Поняття «світ» прикладне до цінностей у його загально-філософському значенні, а саме як цілісної сукупності предметів і явищ, яким притаманна певна внутрішня єдність, а також розчленованість, множинність і достатній рівень складності.*

Цінності існують як речі і властивості, суспільні ідеали чи індивідуальні ціннісні уявлення, що виявляються в різних формах поведінки і діяльності людини, перетворюючись водночас у предметне та соціальне середовище. Людські інтереси і потреби є тим стрижнем, навколо якого об'єднуються ціннісні реальності. Сфери потреб та інтересів людини постійно поглиблюються й розширюються. Водночас розширюються й межі ціннісної реальності. Людина залучає всі нові явища й предмети до своєї духовної і практичної активності. Увесь цей різноманітний світ об'єктів зводить воедино телеологічний характер ціннісного відношення. Людина – істота цілісна, всебічна,

універсальна. Усі відношення людини є єдиним, неперервним процесом доцільності і цілепокладання. Вся навколишність залучається до процесу досягнення мети, де цінністю стає й сама мета, і всі додатні для її досягнення речі, явища, властивості. При цьому матеріальне й духовне, суб'єктивне і об'єктивне, природне й соціальне зливаються в єдиній реальності – реальності ціннісного відношення, невіддільного від об'єктивного життєвого процесу» [5, с.77].

Для розуміння суті цих положень варто також звернутися до філософського узагальнення вченого. Він обґрунтовує такий висновок: *«Як би там не було, сучасні люди істотно «загоризонталізовані» і «заатомізовані». Горизонталізація акцентує момент втрати ефективності самореалізації у вертикальній схемі управління поведінкою «мотив – ціль – цінність», в результаті чого люди стали сприймати за цілі засоби життєзабезпечення і умови досягнення банального комфорту (кар'єра, гроші, безпека, задоволення, розваги). Автоматизація, знову ж, стала наслідком розрухи ціннісного ансамблю (як окремої людини, так і соціальних груп), в результаті чого людина була вихоплена із загального соціального контексту й відірвана від звичних родових та культурних зв'язків» [5, с.81-82].*

Вважаємо за доцільне особливо наголосити на науковій цінності і прогностичності поглядів Івана Андрійовича на психодіагностику. Нам пощастило бути свідками того, як в останні роки свого життя він приділяв багато уваги вивченню історичних витоків психологічної педагогіки [1], вивченню праць К. Ушинського, П. Каптерева, Е. Стоунса, К. Роджерса та багатьох інших видатних педагогів і психологів. Постійний пошук інноваційних підходів уможлилював методологічне обґрунтування психопедагогічних засад педагогічної майстерності як системи професійних компетентностей.

Чому академік Зязюн не став лауреатом Державної премії України в галузі освіти?

Наведемо такий документальний факт. У 2012 р. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України висунув на здобуття Державної премії України в галузі освіти 2012 року цикл науково-методичних праць з теорії і технологій педагогічної майстерності, підготовлений авторським колективом у складі: І. Зязюна (керівник), Л. Крамушенко, І. Кривоноса, Н.Тарасевич (Кривонос), О. Мирошник.

Мета цієї роботи: створення теорії педагогічної майстерності, дослідження її історичних витоків, обґрунтування концептуальних засад професійного самовдосконалення вчителя, розробка особистісно орієнтованої програми навчання студентів вищих педагогічних навча-

льних закладів, створення навчально-методичного комплексу, що забезпечує процес становлення педагогічної майстерності педагога у системі вищої освіти та підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Наукова новизна: вперше розроблено теоретичну модель педагогічної майстерності як комплексу властивостей особистості вчителя, що забезпечують самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі; обґрунтовано аксіологічний підхід до розуміння природи педагогічної майстерності; розглянуто особливості педагогічної діяльності як мета-діяльності; визначено структуру та умови організації педагогічної взаємодії у системі «вчитель-учень»; з'ясовано сутність професійної ідентичності вчителя як міри вияву педагогічної майстерності; досліджено витоки педагогічної майстерності в історії педагогічної освіти.

Практичне значення: розроблено і впроваджено навчально-методичний комплекс «Основи педагогічної майстерності», який містить підручник, хрестоматію, термінологічний словник, комплект тестів для контролю знань і професійного самопізнання, навчальні посібники. З урахуванням концептуальних засад теорії педагогічної майстерності укладено та впроваджено програму «Юний педагог» як складову допрофесійної підготовки вчителя; відкрито кафедри педагогічної майстерності у вищих навчальних закладах України та інститутах післядипломної педагогічної освіти (Полтава, Запоріжжя, Біла Церква); створено 20 центрів педагогічної майстерності, робота яких спрямована на розвиток особистісного, професійного і творчого потенціалу вчителя; підручник «Педагогічна майстерність» перекладений польською мовою і використовується у навчальному процесі педагогічних університетів.

Результати науково-педагогічної діяльності авторського колективу втілені у 20 одноосібних і колективних монографіях та посібниках, 2 навчальних програмах, понад 200 наукових статтях у вітчизняних і зарубіжних виданнях. Вони мають високий індекс цитувань. Під керівництвом членів авторського колективу захищено 20 докторських і понад 20 кандидатських дисертацій з проблем педагогічної майстерності.

Президія НАПН України одноголосно (таємним голосуванням) підтримала висунення кандидатури високо достойного кандидата в лауреати Державної премії України. Усі ми раділи цьому, оскільки вважали, що саме він заслуговує такого високого визнання... Та наші

очікування й сподівання на об'єктивність Комісії з присудження Державних премій України в галузі освіти, яку очолював тодішній міністр освіти і науки України Дмитро Табачник, виявилися марними. Рецензенти циклу науково-методичних праць з теорії і технологій педагогічної майстерності доповіли міністру, що концепція педагогічної майстерності І.А. Зязюна не містить нових ідей й ніби як вчений він не має належного визнання в нашій державі... Зрозуміло, що така фальшива експертиза була здійснена на замовлення міністерських бюрократів-притосуванців, які боялися мудрості, інноваційності, креативності, філософсько-етичної сили академіка Зязюна.

Нам усім було дуже гірко від такої негідної поведінки тодішнього міністра. А Іван Андрійович, заспокоюючи своїх учнів, наукових співробітників Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, розповідав про «парадокс Ісуса Христа: чим більше робиш добра людям, тим більше дістаєш голок у серце». Напевно, оті несправедливі «голки» у серце академіка Івана Зязюна залишили в ньому невиліковну рану болі і несправедливості.

Відтоді минуло не так багато часу і на пам'ятнику видатному вченому на цвинтарі в селі Пашківка викарбовано *«Я прошу в Бога одного – часу для Добра Людям»*.

Ідеї Івана Зязюна діють у різних педагогічних системах

Різні педагогічні системи «Зязюн – школа», «Зязюн – педагогічний інститут», «Зязюн – інститут післядипломної педагогічної освіти» – це цілком закономірне явище. Його можна об'єктивно назвати гармонією в життєдіяльності вченого-творця і борця. Про це будуть написані нові книги із спогадами учасників цього животворного процесу, які глибоко розуміли інноваційність і прогностичність концепції педагогічної майстерності.

Органічним продовженням цієї гармонії, на нашу думку, є ще одна система «Зязюн – вища технічна школа». Можна назвати чимало українських політехнік, в яких не раз бував Іван Андрійович, виступав з лекціями, брав участь у різних форумах і конференціях. Яскравим прикладом такої системної співпраці впродовж багатьох років є цілеспрямований процес впровадження інноваційних ідей і методик академіка І.А. Зязюна у Харківській політехніці. Тодішній ректор, почесний академік НАПН України Л.Товажнянський, проректори О. Романовський, В. Сокол, керівники багатьох кафедр, інших структурних підрозділів та громадських організацій університету сприйняли й високо оцінили Концепцію педагогічної майстерності академіка І. Зязюна, її зна-

чення для підготовки гуманітарно-технічної еліти, для гуманізації і гуманітаризації навчального процесу у вищій технічній школі. Високі ідеї «педагогіки серця і добра» вплинули на створення унікальної, до речі, єдиної в нашій державі кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами. Міжнародні Кримські педагогічні читання, що проводилися у 2000-2013 рр. в Алушті на базі спортивно-оздоровчого табору «Студентський» Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», не випадково стали міжнародним науковим осередком інноваційної педагогічної думки, гострих міждисциплінарних дискусій, під час яких народжувалися нові ідеї, концепції і творчі задуми, що спрямовані на їх впровадження в різних освітянських підсистемах.

Зязюнівське благословення ідеї педагогіки серця і добра не могли не вплинути на поглиблення Концепції формування національної гуманітарно-технічної еліти, заснування циклічного збірника наукових праць «Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти» за редакцією Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО та О. РОМАНОВСЬКОГО (видано 64 томи), видання наукового журналу «Теорія і практика управління соціальними системами», щорічне проведення міжнародних конференцій, форумів, тематичних зустрічей – усе це стало високим філософсько-педагогічним взірцем творчої реалізації Концепції видатного українського вченого у технічному університеті.

Усе життя й цілеспрямована боротьба академіка Івана Андрійовича Зязюна підтверджують геніальну світоглядно-антропологічну тезу Г. Гегеля та Ф. Достоевського: доки «людина живе, вона ще не сказала свого останнього слова, через що її не можна визначити остаточно».

На жаль, не сказав свого і «останнього слова» видатний український філософ-педагог Іван Андрійович Зязюн. Нині продовження цього філософсько-педагогічного слова – за його учнями, послідовниками, за нами – його колегами, за тисячами вчителів, які талановито впроваджують його ідеї.

Підсумовуючи наші роздуми щодо скарбів наукової спадщини академіка Івана Зязюна, не можемо не згадати про почуття широкі поваги, любові й високого визнання свого Вчителя, якими пронизано зміст привітання працівників Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України з нагоди його 75-річчя.

Наведемо фрагмент із цього особливого документа, опублікованого в «Педагогічній газеті» у березні 2013 р.: «Поєднання в Івана Андрійовича глибоких знань усіх історичних типів філософування та

вкоріненої народної мудрості, збереженої етнонаціональної ментальності породили інтелектуальну синергію та взаємодію між філософським і педагогічним дискурсом. І, можливо, не випадково, що в Полтаві, де донині відчувається присутність українських корифеїв педагогіки А.С. Макаренка, Г.М. Ващенко, В.О. Сухомлинського, академік І.А. Зязюн втілює у життя ідею нового типу педагогічного закладу, розвивав з одноступенчавим вченням про педагогічну майстерність, сказав собі і людям: "Педагогіка — моє життя", а творячи власну «Я-концепцію», визначив основний її зміст — творити добро: «Я Богові завжди дякую за те, що він обрав мене це Добро генерувати і кореспондувати».

Розвиваючи антропо-етико-естетичний аспект педагогічної майстерності, академік наголошує на безперервному самопізнанні, самоудосконаленні, сприйнятті і розумінні прекрасного, духовної основи людини, її кордоцентричних мотивів. Вчений надає перевагу ірраціонального над раціональним, духовного досвіду (інтуїтивного осягнення) над логіко-дискурсивним мисленням. Провідними ідеями українського філософсько-антропологічного кордоцентризму І.А. Зязюна є почуття, рухи почуттів (або духовного серця) та різні форми його вияву, насамперед добра, любові, волі, свободи, духу, духовності та ін. Втілюючи емоційно-почуттєву сферу в концепцію педагогічної майстерності, академік І.А. Зязюн не лише збагатив педагогічну науку, але й привніс чудові ідеї в практику українського філософського кордоцентризму (філософії серця), започаткованих в нашій культурі Г. Сковородою, П. Юркевичем, Т. Шевченком, П. Кулішем та ін.

Дано Івану Андрійовичу Зязюну панорамне бачення із середини, через особистісне, конкретне. Велике для посвячених відкривається в малому. «Мое село – центр світу, моя сільська школа – всесвітня академія».

Проникливе бачення основ української реальності у контексті сучасних загальноєвропейських процесів сприяють розв'язанню складних освітянських проблем, згуртуванню не лише співробітників академічного інституту, але й педагогів та науковців України.

Мудрість Івана Андрійовича панує у всьому: у наукових, філософських працях, у створенні і розбудові нашого Інституту, в роздумах про майбутнє. Глибоко стурбований академік тим, що «вирросло вже декілька поколінь, повністю відчужених від української духовності і, більш того, вони перестали знати і шанувати українську історію, звичаї, мораль свого народу, бо національні традиції зникли зі способу життя, зі шкільної освіти і виховання».

Нині пророчими є такі думки видатного українського вченого: *«З другої половини ХХ ст. у світі став потужно виявляти себе загальноцивілізаційний закон пріоритетності освіти. Він полягає в тому, що шлях до свободи Особистості, до пріоритету моральних норм, до благополуччя суспільства і його економічного та культурного розвитку започатковується і набуває простору в системі освіти».*

Наукова спадщина академіка І.А. Зязюна – це справжні філософсько-педагогічні скарби для подальшого розвитку освіти і педагогічної науки в Україні та інших державах [2]. Цю спадщину потрібно системно вивчати, систематизувати, здійснювати нові пошуки й видавати більш повні показники праць вченого. На наше переконання, вкрай необхідно видати повне зібрання його філософсько-психологічно-педагогічних творів.

Створення музею-садиби академіка Івана Зязюна у селі Пашківка Чернігівської області, ініційоване вченими радами Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова та Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України – це реальна свята дія, спрямована на збереження для сучасників і нащадків невмирущих ідей концепції педагогічної майстерності.

Список літератури : 1. Історичні витoki психологічної педагогіки // Рідна школа. – 2013. – №11. – С. 3-12. 2. Іван Андрійович Зязюн: Педагог. Вчений. Філософ: бібліогр. показчик / [упоряд. Л.Н. Штома; наук. ред. Н.Г. Нічкало]; НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – 3-є вид., перероб., допов. – К.: Богданова А.М., 2013. – 182 с. 3. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.-метод. посіб. – К.: МАУП, 2000. – 312 с. 4. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії: Монографія. – Черкаси: Вид. від ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с. 5. Зязюн І.А. Філософія ціннісних відношень / Інноваційність у науці і освіті: наукове видання до ювілею професора, доктора хабілітованого, Франтішека Шльосека / [В. Кремень (голова редкол.), Є. Куніковські (заст. голови), Н. Нічкало (заст. голови)]; упоряд.: Н. Нічкало; І. Савченко: Хмельницький національний університет. – К.: Богданова А.М., 2013. – С. 74-82. 6. Лікарчук І.Л. Міністри освіти України: В 2-х т. – Т.2. (1943 – 2007 рр.) – [Монографія]. – К.: Видавець Ешке О.М., 2010. – 592 с. 7. Освітній україноцентризм Георгія Філіпчука: зб. наук. пр. / [редкол.: Н. Нічкало (голова), та ін.; упоряд.: Н. Нічкало, О. Боровік]; НАПН України; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. – К.: Богданова А.М., 2016. – 548 с. 8. Педагогічна майстерність академіка Івана Зязюна: зб. наук. пр. / [редкол.: Н.Г. Нічкало (голова) та ін.; упоряд.: Н.Г. Нічкало, О.М. Боровік; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. – К.: Богданова А.М., 2013. – 456 с. 9. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; за ред. І.А. Зязюна. – 3-тє., допов. і перероб.

– К.: СПД Богданова А.М., 2008. – 376 с. 10. Учителю учителів з любов'ю: науково-популярне видання до ювілею академіка І.А. Зязюна / за заг. ред. Н.Г. Нічкало; уклад.: Н.Г. Нічкало, О.М. Отич, О.М. Боровік. – К.: Богданова А.М., 2013. – 164 с. 11. Філософія педагогічної майстерності: Зб. наук. пр. / Інститут пед. освіти і освіти дорослих АПН України, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського / Редкол.: Н.Г. Нічкало (голова) та ін. – Київ – Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. – 380 с. 12. Я-концепція академіка Неллі Нічкало у вимірі професійного розвитку особистості: зб. наук. пр. / [редкол.: І.А. Зязюн (голова), О.М. Отич та ін.; упоряд.: О.М. Отич, О.М. Боровік; Національна академія педагогічних наук України; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. – К., 2014. – 544 с.

Bibliography (transliterated) : 1. Istorichni vitoki psihologichnoyi pedagogiki // Ridna shkola. – 2013. – #11. – S. 3-12. 2. Ivan Andriyovich Zyazyun: Pedagog. Vcheniy. Filosof: bibliogr. pokazhchik / [uporyad. L.N. Shtoma; nauk. red. N.G. Nychkalo]; NAPN UkraYini, In-t ped. osvIti I osvIti doroslih. – 3-E vid., pererob., dopov. – K.: Bogdanova A.M., 2013. – 182 s. 3. Zyazyun I.A. Pedagogika dobra: Ideali I realiyi: Nauk.-metod. posib. – K.: MAUP, 2000. – 312 s. 4. Zyazyun I.A. Filosofiya pedagogichnoyi diyi: Monografiya. – Cherkasi: Vid. vId ChNU Imeni Bogdana Hmel'nitskogo, 2008. – 608 s. 5. Zyazyun I.A. Filosofiya tsinnisnih vidnoshen / Innovatsiynist u nauksi I osvIti: naukove vidannya do yuvlleyu profesora, doktora habilitovanogo, Frantsheka Shloseka / [V. Kremen (golova redkol.), E. Kunikovskii (zast. golovi), N. Nychkalo (zast. golovi)]; uporyad.: N. Nychkalo; I. Savchenko: Hmel'nitskiy natsionalnyi unIversitet. – K.: Bogdanova A.M., 2013. – S. 74-82. 6. Likarchuk I.L. Miniistri osvIti UkraYini: V 2-h t. – T.2. (1943 – 2007 rr.) – [Monografiya]. – K.: Vidavets Eshke O.M., 2010. – 592 s. 7. Osvitniy ukraYinotsentriзм Georgiya Filipchuka: zb. nauk. pr. / [redkol.: N. Nychkalo (golova), ta In.; uporyad.: N. Nychkalo, O. Borovik]; NAPN UkraYini; In-t ped. osvIti I osvIti doroslih NAPN UkraYini. – K.: Bogdanova A.M., 2016. – 548 s. 8. Pedagogichna maysternist akademika Ivana Zyazyuna: zb. nauk. pr. / [redkol.: N.G. Nychkalo (golova) ta In.; uporyad.: N.G. Nychkalo, O.M. Borovik; In-t ped. osvIti I osvIti doroslih NAPN UkraYini. – K.: Bogdanova A.M., 2013. – 456 s. 9. Pedagogichna maysternist: Pidruchnik / I.A. Zyazyun, L.V. Kramuschenko, I.F. Krivonos ta In.; za red. I.A. Zyazyuna. – 3-tE., dopov. I pererob. – K.: SPD Bogdanova A.M., 2008. – 376 s. 10. Uchitel'yu uchitel'v z lyubov'yu: naukovopopulyarne vidannya do yuvlleyu akademika I.A. Zyazyuna / za zag. red. N.G. Nychkalo; uklad.: N.G. Nychkalo, O.M. Otich, O.M. Borovik. – K.: Bogdanova A.M., 2013. – 164 s. 11. Filosofiya pedagogichnoyi maysternosti: Zb. nauk. pr. / Institut ped. osvIti I osvIti doroslih APN UkraYini, VInnitskiy derzhavniy pedagogichniy unIversitet Imeni Mihayla Kotsyubinskogo / Redkol.: N.G. Nychkalo (golova) ta In. – KiYiv – VInnitsya: DOV «VInnitsya», 2008. – 380 s. 12. Yakontseptsiya akademika Nelli Nychkalo u vimiri profesynogo rozvitku osobistosti: zb. nauk. pr. / [redkol.: I.A. Zyazyun (golova), O.M. Otich ta In.; uporyad.: O.M. Otich, O.M. Borovik; Natsionalna akademiya pedagogichnih nauk UkraYini; In-t ped. osvIti I osvIti doroslih NAPN UkraYini. – K., 2014. – 544 s.

Н.Г. Ничкало

СКАРБИ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ АКАДЕМІКА ІВАНА ЗЯЗЮНА

Розкрито значення наукової спадщини академіка І.А. Зязюна для модернізації освіти в сучасних умовах та перспективі. Схарактеризовано основні ідеї Концепції педагогічної майстерності та положення психодіагностики. Запропоновано перспективні напрями міждисциплінарних досліджень наукової спадщини видатного українського вченого.

Ключові слова: наукова спадщина, педагогічна майстерність, концепція, психопедагогіка.

Н.Г. Ничкало

СОКРОВИЩА НАУЧНОГО НАСЛЕДІЯ АКАДЕМІКА ІВАНА ЗЯЗЮНА

Раскрывается значение научного наследия академика И.А. Зязюна для модернизации образования в современных условиях и в перспективе. Характеризуются основные идеи Концепции педагогического мастерства и положения психопедагогика. Предлагаются перспективные направления междисциплинарных исследований научного наследия выдающегося украинского ученого.

Ключевые слова: научное исследование, педагогическое мастерство, концепция, психодиагностика.

N.G. Nychkalo

TREASURES OF SCIENTIFIC HERITAGE OF ACADEMICIAN IVAN ZIAZIUN

The importance of the scientific heritage of Academician I.A. Ziaziun for education modernization in contemporary conditions and prospects has been revealed. The author determined basic ideas of Concept of pedagogical excellence and psycho-diagnostics. The promising areas of interdisciplinary researches of scientific heritage of the outstanding Ukrainian scientist have been suggested.

Keywords: scientific heritage, pedagogical excellence, concept, psycho-pedagogy.

Стаття надійшла до редакційної колегії: 3.05.2016

УДК 159.9:316.6

*О. Г. Романовський
м. Харків, Україна*

ІДЕЇ АКАДЕМІКА І. А. ЗЯЗЮНА У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ УКРАЇНСЬКИХ ЛІДЕРІВ НОВОГО ПОКОЛІННЯ

Загальна постановка проблеми. Сучасні умови розвитку нашої держави вимагають оновлення системи та моделей управління на всіх її рівнях та потребують фахівців-управлінців, що володіли б не тільки професійно важливими якостями, знаннями та вміннями, а й компетентностями, що притаманні управлінцю-лідеру. Проблема лідерства почала активно досліджуватися в Україні тільки в останнє десятиліття (С. Калашнікова, О. Романовський). Вітчизняні дослідники вивчають психологічні характеристики, стилі діяльності та способи взаємодії з послідовниками, що притаманні ефективним лідерам. Робляться спроби до вивчення особливостей лідерства у різних сферах діяльності.

Разом з тим в зарубіжній науці феномен лідерства глибоко досліджується вже декілька десятиліть. В роботах психологів, педагогів, філософів, управлінців (Дж. Голд, Дж. Джеймсон, Т. Кенні, А. Мамфорд, Я. Макней, П. Ерлі) аналізуються не тільки підходи до визначення типових рис ефективного лідера, а й подаються програми формування здатності до лідерства у різних сферах суспільного життя.

В цьому світлі особливого значення набуває аналіз вітчизняної системи підготовки лідерів та усвідомлення її наукових витоків.

Мета статті – проаналізувати вплив наукової творчості академіка Івана Андрійовича Зязюна на становлення та розвиток системи підготовки українських національних лідерів нового покоління, розробленої в НТУ «ХП».

Виклад основного матеріалу. Широко відомі слова Івана Андрійовича Зязюна: «В педагогічній дії є два рівнозначні суб'єкти – Людина і Людина, які мають створювати один одному відчуття спокою, рівноваги, благополуччя, щастя. Педагог повинен навчати і виховувати інших: своєю Поведінкою, своїм Статусом, своїм Знанням, своєю Людяністю, своєю Свободою, своєю Любов'ю, своїм Щастям, своїм Талантом». Такими словами Іван Андрійович описував справжнього педагога, яким він собі його уявляв, і яким він сам був. Педагог в його концепції – це сильна, цілісна особистість, готова служити іншим і

висвітлювати шлях до розвитку добротою і світлом свого серця. Це людина, яка цінує і добре розуміє себе, але при цьому не в меншій мірі цінує і розуміє свого послідовника, свого учня.

Іван Андрійович, як ніхто інший, і серед його великих попередників, і великих вчених-сучасників, розумів значення особистості педагога, оскільки сам в повній мірі відповідав поняттю Учитель. Його філософська і педагогічна концепції життя злилися воедино в ньому самому. Не побоюся сказати, що не було в історії особистості, в якій так вчасно і органічно зійшлися Великий Філософ і Великий Педагог.

Педагог в Педагогіці Добра Івана Андрійовича – це справжній лідер, відкритий новому досвіду, новим переживанням, новим людям. Сам Іван Андрійович був таким педагогом-лідером: він пробуджував серця і розум тисяч і тисяч його слухачів, студентів; сотень і сотень його учнів і послідовників, захоплених життєвою силою величі його Душі і Розуму.

Основні положення Педагогіки Добра Івана Андрійович сформулював в принципах, які надихали і надихають сотні педагогів на особистісний та професійний саморозвиток:

1. Найгуманніше ставлення викладачів до студентів і студентів до викладачів за вічним, золотим правилом етики: стався до іншого так, як бажаєш, щоб ставився до тебе.

2. Педагог як учитель – взірць моральності для студентів, приклад для наслідування у професійному самовдосконаленні.

3. Процес навчання в інституті – розвиток потреби на самонавчання, самовдосконалення.

4. Інститут – центр культури міста Полтави і області.

5. Інститут – центр гуманітарної науки Радянського Союзу з впровадження у життя гуманістичної педагогіки А.С. Макаренка і В.О. Сухомлинського.

6. Педагогіка – мистецтво, його творення – індивідуальний розвиток педагогічних можливостей кожного студента.

7. Основа духовності – Краса і Добро, основа наукового пошуку – Істина.

8. У поєднанні Істини, Краси і Добра відбір учнівської молоді на учительську професію за «спорідненою працею».

9. Основа конкурсних іспитів в інституті – творча співбесіда на виявлення педагогічної обдарованості.

10. Плекання гордості кожного викладача і студента за належність до вузу, відомого у світі педагогічними талантами, постійне вбо-

ління особистим життям і особистою творчістю за його авторитет [1].

Багато в чому саме ці принципи надихнули мене і моїх колег на розробку теорії формування лідерів, яку можна назвати першою в нашій країні за своїм змістом, теорії, спрямованої на формування не просто лідерів, а національних лідерів нового покоління.

У основі нашої теорії лежить уявлення про лідера як про людину високої моральності, духовності, гуманності, що усвідомлює всю глибину відповідальності за свої рішення і дії своїх послідовників. Лідер, як і педагог в концепції Івана Андрійовича, є цілісною особистістю, наділеною унікальною іскрою таланту, – лідерською харизмою. Як і ідеальний педагог, лідер є прикладом, зразком для своїх послідовників, і своєю поведінкою він одночасно і направляє, і надихає своїх послідовників на нові звершення. При цьому, лідерську харизму ми розглядаємо, не як щось дане людині від народження, а як вершину розвитку унікального для кожної людини набору талантів і здібностей.

Іван Андрійович, прищепив мені розуміння універсальної талановитості всіх людей. Він дуже близько брав до серця питання поваги до особистості будь-якої людини, незалежно від того, хто вона і яке місце займає в суспільній ієрархії, а тим більше в процесі навчання: вчитель або учень. Він максимально підтримував аксіологічну лінію розуміння честі і гідності у творчості великих російських і українських класиків світової літератури Ф.М. Достоевського, Л.М. Толстого, Т.Г. Шевченко, І. Франка, Лесі Українки. Саме його любов до своїх учнів, своїх послідовників, віра в можливість розвитку особистісного потенціалу, привела мене до думки про те, що Божа іскра лідерської харизми є абсолютно в кожній людині, і абсолютно кожен при бажанні і в умовах правильної підготовки може розвинути її в собі до небувалих вершин.

Харизматичне лідерство є формою впливу на інших за допомогою особистісної привабливості, що викликає підтримку і визнання лідерства. Ці якості забезпечують власникові харизми владу над послідовниками. Як джерело лідерської влади, харизма пов'язана зі здатністю керівника впливати на підлеглих в силу своїх особистих якостей і стилю керівництва.

Процес освіти в університеті Іван Андрійович бачив як процес прищеплення майбутньому фахівцю унікальної культури. Саме ця ідея привела мене і моїх колег до розуміння того, що виховання лідерів потрібно починати не з формування навичок і здібностей, а з розвитку культури особистості. Саме тому в нашій теорії підготовки лідерів ве-

личезне місце займає формування культури лідера: морально-етичної, організаційної, корпоративної, риторичної, конфліктологічної, емоційної.

Подібно до того як Іван Андрійович бачив у педагогічній діяльності не просто майстерність, а мистецтво, я розглядаю лідерство як мистецтво, що спрямоване на трансформацію навколишньої реальності. Справжній лідер, впливає не тільки на команду своїх послідовників; результати його діяльності так, чи інакше змінюють світ навколо.

Суть лідерства полягає в тому, що лідери знаходять спільність зі своїми підлеглими, створюють їм умови для продуктивної діяльності, підвищують мотивацію колег, щоб і вони потребували змін. Справжнім лідером може бути тільки така людина, яка користується довірою своєї команди, демонструє вміння швидко пристосовуватися до змін, має стратегічне і адаптивне мислення, віру в себе і команду, має харизматичні здібності і силу волі. При цьому він є чесною і відкритою людиною. Але, щоб досягти справжнього успіху, лідеру необхідна свобода, самостійність і автономність.

Я вважаю себе учнем Івана Андрійовича. Саме його відкритість новим ідеям і прагненням, готовність підставити плече своєму наступнику надихнула мене на створення моєї теорії підготовки лідерів. Саме його підтримка дала мені моральне право почати займатися темою лідерства ще 16 років тому, коли більшість учених нашої країни сприймали цю тему як ненаукову, і таку, що не піддається дослідженню.

Сьогодні наша країна як ніколи потребує нового покоління національних лідерів. Чесних, відкритих, аутентичних, цілісних лідерів, які будуть формуватися не за лекалами наших східних, або західних сусідів, а будуть вбирати все найкраще і сильне, що є в українській культурі.

Бажанням Івана Андрійовича було бачити нашу країну Україну в сузір'ї найрозвиненіших країн світу. Він відзначав, що: «Хотілось би, бодай у думках, перенестись у той дивосвіт майбутнього, в якому Україна завдяки найпередовішим освітнім технологіям перебуватиме у сузір'ї найрозвиненіших країн світу: економічно стабільних, культурно неповторних, психологічно незбагнених, щасливих матеріальним і духовним благополуччям своїх громадян. Щоб це сталося, нам, науковцям освіти, потрібно уважно і прискіпливо, правдиво і ситуаційно незалежно аналізувати стан справ в освіті, допомагати політикам і урядові орієнтуватися у світових ставленнях до освіти, її оцінках, її впливовості на національний прогрес» [1, с. 288].

Запорукою становлення такої сильної і прогресивної України є формування нового покоління національних лідерів, чим я і мої колеги займаємося як в теоретичній, так і в практичній площині.

Багаторічні дослідження, що здійснювалися на нашій кафедрі, а також аналіз існуючих в західній науці розробок, привели мене до розуміння того, що підготовка лідерів повинна здійснюватися за двома основними напрямками: 1) розвиток внутрішніх ресурсів особистості; 2) розвиток навичок взаємодії людини з оточуючими і їх активізація в динаміці дій лідера.

Кожна людина є володарем унікального набору особистісних якостей, навичок, умінь, компетенцій. Саме поєднання цих елементів породжує унікальний стиль лідерства цієї людини. Але, на жаль, часто буває так, що одні сторони особистості, необхідні для лідерства, розвинені у людини добре, в той час як інші, розвинені дуже слабо і потребують вдосконалення. Саме тому ми з моїми колегами вибрали п'ять основних напрямків у розвитку особистості людини, які максимально сприяють активізації внутрішнього лідерського потенціалу.

Першим важливим кроком ми вважаємо розвиток пам'яті, мислення та інтелекту людини. Саме здатність критично мислити, постійно працювати над розвитком свого інтелекту і пам'яті забезпечує формування когнітивного базису успішної діяльності лідера.

Другим кроком є розвиток емоційного інтелекту лідера. Емоційний інтелект являє собою унікальне поєднання здібностей людини до адекватного сприйняття власних емоцій, використання власних емоцій для досягнення необхідних цілей, розуміння чужих емоцій і управління чужими емоціями. Високий рівень емоційного інтелекту дозволяє лідеру управляти своїми послідовниками не через команди і вказівки, а через натхнення і психологічне заохочення, що значно покращує результати роботи будь-якої команди.

Третім кроком є розвиток креативності лідера. Креативність являє собою готовність до прийняття і створення принципово нових ідей, що відхиляються від традиційних або прийнятих схем мислення, а також здатність вирішувати нестандартні проблеми. Саме креативність забезпечує здатність лідера до швидкої адаптації в непередбачуваних умовах.

Четвертим кроком є розвиток позитивного мислення. Тренінг позитивного мислення орієнтований на формування у лідерів відповідальності за формування своєї життєвої, творчої і професійної позиції.

П'ятим кроком є формування здатності до адаптивного управління лідера. Сучасний світ знаходиться в процесі постійних динаміч-

них змін. При чому ці зміни охоплюють одночасно всі сфери життя людини. Хорошому лідерові потрібно вміти передбачати ці зміни і бути здатним адаптуватися до їх впливу.

Важливою особливістю лідерства є те, що це не стільки особистісний, скільки соціальний феномен. Лідер – це людина, яка веде за собою інших. Лідер неможливий без групи послідовників. Людина може володіти дуже сильною особистістю, але якщо вона не вміє впливати на інших, взаємодіяти з іншими, то її лідерська енергія так і залишиться потенційною і не знайде свого виходу в реальному житті. Саме тому другим важливим напрямком ми виділили розвиток здібностей до міжособистісної взаємодії.

У цьому блоці першим кроком є розвиток комунікативної компетентності. Тренінг комунікативної компетентності дозволяє дізнатися, які існують бар'єри в спілкуванні між людьми; види драм спілкування і як їх можна подолати за допомогою комунікативних умінь.

Другим важливим кроком є формування конфліктологічної культури. Конфлікти є обов'язковою стороною будь-якої людської взаємодії. Уміння «читати» конфлікти, розуміти їх суть і ефективно вирішувати, є обов'язковими для будь-якого лідера. Тренінг розвитку конфліктологічної культури дозволить отримати знання щодо конфліктогенів в процесі ділового спілкування, стратегій конфліктної взаємодії, деструктивних стилів поведінки, що провокують конфліктні ситуації; навчитися будувати карту конфлікту; ознайомитися з техніками ефективного спілкування в конфлікті; правилами контролю над емоціями; здобути уміння по врегулюванню конфлікту.

Третім кроком є розвиток риторичної культури лідера. Виступи перед іншими людьми є невід'ємною частиною діяльності лідера. Від здатності донести до послідовників свої основні ідеї залежить успішність не тільки лідера, але і всієї його організації. Тренінг розвитку риторичної культури дозволить учасникам отримати знання про психологічні основи побудови особистістю іміджу в професійній сфері, прийомах самоподачі в професійному спілкуванні. Учасники навчатимуться використовувати прийоми вербальної самоподачі в професійному спілкуванні і розробляти ефективні виступи.

Четвертий крок – розвиток навичок побудови команди. Тренінг дозволить відповісти на наступні запитання: Як підібрати потрібний склад? Як поставити високі цілі? Як грамотно розподілити ролі? Як управляти мотивацією і продуктивністю команди? Як вирішувати конфлікти? Тренінг також дозволить вивчити особливості комунікації та формування мережі міжособистісних відносин в команді.

П'ятий крок – розвиток ділової етики лідера. Ділова етика є зведенням принципів і правил, які формують моральний образ організації і її лідера. При цьому моральне лідерство має на увазі не тільки слідування власним принципам, а й здійснення грамотного управління своїми послідовниками з урахуванням їх моральних профілів. Тренінг дозволяє лідерові усвідомити свої особисті моральні принципи, моральні принципи і правила організації, і проаналізувати їх вплив на успішність результатів діяльності.

Озвучені мною принципи формування лідерів, народилися завдяки моєму багаторічному спілкуванню з Іваном Андрійовичем Зязюном, тому натхненню і ідейному багатству, які ця людина з щедрістю дарувала своїм учнями. Ці принципи лягли в основу практичної підготовки лідерів, яка здійснюється, в створеному в нашому університеті Центрі Лідерства.

Висновок. Іван Андрійович, безсумнівно, належав до богообраних людей. Його думки, слова і справи завжди були натхненні Господом, і тому з ним просто неможливо було сперечатися. Його аргументи були завжди аргументами Істини і Сили, як підказка згори. Ми, його сучасники, учні, послідовники довго ще будемо розбирати всі його праці, книги, статті, доповіді і глибоко вникати в усі його численні теорії і концепції.

Але одне мені вже ясно: вся його багатогранна наукова та просвітницька діяльність – це не просто прагнення повідомити про велике і нове. Це прагнення великого вченого заявити про відповідальність кожного з нас, що живе на планеті Земля, а особливо про відповідальність філософів, педагогів і психологів, які представляють цю Велику Гуманітарну Триаду, яка повинна допомогти навчити людей всіх націй і національностей, незалежно від їх віросповідання, жити в світі між собою, з суспільством, природою і з Богом!

Список літератури: 1. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.-метод. посіб. / І.А. Зязюн. – К.: МАУП, 2000. – 312 с. 2. Зязюн І.А. Діалектика ціннісних суджень та відношень / І.А. Зязюн // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: Зб. наук. праць / за ред. Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О.Г. РОМАНОВСЬКОГО. – Вип. 27 (31): в 3-х ч. – Ч. 1. – Харків : НТУ «ХП», 2010. – С. 28–39. 3. Зязюн І.А. Духовна еліта у суспільстві: інтелігентність і громадянськість / І.А. Зязюн // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: Зб. наук. праць / За ред. Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО та О.Г. РОМАНОВСЬКОГО. – Вип. 1 (5). – Харків: НТУ «ХП», 2003. – С. 32–42. 4. Романовський О.Г. Психологія управлінської діяльності лідера /

О.Г. Романовський, В.Є. Михайличенко, Л.Н. Грень, А.Є. Книш – Харків: НТУ «ХПІ», 2016. – 48 с.

References (transliterated): 1. Zyazyun I.A. Pedagogikadobra: idealy` irealiyi: Nauk.-metod. posib. / I.A. Zyazyun. –K.: MAUP, 2000. – 312 s. 2. Zyazyun I.A. Dialekty`kacinnisny`xsudzhen` tavidnoshen` /I.A. Zyazyun //Problemy` taperspekty`vy` formuvannya nacional`noy i gumanitarno-texnichnoy elity`: Zb. nauk. pracz` / zared. L.L. Tovazhnyans`kogo, O.G. Romanovs`kogo. - Vy`p. 27 (31): v 3-xch. - Ch. 1. - Xarkiv : NTU "XPI", 2010. - S. 28-39. 3. Zyazyun I.A. Duxovnaelitauspil`stvi: inteligentnist` igromadyans`kist` / I.A. Zyazyun // Problemy` taperspekty`vy` formuvannyanacional`noyigumanitarno-texnichnoy elity`: Zb. nauk. pracz` / Zared. L.L. Tovazhnyans`kogo ta O.G. Romanovs`kogo. - Vy`p. 1 (5). - Xarkiv: NTU "XPI", 2003. – S. 32-42. 4. Romanovs`ky`j O.G. Psy`xologiya upravlins`koyi diyal`nosti lidera / O.G. Romanovs`ky`j, V.Ye. My`xajly`chenko, L.N. Gren`, A.Ye. Kny`sh – Xarkiv: NTU «XPI», 2016. – 48 s.

О. Г. Романовський

ІДЕЇ АКАДЕМІКА І. А. ЗЯЗЮНА У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ УКРАЇНСЬКИХ ЛІДЕРІВ НОВОГО ПОКОЛІННЯ

В статті розглядаються основні положення концепції підготовки нової генерації національних лідерів, розробленої співробітниками кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами імені академіка І.А. Зязюна НТУ «ХПІ». Основні положення Педагогіки добра І.А. Зязюна представлено як витoki формування концепції. Подаються основні напрямки формування лідерів в НТУ «ХПІ»: розвиток внутрішніх ресурсів особистості; розвиток навичок взаємодії людини з оточуючими і їх активізація в динаміці дій лідера. Аналізуються конкретні етапи та кроки реалізації кожного з напрямків.

Ключові слова: Педагогіка Добра, наукова спадщина, лідерство, концепція підготовки лідерів, нова генерація.

А. Г. Романовский

ИДЕИ АКАДЕМИКА И. А. ЗЯЗЮНА В СИСТЕМЕ ПОДГОТОВКИ УКРАИНСКИХ ЛИДЕРОВ НОВОГО ПОКОЛЕНИЯ

В статье рассматриваются основные положения концепции подготовки нового поколения национальных лидеров, разработанной сотрудниками кафедры педагогики и психологии управления социаль-

ними системами ім. академіка І.А. Зязюна НТУ «ХПІ». Основные положения педагогики добра И.А. Зязюна представлены как истоки формирования концепции. Даются основные направления формирования лидеров в НТУ «ХПІ»: развитие внутренних ресурсов личности; развитие навыков взаимодействия человека с окружающими и их активизация в динамике действий лидера. Анализируются конкретные этапы и шаги реализации каждого из направлений.

Ключевые слова: Педагогика Добра, научное наследие, лидерство, концепция подготовки лидеров, новое поколение.

O.G. Romanovskiy

IDEAS OF ACADEMICIAN I.A. ZIAZIUN IN SYSTEM OF NEW GENERATION LEADERS DEVELOPMENT

Basic concept of development system of national leaders new generation, developed by the staff of the department of pedagogy and psychology management social system are shown in the article. Summary of Ziaziun's good pedagogy presented as the origins of the concept. Basic directions of formation of leaders in NTU "KPI" are given in the article: the development of the internal resources of the individual; the development of human interaction skills with others and their activation in the leader's action dynamics. Specific stages and steps of implementation of each of the direction are analyzed.

Key words: Pedagogy of Good, scientific heritage, leadership, the concept of training the leaders, new generation.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2016

УДК:37.01

*А. В. Семенова
м. Одеса, Україна*

УДОСКОНАЛЕННЯ ЦІННІСНОГО ВИМІРУ ДОСВІДУ СУБ'ЄКТІВ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЇ У КОНТЕКСТІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ І.А. ЗЯЗЮНА

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими теоретичними чи практичними завданнями. Учитель завжди продовжується у своїх учнях, якщо це справжній учитель... Сподівання соратників та учнів І.А. Зязюна щодо якісної

освіти, де Педагоги-Майстри організують педагогічну взаємодію, ґрунтуються на ідеї про розвиток професійної майстерності, де професіоналізм педагога розглядається з позиції якості – їхньої підготовки, оцінки діяльності, особистої моральності, рівня майстерності та спроможності розвивати ціннісний досвід суб'єктів педагогічної дії. Зрозуміло, що наука і освіта, які не освячені високою етичною, гуманістичною метою Істини, Добра та Краси, загрожують загибеллю культури, цивілізації. Наука й Освіта за своєю природою і місією повинні бути віддзеркаленням реалізації гуманізму, водночас як і гуманізм є умовою справжнього розквіту Науки і Освіти. І мистецтво не може бути чимось чужорідним у відношенні до науки і освіти. Уява, фантазія, інтуїція, відчуття прекрасного завжди супроводжують пошук пізнання.

Концепція ціннісного виміру досвіду суб'єктів педагогічної дії полягає у тому, що *ціннісний досвід є інтегральною відображаючо-регулятивною характеристикою взаємодії людини зі Світом*. Ця теза виступила підґрунтям для розв'язання проблеми взаємозв'язку психології навчання, дидактики, методик і практики навчання та виховання. Справа у тому, що досягнення психологічних наук не можуть використовуватися у педагогічній взаємодії безпосередньо. Новизна підходу концепції ціннісного виміру досвіду суб'єктів педагогічної дії пов'язана із використанням ключових ідей *психопедагогіки* як інтегративної науки про гносеологічні засади професійної діяльності педагога-майстра щодо гармонійного розвитку особистості учня; *педології* – недооціненої і досі «науки про дітей» унікальної, багатогранної, але при цьому неподільно інтегрованої науки про концептуалізацію розвитку дитини. Конструктивність такого підходу вбачається, насамперед, у *цілісному поєднанні* та використанні новітніх здобутків, як природничих так і гуманітарних наук щодо пояснення новопосталих педагогічних явищ сучасної освітньої сфери. Висвітлення Концепції дозволяє знайти відповідь на питання про використання досягнень психологічних теорій розвитку особистості, психопедагогіки, сучасної нейропсихології у педагогічній практиці.

Аналіз останніх наукових публікацій приділено розв'язанню наявних протиріч у такій важливій сфері сучасного соціального буття, як удосконалення ціннісного досвіду суб'єктів педагогічної дії у контексті науково-педагогічних здобутків І.А. Зязюна, де наскрізною ідеєю розвитку педагогічної майстерності особистості розцінено гармонійність Істини, Добра, Краси, Творчості, Свободи. Майже у всіх відомих нам працях І.А. Зязюна, ми знаходимо тезу про те, що особистіс-

но-професійне призначення вчителя полягає не у «передаванні» теоретичних знань, «стимулюванні» здорового глузду та поясненні значення цінностей. Навпаки, він доводив, що вчитель – майстер нарівні з учнем, особа яка постійно бере участь у вибудовуванні нового знання, опановуючи та розвиваючи ціннісний досвід. Але, щоб створити нове знання, учитель та учень вступають у навчальну ситуацію як опановувачі попередніх знань, хоча й різного виду. Адже й учитель й учень мають різний набутий життєвий досвід і досвід попереднього навчання. Ключовою ідеєю розвитку ціннісного досвіду є те, що серед усього іншого система освіти є «виключно опочуттєвленою діяльністю планування майбутнього світу людства» [4]. Збагнувши історичність усіх суспільних та економічних змін, І.А. Зязюн аргументовано заявляв, що саме освітяни здатні впливати на майбутню історію [3]. Тут феноменологічна й екзистенційна філософія освіти протрактована найбільш глибоко. ґрунтовною вона стає для тих, хто не намагається шукати надію у діалектиці історії, хто, попри все, не відкидає конкретних «проблематизуючих агентів історії» – провідних науковців, а також трансформаційні зміни функціонування полікультурного світового освітнього простору. Ці зміни пов'язані з обставинами політичного, економічного і культурного життя, зі спостереженнями за тим, як інші намагаються змінювати світ. І. А. Зязюн, пояснюючи ідеї педагогіки Добра, стверджував, що освіта – це «наукове утворення» відкритого типу, оскільки буття людини обумовлюється, але не визначається її обставинами. І, нарешті, оскільки вчителі – це одночасно й учні, вони не є незалежними від суспільних процесів [3]. Саме педагогічна майстерність (комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі [6, с. 25]), визначає ефективність поступу сучасної української освіти за рахунок «опочуттєвлення», «олюднення» професійних знань і вмінь саме завдяки діям Педагога.

Цінним є те, що сьогодні соратники Івана Андрійовича Зязюна та учні у своїх працях доводять необхідність продовження пошуку шляхів втілення принципів людяності, які протягом усього життя виступали підґрунтям професійної діяльності академіка І.А. Зязюна. Адже саме тут і позначається справжній особистісний сенс педагогічної майстерності.

Передумовами розробки теоретико-методологічних засад ціннісного виміру досвіду суб'єктів педагогічної дії виступила теза про те, що соціально-організована сфера духовної діяльності має свою *внутрішню структуру* [7, с. 103]. Складниками цієї структури є, насампе-

ред, актуалізовані загальнолюдські цінності, що накопичені людством, а також нові змісти та їх знакові форми, що виробляються у творчості цінностей культури, освіти, цивілізації. Інтерпретація загальнолюдських цінностей як *ціннісно-орієнтованого чуттєвого знання* забезпечує сенс життя і діяльність людини, фіксується в історично конкретних формах культури і теоретично обґрунтовує наш підхід до проблеми ціннісного виміру досвіду суб'єктів педагогічної дії.

Педагогічна дія, перш за все, обумовлюється індивідуально-особистісною активністю всіх її суб'єктів. Індивідуально-особистісна активність суб'єкта педагогічної дії – педагога – характеризує його, як «рефлексуючого практика», який обмірковує і аналізує свою власну практичну діяльність на ґрунті глибокого пізнання теорії [10, с. 47]. Поняття «рефлексуючий практик» уперше зустрічається у роботах зарубіжних учених (Р. Болам [12], М. Кларк [13], Т. Морріс [15] та ін.) і розглядається, як стадія формування і розвитку професійних знань, умінь і навичок, компетентностей, що націлена на розумне поєднання теоретичних основ з умінням застосовувати їх на практиці, передбачає здатність осмислювати кожного свого кроку в процесі педагогічної діяльності з метою підвищення якості викладання. Ілюзія, яка часто зустрічається з приводу педагогічної дії, полягає у тому, що глибоке знання предмета буде автоматично сприятиме ефективній передачі його учням. Однак, той факт, що вчитель є експертом у профільному предметі, зовсім не свідчить про гарантії його успіху на педагогічній ниві. Сучасний педагог – це «професійно-компетентна гуманна особистість, яка постійно творчо розвивається, якій превалюють духовно-моральні якості, яскраво виражена суб'єктна позиція, індивідуальний стиль діяльності і багатий творчий потенціал» [5, с. 48]. Для того, щоб організувати педагогічну дію, педагог має постійно займатися самовивченням, безперервно досліджуючи глибини власних думок і почуттів. Педагоги подекуди вважають, що психологія потрібна для «психологічного обґрунтування» відповідних методів і засобів навчання і виховання з метою надання їм більшої «наукової значущості». А психологи у своїх дослідженнях нерідко абстрагуються від тієї системи, де саме виникли закономірності розвитку та виховання людини. Як результат, новаторські напрями теорії навчання, що були розроблені у другій половині ХХ ст. (П.Я. Гальперін, В.В. Давидов, Д.Б. Ельконін та ін.), не були впроваджені у масову практику навчання. Але цілеспрямована зміна окремих аспектів психіки людини неможлива без знання законів її розвитку, на яких ґрунтуються закони управління розвитком особистості (що розробляються педагогікою).

Становлення професійної майстерності педагогічних кадрів з позицій психопедагогіки (В. Зінченко [2], І. Зязюн [3], Е. Стоунс [11]) полягає у тому, що: ідея підготовки вчителя до організації педагогічної дії зорієнтовується на особистість, актуалізацію її потреби у самопізнанні й самовихованні, виробленні гуманістичної професійної позиції для організації продуктивного діалогу.

Основна мета статті: Пояснити сутність удосконалення ціннісного виміру досвіду суб'єктів педагогічної дії у контексті науково-педагогічних ідей І. А. Зязюна.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сукупність *внутрішніх і зовнішніх функцій* ціннісного досвіду (кожна з яких у загальному вигляді утворює монолітну *афективно-інтелектуально-вольову* компонентну структуру) являє *цілісну відкриту та нелінійну синергетичну систему* у складі якої сім центрів-функцій (**1.** Досвід відносин виживання («*справ і обов'язків*»); **2.** Досвід відносин взаємодоповнення («*партнерства*»); **3.** Досвід операціональних («*ділових*») відносин; **4.** Досвід відносин тотожності («*любові й жалості*»); **5.** Досвід формотворчих («*творчих*») відносин; **6.** Досвід відносин учіння («*знання й уміння*»); **7.** Досвід ідеологічних (*ціннісно-орієнтаційних*) відносин, що забезпечують існування особистості як самостійного автономного функціонального елемента/підсистеми системи природно-соціального Світу.

Як єдине системне ціле, такий досвід, з одного боку, *проявляє* системну цілісність регулятивного аспекту *відображення суспільної практики*, а з іншого, виступає чинником цілісності – «*системною регулятивною силою*», що цю цілісність й визначає. Ця система занадто складна, у т.ч. й для того, щоб лінійно управляти процесом розвитку: у ній все взаємозалежно, так що спроби розвивати щось одне обертаються пригніченням чогось іншого. Усвідомлення змісту системи розкриває культурно-історичну динаміку змін парадигм освіти, сенс якої конкретизується у двох її глобальних *значеннях*: культурно-світоглядному та соціальної сили, природа яких пронизує всі парадигми освіти. Провідна ідея удосконалення ціннісного виміру досвіду суб'єктів педагогічної дії ґрунтується на тому, що ефективність процесу розвитку ціннісного досвіду можна суттєво підвищити, якщо цей процес буде спрямований на створення/формування координаційного центра *досвіду «мета відносин»* (який є метою-аттрактором цілісної відкритої та нелінійної синергетичної системи із семи центрів-функцій), що завершує етап динамічної еволюційної зміни відносин

людини зі світом та створює передумови для якісного нового її етапу при забезпеченні реалізації ідей цілісного підходу, що у більшості вчень про духовний розвиток особистості традиційно асоціюється з виникненням «нвої Людини» і «нвого Світу».

Освітня діяльність приваблює людей, адже подолання великих труднощів може принести і більше радощів. А такі радощі є радощами найвищого порядку – радощі подолання, відкриття, творчості [8, с. 45]. У цьому аспекті, необхідним є розуміння того, що й учні/студенти, й педагоги «проживають» навчальний процес не тільки інтелектуально, а у всьому різноманітті емоційно-почуттєвих ціннісних характеристик людського існування. Але не взаємодія зумовлює задоволення людини, а людина приносить свої добросердні почуття у цю взаємодію. Людина може не йти на контакт з іншими з причини побоювання бути знехтуваною, не говорити про свої почуття – з причини страху глузування над нею. У цьому аспекті нам здаються слушними аргументи доктора соціології Хьюго Пачія, суть яких полягає у тому, що у гонитві за науковим і економічним прогресом людина ігнорує найбільш головне у житті. У своїх виступах Х. Пачія цитує стародавнє пророцтво індіанців крі: «Тільки коли зламане останнє дерево, тільки коли отруєна остання річка, тільки коли піймали останню рибину, тільки тоді з'ясується, що гроші не їстівні...» [1, с. 19]. Якщо дещо вільно екстраполювати це пророцтво на педагогічну діяльність, маємо: *«Тільки коли перевірена остання контрольна робота, тільки коли проставлені підсумкові оцінки, тільки коли написаний кінцевий звіт про навчально-виховну роботу, тільки тоді виявляється, що це все зовсім не головне у педагогічній праці...»*. «Ми вчимо учнів читати і писати, додавати та віднімати, ми вчимо їх тому, що нам здається основою доброї освіти, але ми не звертаємо уваги на найголовніше... на те, як любити» – пише Х. Пачія [1, с. 21]. Якщо у людини «сердиті думки» – вона відчуває злість, якщо радісні – відчуває радість, якщо у людини щасливі думки – вона відчуває щастя... Зміна ціннісних орієнтацій, переконань – це зміна думок, яка стає можливою за допомогою позитивних тверджень (*афірмацій* – позитивних фраз, які, якщо часто їх повторювати, змінюють думки і підсвідомі переконання). Наприклад: «Я завжди створюю позитивні доброзичливі стосунки з людьми».

Зміна думок призводить до зміни почуттів. Якщо вчитель бажає стати педагогом – майстром, він думає про своїх учнів з любов'ю, враховуючи їхні особистісні потреби і бажання; він намагається поставити себе на їхнє місце і подивитися на Світ їхніми очима. *Все починається з думок*. Учитель – Майстер не викладає просто предмет, він

розвиває ціннісний досвід своїх учнів, він думає про ті якості, які намагається розвинути у них (вольові, інтелектуальні, емоціональні, духовні). Якщо людина не уявляє собі, чого вона бажає, вона не зможе дізнатися про те коли вона досягла цього. Адже, «тому, хто не знає куди пливе, не буває подорожного повітря». Так, особливостями взаємодії суб'єктів педагогічної дії є урахування *сили позитивного мислення* педагога: педагогічна дія починається з думок учителя; зміна думок призводить до зміни почуттів/ставлень; позитивні твердження змінюють переконання; учитель думає про своїх учнів з любов'ю, враховуючи їх особистісні потреби і бажання; він намагається поставити себе на їхнє місце і подивитися на Світ їх очима; учитель чітко усвідомлює, які якості він намагається розвинути в учнів (вольові, інтелектуальні, емоціональні, духовні).

Для того, щоб усміхатися, необхідно стільки ж зусиль, скільки й для того, щоб змуритися; щоб сказати дружнє слово підтримки, треба стільки ж часу, як і для критики. Якщо вчитель усвідомлює *силу Добра*, він починає творити його. Єдиний спосіб втратити добро у собі – це не робити його іншим... Справжнє Добро беззастережне, воно нічого не вимагає навзаєм. Інакше це не добро. Добро педагога – це виявляти себе у своїх учнях і відчувати радість від упізнавання себе у них. Поки вчитель здатен дарувати частину себе, творити добро, поки він може чимось допомогти учню, – він спроможний організувати педагогічну дію. Творити добро – це не сподіватися на те, що воно має повернутися, перед організацією взаємодії запитувати у себе «Що я можу дати цим учням? Чи несую я для них Добро?». У педагогічній дії немає місця лютості, образам і жорстокості. І якщо з'являються такі відчуття, треба навчитися вибачати. Образа руйнує душу, а процес прощення звільняє місце для добра і любові. Особливістю педагогічної дії є також і турбота про іншого, турбота про те, щоб бути поруч, коли ти потрібний. Тому взаємодія суб'єктів педагогічної дії це ще і *Дружба*. Кожна людина у житті робить помилки, і якщо бажаєш, щоб тебе пробачали, треба бути готовим пробачити іншого. Якщо вчитель прагне нести добро і любов учням, він має *звільнитися від негативних емоцій*, душевної болі і страху і починати кожний день, як найщасливіший.

Уміння висловлювати свої відчуття, говорити слова вдячності, уміння слухати та чути те, що повідомляють інші – у цьому полягає *сила Щирості* педагогічної дії. Педагогічна дія – це вдячність, яку можна почути, це можливість відверто говорити з іншими про свої почуття. Для того, щоб педагогічна дія відбулася, вона має стати найважливішою подією для всіх її учасників. Взагалі, *відданість* – важливі-

ший елемент життя. Так любляча мати не буде казати своїй дитині: «Сьогодні я тебе люблю, але не знаю, що я буду відчувати до тебе завтра». Ні, вона завжди любитиме свою дитину: і коли та поводить себе добре, і коли погано. Проблеми з'являються тоді, коли немає відданості. Вчитель має бути здатним присвятити себе тому, що для нього є важливим. Ще стародавні мудреці помітили: «Проста істина криється у тому, що якщо Ви не віддані людині, Ви насправді її не кохаете» [1, с. 75]. Відтак, наступна особливість взаємодії суб'єктів педагогічної дії це *сила Відданості*. Відданість педагогічній справі, своїм учням віддзеркалюється у думках учителя, його педагогічній дії. Відданість – це те, що відрізняє Педагога – Майстра від учителя – ремісника. Щоб організувати педагогічну дію, треба бути справжнім педагогом за покликанням. Таким чином, основою забезпечення системності ціннісного виміру досвіду суб'єктів педагогічної дії, як психолого-педагогічної категорії, є урахування особливостей взаємодії її суб'єктів, таких як: позитивне мислення, повага, сила добра, дружби, свободи, щирості, відданості, довіри.

Зосередженість (повна увага) має на меті вмілий розподіл власної уваги у відношенні до зовнішнього і внутрішнього світу того, кого навчають. *Психіка містить накопичений досвід*: потік подій поступово формує мозок і, відповідно, психічні особливості. Вчитель-Майстер, організовуючи педагогічну дію, впливає безпосередньо на психічні структури особистості. Так, мозок пов'язаний з психікою. Мозок – субстрат психічної діяльності і кожна зона мозку робить свій внесок у здійснення психічної діяльності завдяки нейронним мережам. Як відомо, уявлення про нейронні мережі значно вплинуло на технології штучного інтелекту. Принагідно зауважимо, що перші уявлення про нейронні мережі знаходимо у Д. Джеймса і О. Бейна (1890 р.) [14]. У своїх роботах вони розглядали розумову діяльність як *результат взаємодії* між нейронами у головному мозку. Згідно з О. Бейн, будь-яка діяльність призводить до активізації певного набору нейронів. При повторенні тієї ж діяльності зв'язки між цими нейронами зміцнюються. Відповідно до цієї теорії такі повторення формують *пам'ять*. Оскільки мозок навчається в основному тому, чому людина приділяє увагу, зосередженість, або усвідомлена увага, – це шлях до сприйняття позитивного ціннісного досвіду та його розвитку.

Доброчесність, зосередженість і мудрість ґрунтуються на трьох фундаментальних функціях мозку: *регулюванні, навчанні та відборі*. Мозок людини регулює себе і всі інші системи організму самостійно через процеси збудження і гальмування – зелене і червоне світ-

ло. Мозок навчається, створюючи нові нервові ланцюги і зміцнює або послаблює старі, відбираючи ті, що його досвід навчив вважати значущими. Ніякі вигадки не зрівняються по силі впливу з натхненною мовою Майстра. Мудрість пов'язана з проблемою вибору (наприклад відмова від меншого задоволення заради більшого). Таким чином, розвиваючи у собі самоповагу, зосередженість і мудрість, людина змушує мозок підвищувати рівень регуляції, досвіду та відбору. І навпаки: удосконалення цих трьох функцій нервової системи зміцнює те, на що й спрямовується педагогічна дія – розвиток ціннісного досвіду. Профанація духовності може бути відвернена єдино позитивним напрямом – шляхом підвищення ефективності й якості педагогічної дії під управлінням Учителя-Майстра, заснованої на принципі *Чесного Самопрояву*. Практика чесного самопрояву відповідає даній тезі з позицій постнекласичної методології, оскільки під означеним принципом мається на увазі не вправа, а *цілісний спосіб* життєдіяльності.

Викладача-Майстра, який виступає головним суб'єктом педагогічної дії характеризує: високий рівень загальної культури та моральності; уміння організовувати групову взаємодію, володіння мовленнєвою комунікацією, зовнішньою та внутрішньою техніками, здатність до постійного самовдосконалення та саморозвитку особистості, любов до людей, високий особистісний рівень розвитку інтегрального ціннісного досвіду по всіх компонентах у їх цілісності (*афективного (емоційне усвідомлення); інтелектуального (самооцінка) та волевого (упевненість у собі)*). Відтак, успішність розвитку ціннісного досвіду можлива, якщо цей процес здійснюється відповідно до науково обґрунтованих специфічних *принципів* (чесного самопрояву, відповідального самоспостереження та доповнюючої мотивації) на засадах цілісного підходу, що реалізується в умовах суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії та передбачає інтенсифікацію механізмів цієї системи. *Відповідальне самоспостереження* орієнтує людину на себе саму, тоді як чесний самопрояв, з необхідністю поєднується з орієнтацією людини на взаємодію зі Світом, усуваючи тим самим небезпеку «самоконсервації», самоув'язнення у затвори інтроспективного аналізу. А сила, що спонукає й стимулює діяльність, і яка суб'єктивно переживається, як «прагнення», й є «*мотивацією*». Для пробудження у людини певного «цільового» прагнення розвитку ціннісного досвіду, недостатньо простої вказівки на мету, яка підкріплюється лише відповідною інформаційною аргументацією; докладна аргументація так і залишиться побажанням, якщо людина не буде залученою у відповідну педагогічну дію із зазначеною метою. Адже педагогічна дія проявляє свою психопеда-

гогічну сутність, де підґрунтям впливу педагога є урахування нейропсихологічних особливостей мозку людини.

Показником діяльності вчителя-майстра є *здатність володіти собою*. Таким чином, педагогічна техніка (сукупність внутрішніх (уміння керувати своєю поведінкою) і зовнішніх (уміння впливати на особистість і колектив) прийомів) є *умовами* розвитку ціннісного досвіду суб'єктів педагогічної дії. Досить необхідною є сталість практики емоційно-вольової саморегуляції поведінки педагога. При аутогенних тренуваннях використовуються три основні шляхи впливу на стан нервової системи (ритм дихання; активна роль уявлень, чуттєвих образів; регулююча і програмуюча роль слова). В аутогенних тренуваннях ці впливи використовуються послідовно у комплексі: *релаксація + уявлення + словесне самонавіювання*. Відтак, аутотренінг є прикладним методом розвитку внутрішньої педагогічної техніки викладача. Використання медитативних технік призводить до зняття внутрішніх психічних бар'єрів, дезактивації дії негативних подразників, сприяє позитивній перебудові і зміцненню психічних функцій, що пов'язані з емоційно-вольовою сферою людини. Медитація являє собою стан, в якому досягається вищий ступінь концентрації уваги на певному об'єкті або ж, навпаки, повне її «розосередження». У результаті систематичного медитування у людини виникає якісно новий рівень мислення, самоусвідомлення, загострюється інтуїція, позитивні відчуття, тощо. Саме тому, медитація, в аспекті ціннісного виміру досвіду суб'єктів педагогічної дії, розглядається як практичний метод психопедагогічної підготовки педагогів. Уміння враховувати психофізіологічний емоційний вплив кольорів на суб'єктів педагогічної дії в освітньо-виховному просторі також є зовнішньою педагогічною технікою вчителя-майстра. Педагогу вкрай необхідно не тільки володіти знаннями щодо впливів кольорів на психоемоційний та фізичний стан людини, а й ще професійно ними користуватися. Цілеспрямоване застосування конкретизованих методів, які підвищують внутрішню мотивацію суб'єктів, також сприяє створенню особливого її виду – стану «припливу»/ «піднесення» під час педагогічної дії.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок. Вчитель-майстер у суспільстві є основною складовою продуктивних сил. Адже саме Вчитель довічно зостається у ціннісному досвіді учня зразком для наслідування й генерування енергії позитивного естетичного почуття щастя учіння зі вчителем. Саме педагогічна дія Вчителя-Майстра стабілізує потребу учня в самоучінні. Гуманістичне, товарицьке, батьківське ставлення Вчителя до учня мотивує його пізнаваль-

но-виховний успіх. Таким був і назавжди залишиться у нашій пам'яті Великий Вчитель-Майстер, мудрий і мужній, еталонний авторитет гуманізму, порядності, чесності, принциповості, видатна постать української освіти **Іван Андрійович Зязюн**.

Пам'яті мого наукового консультанта і порадирика, мого Вчителя – Івана Андрійовича Зязюна присвячена монографія «Ціннісний вимір досвіду суб'єктів педагогічної дії» [9], яка вийшла друком у березні цього року, де спираючись на конструктивний досвід української наукової школи педагогічної майстерності І.А. Зязюна, стало можливим розкрити загальні витоки і змістові лінії вдосконалення ціннісного досвіду суб'єктів педагогічної дії в освітньо-виховному просторі. Отже, маю надію, що представлена праця зацікавить усіх тих освітян, хто дбає про гідне майбутнє українського соціуму, його конкурентоспроможність у єдиній європейській родині, хто намагається стати конкурентоздатним педагогом – тим, діяльність якого «зіткана» ідеями І.А. Зязюна – ідеями Істини, Добра, Краси, Творчості, Свободи.

Список літератури: 1. Джексон Адам. Секреты Истинной Любви / Адам Джексон. – Пер. с англ. Д. Ивахненко. – К.: «София», 1997. – 96 с. 2. Зинченко В. П. Аффект и интеллект в образовании / Владимир Петрович Зинченко. – М.: Тривола, 1995. – 64 с. 3. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посіб. / Іван Зязюн. – К.: МАУП, 2000. – 312 с. 4. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії: монографія / Іван Андрійович Зязюн. – Київ: [б. в.]; Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. – 608 с. 5. Маркова А.К. Психологические критерии и ступени профессионализма учителя / А.К. Маркова // Педагогика. – 1995. – № 6. – С. 55–63. 6. Педагогічна майстерність: підручник / За ред. І.А. Зязюна. – 3-є вид., допов. і переробл. – К.: Богданова А.М., 2008. – 376 с. 7. Пунченко О. П. Образование в системе философских ценностей: монография / Олег Петрович Пунченко, Наталья Олеговна Пунченко. – Одесса: Друк Південь, 2010. – 506 с. 8. Семенова Алла Василівна. Теоретичні і методичні засади застосування парадигмального моделювання у професійній підготовці майбутніх учителів: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Семенова Алла Василівна. – Тернопіль, 2009. – 663 с. 9. Семенова Алла. Ціннісний вимір досвіду суб'єктів педагогічної дії: монографія / Алла Василівна Семенова. – Одеса: Бондаренко М. О., 2016. – 436 с. 10. Старостіна О.В. Професійна майстерність у системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в Англії та Україні: монографія / О.В. Старостіна; за заг. ред. А.В. Семенової – Одеса: ФОП Бондаренко М. О., 2015. – 154 с. 11. Стоунс Э. Психопедагогика: психологическая теория и практика обучения / Эдвард Стоунс; пер. с англ. под ред. Н. Ф. Талызиной. – М.: Педагогика, 1984. – 472 с. 12. Bolam R. Introducing of beginning Teachers // The International Encyclopedia of Education. – Oxford: Pergamon Press, 1988. – P. 745–753. 13. Clark B. R., Neave G. The Encyclopedia of

Higher Education. – Oxford: Pergamon Press, 1992. – 468 p. 14. Jame D. The Principles of Psychology. – New York: H. Holt and Company, 1890. – 124 p. 15. Morris T. Professionalism // The Blackwell Encyclopaedic Dictionary of Organizational Behaviour / Ed. By Nicholson N. Oxford: Blackwell. – 1995. – 343 p.

Bibliography (transliterated): 1. Dzhekson Adam. Sekrety Istinnoj Ljubvi / Adam Dzhekson . – Per. s angl. D. Ivahnenko. – K. : «Sofija», 1997. – 96 s. 2. Zynchenko V. P. Affekt y yntellekt v obrazovanny / Vladymyr Petrovych Zynchenko. – M. : Tryvola, 1995. – 64 s. 3. Zjazjun I. A. Pedagoghika dobra: idealy i realiji : nauk.–metod. posib. / Ivan Zjazjun. – K. : MAUP , 2000. – 312 s. 4. Zjazjun I. A. Filosofija pedagoghichnoji diji : monohrafiya / Ivan Andriyovych Zjazjun. – Kyjiv : b. v.; Cherkasy : ChNU im. B. Khmeljnyckogho, 2008. – 608 s. 5. Markova A. K. Psihologicheskie kriterii i stupeni professionalizma uchitelja / A. K. Markova // Pedagogika. – 1995. – # 6. – S. 55–63. 6. Pedagoghichna majsternistj : pidruchnyk / Za red. I. A. Zjazjuna. – 3-je vyd., dopov. i pererobl. – K. : Boghdanova A.M., 2008. – 376 s. 7. Puchenko O. P. Obrazovanie v sisteme filosofskih cennostej : monografiya / Oleg Petrovich Puchenko, Natal'ja Olegovna Puchenko. – Odessa : Druk Pivden', 2010. – 506 s. 8. Semenova Alla Vasylivna. Teoretychni i metodychni zasady zastosuvannja paradyghmaljnogho modeljuvannja u profesijnij pidgotovci majbutnikh uchyteliv : dys. ... dokt. ped. nauk: 13.00.04 – teorija i metodyka profesijnoji osvity / Semenova Alla Vasylivna. – Ternopilj, 2009. – 663 s. 9. Semenova Alla. Cinnisnyj vymir dosvidu sub'ektiv pedagoghichnoji diji : monohrafiya / Alla Vasylivna Semenova. — Odesa : Bondarenko M. O., 2016. – 436 s. 10. Starostina O. V. Profesijna majsternistj u systemi pidvyshhennja kvalifikaciji pedagoghichnykh kadriv v Anghliji ta Ukrajinu: monohrafiya / O. V. Starostina ; za zagh. red. A. V. Semenovoji – Odesa : FOP Bondarenko M. O., 2015. – 154 s. 11. Stouns Je. Psihopedagogika : psihologicheskaja teorija i praktika obuchenija / Jedvard Stouns ; per. s angl. pod red. N. F. Talyzinoj. – M. : Pedagogika, 1984. – 472 s. 12. Bolam R. Introducing of beginning Teachers // The International Encyclopedia of Education. – Oxford: Pergamon Press, 1988. – P. 745–753. 13. Clark B. R., Neave G. The Encyclopedia of Higher Education. – Oxford: Pergamon Press, 1992. – 468 p. 14. Jame D. ThePrinciplesofPsychology. – NewYork: H. HoltandCompany, 1890. – 124 p.

A. B. Семенова

УДОСКОНАЛЕННЯ ЦІННІСНОГО ВИМІРУ ДОСВІДУ СУБ'ЄКТІВ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЇ У КОНТЕКСТІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ І. А. ЗЯЗЮНА

У статті доводиться теза про те, що педагогічна дія в аспекті удосконалення ціннісного виміру досвіду її суб'єктів проявляє свою психопедагогічну сутність, де підґрунтям впливу педагога є урахування нейропсихологічних особливостей мозку людини; обґрунтовується

сутність, загальні витоки та перспективи теоретико-методологічного удосконалення ціннісного виміру досвіду суб'єктів педагогічної дії у контексті науково-педагогічних ідей І.А. Зязюна.

Ключові слова: педагогічна майстерність; освіта; досвід.

A. B. Семенова

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЦЕННОСТНОГО ИЗМЕРЕНИЯ ОПЫТА СУБЪЕКТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ДЕЙСТВИЯ В КОНТЕКСТЕ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ И. А. ЗЯЗЮНА

В статье обосновывается тезис о том, что педагогическое действие в аспекте совершенствования ценностного измерения опыта его субъектов проявляет свою психопедагогическую сущность, где основой влияния педагога является учет нейропсихологических особенностей мозга человека; обосновывается сущность, общие истоки и перспективы теоретико-методологического совершенствования ценностного измерения опыта субъектов педагогического действия в контексте научно-педагогических идей И.А. Зязюна.

Ключевые слова: педагогическое мастерство; образование опыт.

Semenova A. V.

IMPROVING THE VALUABLE DIMENSION OF EXPERIENCE TEACHING SUBJECTS IN THE CONTEXT OF THE IMPACT OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL IDEAS I.A. ZYAZEUNA

The article proves the thesis that the pedagogical action in the aspect of improving the valuable dimension of experience of its subjects reveals his psycho-pedagogical nature, where the basis of the influence of the teacher is the account of neuropsychological characteristics of the human brain; substantiates the essence, common origins and perspectives of theoretical and methodological improvement of the valuable dimension of experience teaching the subjects of action in the context of scientific and pedagogical ideas I.A. Zyazyuna.

Keywords: pedagogical Mastery; education; experience.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2016

УДК 378.6:656.2.071.1:005.3(043.3/5)

*Р. В. Сущенко
м. Запоріжжя, Україна*

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ В СВІТЛІ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ І. А. ЗЯЗЮНА

Постановка проблеми, її зв'язок з важливими завданнями. Вищі залізничні навчальні заклади України завжди відігравали відповідальну роль освітніх, наукових і культурних центрів суспільства. Нині вони мають утворити провідну ланку системи нагромадження, розширеного відтворення і передачі великого обсягу знань, культурних традицій і моральних настанов, створити найсприятливіші умови для творчого розвитку особистості, гармонійного поєднання природничо-наукової, гуманітарної й спеціальної освіти, виходячи з перспективних потреб і стратегії розвитку залізничного транспорту.

Аналіз останніх наукових публікацій. Останнім часом значно збільшився інтерес дослідників до проблем формування культури і культурного розвитку майбутніх спеціалістів. Про це свідчать наукові праці В. Рибалки, І. Зязюна, О. Дубовик, О. Ігнатюк, Н. Крилової, В. Кудіна, Н. Нестеренко, Н. Ничкало, О. Пономарьова, С. Сисоевої, М. Соловйова, В. Суханцевої, О. Романовського, Л. Товажнянського, Т. Шаргун та ін.

Інноваційним змінам на залізничному транспорті сприятиме, за нашою концепцією, культурно-психологічний розвиток і саморозвиток майбутнього інженера в процесі професійного навчання, як важлива ціннісна складова його управлінської культури. Як регулятор інженерної діяльності, вона, на думку відомого психолога В. Рибалка, все виразніше стає внутрішньою необхідністю для ефективної організації інженерної діяльності, поступово сприймається всезростаючою вартістю, особливо в екстремальних ситуаціях, що вимагають актуалізації її глибинних психологічних ресурсів, що свідчить про необхідність широкого впровадження в систему професійної підготовки інженера залізничного транспорту нових культурно-психологічних методів і технологій [5, С. 100–102].

Нажаль, досі поза увагою науковців залишається один вельми важливий чинник впливу на підготовку майбутніх інженерів залізнич-

ного транспорту до успішної професійно-творчої самореалізації – це питання формування управлінської культури, тоді як найбільш значущі детермінанти професійної готовності до інженерної діяльності виявляються у соціально-культурологічній спрямованості професійної мотивації інженера, стресостійкості, здатності до довільної самореалізації, задоволеності від обраної професії й розвиненості рефлексивності, рівнів компетентності як системи професійних знань, у професійно значущих управлінських якостях, що все разом закладено в управлінській культурі.

Основна мета статті – використання педагогічної спадщини І. Зязюна у формуванні управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Аналіз теорії і практики підготовки майбутніх інженерів залізничного транспорту в українських вишах вказує на існуючу фрагментарність формування у них і загальнолюдської й управлінської культури, відсутність цілісності цього процесу та спрямованості на індивідуальну форму професійної підготовки, що не відповідає соціальним та економічним намірам української держави на етапі націєтворення і розвитку залізничної галузі.

Результати констатувального експерименту на етапі збору інформації, діагностування різних категорій майбутніх інженерів різних спеціальностей, вивчення анкетних і статистичних даних, науково-методичної документації та інших фактів переконливо довели, що професійна діяльність інженерів залізничного транспорту сьогодні пред'являє набагато вищі вимоги до їхніх культурологічних особистих якостей. Робота на залізниці вимагає здатності витримувати підвищені психологічні й інформаційні навантаження, мобілізації волі та вміння працювати з людьми в умовах дефіциту часу та нервово-емоційного напруження швидко оцінювати обставини й швидко приймати важливі управлінські рішення. Втім, у кожного п'ятого студента оцінка наявності управлінської культури була майже нульова. У більшості студентів (78 %) емоційний стан характеризувався невпевненістю в собі, байдужістю до формування управлінської культури. Теж саме помічено і у викладачів.

У нашому констатувальному експерименті не було жодного випадку (опитано 435 осіб), щоб бодай один із студентів відповів, що він знає зміст управлінських рішень та засобів стримування емоцій чи стимулювання гарної роботи співпрацівників в умовах запобігання надзвичайним випадкам або ліквідації аварійних наслідків, 83 % сту-

дентів виявили байдужість до кар'єрного зростання. Такі дані не є випадковими, бо викладачі залізничних ВНЗ не налаштовані на формування управлінської культури, а роблять ставку на суто предметне викладання в основному своїх спецдисциплін.

Тому сукупність моделей професійної поведінки, які набувають нині студенти відповідних залізничних спеціальностей у ході адаптації до майбутньої інженерної діяльності, продовжують відтворювати деструктивні традиції радянського часу, уже показали свою неефективність. Вони й досі розділяються більшістю учасників педагогічного процесу, стримуючи розвиток нових стандартів і характеристик міжособистісної взаємодії на засадах взаємодоповнення та духовного взаємозбагачення.

Формування інженерної й управлінської технічної еліти в цьому сенсі сповільнюється через неможливість викладання спеціальних дисциплін спрямовувати на формування управлінської культури.

Та час впливає на швидкі зміни і перспективи стратегічного розвитку залізничного транспорту, вищої освіти й особливості навчання та професійний розвиток інженерних кадрів.

Визнано й науково обґрунтовано, що сучасний вищий навчальний заклад виконує цілу низку функцій, найважливішими з яких мають бути: залучення студентів до досягнень культури, трансляція цих досягнень, проникнення у внутрішню структуру особистості пануючих у суспільстві норм, ціннісних орієнтирів, стандартів поведінки і певної життєвої позиції, що формується у процесі навчання й освіти молоді; диференціація і відбір молоді відповідно до індивідуальних потреб і інтересів, запитів і можливостей, професійної орієнтації та підготовки; ВНЗ є важливим каналом соціальної мобільності, який не тільки передає соціальний статус від покоління до покоління, але й змінює його; вищий заклад освіти пов'язаний із досвідом і знаннями, накопичений поколіннями, і в цьому контексті є важливою детермінантою суспільства. Отже, систему роботи вищого навчального закладу розглядаємо як форму трансляції розширеного відтворення культурних норм, цінностей, ідей, як простір генерування суспільної ідеології, яка разом із її носіями перетворюється в культурі як спосіб підготовки людини до оптимального існування в соціумі та культурі [4, С. 20–21].

Транспортні університети позиціонують себе як організація, що постійно розвивається, щоб відповідати європейським міжнародним стандартам, здійснювати на високому рівні викладацьку, методичну й дослідницьку роботу, забезпечуючи відповідну якість цих процесів.

Тому в нашому дослідженні формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту розглядається як система формування гуманістичних цінностей, яка, у відповідності до концепції І. Зязюна, є теоретико-методологічним базисом і, яку можна назвати програмою дій університетів у підготовці сучасних фахівців будь-якого профілю, забезпечуючи, за концепцією ученого, внутрішні і зовнішні умови професійної підготовки майбутніх спеціалістів, що включає:

- створення системи умов для розвитку свободи і прав особистості з метою саморозвитку молоді людини взагалі і майбутнього професіонала зокрема;

- усвідомлення і прийняття усіма суб'єктами педагогічного процесу ієрархізованої системи цінностей у підготовці спеціаліста. Визнаючи основним розвиток особистості, не слід протиставляти це засвоєнню знань і формуванню вмінь. Їх єдність зумовлюється, наприклад, реформуванням нерациональної інформаційної системи освіти, прокладанням шляху між знаннями і власною психологічною організацією, а також висхідною концепцією, згідно з якою особистість – найбільш узагальнена система досвіду життєдіяльності людини;

- розроблення критеріїв особистісного розвитку професіонала на основі виявлення міри відповідності знань, умінь і властивостей особистості вимогам життя, професійної діяльності, фіксованих в моделях спеціаліста і кваліфікаційних характеристиках, визначених Державним освітнім стандартом професійної освіти;

- створення нових, гнучко заданих освітніх програм, в яких визначилися б основні напрямки особистісного (професійного) розвитку, а не конкретні знання, вміння, навички. Реалізація цих програм вимагає від викладача передачі професійного досвіду з допомогою імітаційно-діяльної ролі гри, різноманітних психологічних тренінгів, «мозкових штурмів». Викладач отримує можливість спостерігати за динамікою професійного становлення і розвитку основних якостей майбутніх спеціалістів;

- спеціальне конструювання навчального тексту, дидактичного матеріалу, методичних рекомендацій, типів навчального діалогу, форм контролю за розвитком особистості в ході оволодіння знаннями і ustalеними способами навчальної роботи;

- реалізація системно-стильового підходу в особистісно орієнтованій системі освіти. Засвоєння нових знань і вмінь повинно включати варіативність в вільний вибір параметрів навчальної і змодельо-

ваної професійної діяльності, які впливають на розвиток певних особистісних якостей;

- забезпечення повноти і неперервності у розвитку особистості, починаючи з моменту зарахування до навчального закладу і закінчуючи працевлаштуванням;

- проведення регулярної і оперативної діагностики і самодіагностики, що виконує роль зворотного зв'язку з розвитком особистості. Методики повинні бути достатньо простими і компактними для їх успішного використання у тренінгові певних здібностей;

- створення психологічної служби, що виконує функцію проф-орієнтаційної, психолого-педагогічної і загальної консультативної підтримки суб'єктів освітнього простору;

- акцентування уваги на саморозвиткові особистості, із врахуванням її вікових соціальних особливостей і підкріплюючим розвитком самостійності, включаючи цілепокладання і планування [3, С. 51–52]

Розглядаючи управлінську культуру інженера залізничного транспорту як високий сплав вияву культури, інтелігентності й професіоналізму в цілепокладанні, плануванні, успішній організації виконання управлінських рішень, пов'язаних з удосконаленням інженерної діяльності та ділового спілкування, узагальнюючи існуючі наукові погляди, повертаючись до створеної нами концептуальної моделі формування управлінської культури, можемо констатувати: незважаючи на те, що управлінська культура інженера залізничного транспорту є динамічним явищем, що розвивається вона протягом усіх етапів професіогенезу і що цей процес формування не є рівномірним, найбільш чутливими періодами її розвитку є такі:

- час професійної підготовки у вищому навчальному закладі, коли студент усвідомлює як майбутній фахівець сутність інженерної діяльності на залізничному транспорті, свої професійні функції і ролі, наміри, цілі (далекі і близькі), визначає свій професійний образ, домінування особистих норм поведінки та форм взаємодії з людьми, встановлення професійних контактів, цінності й особливості професійної дружби тощо;

- час професійної адаптації, коли відбувається практична реалізація інженерної діяльності, професійні контакти;

- у процесі професійного самовдосконалення, проектування перспектив професійного розвитку і кар'єрного зростання.

Крім того, зазначимо, що яскраво виражена особистісно керувана потреба студента в розвитку управлінської культури полягає не в тому, щоб обов'язково прагнути бути керівником, а набуття необхід-

них теоретичних знань і практичних умінь для того, щоб в умовах динамічних змін на залізничному транспорті висувати нові кваліфікаційні пропозиції, в яких поєднується і кваліфікація в строгому сенсі цього слова, і соціальна поведінка, і здатність працювати в команді, і любов до оновлення й ризику; розвивати професійно-особистісні якості у процесі підготовки до ефективної професійної діяльності, які допоможуть легко і набагато доцільніше, ніж це було раніше, професійно розв'язувати компетентно орієнтовані завдання, застосовуючи отримані знання, починаючи від самих простих до самих складних.

Аналізуючи формування будь-яких людських якостей, що забезпечують успіх професійної діяльності будь-якого інженера, американський дослідник М. Сетрон, президент Міжнародного центру прогнозування, виокремив і такі, що характеризують формування з позицій самостійності особистості, а саме: здатність знаходити і застосовувати інформацію, аналізувати й оцінювати альтернативи, логічно будувати хід вирішення проблеми, орієнтуватися в несподіваних ситуаціях, знаходити нові підходи для вирішення нестандартних проблем. Самостійність має поєднуватися з активною взаємодією особистості у групі, для чого майбутньому фахівцю будуть потрібні навички між-особистісного спілкування і комунікативність. Важливою особистісною характеристикою також є творчість як єдність інтелектуальних, емоційних і вольових якостей, що втілюються в інтуїції, насназі, гнучкості, самостійності мислення, ініціативі [7].

Доповнюють перелік якостей, що мають головне значення для досягнення професійного успіху й соціальної мобільності, такі, як адаптивність, самоконтроль, психологічна зрілість, наполегливість у досягненні мети, гнучкість, уміння приймати управлінські рішення і правильно налагоджувати стосунки з оточенням.

Науково-методичне забезпечення формування управлінської культури, за нашою концепцією, передбачає готовність до цього викладача з кожної спеціальності і з кожної дисципліни в процесі аудиторних занять (лекцій, семінарських, лабораторних, практичних занять, мультимедійного супроводу, групових консультацій, майстер-класів та ін.); позааудиторних занять (індивідуальних консультацій, науково-дослідній роботі, самостійній роботі, навчальної та виробничої практики тощо). Можливе виділення нового циклу дисциплін для студентів.

Останнім часом став стратегічною необхідністю розвиток телекомунікаційних структур і на їхній основі дистанційне навчання,

використання мережі Інтернет, де інша роль викладача, а саме: координатора і консультанта.

Здійснений теоретико-педагогічний аналіз наукових підходів до розуміння сутності науково-методичного забезпечення формування управлінської культури інженера залізничного транспорту в процесі навчання дозволив тлумачити цей процес як *соціально-педагогічний феномен розвитку професіоналізму фахівця, особливістю якого є пробудження у студентів активного прагнення до оновлення й удосконалення інженерної діяльності, почуття відповідальності й відданості справі, засвоєння інноваційного змісту запропонованих управлінських рішень і авторських пропозицій, культури аналізу, планування, успішної організації та підтримки психологічно комфортного спілкування, духовної взаємодії з людьми.*

Цим пояснюється наш вибір для експериментальної перевірки трьох найважливіших у формуванні управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту науково-методичних *домінант* і педагогічних *парадигм* з метою успішного забезпечення їхнього впливу на цей процес в умовах професійного навчання.

За Великим тлумачним словником сучасної української мови, домінанта тлумачиться, як «основна, панівна ідея, головний, панівний принцип; основна ознака або найважливіша складова частина чогонебудь» [1, с. 316].

Першою парадигмою методичного забезпечення формування управлінської культури майбутнього інженера залізничного транспорту в умовах навчання (причина, що визначає виконання чогось) – є *зміна самої сутності вузівського педагогічного процесу, спрямованого на стимулювання позитивних змін у житті суспільства, залізничній галузі, професійній підготовці.*

Сутність її знаходить вияв у забезпеченні методичних можливостей зміни методики навчання з урахуванням динаміки соціального замовлення і потреб розвитку залізничної галузі, досягнення цілей професійної підготовки, забезпечення глибокого розуміння студентами того, що завдяки наявності в них управлінської культури можна досягти не тільки академічних успіхів, але й отримати позитивне визнання суспільства, якості й повноцінності життя, впевненість у можливості подальшого примноження свого інтелектуального потенціалу. Ця домінанта спирається на тезу, згідно якої управлінська культура є рушійною силою не тільки професійного виховання, саморозвитку особистості інженера, але й розвитку суспільства.

Отже, професійне навчання у вищому навчальному закладі був і залишається процесом педагогічним.

Друга парадигма методичного забезпечення формування у майбутніх інженерів управлінської культури в процесі професійного навчання, яка дає підстави для їх активного саморозвитку – *диверсифікація* (лат. *diversus* – різний і *facere* – робити), урізноманітнення навчальних програм і навчальних планів, напрямів, форм творчості, можливість вибору найважливіших пріоритетів у професійному навчанні, що полягає в здатності формувати власну життєву стратегію, визначати, оптимально використовувати час свого професійного становлення й отримувати позитивні результати для саморозвитку загальної й управлінської культури, глибокого розуміння поняття «розвиток управлінської культури і професіоналізму протягом життя».

Першочергового значення набуває диверсифікація у світлі філософії педагогічної дії І. Зязюна [2], яку ми використали у процесі формуванні відповідальності самого студента за якість отриманої професійної освіти й управлінської культури, власних пріоритетів у навчанні, надаючи йому можливість і право вибору в сучасному навчальному закладі (за наявності різноманітності навчальних програм) з допомогою досвідчених викладачів знайти надійний шлях прискорення особистісно-професійного саморозвитку.

Під цим кутом зору нами пропонується для експериментальної перевірки третя парадигма – *створення у ВНЗ залізничного транспорту відповідного педагогічного середовища* для цілеспрямованого стимулювання успішного виконання студентами захоплюючих професійно-творчих управлінських завдань, презентації їхніх результатів, у тому числі, й на заняттях із спецдисциплін, оприлюднення, генерування студентських управлінських ідей з розвитку Укрзалізниці та рефлексії управлінської культури за рахунок науково обґрунтованих методичних рекомендацій їх реалізації.

Кожна з виділених нами парадигм орієнтує викладачів переходити у формуванні управлінської культури студентів до концентрованих форм викладу навчального матеріалу в поєднанні з активною самостійною роботою студентів. Йдеться, насамперед, про розширення можливостей нелінійної сфери навчання, що сприятиме особистісно-орієнтованому підходу до професійної підготовки і водночас про відповідальність вищих навчальних закладів у питаннях вибору змісту навчання і підвищення якості професійної освіти.

Кожен викладач будь-якої спеціальної дисципліни в залізничному університеті має завжди пам'ятати й діяти з урахуванням того,

що для сучасного інженера, зокрема інженера залізничного транспорту, не може бути проблемою вміння аналізувати, ставити цілі, організовувати налагодження людських, підприємницьких контактів, збагачувати міжнародні зв'язки, заключати цікаві й вигідні для Залізниці договори, педагогічна майстерність і вміння себе гідно представити зрілим сучасним спеціалістом у спілкуванні з замовниками, викликати до себе інтерес, чітко знати, яким чином випереджати конкурентів, планувати, корегувати, контролювати й стимулювати продуктивну працю тощо. Мова йде про наявність в інженера залізничного транспорту управлінської культури і професіоналізму, які забезпечують інженеру особистий авторитет і престиж, повагу до нього, як до спеціаліста.

Сучасні вузівські програми професійної підготовки інженерних кадрів будь-яких спеціальностей для залізничної галузі не беруть цього до уваги, а тому не забезпечують цілеспрямовану підготовку студентів до швидкої адаптованості праці в нових умовах сучасного соціуму, не формуючи у них управлінської культури.

Уже перший досвід наукових пошуків показав: в рамках існуючої предметної системи професійної підготовки інженерів залізничного транспорту ці нові завдання не можуть бути реалізованими.

Особливим завданням ВНЗ є оновлення мети професійної підготовки інженера в нових умовах. Відомо, що мета професійного навчання є базовою складовою будь-якої навчальної системи, яка розкриває проміжні й кінцеві результати функціонування, задає напрям та інтегрує діяльність окремих структурних ланок цієї системи, її конкретних виконавців. Втім, мета і надалі буде тільки декларуватись, якщо не знайдено засобів їх реалізації у конкретному змісті навчальних дисциплін, якщо й далі буде так само, як і раніше, вимірюватись ефективність професійного навчання, або не буде внесено нових спеціальних курсів з педагогіки і психології для досягнення проголошеної мети.

Ю. Сухарніков, начальник відділу стандартизації вищої освіти й інтеграції у європейський освітній і науковий простір Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, об'єктивно й ретельно досліджуючи існуючу систему професійної освіти, робить важливий для сьогодення висновок про те, що існуючий перелік дисциплін означає розрізнену роботу кафедр і викладачів зі студентами, у той час, як результати навчання передбачають цілеспрямовану й узгоджену діяльність викладачів усіх навчальних дисциплін.

На думку дослідника, це має бути «сумарний викладач» – це цілісний викладацький колектив, об'єднаний спільною цільовою на-

становою, спрямованою на формування у студентів динамічної функціональної структури особистості як суб'єкта соціальних відносин і свідомої діяльності» [6, с. 49].

Ю. Сухарніков доводить, що саме тут закладений конфлікт інтересів, оскільки викладач психологічно не схильний змінювати програму навчальної дисципліни, яка охоплює перелік тем навчального матеріалу, форму організації навчання і навчальне навантаження педагогічних працівників. Акцент робиться, в основному, на роботі викладача і, меншою мірою, на адекватній діяльності у свідомості студента. Тому, на його думку, «критично необхідним фактором підвищення якості й релевантності вищої освіти України є введення у практику функціонування вищої школи категорії «результати учіння» [6, с. 49].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок. Важливо, щоб у процесі професійної підготовки було чітко визначена ієрархія професійних цінностей, що відображають структуру кінцевої мети й культурологічні статусні відносини в реаліях самого внутрішньовузівського життя. Тоді тільки можна забезпечити єдність мети, змісту й технології професійного виховання й навчання при системоутворювальній ролі базових загальнопрофесійних знань, умінь і навичок базової професійно-управлінської культури.

До перспективних напрямів досліджень у даній сфері вважаємо за доцільне висвітлити особливості концептуально-ціннісного оновлення процесу формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничної галузі.

Список літератури: 1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005, – 1728 с. 2. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : монографія / І. А. Зязюн. – К.; Черкаси : Вид. від. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. – 608 с. 3. Зязюн І. А. Філософія професійного розвитку людини / І. А. Зязюн / Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: збірник наукових праць / За редакцією Л. Л. Товажнянського та О. Г. Романовського. – Вип. 5(9). – Харків: НТУ«ХП», 2004. – 51–64 с. 4. Ордіна Лариса Принципи формування культуротворчого середовища вищого навчального закладу / Лариса Ордіна // Педагогіка і психологія проф. освіти. – 2009. – № 1. – С. 19–27. 5. Психологія та педагогіка праці особистості: від обдарованості дитини до майстерності дорослого: посібник/ В. В. Рибалка. – К. : Інститут обдарованої людини, 2014. – 220 с. 6. Сухарніков Юрій Методологічні засади перебудови й осучаснення вищої освіти України / Юрій Сухарніков // Вища школа. – 2015. – № 11–12. – С. 35–61. 7. Cetron M. J. Schoolsofthefuture: HowAmericanBusinessandEducationcanCooperatetoServeourSchools / M.J. Cetron. – N.Y. : McCrow-HiH Book Company, 1985. – 167 p.

Bibliography (transliterated): 1. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod.i dopov.) / uklad. i holov. red. V.T. Busel. – K.; Irpin : VTF «Perun», 2005, – 1728 s. 2. Ziaziun I. A. Filosofiiia pedahohichnoi dii : monohrafiia / I.A. Ziaziun. – K. ; Cherkasy : Vyd. vid. ChNU im.B.Khmelnyskoho, 2008. – 608 s. 3. Ziaziun I.A. Filosofiiia profesiinoho rozvytku liudyny / I. A. Ziaziun / Problemy ta perspektyvy formuvannia natsionalnoi humanitarno-tekhnichnoi elity: zbirnyk naukovykh prats / Za redaktsiieiu L.L. Tovazhnianskoho ta O. H. Romanovskoho. – Vyp. 5(9). – Kharkiv : NTU»KhPI», 2004. – 484 s. 4. Ordina Larysa Pryntsypy formuvannia kulturotvorchoho seredovyshcha vyshchoho navchalnoho zakladu / Larysa Ordina // Pedahohika i psykholohiia prof. osvity. – 2009. – № 1. – S. 19–27. 5. Psykholohiia ta pedahohika pratsi osobystosti: vid obdarovanosti dytyny do maisternosti dorosloho: posibnyk/ V. V. Rybalka. – K. : Instytut obdarovanoi liudyny, 2014.– 220 s. 6. Sukharnikov Yurii Metodolohichni zasady perebudovy i osuchasnennia vyshchoi osvity Ukrainy / Yurii Sukharnikov // Vyshcha shkola. – 2015. – № 11-12. – S. 35-61.

P. B. Сущенко

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ У СВІТЛІ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ І. А. ЗЯЗЮНА

У статті викладено використання педагогічної спадщини І. Зязюна у формуванні управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту. Показано, що на тлі педагогічних ідей І. Зязюна необхідно будувати систему культурологічного зростання будь-якого спеціаліста, у тому числі й формування управлінської культури інженера залізничного транспорту.

Ключові слова: педагогічні ідеї І. А. Зязюна, інженер, управлінська культура, формування, залізничний транспорт.

P. B. Сущенко

КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ ФОРМИРОВАНИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ ИНЖЕНЕРОВ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ТРАНСПОРТА В СВЕТЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ И. А. ЗЯЗЮНА

В статье изложено использование педагогического наследия И. А. Зязюна в формировании управленческой культуры будущих инженеров железнодорожного транспорта. Показано, что на основе педагогических идей И. А. Зязюна необходимо строить систему культу-

логического развития любого специалиста, в том числе и формирование управленческой культуры инженера железнодорожного транспорта.

Ключевые слова: педагогические идеи И. А. Зязюна, инженер, управленческая культура, формирование, железнодорожный транспорт.

Sushchenko R.

CULTUROLOGICAL LANDMARKS IN FORMATION OF ADMINISTRATIVE CULTURE OF FUTURE ENGINEERS OF RAILWAY TRANSPORT IN THE LIGHT OF PEDAGOGICAL IDEAS I.A. ZYAZEUNA

The article described the use of pedagogical heritage, I.A. Zyazyun in the formation of administrative culture of future engineers of railway transport. It is shown that on the basis of pedagogical ideas I.A. Zyazyun necessary to build a system of cultural development of any professional, including the formation of administrative culture of the engineer of railway transport.

Keywords: pedagogical ideas I.A. Zyazyun, engineer, management culture, formation, railway transport.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2016

УДК 37. 011. 3 – 051

*О. С. Пономарьов
м. Харків, Україна*

ДОБРОЗИЧЛИВА ВИМОГЛИВІСТЬ ПЕДАГОГІКИ

Постановка проблеми і її зв'язок з основними завданнями. Нові реалії суспільного буття зумовлюють необхідність істотного перегляду самих основ вибору цілей, змісту і характеру освіти, її місці й організації навчально-виховного процесу. Сьогодні і педагогічна теорія, і освітня практика стикаються з низкою серйозних проблем, які істотно знижують ефективність професійної діяльності величезного загалу педагогів. Однією з цих проблем постає втрата ціннісного ставлення учнів і студентів до знань і до освіти як важливого процесу системного їх отримання. Цю проблему ускладнюють широка доступність освіти, помітне зниження вимогливості з боку вчителів і викла-

дачів вищої школи й безмежні інформаційні можливості Інтернету, де людина легко може отримати будь-які необхідні їй відомості. При цьому не можна й порівнювати умови класу чи студентської аудиторії та певною дисципліною з вільним невимушеним сидінням у зручному кріслі з чашкою запашної кави та можливістю за власним бажанням вибирати й виводити на екран саме, те чого тобі хочеться саме в цей момент. І цій молодій людині неважливо, що інформацію вона отримує безсистемну й недостатньо достовірну, і що навіть гора фактів ще не є і не може бути наукою.

Така ситуація породжує сукупність невідкладних завдань, які постають перед педагогічною теорією і освітньою практикою. Ми виокремимо з цієї сукупності тільки ті завдання, які стосуються пробудження інтересу студентів до навчання і знань, їхньої мотивації та забезпечення належного рівня якості їхньої професійної підготовки. Саме вони уявляються сьогодні ключовими, оскільки сприяють усвідомленню студентами своїх освітніх потреб і допомагають створювати умови успішної реалізації цих потреб і забезпечують можливість подальшого успішного життя й діяльності, професійної і особистісної самореалізації майбутнього фахівця. Уявляється цілком очевидним на рівні педагогічної аксіоми, що міра успішності розв'язання цих завдань конкретним викладачем конкретної навчальної дисципліни визначається характером взаємовідносин, які у нього складаються зі студентами, змістом і характером педагогічного впливу, який він здійснює на них. Саме проблема взаємовідносин і характеру впливу стає центральною у нашому дослідженні. Вона відображає ту занепокоєність, яка турбує багатьох справжніх педагогів і змушує їх шукати шляхи і способи не тільки істотного підвищення ефективності своєї фахової діяльності, а й отримання задоволення від неї як самими педагогами, так і їхніми студентами.

Ще одним істотним аспектом проблеми постає помітне, але, на наше глибоке переконання, цілком закономірне зниження рівня професійної компетентності багатьох випускників вищої школи, що аж ніяк не відповідає зростаючим потребам суспільства та його вимогам до цієї компетентності. До речі, така ситуація стає одним з істотних чинників зниження авторитету освіти взагалі й вітчизняної вищої школи зокрема в масовій суспільній свідомості.

Аналіз наукових публікацій з проблеми. Відразу слід зазначити, що окреслена проблема була і завжди буде однією з центральних проблем освітньої діяльності. Спробам її розв'язання присвячено безліч наукових статей, монографій, кандидатських і докторських дисер-

тацій. Адже вже сам творчий характер педагогічної діяльності вимагає дослідницького підходу до її здійснення. Тим більш, що існує яскравий досвід успішного розв'язання складних проблем. Досить послатися на К.Д. Ушинського, М.І. Пирогова, А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського та інших класиків педагогіки.

У більш вузькому сенсі порушена проблема зводиться до використання специфічного феномену, який І. А. Зязюн свого часу влучно назвав педагогікою добра і який органічно поєднує професійну діяльність педагога та його взаємовідносини з вихованцями, педагогічну майстерність і професійну культуру [1]. Сьогодні існують різні погляди на сам сенс не просто поняття, а специфічного феномену педагогіки добра та її роль і місце в освітній практиці. Їх аналізу присвячені роботи багатьох авторитетних вчених. Досить назвати хоча б імена В.Г. Кременя, І.Д. Бега, Г.П. Васяновича, Н.Г. Ничкало, О.М. Пехоти, О.Г. Романовського, В.В. Рибалки, С.О. Сисоевої, Р.В. Сущенко та інших. Так, Григорій Васянович підкреслює, що «педагогічна наука кінця ХХ – початку ХХІ століть немислима без введених І. А. Зязюном у вживання понять «філософія освіти», «філософія виховання», «педагогічна майстерність», «педагогіка добра», «краса педагогічної дії» та ін.» [2, с. 3]. Слід підкреслити, що самі ці поняття не стали результатом голого теоретизування, а виникли з глибокого осмислення вченим сенсу педагогічної практики та, її реалій та суспільної значущості.

Більшість дослідників звертають увагу на тій обставині, що положення педагогіки добра звернені насамперед до постаті вчителя, до його особистості та уміння забарвлювати добром сутність його професійної діяльності. Показовим може вважатися, наприклад, як О.А. Лавриненко підкреслює, що «І.А. Зязюн у сутність поняття «Педагогіка добра» вкладав величний та неосяжний образ Учителя – майстра педагогічної і виховної справи» [3, с. 17]. Зміст і сенс поняття педагогіки добра є складним і багатограним, однак у ньому чітко проглядається думка про те, що саме в обстановці добра система освіти може найбільш повно та ефективно виконувати свої функції й завдання. Йдеться насамперед про формування у підростаючих поколіннях гуманістичної системи життєвих цінностей, про їх знайомство з величезним духовно-культурним надбанням тощо. У зв'язку з цим уявляється доцільним навести, як Н.О. Подстригач пише: «говорячи про те, що вчитель має бути передусім зрілою, люблячою істотою, Іван Зязюн повсякчас наголошував, що в обов'язки педагога входить передача з покоління в покоління людських якостей, здобутків багатолітньої культури людства» [4, с. 39].

Доцільно згадати цікаві дослідження педагогічної творчості вченого, які виконали Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос, О.П. Мещанінов, І.Ф. Прокопенко, В.В. Ягупов та інші. Взагалі подібних робіт, присвячених різним сторонам наукової творчості І.А. Зязюна, в тому числі в координатах педагогіки добра, можна навести достатньо велику кількість. Уявляється цілком природним, що серед цих дослідників багато учнів, послідовників і соратників Івана Андрійовича. Так, його полтавські колеги й послідовники М.І. Степаненко і Л.М. Кравченко підкреслюють, його життєвим кредо було виховання особистості, «облагородженої великою метою Добра й Любові, Істини й Краси» [5].

Разом з тим, у відомій нам науково-педагогічній літературі практично не висвітлюються такі важливі аспекти проблеми педагогіки добра, як особливості застосування її провідних ідей і положень в системі вищої освіти або як з позицій педагогіки добра найбільш доцільно діяти у складних конфліктних чи кризових ситуаціях. Відомо ж, що в процесі педагогічної діяльності час від часу доводиться стикатися з подібними ситуаціями. Мало, на наш погляд, і робіт, які б висвітлювали цікаві й важливі філософські аспекти феномену педагогіки добра.

Мета статті й полягає у спробі аналізу можливостей педагогіки добра в умовах сучасних реалій, ускладнених відвертою відсутністю у частини студентів самого бажання навчатися, у втраті інтересу не тільки до знань, а й до майбутньої професії та професійної діяльності. Адже, по-перше, ніхто не скасовував вимоги суспільства до якості підготовки фахівців та його потреби у висококваліфікованих кадрах для економіки і науки, культури і освіти, для інших галузей суспільного виробництва у самому широкому розумінні сенсу цього поняття. По-друге, забезпечити належну якість професійної підготовки майбутніх фахівців на засадах педагогіки добра можна лише у їх поєднанні з вимогливістю педагога до студентів та з його відповідальним ставленням до оцінювання ним їхніх знань, умінь і навичок. Отже, в статті здійснюється і спроба обґрунтування такого поєднання і демонстрації його значення.

Виклад основного матеріалу. Протягом фактично всього історичного розвитку педагогіка – і як теоретична основа навчання і виховання, і як сфера практичної діяльності професійних працівників освіти – веде пошук ефективних форм і методів, шляхів і способів найдоцільнішого впливу на вихованців з метою їх належної підготовки до успішного життя й діяльності. І цей пошук був, є й надалі буде нескінченним, оскільки постійних змін зазнають умови, в яких відбува-

ються і саме це життя, і зміст та характер діяльності, і сама освіта, й суспільні вимоги до неї та до її місії. Але вказаний пошук є нескінченним ще й через нескінченне розмаїття й динамізм індивідуальних особливостей учнів і студентів, з якими доводиться мати справу педагогові. Йдеться не тільки про істотну відмінність їхніх психофізіологічних характеристик, рівнів вихованості й культури, але й про різні освітні потреби, сенс, міру й характер їх усвідомлення. А звідси – й різне їх ставлення до процесу навчання взагалі і до вивчення конкретних дисциплін та до викладачів цих дисциплін.

Усвідомлення учнями і студентами своїх освітніх потреб і характер їхньої навчальної діяльності, спрямованої на задоволення цих потреб, істотним чином залежить від педагогічного впливу викладача. Маються на увазі як цілі, які він переслідує цим впливом, так і характер самого впливу. Але вплив має складний характер, і серед його наслідків можуть бути абсолютно неочікувані ні учнями чи студентами, ні самим педагогом. Це пов'язано з синергетичним ефектом і виникненням точки біфуркації при знайомстві викладача з новою для нього студентською групою. Напрямок траєкторії виходу з цієї точки визначальною мірою залежить від першої розмови і характеру проведення першого заняття.

Педагогіка добра вимагає необхідності демонстрації викладачем своєї доброзичливості і щирого бажання показати студентам значення своєї дисципліни для успішного здійснення ними майбутньої професійної діяльності й допомогти їм в належному оволодінні матеріалом цієї дисципліни. Однак для цього педагогові доцільно перш за все осмислити сутність самого поняття добра та трансформації його сенсу в педагогіці і в його професійній діяльності.

Добро, як зазначається у філософському словнику, є найвище благо як кінцева мета, а також висхідна до неї піраміда проміжних цілей, досягнення яких зобов'язана прагнути людина. Вкрай важливо підкреслити, що поняття добра й відповідний феномен завжди протистоїть поняттю зла. Зло ж, на наше глибоке переконання, є більш поширеним і більш розгалуженим феноменом, ніж добро. Це поняття слугує найбільш узагальненим відображенням не тільки аморальності, а й всього того негативного, що не відповідає прийнятим в суспільстві нормами і що здебільшого прийнято засуджувати. Тому з позицій цілей педагогіки злом слід вважати лінощі, недисциплінованість, безвідповідальність, нехлюйство – все, що заважає нормальному досягненню цілей освіти. В такому розумінні можна стверджувати, що зло може бути як всередині самої людини, в її характері та проявах у вчинках,

висловлюваннях і поведінці, так і у зовнішньому середовищі, виступаючи у вигляді певних спокус, здатних породжувати різноманітні негативні прояви й заважати досягненню цілей освітнього процесу.

Визнання існування й об'єктивного характеру таких чинників, потенційних носіїв зла, накладає на саму ідеологію освіти завдання з обов'язкового їх урахування та орієнтації навчально-виховного процесу на активну протидію їм або, принаймні, на максимально можливу нейтралізацію їх негативного впливу на студентів при виконанні освітніх функцій. Відразу зазначимо, що це завдання не є ні простим, ні легким. Складнощі у його виконанні пов'язані з тим, що спокуси, які очікують на студента, зовні йому уявляються привабливими і приємними. Крім того, ці спокуси діють швидко, а навчання як підготовка до професійної діяльності є досить тривалим процесом. Тим більше, що сучасна молодь здебільшого віддає перевагу тому, чого вона бажає тут і зараз.

Завдання ж педагога полягає не в тому, щоб відволікати студентів від цих спокус чи якихось зовнішніх, небажаних з його точки зору впливів а в тому, щоб здійснювати вплив, спрямований на формування професійної компетентності, особистісний розвиток та соціалізацію студента. При цьому педагог має чітко розуміти, що, по-перше, студент має право на свої погляди й цінності, смаки та ідеали, які можуть істотно відрізнитися від поглядів і цінностей, смаків та ідеалів педагога. Це цілком природно, оскільки вони належать до різних поколінь, а в наш динамічний час ця відмінність швидко збільшується. По-друге, студент є молодою людиною, якій притаманні всі потреби і бажання молодості, яка, на жаль, має неприємну властивість швидко проходити. Тому навчанням і участю в наукових дослідженнях його життя й життєві інтереси далеко не обмежуються. По-третє, в силу молодості й певної незавершеності особистісного розвитку студента і формування системи його життєвих цілей і цінностей виникає істотна потреба у тому, щоб допомогти йому у виборі життєвих позицій. І саме це постає одним з визначальних завдань педагога. Однак його розв'язання має бути м'яким і ненав'язливим. Адже студент вважає себе цілком дорослою людиною, тому відкидає будь-яку можливість виховного впливу на себе.

Добре відома думка О. Шпенглера про те, що у кожного часу, в кожній сфері є своє пріоритетне завдання. Педагог же і студент є, за великим рахунком, представниками різних часів, дистанцію між якими визначають не тільки вікові й соціально станові відмінності, життєво-ціннісні погляди та ідеали, а й життєві цілі, моральнісні принципи і

переконання. Хоча фізично ми співіснуємо зі студентами начебто в одних і тих же просторово-часових координатах, ментально навіть саме сприйняття нами й ними цих координат та реалій, що в них відбуваються, істотно відрізняється. Тим більшими є відмінності у нас і у них стосовно пріоритетних завдань.

І ці відмінності породжують відносно м'яку суперечність, на розв'язання якої слід спрямовувати навчально-виховний процес в його єдності й системній цілісності. Йдеться насамперед про ставлення до навчання, до формування професійної і соціальної компетентності майбутнього фахівця. Як свідчать результати бесід зі студентами і цілеспрямованих опитувань та анкетувань, значна частина з них вважає, що професійна діяльність – це щось більш-менш віддалене, а молодість тут, і треба встигнути взяти від життя все, що притаманне молодості. Тому їхній навчально-пізнавальний потенціал і творчі здібності далеко на сто відсотків спрямовані на оволодіння знаннями. Ми не будемо розглядати тут ту (на жаль, достатньо численну) групу студентів, представники якої взагалі нічим не цікавляться й не відвідують навчальних занять. Часто навіть виконання своїх курсових і дипломних робіт вони замовляють іншим студентам, маючи можливість оплатити ці роботи переважно з батьківських статків. Ми говоримо виключно про нормальних, здібних, цілком добросовісних, але не завжди і не дуже відповідальних студентів, здібності й потенціал яких використовується далеко не повною мірою.

На загальному тлі вони часто виділяються яскравими виступами на практичних і семінарських заняттях, демонструють непогані знання навчального матеріалу, виявляють інтерес до вивчення вашої дисципліни. Справляючи позитивне враження на викладача, ці студенти цілком здатні навчатися на «відмінно», але їм не вистачає терпіння, наполегливості, відповідальності. Іншими словами, не вистачає тих якостей, які відносяться до професійно і соціально значущих і вкрай необхідні для успішного розвитку та реалізації їхнього особистісного потенціалу.

Свідомо чи інтуїтивно виходячи з ідей і принципів педагогіки добра, значна частина викладачів достатньо ліберально підходить до оцінки знань таких студентів, дещо завищує їх оцінки. Безумовно, це можна розглядати як певне заохочення до подальшої плідної навчальної діяльності. Однак в цьому моменті виникає ще одна суперечність. Вона полягає в тому, чого тут більше – добра чи шкоди. Адже, з одного боку, ми відзначаємо високою оцінкою студента, демонстрація знань якого вища за інших, і це начебто цілком виправдано і справед-

ливо. Однак з іншого боку, ми припускаємо помилку з виховної точки зору, оскільки привчаємо його до того, що і в майбутньому житті й професійній діяльності можна буде дещо недопрацювати й отримати завищену оцінку.

Розв'язання суперечності між положеннями педагогіки добра й належним виконанням освітньої педагогічної місії вищої школи ми вбачаємо у впровадженні принципу *добррозичливої вимогливості*. Він виходить з незмінно доброзичливого ставлення до студента у поєднанні з високою вимогливістю до його навчально-пізнавальної діяльності й формування дійсно високого рівня його професійної і соціальної компетентності. Тільки так можна забезпечити його належну готовність до успішного життя й діяльності у нашому складному і мінливому світі. Це твердження ґрунтується на розумінні вимогливості як способу реальної допомоги студентові не тільки в оволодінні певною системою професійних знань, але й в глибокому усвідомленні того, що вони з часом застаріватимуть, і саме життя вимагатиме постійного їх збагачення й оновлення. Доброзичлива ж вимогливість педагога полягає й у формуванні у студента не просто готовності, а й глибокої внутрішньої потреби у постійному самонавчанні й самовдосконаленні як професіонала та особистості.

Вимогливість педагога виступає проявом його відповідального ставлення до своєї діяльності й до виконання своєї суспільної місії. Адже суспільство потребує не відмінників навчання, його цікавить не колір диплому, а реальний рівень компетентності випускника вищої школи та його готовності до належного виконання своїх виробничих завдань і функцій. І з позицій відповідальності педагогові слід не завищувати штучно бали студента під час іспиту чи заліку, а цілком об'єктивно оцінювати рівень його знань та умінь, їх відповідність встановленим вимогам і його власним здібностям і можливостям.

Більш того, прояв відповідального ставлення педагога при його незмінній доброзичливості активно сприятиме формуванню й розвитку відповідальності студента – якості, яка матиме надзвичайно важливе значення для його життєвого успіху та для забезпечення можливості максимальної реалізації його особистісного творчого потенціалу. Додамо також, що тільки за умови відповідального ставлення педагога до своєї професійної діяльності він може бути здатним прищепити студентові почуття його відповідальності не лише за самого себе, свою сім'ю та її добробут, але й можливі результати і наслідки своєї професійної діяльності, своїх технічних чи управлінських рішень. Як майбутній фахівець, студент повинен розуміти, що він несе відповіда-

льність за загальний характер науково-технічного і соціального прогресу, а відтак і за майбутнє своєї країни та її народу, за долю людства. Ось чому відповідальність викладача повинна являти собою системне поєднання його професіоналізму, педагогічної майстерності, чуйності й доброзичливості з вимогливістю. Тільки так можна сподіватися на прищеплення студентам таких важливих рис, як дисциплінованість та відповідальність.

Надзвичайно важливою уявляється й роль доброзичливої вимогливості педагога у розвитку моральнісних принципів і переконань студентів. Адже часто вони діють відповідно до відомої максими знаменитого Козьми Прутковка: «Если нельзя, но очень хочется, то можно». Кардинально змінити такий підхід, переконати студентів в імперативності морально-етичних норм, вимог і правил як однієї з основ нормальної життєдіяльності суспільства неможливо тільки з позицій чистої педагогіки добра. Тим більш, що сама мораль має бути активною. Це означає, що недостатньо навчити студентів діяти відповідно до її норм, треба прищепити їм й нетерпимість до їх порушень і порушників, здатність боротися з ними. Це стає надзвичайно важливим і актуальним сьогодні, коли українське суспільство прагне подолати прояви корупції, відновити духовно-культурні традиції, побудувати громадянське суспільство, в якому панує верховенство права.

Майбутнє країни істотно залежить від того, як система освіти готуватиме кадрове забезпечення процесів суспільно-політичної та соціально-економічної трансформації, які життєві цілі й цінності вона зможе їм прищепити. Однак майбутнє визначатиметься й характером взаємовідносин між людьми, тим соціально-психологічним кліматом, який формуватимуть випускники системи вищої освіти. Педагогіка добра спрямовує їх підготовку на те, щоб їхня діяльність мала чітку гуманістичну забарвленість. В той же час забезпечити її також не просто без певної твердості й послідовності, без належної вимогливості, які неодмінно мають супроводжувати навчально-виховну діяльність педагога.

Таким чином, педагогіка добра не є якимось абстрактним утворенням, як вона й не означає якогось «всепрощення». Вона має розглядатися як один з основоположних принципів взаємовідносин між педагогом та його вихованцями. Однак цей принцип може ефективно діяти лише у тому разі, коли він спрямований на підготовку цих вихованців до життя з урахуванням всіх його складнощів, труднощів і суперечностей. А для цього сама освіта і кожен педагог як уповноважена суспільством особистість має навчити їх не просто за-

пам'ятовувати навчальний матеріал, а думати, розуміти його і тільки після цього творчо засвоювати так, щоб можна було успішно застосувати його у професійній діяльності й життєвій практиці. Іншими словами, завдання педагога полягає у забезпеченні всебічного розвитку студента як особистості і професіонала, людини з чіткими світоглядними позиціями й моральнісними принципами, з гуманістичною спрямованістю, розвиненим духовно-культурним світом.

При цьому педагог повинен добре розуміти, що формування такої особистості вимагає подолання певної інерційності мислення як його самого, так і студента, подолання певної резистентності свідомості останнього. Основним засобом такого їх подолання й виступають вимогливість та відповідальність педагога. Ці ж його риси і якості при системному їх застосуванні (ще раз підкреслимо – в атмосфері незмінної доброзичливості) стають здатними трансформуватися у вимогливість та відповідальність студента. Так педагогіка добра ефективно працює на потреби студента, педагога й на інтереси суспільства в цілому, сприяючи гармонізації відносин між людьми, між індивідуальним і суспільним буттям особистості.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проаналізовані аспекти феномену педагогіки добра та її поєднання з вимогливістю педагога до себе, своєї діяльності й до студентів як ефективної умови практичного застосування ідей і положень цієї педагогіки дозволяють дійти таких цілком, на наш погляд, обґрунтованих висновків.

По-перше, в умовах демократизації суспільного життя й переходу від принципів авторитарної педагогіки до бінарної педагогіки співробітництва успішне розв'язання завдань освіти у їх системній цілісності можливе тільки на засадах педагогіки добра. Вона ж передбачає високий рівень професійної компетентності викладача в обраній науково-технічній сфері, його чітку психологічну спрямованість на педагогічну діяльність, розвинену педагогічну майстерність і прагнення постійно вдосконалювати її, а також високу загальну і професійно педагогічну культуру. Вже сама педагогіка добра виступає чітким проявом відмови від авторитарної системи взаємовідносин в освіті й переходу до доброзичливого характеру ставлення викладача до студентів, його прагнення допомагати їм.

По-друге, надзвичайна складність розв'язання педагогічних завдань пов'язана з тим істотним розмаїттям, яке стосується психологічних характеристик, рівнів розвитку духовності і культури студентів, їх життєвих цілей та ідеалів. За цих умов можуть неодмінно виникати суперечності, проблемні ситуації, непорозуміння. Імовірність їхньої

появи посилює наявність у деяких особистостей схильності до конфліктів, бажання не погоджуватися з тим, що їм пропонується. Вказані обставини породжують необхідність у спеціальних регулятивних механізмах, якими постають традиції, право, мораль та звичаї. Конкретні способи їх застосування в системі освіти напрацьовані дидактикою і теорією виховання, однак у кожному конкретному випадку вимагають ретельного аналізу й урахування особистості студента.

По-третє, ефективність застосування ідей педагогіки добра в системі вищої освіти забезпечує системна єдність цих ідей з почуттям особистої відповідальності викладача за якість своєї діяльності, результатом якої має бути на виході високий рівень професійної і соціальної компетентності фахівця, його моральнісні принципи і переконання й розвинені професійно значущі особистісні риси і якості. Це означає його професійну і психологічну готовність не тільки до успішного життя й діяльності, а й до постійного оновлення своїх знань, умінь і навичок та збагачення свого досвіду відповідно до логіки науково-технічного і соціального прогресу, його прагнення максимальної реалізації свого особистісного потенціалу і своїх креативних здібностей в умовах інноваційного характеру суспільного розвитку.

По-четверте, реальним втіленням особистої відповідальності викладача у забезпечення якості професійної підготовки й особистісного розвитку майбутнього фахівця має бути глибоко осмислена й йому на рівні підсвідомості непохитна позиція доброзичливої вимогливості. Вона не тільки має виступати своєрідною квінтесенцією його педагогічної парадигми, а й узагальненою характеристикою його особистості й визначальною передумовою формування зі студента особистості і професіонала.

Перспективами подальших досліджень у сфері педагогіки добра уявляються аналіз впливу реалій сучасності, зокрема зміна системи цінностей, на застосування ідей добра і краси в системі вищої освіти, а також виявлення можливостей їх використання у специфічних сферах освіти, зокрема, в системі цілеспрямованої підготовки національної еліти і лідерів.

Список літератури: 1. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії / І.А. Зязюн. – К.: МАУП, 2000. – 312 с. 2. Васянович Г.П. Філософсько-педагогічні ідеї у Я-концепції академіка Івана Зязюна / Г.П. Васянович // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. – Вип. 42. – 2015. – С. 3–15. 3. Лавриненко О.А. Ідеї педагогіки добра у творчій спадщині Івана Зязюна (1938–2014) / О.А. Лавриненко // там само. – С. 15–21.

4. Подстригач Н.О. Педагогіка добра академіка Івана Зязюна у професійному розвитку вчителя / Н.О. Подстригач // там само. – С. 37–45. 5. Степаненко М. Полтавські джерела «Педагогіки добра і краси» Івана Зязюна / М. Степаненко, Л. Кравченко // Естетика і етика педагогічної дії. – 2014. – Вип. 7. – С. 8–14.

Bibliography (transliterated): 1. Zyazyun I.A. Pedahohika dobra: idealy i realiyi / I.A. Zyazyun. – K.: MAUP, 2000. – 312 s. 2. Vasyanovich G.P. Filosofs'ko-pedahohichni ideyi u Ya-kontseptsiyi akademika Ivana Zyazyuna / G.P. Vasyanovich // Problemy ta perspektivy formuvannya natsional'noy I humanitarno-tehnichnoy elity. – Vyr.42. – 2015. – S. 3-15. 3. Lavrinenko O.A. Ideyi pedahohiki dobra u tvorchiy spadshchini Ivana Zyazyuna (1938-2014) / O.A. Lavrinenko // tamsamo. – S. 15-21. 4. Podstrihach N.O. Pedahohika dobra akademika Ivana Zyazyuna u profesynomu rozvytku vchitelya / N.O. Podstrihach // tamsamo. – S. 37-45. 5. Stepanenko M. Poltavs'kidzherela «Pedahohikyobraikrasy» Ivana Zyazyuna / M. Stepanenko, L. Kravchenko // Estetyka I etyka pedahohichnoy idiyi. – 2014. – Вип. 7. – С. 8-14.

О. С. Пономарьов

ДОБРОЗИЧЛИВА ВИМОГЛИВІСТЬ ПЕДАГОГІКИ

Сучасна парадигма вищої освіти ґрунтується на подоланні авторитарної педагогіки, на переході до бінарного характеру навчально-виховного процесу й демократизації взаємовідносин між педагогом і студентами. Ускладнення, зумовлені прискоренням науково-технічного прогресу, підвищують вимоги до якості підготовки фахівців і розвитку їх професійно значущих особистісних якостей. Для успішного розв'язання цих завдань необхідне поєднання доброзичливого ставлення до студентів з вимогливістю як прояв відповідального ставлення педагога до своєї діяльності. Завдяки доброзичливій вимогливості стає можливим забезпечити бажану ефективність навчання і виховання студентів.

Ключові слова: вища освіта, педагогіка добра, взаємовідносини, професійна підготовка, доброзичлива вимогливість, відповідальність.

А. С. Пономарев

ДОБРОЖЕЛАТЕЛЬНАЯ ТРЕБОВАТЕЛЬНОСТЬ ПЕДАГОГИКИ

Современная парадигма высшего образования базируется на преодолении авторитарной педагогики, на переходе к бинарному характеру учебно-воспитательного процесса и демократизации взаимо-

отношений между педагогом и студентами. Усложнения, обусловленные ускорением научно-технического прогресса, повышают требования к качеству подготовки специалистов и развитию их профессионально значимых личностных качеств. Для успешного решения этих задач необходимо соединение доброжелательного отношения к студентам с требовательностью как проявлением ответственного отношения педагога к своей деятельности. Доброжелательная требовательность делает возможным обеспечение желаемой эффективности обучения и воспитания студентов.

Ключевые слова: высшее образование, педагогика добра, взаимоотношения, профессиональная подготовка, доброжелательная требовательность, ответственность.

О. Ponomaryov

FRIENDLY DEMANDING OF THE PEDAGOGICS

The modern paradigm of higher education is based on overcoming authoritarian pedagogy, at the transition to the binary nature of the educational process and democratization of the relationship between teacher and students. Gaining ideas of good pedagogy. Complications due to the acceleration of scientific and technological progress, increased demands on the quality of training and the development of professionally significant personal qualities. It is sometimes necessary to overcome laziness and irresponsibility of students, help them understand the importance of training and discipline. To successfully meet these challenges, you must connect friendly to students with demanding as the manifestation of the teacher responsible attitude to their work. Benevolent demands makes it possible to ensure the desired effectiveness of the training and education of students, preparing them for a successful life and business activity.

Keywords: higher education, pedagogics of good, relationships, professional training, friendly demanding, responsibility.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2016

*Б. І. Фурманець
м. Харків, Україна*

ПЕДАГОГІЧНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ «Я»-КОНЦЕПЦІЇ В УЧІННІ АКАДЕМІКА І. А. ЗЯЗЮНА

Постановка проблеми. Шановний І.А. Зязюн вважається талановитим вченим-педагогом ХХ століття, чия творча діяльність і педагогічні погляди значно вплинули на подальше становлення і більш плідний розвиток не тільки головного змісту педагогіки, але й і психології як наук з всевітнім значенням у ХХІ столітті. Незмінне значення має створена ним нова концепція про олюднення як власний процес розвитку сильної особистості, здатної протистояти труднощам життя, захистити гуманістичні цінності та примножити їх власною справою. Можна переконливо казати, що педагогічний досвід І.А. Зязюна входить суттєвою складовою у світову теорію і практику організації і ведення демократичного, гуманістичного та соціально-психологічного навчально-виховного процесу у навчальних закладах.

В працях академіка І.А. Зязюна порушуються саме суттєві педагогічно-психологічні аспекти, які особливо стосуються розгляду соціально-психологічного впливу «Я»-концепції на свідомість і поведінку людини як особистості. Розкриваючи педагогічно-психологічні аспекти вчення І.А. Зязюна про «Я»-концепції, доречним буде наголосити те, що його праці багатогранні у педагогічному та психологічному аспекті. Ним беруться до уваги суттєві соціально-психологічні аспекти розвитку, формування творчої людської, перш за все молоді людини, якою має бути сучасна особистість студента. Особливу увагу, досвідчений та видатний педагог як психолог І.А. Зязюн надає психологічному та педагогічному значенню всебічному розкриттю нової, оригінальної концепції про власне «Я». На цій оригінальній підставі, вчений ставить і вирішує надто суттєве питання про найпродуктивніший метод формування «Я»-концепції як прояв самостійності в основних видах пізнання і життєдіяльності. На справедливую думку вченого, розкриття цього методу дозволяє викладачам швидко і продуктивно набувати і використовувати навички і вміння та одержаний досвід у навчально-виховній практиці вчн. При цьому, вченим робиться акцент на особистісний смисл, а саме, орієнтація на кращі готові зразки, довіра до себе, повага до своїх власних і реальних почуттів. Вчений підкреслює, що позитивна

роль останніх полягає в тому, що лише в них утримуються сигнали про реальні взаємовідносини будь-якої особистості з довкіллям.

Аналіз літератури дав змогу встановити, що увагодо вчення відомого українського педагога, діяча народної освіти І.А. Зязюна, визвала відповідний інтерес у фахівців теоретичної і прикладної педагогіки та психології. У них на основі його педагогічної спадщини, склалася більш чітка точка зору про те, що «Я»-концепція – це наше власне уявлення про себе чи образ самого себе і визначається як сукупність думок про свої почуття, риси характеру, впливу на оточуючих, здібності і недоліки [1–6].

Педагоги і психологи вчн цілковито погоджуються з І.А. Зязюном в тім, що надто важливо цілеспрямовано розвивати «Я»-концепції у студентів, тобто активно шукати для них як активних особистостей нові, більш адекватні способи поведінки, мислення, сприймання і самооцінки. При цьому, академік наголошує, що науково-педагогічним працівникам слід постійно перевіряти свої передбачення і судження, не боятися ставити перед собою актуальні не прості питання відносно саморозвитку особистостей студентів, які ними виховуються та навчаються. Вчений підкреслює, що найважливішим моментом у цілеспрямованій корекції «Я»-концепції є оцінка інформації про реальні наслідки власних дій, зокрема про те, які реакції і почуття викликають вони у тих, хто навчається.

У статті поставлена основна **мета** – розкрити суттєві науково-теоретичні погляди академіка І.А. Зязюна про фундаментальний компонент психології особистості «Я»-концепція.

Виклад основного матеріалу. Науково-теоретичні положення «Я»-концепції змістовно розглядаються академіком І.А. Зязюном стосовно сучасних умов розвитку суспільства як важливіший компонент формування особистості, її ставлення до самої себе при взаємодії з соціальним середовищем. При цьому «Я»-концепція», підкреслює вчений-педагог, відбиває єдність і цілісність особистості з боку її внутрішнього світу, тобто те, що відомо індивідові про самого себе, яким він бачить, відчуває і уявляє самого себе.

На справедливую думку вченого, ця концепція містить, основні, наступні **складники**:

- уявлення про свою індивідуальність та ідентичність;
- конкретну єдність інтересів, схильностей, ціннісних орієнтацій;
- сформовану і чітко визначену самооцінку і самоповагу.
- переживання себе як суб'єкта діяльності;

– уявлення про себе як про об'єкт самоспостереження.

Він же, актуалізує змістовні компоненти «Я-концепції», серед яких є такі:

а) як справжнє «Я» (яким я бачу себе зараз, в даний момент);

б) динамічне «Я» (яким я прагну стати);

в) фантастичне «Я» (яким я хотів би бути);

г) ідеальне «Я» (яким я повинен бути, послуговуючись опанованими моральними, естетичними, фізичними зразками);

д) уявлення «Я» (маска з прихованими справжніми переживаннями).

Приведені складники і компоненти «Я»-концепції, підкреслює вчений-педагог як психолог є похідними від соціального досвіду особистості і залежать від її ідентифікації з певно визначеною соціальною групою. При цьому «Я» як справжнє, усвідомлюється в результаті дії зворотних зв'язків, які ідуть від соціального оточення у вигляді соціальної оцінки. І.А. Зязюн акцентує увагу на значенні самоусвідомлення як важливої частини психології особистості з розумінням тих вимог, які ставляться суспільством перед нею. На думку вченого, «Я» є водночас і самоусвідомленим суспільним. При цьому, кожна особистість повинна чітко усвідомлювати, що її нормальна життєдіяльність як соціальної істоти уможливується за умови збереження стабільних і надійних зв'язків із суспільним середовищем і що порушення цих зв'язків завжди є загрозою для благополуччя. Передумовою стійких зв'язків із середовищем, підкреслює вчений, є стійкість внутрішнього «Я». Єдність й стійкість «Я», у свою чергу, визначає послідовність і стійкість поведінки самоусвідомленої особистості.

Саме у цьому змістовному визначенні «Я»-концепції, досвідчений педагог виявляє свої талановиті психологічні міркування. Наприклад, як психолог наголошує, що характеристика психологічної стійкості особистості – найважливіша з характеристик особистості як фахівця. Показником такої стійкості є відчуття переконаності власними спроможностями забезпечувати себе у розвитку самоповаги як самовпевненості, духовності передусім власного культурного поступу. І.А. Зязюн як знавець актуальної, педагогічно-психологічної проблеми «Я»-концепції, впритул підвів її до тісного зв'язку з «Я»-ідеальне як уявлення особистості про те, якою вона бажає бути. Про розвиток цього аспекту проблеми трохи пізніше.

А тепер слід зазначити ту думку академіка І.А. Зязюна, у якій він звертає особливу увагу на соціально-психологічні аспекти щодо

недопущення розмивання чи розладу контурів «Я», що може неминуче привести до деперсоналізації, до дезорганізації діяльності особистості, дискомфорту, невпевненості та незахищеності. І тільки чіткість контурів внутрішнього «Я» окреслюється межами відчуття самопевності особистості, тобто впевненості у собі, у своїх рішеннях. Вона діє впевнено без зайвих сумнівів і внутрішніх зневіри. Не можливо не погодитися і з думкою вченого як педагога і психолога про те, що відчуття **власної впевненості**, особливо необхідне особистості як в умовах професійної діяльності, так і практично в умовах цілеспрямованого повсякденного життя [1, 5].

З психологічної точки зору, впевненість у собі, як правило, – результат яскравого переживання особистістю своїх можливостей у вирішенні тих завдань, які ставить перед нею життя, і особливо, тих, які вона ставить перед собою сама. Це є одночасно і самовпевненість як показник переконаності особистості у своїх можливостях, стійкості поведінки, адекватно реальним своїм можливостям. Вчений підкреслює, що впевненість у собі це є і самовпевненість, яка може стати додатковим джерелом психолога – психічних резервів освоєння нових аспектів життєвої практики. У цьому випадку основою самовпевненості є звичне орієнтування особистості на реальні можливості успішного опанування нового виду діяльності через знання, почуття, життєвий досвід, навички тощо.

Цікавим є зауваження І.А. Зязюна на те, що «Я»-концепція особистості, часто-густо, стає своєрідним центром групової кристалізації у суспільстві, зокрема у певній мікрогрупі. Для цього, в особистості слід розвивати відчуття впевненості у собі в умовах групового спілкування, враховуючи відповідні внутрішні можливості та установки на успішне вирішення групових програм і адекватних їм спрямованосте й і домагань. Вони, у свою чергу, зумовлюють оптимальну прояву усіх основних психологічних підструктур особистості у взаємовідносинах і, що дуже важливо, її емоційно-почуттєвої і вольової сфери. Разом з тим, невпевненість у собі, як і надлишкова самовпевненість чи самооцінка, часто стають причинами негативних естетичних почуттів, гальмівних і спотворювальних факторів нормального відбування життя і діяльності особистості. Психологія як наука вчить, що особистості з надлишковою самооцінкою не впевнені у собі, і у них слабо розвинуте почуття власного достоїнства. У цих випадках у особистостей з негативними «Я»-концепціями частіше з'являються поведінкові проблеми, що губить їх відношення з оточуючими. Щоб уникнути цих факторів,

необхідно прагнути краще пізнавати нові особливості навколишньої дійсності, проявляти готовність шукати нові способи вияву власного мислення і поведінки. Тобто в кінцевому результаті – більш глибока і змістовна проява «Я»-концепції, тобто усвідомлене розуміння самого себе.

Аналіз досліджень і публікацій. Науково-педагогічні працівники кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами, професори О.Г. Романовський, В.Є. Михайличенко, Т.В. Гура, Б.І. Фурманець, враховуючи і подальше розвиваючи вчення академіка І.А. Зязюна про зміст «Я»-концепції, доповнюють її наступними складовими:

1. Когнітивною як знання особистістю самої себе, яке не може бути ні вичерпним, ні вільним від оціночних характеристик й протиріччя;

2. Емоційно-оціночною чи само оціночною (результативне управління своєю поведінкою) як відношення індивіда до себе, до своїх якостей і станів, можливостей, фізичних і духовних сил. Це особистісне судження про власні цінності, котрі відбиваються в установках, властивих людині;

3. Поведінкова складова, яка міститься в потенціальній поведінковій реакції, тобто у конкретних діях, які можуть бути викликані образом «Я» і самооцінкою [4].

Вчені кафедри зауважують, що визначив три основні складові «Я»-концепції, не слід забувати про те, що образ «Я» і самооцінка у психологічному сенсі нерозривно пов'язані і мотивують людину до визначеної поведінки. І ще важлива точка зору, названих науковців, в тім, що у самому загальному вигляді слід визначати основні форми «Я»-концепції – реальну і ідеальну.

Перша ніяк не передбачає, що ця концепція реалістична. Головне у ній – уявлення особистості про саму себе, у тім «який Я є». Ідеальна ж «Я»-концепція відбиває уявлення особистості про себе у відповідності зі своїми бажаннями, тобто те, «яким би Я хотів бути». При цьому, наголошують науковці, потрібно пам'ятати наступне: по-перше, всі дії особистості, почуття, вчинки завжди узгоджуються з образом власного Я; по-друге, своє уявлення про самого себе, особистість може змінювати.

Таким чином, науковці кафедри ППУСС НТУ «ХП» роблять суттєві поширюють вчення І.А. Зязюна про сутність, зміст і форми «Я»-концепції та умови її формування у студентів. Перш за все, їх головна точка зору полягає в тім, що «Я»-концепція є динамічною

системою уявлень особистості про саму себе, в яку входять як власне усвідомлена оцінка своїх соціальних, психічних, фізичних, інтелектуальних якостей, так і самооцінка, а також суб'єктивне сприймання впливаючих на цю особистість зовнішніх факторів [4]. Така точка зору, безперечно сприяє формуванню «Я»-концепції через переконання впевненості в собі і адекватну самооцінку своїх можливостей, якостей та інше при взаємодії з об'єктами зовнішнього середовища. Саме це є важливим регулятором впевненої поведінки особистості.

І ще, науковці розвивають учіння академіка І.А. Зязюна про важливу роль, яку відіграє **впевненість** у собі як основа позитивного відношення до самого себе і віра у свої можливості та самоповаги до себе. Впевненість визначається дійсними досягненнями у тім, на що особистість претендує, яку мету перед собою ставити і як її успішно досягти. Чимале значення при цьому має самооцінка як почуття власного достоїнства, самоповаги, задоволення успіхом і рівнем притягань (потреба, визначаюча успіх розвитку).

Теорія та практика свідчать, що зміст «Я»-концепції, який розкривається сукупністю раніше приведених складників і компонентів (І.А. Зязюн) та складових, форм (інші вчені) може змінюватися у процесі розвитку і саморозвитку особистостей, тих же студентів, під час їх навчання у ВНЗ. Саме це позитивно сприяє подальшому розкриттю і вдосконаленню потенціалу «Я»-концепції особистості.

Слід також зазначити, що зниження позитивної змістовності «Я»-концепції, заважає досягненню потрібних цілей особистостями і приводить до меншої продуктивності як у їх навчальній так і науковій діяльності. Ось чому науковці наголошують важливість своєчасного і послідовного **формування** позитивного рівня «Я»-концепції за такими умовами:

1) мотивування студентів, в їх навчальній діяльності, мати бажання до самооцінки, поведінки яка повинна бути адекватною (відображати ступінь відповідності уявлень про себе об'єктивним даним), своїм діям і вчинкам. Це позитивно сприяє регулюванню поведінки, ефективному навчанню, подальшому розвитку впевненості, внутрішньої активності і психології особистості;

2) навчати особистостей студентів впевненості у собі як розуміння самого себе, своїх досягнень, вмінь вирішувати поставлені завдання, прояв сміливості у постановці мети і завдань, розвивати самоповагу до себе та ін.;

3) сприяти розвитку у студентів уяви самоуправління психофізіологічними станами організму і його саморегуляції, на підставі розумових образів, при цьому лінія поведінки завжди повинна бути погоджена з «Я»-концепцією, всією системою уявлень про себе;

Мабуть буде важливим сказати, що врахування, зрозуміння та вдосконалення «Я»-концепції вимагає від науково-педагогічних працівників вчз, оптимального включення кожного студента як особистості у напружений та відповідальний навчально-виховний процес з метою розвитку свого «Я». Наприклад, засобами та прийомами психолого-педагогічних дисциплін, але, при цьому враховуючи основний з них – сформоване бажання кожного студента бути прикладом у всебічному вдосконаленні своєї впевненості на шляху свого соціального і професійного становлення.

Відповідно, науково-теоретичному аналізу, викладених педагогічно-психологічних аспектів актуальнішої проблеми «Я»-концепції, слід стислоконкретизувати основні умови її вдосконалення, конкретно, у особистостей студентів вчз.

Відмітимо, що досконалення та зміни «Я»-концепції обумовленні факторами внутрішнього та зовнішнього порядку, саме на цей аспект звертає увагу І.А. Зязюн. Теорія та практика психологів свідчить про те, що фундаментальний вплив на вдосконалення «Я»-концепції у навчально-виховному процесі, чинить досвід взаємодії особистості з оточуючими її людьми, якими є, наприклад, студентські групи. Саме поведінка особистостей студентів у таких групах визначає їх самооцінку у структурі відносин з однокурсниками. Адекватна самооцінка в таких умовах дає змогу порівнювати себе з іншими, демонструвати адаптацію до них та приємну взаємодію з ними у навчально-виховному процесі вчз.

Психологами доведено, що неблагоприємне вдосконалення «Я»-концепції (слабка віра у себе, низька самооцінка), приводять у подальшому до порушень власної поведінки з ознаками деградації цінностей духовності. Ось чому, принципіально ставиться питання про ціленаправлене вдосконалення «Я»-концепції з основної умови, адекватної самооцінки, що сприяє досягненню баженого успіху у навчанні та практичній діяльності, саме студентів.

Таким чином, позитивне вдосконалення «Я»-концепції, активізує додаткову внутрішню активність та впевненість особистості, формує віру у себе і свої можливості. Для вдосконалення впевненості у себе, підкреслюють академік І.А. Зязюн і науковці, є важливий не стільки об'єктивний життєвий успіх особистості, скільки розуміння

самого себе, віра у себе, пошук способів і методів успішного вирішення поставлених завдань. При цьому віра у себе є однією із величезних сил духовності, націлена на добро, саме вона є джерелом успішного розвитку особистості. На думку фахівців-педагогів, на формування та вдосконалення «Я»-концепції впливає моделювання ситуацій доброзичливої поведінки, яку не тільки можна сприймати, але і відтворювати [4, 5, 7]. Прорітетними умовами формування і вдосконалення «Я»-концепції є, три важливі:

а) розвиток когнитивної характеристики особистості, а саме образу своїх знань, якостей, здібностей, соціальних досягнень та ін.;

б) підтримка емоційної характеристики – себелюбство, самоповагу до себе з проявом позитивних почуттів до оточуючих;

в) мотивування оціночно-вольової характеристики – бажання повисити самооцінку вольових якостей, завоювати повагу до себе та ін.

Отже, можна впевнено підкреслити, що особливої і неперервної уваги до себе потребує

«Я»-концепція, актуалізації якої академіком І.А. Зязюном має велике, перспективне, педагогічно – психологічне значення для соціально-психологічного розвитку особистостей всіх рівнів у повсякденному спілкуванні і своїй навчальній чи професійній діяльності, побудованій, перш за все, на самосвідомості та самовпевненості.

Висновки. 1. «Я»-концепції, актуально поставленні талановитим вченим І.А. Зязюном, є особливо важливими науково-теоретичними положеннями, розкриваючих творче начало особистості студентів, зумовлених її природою і здібностями. Саме цю природу, на справедливую думку вченого-педагога, слід оптимально розвивати і вдосконалювати в єдино необхідне цілепокладання. 2. У працях академіка доведено, що «Я»-концепція – це наше власне уявлення про себе чи образ самого себе, тобто сукупність наших поглядів про свій психічний стан, характер, вплив на оточуючих, здібності і недоліки. 3. Важливими складовими «Я»-концепції є впевненість у собі, особистісна помірна самооцінка та поведінка, які дозволяють сприймати себе у позитивному, людському оточенні.

Список літератури: 1. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посіб. –К.: МАУП, 2000. – 312 с. 2. Педагогічна майстерність: Підруч./ І.А. Зязюн, Л.В. Крамушенко, І.Ф. Кривонос та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – К.:Вища шк.,1997. – 287 с.. 3. Краса педагогічної дії: Навч. Посіб./І.А. Зязюн, Г.М. Сагач. – К.: Укр.-фін.ін-т менеджмента і бізнесу,1997. – 231 с. 4. Романовський О.Г. Роль академіка Івана Зязюна у науково-

педагогічній діяльності кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами та Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Проблеми та перспективи формування гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. Праць /за ред. Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О.Г. РОМАНОВСЬКОГО. – Вип. 43 (47) ч. 2. – Харків: НТУ «ХПІ», 2015. – С. 3–10.

5. Психологія: текст лекцій /О.Г. Романовський, В.С. Михайленко, Т.В. Гура, Б.І. Фурманець (та інш.) – Харків : НТУ «ХПІ», 2013. – 96 с. – На рос. мові.

6. Проблеми та перспективи формування гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. праць /за ред. Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О.Г. РОМАНОВСЬКОГО. Вип. 43 (47) ч. 2 – Харків НТУ «ХПІ», 2015. – 180 с. 7. Квин В. Прикладная психология. – СПб: Изд-во «Питер», 2000. – 560 с. ил. – (Серия «Учебник нового века»).

8. Психология. Учебник. – М.: «Проспект», 1999. – 584 с.

Bibliography (transliterated): 1. Zyazyun I. A. Pedagogic of kindness: ideals and realities : Nauk.- method. Posib. -K.: MAUP, 2000.-312с. 2. Pedagogical trade: Підруч./Л.А. Зязюн, Л. Ін. Крамушенко, І.Ф. Кривонос and other; After ред. І.А. Зязюна. - К.: Вицашк., 1997. -287с. 3. Beauty of pedagogical action : Навч. Посіб./Л.А. Зязюн, Г.М. Сагач. - К.: Укр.-фін. ін-т of менеджмента and business, 1997.-231с. 4. Psychology: text of lectures /of O. of G. Романовський, В.С. Михайленко, Т.В. Гура (but інш.) is Kharkiv: НТУ"ХПІ", 2013.- 96с. - On рос. to the language. 5. Problems and prospects of forming of humanitarian-technical elite : зб. sciences. labours /after an editor Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О. of G. Романовського. Вип.43 (47) ч.2 is Kharkiv of НТУ "ХПІ", 2015. -180с. 6. Квин In. Прикладная of психология. - СПб: Изд-во "Питер", 2000. - 560с. ил. - (Серия "Учебник new века". 7. Психология. Учебник. - М.: "Boulevard", 1999. - 584 с.

Б. І. Фурманець

ПЕДАГОГІЧНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ «Я»-КОНЦЕПЦІЇ В УЧІННІ АКАДЕМІКА І. А. ЗЯЗЮНА

У статті аналізуються суттєві науково-теоретичні положення про сутність, зміст та умови формування «Я»-концепції, які докладно розглядалися видатним українським вченим-педагогом І.А. Зязюном, у його плідних наукових працях. Увагу акцентовано саме на ті педагогічно-психологічні аспекти, які сьогодні мають особливе значення для соціального та професійного становлення особистостей студентів як майбутніх фахівців. Вчений-педагог І.А. Зязюн переконливо довів, що саме вдосконалена «Я»-концепція є джерелом розвитку мотивації молодого людини, підтримки її у досягненні важливої мети – стати багатогранною особистістю у соціальному та професійному самовизначенні. Сформована «Я»-концепція є власною якістю і станом особистості, як судження про свої цінності і цілковите уявлення про самого себе. Розумінні «Я»-концепції

студентами вчз, дозволяє їм успішно досягати поставленої мети на шляху свого соціального в професійного становлення.

Ключеві слова: сильна особистість, «Я»-концепція, психологічна стійкість, образ самого себе, впевненість як суттєва якість, складники, компоненти, самоусвідомлення, самооцінка.

Б. І. Фурманець

ПЕДАГОГИЧЕСКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ «Я»-КОНЦЕПЦИИ В УЧЕНИИ АКАДЕМИКА И. А. ЗЯЗЮНА

В статье анализируются актуальные научно-теоретические положения о сущности, содержании и условиях формирования «Я»-концепции, которые обстоятельно рассматривались выдающимся украинским ученым-педагогом И.А. Зязюном, в его плодотворных научных трудах. Внимание акцентировано именно на те педагогические и психологические аспекты, которые сегодня имеют особенное значение для социального и профессионального становления личностей студентов как будущих специалистов. Ученый-педагог И.А. Зязюн убедительно доказал, что именно усовершенствованная «Я»-концепция является источником развития мотивации молодого человека, поддержки ее в достижении важной цели – стать многогранной личностью в социальном и профессиональном самоопределении. Сформированная «Я»-концепция есть собственным качеством и состоянием личности, как суждение о своих ценностях и полном представлении о самом себе. Понимании «Я»-концепции студентами вуза, позволяет им успешно достигать поставленной цели на пути своего социального и профессионального становления.

Ключевые слова: сильная личность, «Я»-концепция, психологическая стойкость, образ самого себя, уверенность как существенное качество, составляющие части, компоненты, самоосознание, самооценка.

Б. І. Furmanetc

PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF FORMING OF "I AM"-CONCEPTION IN SCIENTIFIC ARTICLES OF I.A. ZYAZYUN

In the article substantial theoretical positions are analysed about essence, maintenance and terms of formation "I am"-conception, which was thoroughly examined by prominent Ukrainian scientist-teacher

I.A. Zyazyun in his fruitful scientific works. Attention is accented exactly on those pedagogical-psychological aspects which today have the special value for the social and professional becoming of personalities of students as future specialists. Scientist-teacher I.A. Zyazyun proved convincingly, that exactly the improved "I am"-conception is the source of development of motivation of young man, support of her in achievement of important aim - to become many-sided personality in social and professional self-determination. "I am"-conception is own quality and by the state of personality, as judgement about the values and complete idea about itself. Understanding of "I am" - conception by the students of institute of higher, allows them successfully to arrive at a goal on a way social at the professional becoming.

To the key of word: strong personality, "I am"-conception, psychological firmness, character itself, confidence as substantial quality, components, consciousness, self-appraisal.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2016

УДК 37.035.6

*М. К. Чеботарьов,
м. Харків, Україна*

ПЕДАГОГІКА ДОБРА ЯК ОСНОВА АДАПТИВНОГО УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНИМ ПРОЦЕСОМ

Загальна постановка проблеми Наш час характерний все більш помітним посиленням прагматичного підходу людей не тільки до виконання своїх безпосередніх виробничих завдань і функцій, а й до організації способу життя. За цих умов істотно змінюється система життєвих цілей і цінностей, в міжособистісних відносинах сердечність і людяність часто поступаються місцем діловитості й доцільності. В той же час складність і суперечливість проблем, що постають перед індивідом і соціумом, можуть бути успішно розв'язані тільки на шляхах духовності, відповідальності й доброзичливості. Все це вимагає від системи освіти пошуку шляхів і способів, які б ефективно допомагали відновленню в суспільній свідомості системи одвічних загальнолюдських цінностей добра, справедливості та відповідальності.

Це завдання набуває характеру однієї з дійсно визначальних проблем сучасності. Її розв'язання вимагає нових підходів, методів,

способів і технологій, перш за все використання ідей педагогіки партнерства, коли учень чи студент стає рівноправним учасником цілісного навчально-виховного процесу, а цілі його підготовки чітко окреслені не тільки стосовно навчання, а й виховання, особистісного розвитку й соціалізації. Іншими словами, вони спрямовані на його підготовку до успішного життя й діяльності в умовах складного й динамічно мінливого світу. На наше глибоке переконання, вказане партнерство можна забезпечити системним використанням ідей педагогіки добра та адаптивного управління навчально-виховним процесом.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми свідчить про її актуальність та істотну теоретичну і прикладну значущість. Добре відомо, що саме підхід до навчання і виховання з позицій добра був тією визначальною ланкою в загальному ланцюжку педагогічних прийомів, способів і технологій, який забезпечував успіх великих педагогів минулого. Не випадково К. Д. Ушинський стверджував, що будь-яка технологія мало чого варта, якщо вона не забарвлена людяністю. З позицій доброзичливості виходили М. Монтесорі та Ф. Дістервег, Я.А. Коменський і Я. Корчак, М.І. Пирогов і П.Ф. Каптерев, А.С. Макаренко і В.О. Сухомлинський. Їхні ідеї набули подальшого розвитку й були систематизовані у своєрідну педагогіку добра академіком І.А. Зязюном. Зокрема, він писав, звертаючись до педагогів: «Знайди такі засоби, методи, такі внутрішні сили, які зблизили б тебе з учнями, поєднали б твої і їхні, тобто ваші, інтереси, ідеали і зробили їх спільними для життя та діяльності» [1] Педагогічна творчість Івана Андрійовича, обґрунтована його філософським осмисленням проблем освіти, стала взагалі помітним явищем не лише в українській педагогіці, а й вплинула на розвиток теорії і практики освіти далеко за межами нашої країни. Сьогодні склалася знана наукова школа педагогіки добра, до складу якої слід віднести численних учнів, соратників і послідовників вченого. Так, можна назвати хоча б імена С. Клепка, О. Мещанінова, Н. Ничкало, О. Пехоти, Л. Пуховської, В. Рибалки, О. Романовського, Г. Сагач, С. Сисоевої та багатьох інших. М.І. Степаненко і Л.М. Кравченко у своїй статті «Полтавські джерела «Педагогіки добра і краси» Івана Зязюна» аналізують діяльність вченого на посаді ректора Полтавського державного педагогічного інституту. Вони стверджують, що вже тоді його життєвим кредо було виховання особистості, «облагодженої великою метою Добра й Любові, Істини й Краси» [2].

Ідеї І.А. Зязюна стосовно вищої освіти інженерного профілю отримали плідний розвиток в Концепції формування гуманітарно-

технічної еліти, яку розробили Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, О. РОМАНОВСЬКИЙ та О. ПОНОМАРЬОВ. Вони, зокрема, підкреслюють, що «одним з найгостріших є питання про те, *яким чином* ідеали сучасної гуманістичної педагогіки, що відповідають сучасному етапу суспільного розвитку, можуть бути реалізовані в конкретній практиці навчання і виховання у вищому закладі освіти інженерного профілю, як вони можуть бути застосовані до навчання на всіх етапах – від системи довузівської підготовки до організації ефективної післядипломної освіти й у практиці підвищення кваліфікації викладачів» [3, С. 25–26].

Високу оцінку педагогіці добра І.А. Зязюна і його внеску у розвиток педагогічної науки взагалі дав В.Г. Кремень. За його словами, важливо, що І. Зязюном **«сформульовано положення щодо одухотворення навчального процесу педагогікою Добра, аурою педагогічної культури»**. Вчений спеціально підкреслює особливий філософсько-педагогічний підхід І.А. Зязюна до аналізу освітніх процесів і педагогічної діяльності [4].

Разом з тим, в більшості робіт, присвячених аналізу проблем педагогіки добра та практичного застосування її ідей і принципів, на жаль, ще вкрай недостатньо розробленими лишаються питання формування і впровадження в освітню практику нових ефективних педагогічних технологій, зокрема таких, які б могли забезпечувати можливість адаптації навчально-виховного процесу та управління ним до здібностей кожного конкретного студента.

Мета даної роботи й полягає в аналізі зв'язку педагогічної технології адаптивного управління з ідеями педагогіки добра та можливостей її успішного застосування в практиці професійної підготовки майбутніх інженерів. Йдеться перш за все про належне формування їхньої професійної та соціальної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Теоретичні підходи і практика навчання студентів свідчать про нагальну необхідність створення таких умов для проведення навчально-виховного процесу, які б максимально сприяли інтересу студентів та розвитку їхнього бажання оволодіти знаннями. Адже тільки у такому разі можна сподіватися на глибоке задоволення і педагога, і студентів від добре виконаної спільної роботи, від плідного спілкування. Іншими словами, слід системно використовувати ідеї педагогіки добра, розроблені свого часу І.А. Зязюном. Потреба у створенні вказаних умов навчання зумовлена тією обставиною, що сучасній дійсності все більш відчутно стають притаманні такі характерні особливості, які позначаються на освіті.

По-перше, відбувається надзвичайно стрімке, справді лавиноподібне зростання обсягів і складності науково-технічних знань та прискорення їх втілення у виробничі технології. Це дає вагомий підстави говорити, що людство вступило в інноваційний період свого розвитку. А він вимагає й інноваційних підходів до організації та здійснення освіти.

По-друге, відбувається швидка зміна продукції, що веде до істотного загострення конкуренції. Це вимагає від кожного фахівця інноваційного і гнучкого мислення, бачення провідних тенденцій розвитку. А це може забезпечити тільки адаптивне управління навчальним процесом у поєднанні з ідеями педагогіки добра.

По-третє, відчувається зростання розриву в системі життєвих цінностей між поколіннями. Прищеплення студентам так званих одвічних, або загальнолюдських цінностей зумовлює необхідність адаптивного управління виховним процесом.

По-четверте, певні події в Україні та світі призводять до поширення агресивності у спілкуванні. Її подолання також вимагає застосування адаптивного управління освітніми процесами, з тим, щоб враховувати індивідуальні особливості студентів і зміцнювати їхню довіру до педагога.

По-п'яте, на жаль, ще інколи мають місце авторитарні методи викладання, зверхнє ставлення до студентів. Адаптивне управління забезпечує належний вплив і на викладачів, змушує їх переходити до демократичного характеру взаємовідносин зі студентами, також воно сприяє підвищенню рівня їхньої педагогічної майстерності, загальної та професійної культури. Нарешті, по-шосте, поточні зусилля самої системи освіти та управління нею сьогодні зосередженні переважно на питаннях соціально-інституціонального характеру й на розв'язанні поточних проблем. Адаптивне ж управління дозволяє поєднувати тактичні та стратегічні плани, обирати раціональні шляхи і способи розвитку. Розглянуті процеси позначаються на всіх сферах людського життя, в першу чергу на освіті, яка не встигає їх осмислювати й відповідним чином реагувати на них. У зв'язку з цим надзвичайної важливості й актуальності набуває проблема розробки і впровадження в педагогічну практику систем адаптивного управління всіма процесами, сукупність яких у своїй єдності утворює освітній простір і педагогічну діяльність. Не випадково О.С. Пономарьов стверджує, що «сутність управління будь-яким об'єктом полягає у виборі та здійсненні таких впливів на нього, які узгоджені з механізмами самоорганізації цього

об'єкта і спрямовані на підтримання певної його цілісності та структурної визначеності й обраного характеру його функціонування і розвитку з метою досягнення обраних цілей» [5, с. 41]. А в системі освіти об'єктами управління звичайно виступають, по-перше, навчально-виховний процес, по-друге, самі студенти і по-третє, їхня навчально-пізнавальна діяльність.

І для кожного з цих об'єктів можна визначити закономірності та механізми їх самоорганізації й саморозвитку. Тому адаптивне управління і має полягати в узгодженості педагогічних впливів на студентів та на вказані освітні процеси з цими закономірностями та механізмами. Підкреслимо, що свідоме чи несвідоме порушення цієї узгодженості здатне зводити нанівець всі зусилля педагога по успішному вирішенню завдань освіти. Ще одна характерна особливість застосування педагогічних технологій адаптивного управління полягає в необхідності підходу до кожного студента з позицій доброзичливості й щирого бажання допомогти йому в належному оволодінні навчальним матеріалом і в баченні ним шляхів і можливостей застосування цього матеріалу в майбутній професійній діяльності. Однак ця доброзичливість має бути поєднана з вимогливістю, оскільки, на жаль, ще є достатньо багато студентів, які несерйозно ставляться до навчання й не дуже замислюються про своє майбутнє життя і професійну діяльність. Така вимогливість необхідна і для студента, і для самого викладача. Для студента вона слугує однією з гарантій можливості його життєвого успіху й досягнення його життєвих цілей та реалізації його особистісного творчого потенціалу. Таким чином, вона необхідна для його ж власного блага. Для педагога доброзичлива вимогливість до студентів слугує важливим спонукальним мотивом в активному пошуку адаптивних методів, прийомів і педагогічних технологій для кожної конкретної проблемної педагогічної ситуації. Одночасно це сприяє зростанню його педагогічної майстерності та професійної культури, зміцнює його авторитет і повагу студентів.

Таким чином, у поєднанні доброзичливості й вимогливості при послідовній реалізації ідей адаптивного управління освітніми процесами найбільш повно, чітко і яскраво виявляється органічний зв'язок педагогіки добра і адаптивного управління. Більш того, як переконливо свідчить практичний педагогічний досвід автора, у цьому поєднанні педагогіка добра дійсно виступає теоретичною та методологічною основою адаптивного управління.

Важливо також посилити гуманітарну складову освіти. Як пише О.Г. Романовський, «гуманітарна освіта безпосередньо звернена до людини, до її інтелектуальної та емоційної сфери, до усвідомлення нею свого життєвого призначення і свого місця в суспільстві» [6, с. 20].

Висновки. По-перше, стрімкий темп сучасного життя вимагає від системи освіти адаптуватися до нього, широко використовуючи методи адаптивного управління навчально-виховним процесом. По-друге, ефективним застосування адаптивного управління може бути тільки коли воно виходить з ідей педагогіки добра. По-третє, доброзичливість в педагогіці має бути вимогливою.

Список літератури: 1. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.-метод. посіб. – К.: МАУП, 2000. – 312 с. 2. Степаненко М. Полтавські джерела «Педагогіки добра і краси» Івана Зязюна Зязюна / М. Степаненко, Л. Кравченко // Естетика і етика педагогічної дії. – 2014. – Вип. 7. – С. 8–14. 3. Товажнянський Л.Л. Концепція формування гуманітарно-технічної еліти в НТУ «ХПІ» та шляхи її реалізації Л.Л. Товажнянський, О.Г. Романовський, О.С. Пономарьов. – Харків: НТУ «ХПІ», 2004. – 416 с. 4. Кремень В.Г. Педагогіка добра академіка Зязюна / В.Г. Кремень // Іван Андрійович Зязюн: Педагог. Вчений. Філософ: біобібліогр. показ. – 3-є вид., перероб., допов. – К.: Богданова А.М., 2013. – С. 5–9. 5. Пономарьов О.С. Самоорганізація і управління в соціальних системах / О.С. Пономарьов // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2003. – № 2. – С. 37–46. 6. Романовский А.Г. «Иметь» или «быть» / А.Г. Романовский // Духовно-моральні основи та відповідальність особистості у долі людської цивілізації: Зб.наук.пр. – Ч. 1. – Харків: НТУ «ХПІ», 2016. – С. 16–20.

Bibliography (transliterated): 1. Ziazun I. A. Pedagogika dobra: idealy i realii: Nauk.-metod. posib. – K.: MAUP, 2000. – 312 s. 2. Stepanenko M. Poltavski dzherela «Pedagogiki dobra i krasu» Ivana Zaziuna Zaziuna / M. Stepanenko, L. Kravchenko // Estetyka i etyka pedahohichnoi dii. – 2014. – Vyp. 7. – S. 8–14. 3. Tovazhnianskyi L. L. Kontseptsiia formuvannia humanitarno-tekhnichnoi elity v NTU «KhPI» ta shliakhy yii realizatsii L. L. Tovazhnianskyi, O. H. Romanovskiy, O. S. Ponomarov. – Kharkiv: NTU «KhPI», 2004. – 416 s. 4. Kremen V. H. Pedagogika dobra akademika Zaziuna / V. H. Kremen // Ivan Andriiovych Zaziun: Pedagog. Vchenyi. Filosof: biobibliohr. pokazh. – 3-ie vyd., pererob., dopov. – K.: Bohdanova A. M., 2013. – S. 5–9. 5. Ponomarov O. S. Samoorganizatsiia i upravlinnia v sotsialnykh systemakh / O. S. Ponomarov // Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnykh systemamy. – 2003. – № 2. – S. 37–46. 6. Romanovskiy A. H. «Ymet» yly «byt» / A. H. Romanovskiy // Dukhovno-moralni osnovy ta vidpovidalnist osobystosti u doli liudskoi tsyvilizatsii: Zb.nauk.pr.

М. К. Чеботарьов

ПЕДАГОГІКА ДОБРА ЯК ОСНОВА АДАПТИВНОГО УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНИМ ПРОЦЕСОМ

Розглядаються *особливості підготовки студентів з використанням адаптивних технологій сьогодні, коли все більш помітним стає посилення прагматичного підходу людей не тільки до виконання своїх безпосередніх виробничих завдань і функцій, а й до організації способу життя. Аналізується зв'язок педагогічної технології адаптивного управління з ідеями педагогіки добра та можливостей її успішного застосування в практиці професійної підготовки майбутніх інженерів. Звертається увага на посилення гуманітарної складової освіти. Йдеться перш за все про належне формування їхньої професійної та соціальної компетентності.*

Ключові слова: професійна підготовка у технічному виші, формування готовності до адаптивного управління у майбутніх менеджерів, педагогіка добра.

Н. К. Чеботарев

ПЕДАГОГИКА ДОБРА КАК ОСНОВА АДАПТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ УЧЕБНЫМ ПРОЦЕССОМ

Рассматриваются особенности подготовки студентов с использованием адаптивных технологий сегодня, когда все больше видимым становится усиление прагматического подхода людей не только к выполнению своих непосредственных производственных задач и функций, а и к организации способа жизни. Анализируется связь педагогической технологии адаптивного управления с идеями педагогической доброты и возможности ее успешного использования в практике профессиональной подготовки будущих инженеров. Обращается внимание на усиление гуманитарной составляющей образования. Речь идет прежде всего о надлежащем формировании их профессиональной и социальной компетентности.

Ключевые слова: профессиональная подготовка менеджеров в техническом вузе, формирование готовности к адаптивному управлению будущих менеджеров, педагогика добра.

N. K. Chebotaryov

PEDAGOGICS OF GOOD AS A BASIS FOR ADAPTIVE MANAGEMENT OF THE EDUCATIONAL PROCESS

Peculiarities of training students using adaptive technology are considered, especially when strengthening of people's pragmatic approach not only to meet their immediate production tasks and functions, but also to the organization of life becomes more noticeable. The relationship between educational technology of adaptive management and ideas of pedagogics of good and possibilities of its successful application in professional training of future engineers are analysed. Attention is paid to strengthening of humanitarian component of education. The formation of engineers' professional and social competence is greatly emphasized.

Keywords: professional preparation of managers in technical institution of higher learning, forming of readiness to adaptive control of future managers, pedagogics of good.

Стаття надійшла до редакції 18.04.201

II РОЗДІЛ

**ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНИХ І
ВИСОКОДУХОВНИХ ЛІДЕРІВ-УПРАВЛІНЦІВ
ЯК ОДИН З ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ**

УДК 371.3:159.9

*Т. В. Гура, І. В. Рінко
м. Харків, Україна*

**ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД В КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ
ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ У
МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ**

Постановка проблеми. На сьогоднішній день у вищій школі помітно зріс інтерес до проблеми формування лідерської позиції у майбутніх фахівців технічного профілю. Це обумовлюється низкою чинників, серед яких одним із визначальних є світова тенденція переходу від індустріальної моделі розвитку до інформаційної, що обумовлює зміни у цілях, змісті, і відповідно, у функціях та завданнях діяльності сучасного інженера. Ефективність інноваційної інженерної діяльності неможлива без фахівців, які мають сформовану лідерську позицію, яка, в свою чергу, обумовлює вимоги до особистості майбутнього інженера, стосовно прояву лідерських якостей в когнітивній, інтелектуальній сферах, а також в сфері ділового спілкування. Тому формування у майбутніх інженерів лідерської позиції є однією з важливих проблем. Основним, найбільш ефективним для формування лідерської позиції у майбутніх фахівців є впровадження в процес професійної підготовки в вищих навчальних закладах діяльнісного підходу.

Аналіз основних досліджень. Принцип діяльності у філософії було сформульовано ще античними мислителями. Але засновником діяльнісного підходу в психології був відомий психолог Л.С. Виготський, який зосереджував увагу на діяльності, як на загальному пояснювальному принципі. Його учень відомий психолог С.Л. Рубінштейн у своїх працях підкреслював, що діяльність – це не зовнішня дія, а позиція відносно людей та суспільства, яку людина

затверджує усією своєю сутністю, що проявляється і формується у діяльності. Послідовниця Л.С. Виготського відомий психолог Л.І. Божович запровадила нове поняття – внутрішня позиція особистості, яка є відображенням того об'єктивного стану, що займає особистість в системі доступних їй суспільних відносин. З огляду на наукові праці таких вчених педагогів та психологів, як В.І. Бондар, В.В. Давидов, О.Л. Леонтьєв, І.Я. Лернер, І.А. Зязюн, М.А. Скаткін, Г.П. Щедровитський, М.Д. Ярмаченко можна стверджувати, що діяльність – це процес активності суб'єкта, який відповідає мотиву; це дія, що відповідає тій чи іншій її меті. Метою та результатом діяльності є зміни самого суб'єкта, що полягають в оволодінні певними способами дій, формуванню внутрішньої позиції особистості і лідерської позиції майбутніх фахівців. О.С. Пономарьов разом з О.М. Касьяною зробили аналіз проблеми використання діяльнісного підходу в процесі підготовки майбутніх викладачів вищої школи, а саме при моделюванні ситуацій в освіті. В цих дослідженнях діяльність людини, зокрема, і майбутнього фахівця виступає необхідною умовою формування лідерської позиції особистості, її розвитку. Але є потреба пошуку та розробки нових методів і технологій активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, стимулювання у них справжнього інтересу не тільки до своєї майбутньої спеціальності, а й до процесу формування своєї лідерської позиції. Практична значущість цієї проблеми величезна, оскільки її вирішення дозволяє усунути наявні протиріччя між вимогами до інженера з сформованою лідерською позицією та його якостями; між зростаючими вимогами до методологій з формування лідерської позиції у майбутніх інженерів та відсутністю механізмів формування лідерської позиції у вищих технічних навчальних закладах. Актуальність цієї проблеми і зумовила тему нашої статті.

Основною метою статті є розгляд застосування діяльнісного підходу в контексті вивчення проблеми формування лідерської позиції майбутніх інженерів у процесі виховання і навчання у вищих технічних навчальних закладах. Проблема діяльнісного підходу розглядається з позиції філософії, психології та педагогіки.

Виклад основного матеріалу. З філософської точки зору діяльність визначається як «форма існування людського суспільства, як прояв активності суб'єкта, що виражається у доцільній зміні навколишнього світу, а також у перетворенні людиною самої себе» [1, с. 91].

Принцип діяльності у філософії було сформульовано ще Платоном, але у своєрідній формі. Він вважав що уособленням діяльнісного людського початку виступає Бог, що творить космос і світ речей. В

епоху Відродження з діяльністю і свободою, що досягається в її процесі, філософи пов'язували розуміння сутності людини. Марксистська філософія привнесла нове трактування сутності діяльності, вводячи поняття практики як основи існування і розвитку суспільства, а разом з ним і розвитку людського пізнання. Ми згодні з Пономарьовим О.С. який підкреслює, що найбільш характерною рисою діяльності філософи вважають її усвідомлений характер. Це означає, що діяльність включає мету, засіб її досягнення, результат і сам процес діяльності. Також Пономарьов О.С. відзначає, що з позицій філософії вважається, що джерело діяльності міститься у ній самій. Діяльність являє собою процес, що саморозгортається, в ході реалізації якого з'являються нові цілі й засоби, а досягнуті результати відкривають нові потреби людини і горизонти діяльності, спрямованої на їх задоволення. При цьому процес діяльності завжди протікає в системі конкретних природних і соціальних умов, які істотно впливають на сам цей процес, на його характер і зміст [2, С. 29–30].

В процесі діяльності змінюються не тільки цілі, засоби та результати діяльності, але і змінюється сама людина, її внутрішня позиція, зокрема, і лідерська позиція майбутніх фахівців.

Принцип діяльності лежить в основі діяльнісного підходу, що набув значного поширення у науковому пізнанні, зокрема в таких дисциплінах, як психологія, педагогіка та інші. Принцип діяльності лежить в основі діяльнісного підходу, що застосовується в педагогіці як основний спосіб формування лідерської позиції у майбутніх фахівців, зокрема і у майбутніх інженерів [2, с. 30].

З точки зору психології діяльність розглядається як «динамічна система взаємодій суб'єкта зі світом, у процесі яких відбувається виникнення і втілення в об'єкті психічного образу та реалізація опосередкованих ним відносин суб'єкта у предметній дійсності» [3, с. 84].

Засновником діяльнісного підходу є відомий психолог Л.С. Виготський. До загальних ідей психологічної теорії (культурно-історичної теорії) Л.С. Виготського як напряму діяльнісного підходу можна віднести наступні положення:

1. Розроблюючи проблему розвитку психіки, проблему походження свідомості, Л.С. Виготський вказував на важливу роль для психології аналізу практичної діяльності людей.

2. Свідомість Л.С. Виготський розглядав в тісному зв'язку з трудовою діяльністю.

3. Л.С. Виготським розроблені теоретичні положення про детермінацію психічних процесів (їх генезис та структура) трудовою

діяльністю людства. Ідея діяльнісної детермінації психіки охоплює всю творчість Л.С. Виготського.

4. Діяльнісна детермінація генезиса та структури людської психіки має опосередкований характер. В структурі і генезисі психічних функцій аналогічно структурі трудової діяльності присутній момент опосередкованості за допомогою знаряддя. В ролі провідників детермінації (психологічних знарядь) виступають продукти культурно-історичної діяльності людства – знакові, комунікаційні системи.

Ми повністю погоджуємося з поглядом Л.С. Виготського на те, що психічний розвиток людини здійснюється через його виховання та навчання як однієї з форм привласнення суспільно-історичних здібностей. Для людини присвоєння культури виступає не як умова, а як джерело розвитку. Л.С. Виготським було сформульовано основний закон розвитку вищих психічних функцій людини: «...будь-яка функція в культурному розвитку дитини з'являється на сцені двічі, в двох планах, спершу-соціальному, потім-психологічному, спершу між людьми, як категорія інтерпсихічна, потім всередині дитини, як категорія інтрапсихічна. Це відноситься однаково до довільної уваги, до логічної пам'яті, до утворення понять, до розвитку волі.» [4, с. 145]. З цієї цитати ми можемо зробити висновок, що індивідуальна психічна діяльність спочатку визначена в соціальному спілкуванні, у колективній діяльності.

5. Діяльнісна детермінація психіки передбачає наявність аналогії в структурі зовнішньої (трудої) діяльності і психологічних функцій (гіпотеза психологічних знарядь), тобто, згідно Л.С. Виготського, принципова схожість у структурі трудової діяльності і психічних процесів аналогій: «процеси праці – психічні процеси», «знаряддя труда – психологічні знаряддя».

Ми можемо зробити висновок, що Л.С. Виготський, будучи засновником діяльнісного підходу акцентував увагу на діяльності як на загальному пояснювальному принципі. Генезис та структура психічних функцій пояснювались ним з використанням категорії предметно-практичної діяльності (діяльності як надіндивідуальної категорії).

Ми вважаємо, що формування лідерської позиції у майбутніх фахівців, зокрема майбутніх інженерів також пояснюється використанням для формування лідерської позиції принципу діяльності. Так учень Л.С. Виготського відомий психолог С.Л. Рубінштейн пише: «...діяльність людини в цілому – це, насамперед, вплив, зміна дійсності; ... це не тільки вплив, зміна світу і породження цих чи інших об'єктів, але й суспільний акт чи відношення в специфічному сенсі

цього слова. Тому діяльність – це не зовнішнє діяння, а позиція по відношенню до людей, суспільства, яку людина всією своєю сутністю, в діяльності проявляє, формує і затверджує» [5, с. 350].

Послідовниця Л.С. Виготського відомий психолог Л.І. Божович запровадила нове поняття – внутрішня позиція особистості. Ми згодні з Л.І. Божович, що внутрішня позиція – це сукупність всіх відносин особистості у дійсності, яка склалася в певну систему. Внутрішня позиція формується на протязі життя та виховання особистості і є відображенням того об'єктивного положення, що займає особистість в системі доступних їй суспільних відносин [6, с. 10]. Підтримуючи твердження Л.І. Божович, що центральною ланкою у формуванні особистості є розвиток мотиваційної сфери людини, ми вважаємо, що внутрішня позиція особистості обумовлює лідерську позицію особистості. Готовність особистості виконувати роль лідера в певній системі, володіння особистості певними лідерськими якостями та здатність керувати – все це обумовлюється внутрішньою позицією особистості. Внутрішня позиція особистості відображає не тільки об'єктивне становище особистості в житті, але й її ставлення до цього становища, характер її потреб, мотивів, прагнень. Від характеру мотивації діяльності значною мірою залежить наполегливість у її виконанні, а отже, успіх у досягненні мети. Мотиви та цілі діяльності залежать від суспільних умов життя людини і рівня її індивідуального особистісного розвитку.

Становлення особистості розглядається Л.І. Божович як набуття індивідом свободи, як перетворення його в суб'єкта своєї життєдіяльності. «Шлях формування особистості дитини полягає в поступовому звільненні її від безпосереднього впливу навколишнього середовища та перетворення її в активного перетворювача і цього середовища, і своєї власної особистості» [7, с. 15]. Л.І. Божович підкреслює, що для особистості стає характерною активна, а не реактивна форма поведінки. Формування лідерської позиції майбутніх фахівців, майбутніх інженерів ми розглядаємо як набуття індивідом свободи, як перетворення його в суб'єкта своєї життєдіяльності. Тому доречно дати таке визначення лідерської позиції. Лідерська позиція – це сукупність усіх відносин особистості до дійсності, що склалася в певну систему групових взаємовідносин. При цьому особистість людини поступово звільняється від безпосереднього впливу навколишнього середовища, що дозволяє людині свідомо змінювати як середовище, так і саму себе, набуваючи лідерських якостей, насамперед: когнітивних, інтелектуальних, комунікативних та морально-вольових. Виходячи з поняття

особистості, як вищої інтерактивної системи, нерозривної цілісності, варто зазначити, що лідерська позиція потребує цілісного підходу до свого розгляду. Вона не може зводитися до набору окремих якостей та ознак, і повинна розглядатися в аспекті особистості в цілому. Лідерська позиція проявляється через лідерську поведінку та діяльність. Вона обумовлюється системою цінностей, ідеалів, відображаючи характер потреб, мотивів і переконань особистості.

Пономарьов О.С. відзначає, що з позиції психології діяльність насамперед використовується як пояснювальний принцип при вивченні психології особистості та різних сфер психічної реальності наприклад, психології пізнавальних процесів, мотивацій, волі, емоцій, а також внутрішньо-групових процесів, в тому числі таких як лідерство. Крім того, діяльність виступає одним з принципів побудови різних галузей психології. Серед них відзначимо насамперед інженерну психологію, а також психологію праці й управління [2, с. 31]. Ми повністю поділяємо думку Пономарьова О.С. і відзначаємо, що з точки зору психології дальність використовується як пояснювальний принцип при дослідженні питань формування лідерської позиції у майбутніх фахівців, зокрема майбутніх інженерів.

З педагогічної точки зору діяльність визначається як спосіб буття людини у зовнішньому світі, як її здатність вносити зміни до дійсності [8].

З огляду на наукові праці відомих вчених-педагогів, зокрема наукову спадщину І.А. Зязюна можна стверджувати, що діяльність – це процес активності суб'єкта, який відповідає мотиву; дія, що відповідає тій чи іншій її меті, та операція, яка відповідає умовам, у яких вона здійснюється. Метою та результатом діяльності є зміни самого суб'єкта, що полягають в оволодінні певними способами дії. Діяльність є укрупненим утворенням і включає систему актів, які виконує суб'єкт для досягнення кінцевої мети [2, с. 31].

Як доречно зазначив І.А. Зязюн в хрестоматії «Педагогічна майстерність»: «Діяльнісний підхід у визначенні логіки навчання й контролю за професійною готовністю майбутнього фахівця проявляється через особистісний розвиток, який забезпечується позицією не стороннього спостерігача, а творця, того, хто розв'язує фахові завдання, моделює професійні ситуації. Ця квазіпрофесійна діяльність дає змогу аналізувати й оцінювати вихідні установки, потреби, орієнтації майбутніх фахівців, що впливають на стратегію їхньої поведінки в ситуаціях реальної професійної взаємодії» [9, с. 4]. Це визначення по-

вністю відображає наше бачення визначальної ролі діяльнісного підходу у формуванні лідерської позиції у майбутніх інженерів під час навчально-виховного процесу у вищих технічних навчальних закладах.

І.А. Зязюн підкреслює, що «основним виховним засобом була, є і залишається праця, в якій кожен вихованець послідовно й систематично набуває розумового, естетичного, практичного досвіду...» [9, с. 598]. Це міркування співзвучно ствердженню О.С. Пономарьова, що «діяльність людини виступає необхідною умовою її розвитку, в процесі якого набувається життєвий досвід, пізнається навколишня дійсність, засвоюються знання, виробляються уміння і навички. Отже, завдяки цьому розвивається і сама діяльність. Одночасно в ході діяльності розвиваються психічні процеси, формуються інтелектуальні, емоційні та вольові якості особистості, її здібності та характер. Відтак, саме навчально-пізнавальна діяльність студентів виявляється основним способом та інструментом оволодіння знаннями, уміннями, навичками, досвідом професійної діяльності» [2, с. 32]. Ці думки І.А. Зязюна та О.С. Пономарьова повністю відображають наше бачення стосовно особливого значення діяльності у формуванні лідерської позиції майбутніх інженерів. Особливе значення у формуванні лідерської позиції у студентів вищої технічної школи набуває їх включення у різні види діяльності та активізація цієї діяльності. Це вимагає від педагогів пошуку та розробки нових методів і технологій виховання майбутніх фахівців, активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, стимулювання у них справжнього інтересу до формування лідерської позиції, до розвитку лідерських якостей.

Висновки. На підставі вище викладеного матеріалу варто зазначити наступне:

1. Аналіз досліджень філософської та психолого-педагогічної літератури вказує на те, що питання застосування діяльнісного підходу в контексті вивчення проблеми формування лідерської позиції майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки у технічних університетах не достатньо розроблені, а тому потребують подальшого вивчення, розробки, вдосконалення, зокрема, залучення різноманітних видів діяльності, активізації цієї діяльності як необхідного елементу під час навчально-виховного процесу в технічних університетах.

2. Лідерська позиція майбутнього інженера визначається як сукупність усіх відносин особистості до дійсності, що склалася в певну систему групових взаємовідносин, при цьому особистість поступово звільнюється від безпосереднього впливу навколишнього середо-

вища, що дозволяє людині свідомо змінювати як середовище, так і саму себе, набуваючи лідерських якостей, насамперед: когнітивних, інтелектуальних, комунікативних та морально-вольових. Лідерська позиція потребує цілісного підходу до її розгляду. Вона не може зводитися до набору окремих якостей та ознак, і повинна розглядатися в аспекті особистості в цілому. Лідерська позиція проявляється через лідерську поведінку та діяльність. Вона обумовлюється системою цінностей, ідеалів, відображаючи характер потреб, мотивів і переконань особистості.

3. Принцип діяльності лежить в основі діяльнісного підходу, що набує значного поширення у науковому пізнанні. Він застосовується як основний спосіб формування лідерської позиції у майбутніх фахівців, зокрема, у майбутніх інженерів.

4. Діяльність використовується як пояснювальний принцип при вивченні психології особистості та різних сфер психічної реальності, зокрема внутрішньо-групових процесів, в тому числі таких як лідерство. Діяльність виступає одним з принципів побудови різних галузей психології: інженерна психологія та психологія праці й управління. Діяльність використовується як пояснювальний принцип при дослідженні питань формування лідерської позиції у майбутніх фахівців, зокрема майбутніх інженерів. Діяльність майбутнього фахівця виступає необхідною умовою його розвитку, в процесі якого набувається життєвий досвід, пізнається навколишня дійсність, засвоюються знання, виробляються уміння і навички, розвиваються психічні процеси, формуються когнітивні, інтелектуальні, комунікативні, емоційні та морально-вольові якості особистості, її здібності та характер. Особливе значення у формуванні лідерської позиції у студентів вищої технічної навчальної школи набуває їх включення у різні види діяльності та активізація цієї діяльності.

Перспективою подальших досліджень є впровадження діяльнісного підходу в процес підготовки майбутніх фахівців в умовах технічного університету.

Список літератури: 1. Краткий философский словарь / под. ред. А.П. Алексеева. – Изд-е 2-е. – М.: Проспект, 2001. – 496 с. 2. Пономарьов О.С. Моделирование діяльності фахівця: підручник / О.С. Пономарьов, О.М. Касьянова. – Харків: Видавництво ФОП Тагаєв П.О., 2011. – 236 с. 3. Краткий психологический словарь / сост. Л.А. Карпенко; под. общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1985, – 431 с. 4. Выготский Л.С. Собрание сочинений в 6 т.: Т. 3: Проблемы развития

психики./ под. ред. А.М. Матюшкина. – М.: Педагогика, 1983. – 368 с.
 5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии – СПб: Издательство «Питер», 2000 – 712 с.
 6. Божович Л.И., Морозова Н.Г., Славина Л.С. Развитие мотивов учения у советских школьников // Известия АПН РСФСР, 1951. – Вып. 36.
 7. Божович Л.И. Проблемы формирования личности: Избранные психологические труды / Под ред. Д.И. Фельдштейна. – 3-е изд. – М.: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: НПО «МОДЭК», 2001. – 352 с.
 8. Психолого-педагогический словарь для учителей и руководителей общеобразовательных учреждений: для учителей и руководителей общеобразовательных учреждений / авт.-сост. В. А. Мищериков. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – 540 с.
 9. Педагогічна майстерність: Хрестоматія: навч. посіб. / Упоряд. І.А. Зязюн, Н.Г. Базилевич, Т.Г. Дмитренко та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища школа, 2006. – 606 с.

Bibliography (transliterated): 1. Kratkij filosofskij slovar' / pod. red. A.P. Alekseeva. – Izd-e 2-e. – M.: Prospekt, 2001. – 496 s.
 2. Ponomar'ov O.S. Modeliuvannia diial'nosti fakhivtsia: pidruchnyk / O. S. Ponomar'ov, O.M. Kas'ianova. – Kharkiv: Vydavnytstvo FOP Tahaiev P.O., 2011. – 236 s.
 3. Kratkij psihologicheskij slovar' / sost. L.A. Karpenko; pod. obshh. red. A.V. Petrovskogo, M.G. Jaroshevskogo. – M.: Politizdat, 1985, - 431 s.
 4. Vygotskij L. S. Sobranie sochinenij v 6 t.: T. 3: Problemy razvitija psihiki./ pod. red. A.M. Matjushkina. – M.: Pedagogika, 1983. – 368 s.
 5. Rubinshtejn S.L. Osnovy obshhej psihologii - SPb: Izdatel'stvo «Piter», 2000 - 712 s.
 6. Bozhovich L.I., Morozova N.G., Slavina L.S. Razvitie motivov uchenija u sovetskih shkol'nikov // Izvestija APN RSFSR, 1951. – Vyp. 36.
 7. Bozhovich L.I. Problemy formirovanija lichnosti: Izbrannye psihologicheskie trudy / Pod red. D. I. Fel'dshtejna. – 3-e izd. – M.: Moskovskij psihologo-social'nyj institut, Voronezh: NPO «MODJeK», 2001. – 352 s.
 8. Psihologo-pedagogicheskij slovar' dlja uchitelej i rukovoditelej obshheobrazovatel'nyh uchrezhdenij: dlja uchitelej i rukovoditelej obshheobrazovatel'nyh uchrezhdenij / avt.-sost. V. A. Mizherikov. – Rostov-na-Donu: Feniks, 1998. – 540 s.
 9. Pedagogichna majsternist': Khrestomatija: navch. posib. / Uporiad. I.A. Ziazjun, N.H. Bazylevych, T.H. Dmytrenko ta in.; Za red. I.A. Ziazjuna. – K.: Vyscha shkola, 2006. – 606 s.

T. B. Gura, I. B. Pinko

ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД В КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ У МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ

У статті на основі аналізу філософської, психологічної та педагогічної літератури розглядаються принцип діяльності і діяльнісний підхід. Основна увага в дослідженні зосереджена на застосуванні дія-

льнісного підходу як основного при формуванні лідерської позиції у майбутніх інженерів в навчально-виховному процесі у вищих технічних навчальних закладах. Проблема діяльнісного підходу розглядається з позиції філософії, психології та педагогіки. У статті визначено поняття «лідерська позиція майбутніх інженерів».

Ключові слова: принцип діяльності, діяльнісний підхід, лідерська позиція, лідерські якості, формування лідерської позиції, підготовка майбутніх інженерів.

T. B. Gura, I. B. Penko

ДЕЯТЕЛЬНОСТНЫЙ ПОДХОД В КОНТЕКСТЕ ИЗУЧЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИДЕРСКОЙ ПОЗИЦИИ У БУДУЩИХ ИНЖЕНЕРОВ

В статье на основе анализа философской, психологической и педагогической литературы рассматривается принцип деятельности и деятельностный подход. Основное внимание в исследовании направлено на применение деятельностного подхода как основного при формировании лидерской позиции у будущих инженеров в учебно-воспитательном процессе в высших технических учебных заведениях. Проблема деятельностного подхода рассматривается с позиции философии, психологии и педагогики. В статье дано определение «лидерская позиция будущих инженеров».

Ключевые слова: принцип деятельности, деятельностный подход, лидерская позиция, лидерские качества, формирование лидерской позиции, подготовка будущих инженеров.

T. Gura, I. Ripko

ACTIVITY APPROACH IN THE CONTEXT STUDY OF THE PROBLEMS OF FORMATION LEADERSHIP POSITIONS AT THE FUTURE ENGINEERS

The article based on the analysis of the philosophical, psychological and pedagogical literature examines the principle of activities and the activity approach. The focus of the study is aimed at the application of the activity approach as the principal formation for leadership positions at the future engineers in the educational process in the higher

technical educational institutions. The problem is considered on the basis of the philosophical aspect of the activity approach, the psychological aspects of pedagogical aspects. The article defines leadership position for future engineers.

Keywords: principle of activity, activity approach, leadership position, leadership skills, forming leadership position, training of future engineers.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2016

УДК378:37.032

*О. А. Ігнатюк, О. М. Мартиненко
м. Харків, Україна*

ВИМОГИ ДО ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ТА ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ У СТАНОВЛЕННІ МАЙБУТНЬОГО КОМАНДИРА КЕРІВНИКОМ ТА ЛІДЕРОМ ВІЙСЬКОВОГО ПІДРОЗДІЛУ

Постановка проблеми та актуальність дослідження. В умовах професіоналізації армії, модернізації сучасної вищої військової освіти, виникає необхідність перегляду підходів до підготовки військових кадрів. За умов сьогодення професійна підготовка майбутнього офіцера це процес формування та розвитку у нього достатнього рівня готовності для ефективної військово-професійної діяльності та виконання завдань за призначенням, надзвичайно високих вимог до рівня його бойової майстерності, боєздатності, морально-бойових, професійно важливих і особистісних якостей.

Особливості організації військово-професійної підготовки курсантів відбиті в роботах І. Біжана, М. Закорина, Г. Кабаковича, А. Каленського, І. Караваєва та ін., а різні аспекти військово-навчального процесу у ВВНЗ та шляхи його вдосконалення викладені у працях О. Барабанщикова, О. Бойка, Д. Іщенко, О. Керницького, М. Козяра, М. Нещадима, Р. Макарова, В. Ягупова та інших дослідників.

Аналіз літературних джерел з проблем підготовки військових фахівців у сучасних умовах [3, 4, 6 та ін.] показує, що існує низка проблемних ситуацій, викликана провідним протиріччям військово-професійної підготовки майбутніх офіцерів, яка полягає у тому, що

вони не можуть розвинути свої професійно-важливі та особистісні якості в навчальних класах, лабораторіях, полігонах, на яких, на жаль, не вдається змоделювати основні умови сучасної військово-професійної та бойової діяльності. Це дозволяє нам дійти до висновку, що все те, чому навчають майбутніх військових фахівців, є лише потенційними елементами реальної військової діяльності, які мають актуалізуватися тільки у майбутньому, при виконанні військово-професійної діяльності.

Актуальність дослідження підкреслюється і тим, що дослідження виконане згідно з темою науково-дослідної роботи кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами НТУ «ХП» «Розробка методології розвитку лідерського потенціалу національної гуманітарно-технічної та управлінської еліти в інформаційному суспільстві», яка спрямована на можливість забезпечити ефективне університетське управління та гарантувати якість вищої освіти у відповідності до європейських цінностей та національних пріоритетів України.

Варто відзначити, що за умов сьогодення у професійній діяльності будь-якої сфери (у тому числі професійно військової) в здійсненні управлінського впливу значне місце займає психологія, яка дозволяє максимально ефективно здійснювати взаємодію між суб'єктами у професійній діяльності (керівником-лідером та підлеглими) організувати спільну працю так, щоб усі учасники такої діяльності були максимально задоволеними не тільки результатами праці, нагородою за неї, але й отримували насолоду від самого процесу роботи. За для цього необхідно наповнити управлінську та лідерську роботу свідомим психологічним змістом (О.Г. Романовський, Л.М. Грень, А.Є. Книш) [8].

Мета дослідження полягає в розкритті вимог до професійно важливих та особистісних якостей у процесі становлення майбутнього командира керівником та лідером військового підрозділу.

Виклад основного матеріалу. Теоретичний аналіз основних зарубіжних та вітчизняних концепцій лідерства дозволяє окреслити простір психологічних факторів, які мають вплив на лідерство командира у підрозділі. Це, *по-перше*, його особистісні якості, риси його характеру, навички, вміння тощо (Маклаков А.Г., Сиротенко А.М., Піскунов І.В. та ін.); *по-друге*, стиль та інші особливості його поведінки з підлеглими (Бриксіні О.М., Плутахін С.В., Баркатов І.В. та ін.); *по-третє*, ситуативні фактори та фактори середовища: мета та завдання, які стоять перед командиром підрозділу, вимоги, які висуває до нього більш високе керівництво, заходи впливу, які він може використати по

відношенню до підлеглих, його місце та роль у груповій динаміці, у міжособистісних відносинах, відношення підлеглих до нього, рівень сформованості групи (Керницький О.М., Литвиновський Є.Ю., Ягупов В.В. та ін.).

Відповідно до факторів, які мають вплив на ефективність керівництва підрозділом, можливо можна виокремити *три групи* психологічних умов становлення командира керівником та лідером підрозділу. До *першої групи* відносяться *суб'єктивні умови*, тобто такі, які залежать від самого командира (його особистісні якості, вміння, навички, риси характеру та ін.), до *другої* – *об'єктивні умови*, такі, які залежать від інших осіб, характеристик ситуації та середовища (мета та завдання, які ставляться перед командиром більш високим керівництвом, його повноваження, накази, норми та правила, які він повинен виконувати, відношення групи (підлеглих у підрозділі) до нього та ін.).

Аналіз, як першої, так і другої групи умов, проводився широким колом зарубіжних теорій. У той же час, вітчизняна психологія, розглядає не лише ці умови, хоча й їм відводиться важливе місце. А.В. Петровський, критикуючи західні теорії, які зосередилися лише на тих, чи інших об'єктивних та суб'єктивних умовах виникнення лідерства, вказує на наступну обставину: «виконання функцій лідера формує або сприяє формуванню певних якостей у лідера; якщо людина довго виконує цю роль, то відбувається інтеріоризація (привласнення) нормативних вимог ролі, а це веде до закріплення рис особистості, необхідних для ефективного лідерства». Наприклад, впевненість в собі, наполегливість, необхідні для керівництва людьми, формують і закріплюють ці якості у лідера, і те, що раніше було його соціальною роллю, стає частиною його «Я-концепції» [3, 4, 6 та ін.].

Отже, вітчизняна психологія, та зокрема діяльнісний підхід, наголошують – для того, щоб людина стала лідером, вона повинна виконувати функції лідера, поводитися як лідер, виконувати діяльність, яка буде вимагати від неї лідерських проявів, тоді, у процесі цієї діяльності відбудеться інтеріоризація (привласнення) такого лідерського способу дії і людина стане лідером. Таке положення, вимагає ввести *третю психологічну умову* становлення командира керівником та лідером підрозділу – *діяльність*. Вона пов'язує між собою суб'єктивні та об'єктивні умови, а також дозволяє змінювати як перші, так і другі. Розглядаючи систему психологічних умов становлення командира керівником та лідером підрозділу, необхідно наголосити, що усі вони пов'язані між собою та знаходяться у відносинах взаємовпливу: об'єктивні умови впливають на суб'єктивні та на процес діяльності

командира та колективу, суб'єктивні – на об'єктивні умови та на діяльність, діяльність виступає інтерактивною характеристикою та дуже ефективно впливає на обидві групи умов [2, 3, 7 та ін.].

Розглянемо більш детально *суб'єктивні психологічні умови, що впливають на становлення командира керівником та лідером підрозділу*. Як було сказано вище, до суб'єктивних умов ефективного управління підрозділом, тобто такого у якому командир виконує керівницькі та лідерські функції, відносяться ті особистісні властивості та здібності, якими володіє командир.

Відзначимо, що ще в 60-і роки минулого століття, обстежуючи групи менеджерів, американський психолог Е. Гізеллі [1, с. 102] дійшов висновку, що залежність між інтелектом та ефективністю керівництва має нелінійний характер. Це означає, що найбільш ефективними виявляються керівники не з надмірно високими чи занадто низькими показниками інтелекту, а ті, чії оцінки інтелекту мають проміжні за ступенем виразності значення. Вже вважається ледве не закономірністю, що далеко не всі, хто відмінно навчається в школі чи університеті, стають відмінними керівниками. Як відзначав Б.М. Теплов [4, с. 303], розум полководця – це практичний інтелект.

У зв'язку з цим уявляється доречним навести слова відомого військового теоретика Карла фон Клаузевица [5, с. 53], який вважав, що з тисячі видатних розумом, сміливістю чи силою волі людей навряд чи знайдеться один, хто поєднає в собі всі ці якості, які дозволяють стати чимось більшим, ніж посереднім генералом.

Результати опитування найкращих менеджерів показали, що серед основних факторів успіху своєї діяльності вони виділяють такі: бажання та інтерес людини керувати; вміння працювати з людьми, спілкуватися з ними, взаємодіяти, переконувати, тобто впливати на них заради виконання завдань щодо якісної експлуатації обладнання станції, уважного ставлення до клієнтів тощо; гнучкість, нестандартність, оригінальність мислення, здатність до творчого вирішення корпоративних завдань; оптимальне поєднання в управлінській діяльності простоти і вимогливості; здатність передбачити наслідки прийнятих або не прийнятих рішень, розвинута інтуїція; висока професійна компетентність і спеціальна управлінська підготовленість.

Фахівець в галузі психології управління Р. Стоцилл [1, с. 58] виділяє такі психологічні якості і риси успішного керівника: домінантність – вміння впливати на підлеглих; впевненість у своїх діях; емоційна зрівноваженість і стресостійкість (вміння керівника контролювати власні емоції, регулювати свій емоційний стан, здійснювати са-

моуправління і оптимальну емоційну розрядку); креативність (здатність до творчого вирішення завдань), високий практичний інтелект; прагнення до досягнення цілей, цілеспрямованість, здатність піти на розумний ризик, готовність брати на себе відповідальність за прийняті рішення; відповідальність і надійність у виконанні завдань, чесність, вірність даним обіцянкам і гарантіям; незалежність, самостійність у прийнятті рішень; гнучкість поведінки в ситуаціях, що постійно змінюються; відкритість, вміння спілкуватися і взаємодіяти з людьми.

Відомий у світі менеджер Л. Якокка [1, с. 67] вважає, що головною причиною того, що перспективним керівникам не вдається кар'єра є – невміння взаємодіяти зі своїми колегами і підлеглими.

В. Франкл [1, с. 55] додає, що для того, щоб жити й активно діяти, людина має вірити в смисл своїх вчинків.

А.В. Петровський [6, с. 387], аналізуючи досягнення теорії рис, наводить три групи якостей ефективного лідера: інтелектуальні здібності, риси характеру особистості, придбані вміння.

Інтегруючи наведені підходи до визначення якостей ефективного керівника, можна виокремити наступні психологічні якості успішного керівника та лідера:

1. Соціальна спрямованість його управлінської діяльності.

Керівник є офіційною особою. Він має розбиратися у законодавчій базі і нормативних документах, які регламентують діяльність особового складу (персоналу).

2. Висока професійна компетентність. Зауважимо, що будь-який начальник керує людьми не загальною, а їхньою діяльністю щодо вирішення професійних завдань. В силу специфіки своєї діяльності він має володіти системою знань з різних галузей: психології, педагогіки, менеджменту, юридичної, етики, бойової діяльності тощо. Такі керівники мають поєднувати слово з ділом. Вони чітко визначають цілі діяльності, вміють їх обґрунтувати і спонукають людей вірити в необхідність їх досягнення.

3. Одна із основних якостей сучасного керівника – це вміння організувати, регулювати і координувати спільну працю підлеглому йому персоналу. Він має поєднувати вирішення організаційно-технічних завдань з управлінням персоналом, а це не так просто. Найпростіше буває зробити все самому, чим домогтися виконання поставлених завдань іншими. Проте, одним із основних завдань сучасного керівника при управлінні підрозділом є створення умов для прояву у підлеглих активності, ініціативи, розвитку, творчості, керівник повинен вміти мотивувати людей.

4. Високі моральні якості. Серед основних, притаманних ефективному керівнику якостей, можна виділити такі: справедливість, об'єктивність, обов'язковість, гуманність, тактовність, доброта, чесність, добросовісність, надійність, уважність. Він має бути прикладом не тільки в професійній компетентності, а й у своїх моральних якостях. Помилково обмежуватися у спілкуванні з особовим складом тільки службовими питаннями. Треба цікавитись особистими і сімейними проблемами підлеглих, умовами побуту, здоров'ям, їхніми думками з того чи іншого приводу, уважно вислуховувати їх, навіть коли їхня думка буде помилковою. Результати досліджень свідчать про те, що продуктивність праці у робітників знижується на 50%, якщо їхній керівник невірноважений, несправедливий і грубий.

5. Емоційно-вольовими якостями успішного керівника є такі: цілеспрямованість, принциповість, наполегливість, рішучість, дисциплінованість, вміння контролювати власні емоції, керувати ними, високий емоційний інтелект. Вольові якості завжди вважались основними для керівника.

До вольових якостей успішного керівника треба також віднести самокритичність, необхідну для усвідомлення своїх слабких сторін і самоконтроль, який необхідний для їх придушення. Важливе місце займає почуття відповідальності, яке керівник має відчувати за свої вчинки, за моральний і фізичний стан підлеглих йому працівників, за результати діяльності очолюваної ним команди.

6. Інтелектуальні якості: аналітичність мислення, здатність до прогнозування, спостережливість, оперативність і логічність пам'яті, стійкість і зосередженість уваги.

7. Уміння підтримувати свій авторитет (від лат. auctoritas – вплив, влада) ґрунтується, по-перше, на офіційному статусі його посади і надання йому певної влади щодо керування підлеглими; по-друге, на визнанні його права приймати відповідальні рішення в умовах спільної діяльності щодо навчання і виховання підлеглих. Наголошуємо, що авторитетний сержант – це керівник-лідер, який впливає на особовий склад не лише правовими повноваженнями, а й своєю моральністю, компетентністю, наявністю високих психічних якостей, вміє їх практично показати своїм підлеглим, а також забезпечити високу продуктивність діяльності підрозділу. Все це – основа авторитету начальника і критерії оцінювання його роботи як з боку підлеглих, так і вищестоящих інстанцій.

8. Імідж керівника. Це невід'ємна складова частина авторитету керівника. Поняття іміджу відображає сучасні вимоги до зовніш-

нього вигляду керівника, який не тільки завжди на виду у своїх підлеглих, а й здійснює представницьку функцію свого підрозділу. Тому зовнішність керівника, культура його мови, манери, вигляд його одягу – все це елементи його іміджу і їх треба розвивати й підтримувати на належному рівні.

9. Міцне здоров'я. Діяльність сучасного керівника характеризується високою нервово-психічною і фізичною напругою. Причинами професійних хвороб керівника є підвищене нервове збудження, порушення сну, серцево-судинні розлади. Багато керівників не дбають про своє здоров'я і намагаються показати підлеглим і своїм начальникам приклад службової старанності, не розуміючи того, що їхнє здоров'я є тим фактором, який впливає на ефективність роботи всього колективу. Здоровий спосіб життя керівника і його організаційна діяльність мають бути тісно пов'язані між собою. Керівники, у яких розхитана нервова система, слабе здоров'я, вносять нервозність і дезорганізацію. Персонал колективу, яким вони керують, втрачає впевненість у собі і здатність до своєчасного прийняття адекватних рішень. Мати міцне і сильне здоров'я і зберегти його на довгі роки життя – це службовий обов'язок будь-якого управлінця. Для цього йому треба науково організувати свою діяльність, проходити регулярне медичне обстеження, систематично займатись фізичними вправами і спортом, дотримуватись режиму здорового харчування, повноцінно використовувати вихідні дні і відпустку.

Отже, основними суб'єктивними умовами успішності керування підрозділом є особистісні особливості командира – його риси характеру, інтелектуальні здібності, навички, фізичний стан, імідж та ін. Цілком погоджуємося із думкою В.В. Ягупова [7], який відзначає, що ці умови напряду пов'язані з самим командиром, з його особистістю, працювати над цими умовами також повинен він сам. Тож, розглянемо форми роботи, які повинен проводити командир, для того, щоб стати ефективним керівником, тобто отримати лідерські якості.

Самовиховання – це свідомо діяльність, спрямована на якомога більш повну реалізацію людиною себе як особистості, або, простіше, самовиховання – вироблення людиною у себе таких особистісних якостей, які представляються їй бажаними.

Самооцінка (самоаналіз). Командир повинен точно знати, які якості слід виховувати у себе, тому самовиховання починається з самооцінки. Самооцінка формується шляхом порівняння себе з іншими людьми і шляхом зіставлення рівня своїх домагань з результатами своєї діяльності. Адекватна самооцінка дозволяє правильно сформулюва-

ти цілі самовиховання. Вона формується в тих випадках, коли суб'єкт виявляє думку про себе і своїх вчинках у людей, з якими контактує в колективі, сім'ї, в навчальному закладі, на відпочинку; критично зіставляє себе з оточуючими. Якщо результат цих контактів – занижена самооцінка, людина починає знаходити в кожній справі нездоланні перешкоди. Вона втрачає впевненість у собі. Їй стає важче працювати, складніше контактувати з колегами, встановлювати контакти з людьми.

Самоконтроль. Самоконтроль обов'язковий прийом самовиховання, сприяє концентрації всіх сил в потрібному напрямку і економічному витрачанню сил. Він вберігає від помилок в поведінці і в роботі. Але самоконтролю потрібно наполегливо вчитися. Це зовсім не простий прийом самовиховання, як може здатися на перший погляд. Тут дуже багато тонкощів. Перш за все, контролювати одночасно можна число об'єктів, що не перевищує обсяг уваги, а у важких умовах людина може успішно контролювати що не будь одне. Інакше число помилок може збільшитися. У кожному конкретному випадку командир повинен строго визначити, що контролювати і поставити перед собою точну задачу: чого не зробити, від чого утриматися і що зробити найкращим чином. Ніколи не випускайте себе з-під контролю, щоб уникнути помилок у своїй роботі.

Самосвідомість, самоповага. Висловлює установку схвалення або несхвалення по відношенню до самого себе і вказує, якою мірою індивід вважає себе успішним. Ставлення до себе виступає як специфічна утворююча самосвідомості, як важливий внутрішній фактор формування повноцінності особистості, що забезпечує її цілісність та єдність. Активне формування самосвідомості і рефлексії народжують масу питань про життя і про себе. Інтерес до себе надзвичайно високий. Відбувається відкриття свого внутрішнього світу. Внутрішньо Я перестає збігатися із зовнішнім, що призводить до розвитку самовладання і самоконтролю. Отже, командир повинен оцінивши за допомогою самооцінки свої якості чітко виявити ті, за котрі він себе поважає, і ті за які ні, а потім вести себе відповідно до тих якостей, які, як він вважає, заслуговують поваги.

Самонавіювання. Воно допомагає вести себе не виходячи за рамки прийнятих в суспільстві правил культурної поведінки, володіти собою в найскрутніших ситуаціях. Воно може бути застосоване в процесі самовиховання будь-яких якостей особистості. Протягом декількох тижнів, а іноді і місяців з метою зміни поведінки в потрібну сторону багато раз в день вимовляється заздалегідь підготовлена фраза:

«Я ні за яких обставин не буду підвищувати голос!», «Я буду слухати співрозмовника, не перебиваючи, як би важко мені не було!», «Мене не виведуть з себе ніякі зауваження оточуючих!», «Я буду впевненими у собі!». Робиться це повторення завчених формул до тих пір, поки впевненість не стає непохитною, не залишаючи ні тіні сумнівів у можливості впоратися з собою, вести себе відповідно до самонавіюванням. Так, наприклад, багато раз повторюючи: «Я не відчуваю болю», можна позбутися больових відчуттів. І навпаки, можна переконати себе у відчутті болю, причому навіть не вимовляючи якихось формул. Особливо дієвим самонавіювання буває в тих випадках, коли проводиться перед сном і відразу ж після ранкового пробудження, лежачи в ліжку. Будь-які зусилля, вольові дії тут не потрібні. Всі формули вимовляються спокійно, без напруги. Подумки вимовлені слова викликають ефект самонавіювання, який призводить до відповідних змін в організмі. Уявні навіювання повинні бути простими і короткими. Слова вимовляються в повільному темпі, в такт диханню. Самонавіювання особливо ефективно при загальмованому стані кори головного мозку. Саме тому воно легше здійснюється в напівсонному стані або при штучному розслабленні (релаксації). Його добре проводити перед сном або відразу ж після пробудження, ще не встаючи з ліжка.

Самонаказ. Це коротке, уривчасте розпорядження, зроблене самому собі: «Розмовляти спокійно!», «Не піддаватися на провокацію!», «Мовчати, мовчати!» Допомагає стримувати емоції, вести себе гідно, дотримуватись вимог етики. Серед обов'язків керівника є такі, виконувати які неприємно. Вони малоцікаві, змушують не відволікатися, тримати себе в шорах, стримувати емоції. Але моральні вимоги, професійний обов'язок змушують керівника неухильно виконувати ці обов'язки. Тут помічником може стати самонаказ. Важливо, щоб він був розумним і в той же час, щоб змушував долати небажання, примушував робити що треба, а не що хочеться. Застосовується самонаказ, коли людина вже переконала себе, що треба вести себе певним чином. Вона ясно бачить свої недоліки, але ніяк не може змусити себе виконувати намічений план дій. У цей момент і з'являється необхідність у наказовій формі рішуче вимагати від себе необхідної дії. Наступного разу виконати таку дію буде легше, а в подальшому вона стане звичкою. Якщо самонаказ не допомагає, необхідно повторити його кілька разів. Якщо, це можливо, повторити його вголос. Так, німецький король Генріх IV, боягуз з дитячих років, йдучи в бій наказував: «Вперед, боягузливе тіло! Вперед, боягуз!». З цими словами він шов попереду своїх військ і своїм прикладом надихав їх.

Самопримушення – обов'язковий прийом самовиховання, яким повинні володіти всі дорослі люди. При виявленні причин неуспішності школярів ми стикаємося з тим, що вони не можуть змусити себе займатися тими навчальними дисциплінами, які їм не подобаються, не можуть змусити себе припинити читання цікавої книги, щоб виконати шкільні домашні завдання. Навіть, якщо командир здатся щось неважливим, не хочеться щось робити, проте зробити це потрібно він повинен вміти примусити себе.

Самокорекція. Важко переоцінити вміння контролювати свої дії і вчинки, здійснювати самоврядну поведінку. Самокорекція дає можливість коригувати загострення пристрастей, привчає тримати себе в руках, швидко заспокоюватися у складних ситуаціях. Історія надзвичайно багата прикладами самокорекції, що допомагають видатній людині чітко виконувати намічену життєву програму. Все життя завзято і наполегливо коригував свою поведінку Л.М. Толстой. У щоденнику він відзначає свої недоліки: «безпідставність (під цим я розумію: нерішучість, мінливість і непослідовність); неприємний важкий характер, дратівливість, зайве самомилювання, марнославство; звичка до неробства» і намічає шляхи виправлення своїх недоліків. Найважче, на його думку, – підпорядкувати контролю рух власної думки. Самокорекція дозволяє перетворювати хаос негативних думок і почуттів, що руйнують життєвий потенціал, в гармонійну структуру. Якщо таке перетворення відбувається свідомо, воно призводить до більш ефективного використання життєвої енергії особистості.

Саморегуляція. Цей прийом передбачає навчання вмінню стежити за зовнішніми проявами емоційних станів. Справа в тому, що змінюючи зовнішнє вираження, емоції, можна регулювати свій внутрішній психічний стан. Наприклад, хаотичні, не підкріплювальні мова руху рук у розмові, тремтіння пальців викликають нерішучість, невпевненість у собі; запобігливі інтонації поглиблюють занепокоєння. І навпаки, привчаючи себе не розмахувати руками в розмові, не горбитися, не хмуритися, а стояти перед співрозмовниками, розгорнувши плечі, підтягнувши живіт, демонструючи гарну поставу, посміхатися в моменти розгубленості, здивування; дивитися впевнено і строго в конфліктній ситуації, керівник набуває впевненість в собі, не губиться в момент сильною тривоги, при виникненні надзвичайної ситуації.

Дуже непросто керувати почуттями і приборкувати їх, але і цьому можна навчитися. Саморегуляція служить вмінню стримано ставитися до інших людей, терпимо сприймати їх недоліки, слабкості, помилки. Постійний самоконтроль виробляє уміння не дратуватися в

самих критичних ситуаціях. Якщо все ж контроль над почуттями не вдався, зрив стався, обстановка надзвичайна і необхідно заспокоїтися, взяти себе в руки, кращий засіб заспокоїтися – рух. Дуже добре мовчки і задумливо пройти по кабінету, роблячи, скажімо, на два кроки вдих і на п'ять кроків видих, ведучи рахунок кроків у розумі. Рух, дихання, рахунок кроків у розумі швидко відволікають керівника від ситуації, заспокоюють. У саморегуляції велику роль відіграє рефлексія. Спочатку необхідно інтенсифікувати самосвідомість. Це дозволяє виявити несумісність своїх принципів, думок, вчинків і порівняно легко намітити шляхи закріплення нових елементів поведінки. При цьому треба мати на увазі, що чим вище інтелект людини, чим точніше самоусвідомлення, тим ефективніше функціонує саморегуляція.

Самостимуляція. Недовірливим і самолюбним людям, велику допомогу в самовихованні можуть методи самопідбадьорення, самохвалення, самоосуду і самопокарання.

Самопідбадьорення найбільш корисне слабовільним невпевненим в собі людям. Цей прийом рекомендується для наполегливого використання після різних невдач, щоб не втратити впевненості в своїх силах, у своїх можливостях, в своєму обов'язковому майбутньому успіху. У випадку навіть незначних успіхів доцільно хвалити себе (самозаохочення), подумки промовляючи: «Розумник!», «Молодець!», «Добре вийшло!», «І далі так!». А в разі невдачі подумки вимовляти собі: «Погано!», «Дуже погано!», «Соромно!». Очевидно, у разі великих успіхів і значних невдач вплив посилюється.

Бажано, щоб реакції самозаохочення і самопокарання регулювали нашу поведінку постійно. Хоча вдаватися до них, очевидно, необхідно в залежності від ситуації. На жаль, дуже часто людина не отримує позитивної оцінки своєї поведінки з боку. А позбавлення елементарної уваги без самопідкріплення інтенсивної роботи – одна з причин підвищення нервозності, депресій. Дуже важливо переконати себе у власних можливостях впливати на своє тіло, змінювати свої погляди, зміцнювати свою нервову енергію, робити себе здоровим і сильним. Але така робота дає результат лише в тому випадку, якщо вимоги до себе збільшуються поступово.

Висновки та перспективи подальших розвиток. Основними суб'єктивними умовами успішності керування підрозділом є особистісні особливості командира – його риси характеру, інтелектуальні здібності, навички, фізичний стан, імідж та ін. Зважаючи на те, що ці умови напряму пов'язані з самим командиром, з його особистістю, працювати над цими умовами також повинен він сам. Проте важливо засто-

совувати форми роботи, які повинен проводити командир, для того, щоб стати ефективним керівником, тобто отримати лідерські якості. Це безперечно прийоми самовиховання. Але слід розуміти, що для того, щоб бути ефективним лідером та керівником підрозділу, командир не недостатньо виховувати у себе ті, чи інші лідерські якості, методами, які були зазначені вище. Він повинен бути постійно включений у свій колектив, у систему міжособистісних взаємин, оскільки лідерство це перш за все результат розвитку групи, а не тільки властивостей командира. Подальші дослідження варто спрямувати на визначення організаційно-педагогічних умов розвитку особистісно-професійного потенціалу через професійно важливі та особистісні якості в цілях найкращого рішення професійних завдань.

Список літератури: 1. Адаир Дж. Психология лидерства / Дж. Адаир. – М.: Эксмо, 2007. – 352 с. 2. Бриксин О.М. Организация, стиль і методи управління повсякденною діяльністю. Навчальний посібник/ О.М. Бриксин, С.В. Плутахін, І.В. Баркатов. – Харків: ХІТВ, 2004. – 168 с. 3. Веккер Л.М. Психика и реальность: единая теория психических процессов. / Л.М. Веккер. – М.: Смысл, 1998. – 685 с. 4. Кричевский Р.Л. Психология лидерства / Р.Л. Кричевский. – М.: Статут, 2007. – 544 с. 5. Маклаков А.Г. Психология и педагогика. Военная психология: Учебник для вузов/ А.Г. Маклаков. – СПб.: Питер, 2005. – 464 с. 6. Психология. Словарь /Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2-е изд., – М.: Политиздат, 1990. – 494 с. 7. Ягупов В.В. Військове виховання: історія, теорія та методика: Навчальний посібник / В.В. Ягупов. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2002. – 575 с. 8. *Psychology of a Leader's managerial activity* / O.G. Romanovskiy, L.M. Gren', A.Ye.Knysh: Text of the Lectures for students of higher education establishments. – Kharkiv: Pidruchnik NTU «KhPI», 2015. – 132 p.

Bibliography (transliterated): 1. Adayr Dzh. Psykholohyya lyderstva /Dzh. Adayr. – M.: Eksmo, 2007. – 352 s. 2. Bryksin O.M. Orhanizatsiya, styl' i metody upravlinnya povsyakdennoyu diyal'nistyuu. Navchal'nyy posibnyk/ O.M. Bryksin, S.V. Plutakhin, I.V. Barkatov. – Kharkiv: KhITV, 2004. – 168 s. 3. Vekker L.M. Psykhyka y real'nost': edynaya teoriya psykhycheskykh protsessov. / L.M. Vekker. – M.: Smysl, 1998. – 685 s. 4. Krychevskyy R. L. Psykholohyya lyderstva / R. L. Krychevskyy. – M: Statut, 2007. – 544 s. 5. Maklakov A H. Psykholohyya y pedahohyyka. Voennaya psykholohyya: Uchebnyk dlya vuzov/ A. H. Maklakov. – SPb.: Pyter, 2005. – 464 s. 6. Psykholohyya. Slovar' /Pod obshch. red. A.V. Petrovskoho, M.H. Yaroshevskoho. – 2-e yzd., – M.: Polytyzdat, 1990. – 494 s. 7. Yahupov V.V. Viys'kove vykhovannya: istoriya, teoriya ta metodyka: Navchal'nyy posibnyk / V.V. Yahupov. – K.: VPTs «Kyyivs'kyu universytet», 2002. – 575 s. 8. *Psychology of a Leader's managerial activity* /O.G. Romanovskiy, L.M. Gren', A.Ye.Knysh: Text of the Lectures for students of higher education establishments. – Kharkiv: Pidruchnik NTU «KhPI», 2015. – 132 p.

*О. А. Ігнатюк, О. М. Мартиненко***ВИМОГИ ДО ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ТА ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ У СТАНОВЛЕННІ МАЙБУТНЬОГО КОМАНДИРА КЕРІВНИКОМ ТА ЛІДЕРОМ ВІЙСЬКОВОГО ПІДРОЗДІЛУ**

Статтю присвячено проблемі підвищення якості фахової підготовки майбутніх офіцерів до військово-професійної діяльності. У центрі уваги перебувають питання визначення вимог до професійно важливих та особистісних якостей у становленні майбутніх командирів керівником та лідером військового підрозділу. Визначається зміст професійно важливих й особистісних якостей майбутніх офіцерів і сутність форм роботи, які повинен проводити командир, для того, щоб стати ефективним керівником, сформувані лідерські якості.

Ключові слова: військово-професійна діяльність; військовий підрозділ; керівник; лідер; лідерські якості; майбутній командир; професійно важливі якості, фахова підготовка.

*О. А. Ігнатюк, А. М. Мартиненко***ТРЕБОВАНИЯ К ПРОФЕССИОНАЛЬНО ВАЖНЫМ И ЛИЧНОСТНЫМ КАЧЕСТВАМ В СТАНОВЛЕНИИ БУДУЩИХ КОМАНДИРОВ РУКОВОДИТЕЛЕМ И ЛИДЕРОМ ВОЕННОГО ПОДРАЗДЕЛЕНИЯ**

Статья посвящена проблеме повышения качества профессиональной подготовки будущих офицеров к военно-профессиональной деятельности. В центре внимания находятся вопросы определения требований к профессионально важным и личностным качествам в становлении будущих командиров руководителем и лидером военного подразделения. Определяется содержание профессионально важных и личностных качеств будущих офицеров и сущность форм работы, которые должен проводить командир, для того, чтобы стать эффективным руководителем, сформировать лидерские качества.

Ключевые слова: будущий командир; военно-профессиональная деятельность; военное подразделение; лидер; лидерские качества; руководитель; профессионально важные качества, профессиональная подготовка.

*О. Ігнатюк, О. Мартиненко***REQUIREMENTS PROFESSIONALLY IMPORTANT AND PERSONAL QUALITIES THE FORMATION OF THE FUTURE MANAGERS AND LEADERS COMMANDERS OF MILITARY UNITS**

The article is devoted to improving the quality of training of future officers to the military profession. The focus article is on the issues of determining the requirements for professional and personal qualities important in the development of future commanders and the head of the leader of a military unit. It determines the content of important professional and personal qualities of the future officers and the essence of forms of work to be performed by the commander, in order to become an effective leader and form leadership skills.

Keywords: future commander; military and professional activity; military unit; leader; leadership skills; professional qualities, professional training.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2016

УДК 37.01(07.8)

*Х. Курбанова, З. А. Черванева
г. Харьков, Украина***ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АРТИСТИЗМ – СОСТАВЛЯЮЩАЯ ТВОРЧЕСТВА ПРЕПОДАВАТЕЛЯ**

Сегодня преподавателю недостаточно быть только высококвалифицированным специалистом. Современный уровень образования предъявляет к нему особые требования: быть творческим, способным развивать индивидуальный стиль деятельности, находить новые, оригинальные формы проведения занятий, уметь импровизировать, ярко и убедительно выражать свои чувства, мысли и отношения.

Творчество – это способность регулярно и непрестанно решать повседневно возникающие проблемы уникальным, новаторским способом, создавать нечто новое, оригинальное, использовать вдохновение и следовать нестандартным мыслям.

Проблема творческого развития личности приобретает все большую актуальность, поскольку эффективность будущей профессиональной деятельности студента зависит не только от профессиональных умений и навыков, но и от уровня его профессионально-творческого развития.

Творчество разнообразно по содержанию и глубине, оно может проявляться как в решении простой задачи, так и в создании оригинальной модели или собственного художественного произведения. Творчество разнообразно также по своим видам. Оно может быть как интеллектуально-теоретическим, так и художественным, техническим.

Творчество проявляется в педагогическом артистизме, который является его составляющей, важным компонентом, необходимым каждому педагогу.

Большой вклад в понимание роли и значения элементов театрального мастерства в деятельность преподавателя внесли Ю.П. Азаров, В.М. Букатов, О.С. Булатова, П.М. Ершов, И.А. Зязюн, Ю.Л. Львова, В.А. Кан-Калик, В.Ф. Моргун, Е.А. Ямбург и др. Однако, проблема педагогического артистизма еще не нашла достаточного отражения в психолого-педагогической литературе, и далеко не все его элементы используются в педагогической практике.

Целью данной статьи является необходимость охарактеризовать составляющие педагогического артистизма и обосновать внедрение артистического мастерства в преподавательскую деятельность. «Я убежден, – писал А.С. Макаренко, что в будущем в педагогических вузах обязательно будет преподаваться и постановка голоса, и поза, и владение своим организмом. И без такой работы я не представляю себе работы воспитателя» [1, С. 179–180].

Дать однозначное определение педагогического артистизма очень сложно.

В словаре современного русского литературного языка артистизм определяется, с одной стороны, как природный дар, а с другой, как результат труда: «1. Выдающиеся способности, художественная одаренность, свобода перевоплощений, с помощью которой человек легко, непринужденно «входит в образ». Особое умение держать себя, изящество манер, грациозность движений и т. п., обычно свойственные артистам. 2. Высокое мастерство, достигнутое кем-либо в области искусства. Высокое мастерство в каком-либо деле, в выполнении чего-либо» [2, С. 234–235].

Высокое мастерство должно проявляться в педагогической деятельности. Оно присутствует, во-первых, в чертах личности преподавателя, а во-вторых, в совокупности учебных приемов, «техник».

Важным проявлением артистизма преподавателя является легкость и изящество походки. Первое впечатление о нем создается при вхождении в аудиторию и остается в последующем общении с ней.

Походка – это одна из самых очевидных карточек человека. Для того чтобы разглядеть человека, надо подойти достаточно близко, а характерную походку видно издали. И своей походкой преподаватель должен громко заявить студентам об объеме внутренней уверенности или неуверенности, настроении и намерениях.

Поэтому, прежде чем войти в аудиторию, преподаватель должен настроиться, войти в то состояние, вспомнить, когда он чувствовал себя полным сил и энергии, был чем-то воодушевлен, чувствовал себя максимально уверенным, готовым воздействовать на аудиторию и вести ее за собой.

Создаваемый походкой эмоциональный настрой необходимо сохранять на протяжении всего занятия. Известно, что люди с устойчивым настроением, в хорошем расположении духа переживают чувство удовлетворения и гармонии. Они получают удовольствие от своей работы и общения с людьми. Прежде чем сообщить какое-либо знание студентам, необходимо настроить их на его восприятие. Только пронесенное через чувства, эмоции знание может быть в полной мере усвоено.

Значение чувств в жизни и деятельности артистичного педагога чрезвычайно велико. Они помогают ему преодолевать трудности в обучении студентов, в общении с ними, в постановке цели и творческой деятельности. Сухой, равнодушный, безразличный ко всему человек не способен ставить и решать большие, жизненно значимые задачи, добиваться настоящих успехов и достижений в своей деятельности.

Преподавателю особенно важно уметь преодолевать у себя плохое настроение – сама профессия требует умения хорошо управлять своими психическими состояниями и не поддаваться им. Известно, что бодрое настроение педагога всегда передается обучаемым. Все, что усваивают студенты на занятиях в состоянии воодушевления, подъема, при наличии положительных чувств, они понимают лучше, запоминают прочнее и надолго. В этом случае учебная деятельность проходит с наибольшей продуктивностью. Хорошее настроение всегда вызывает желание работать лучше.

Важнейшими чертами артистичного преподавателя является развитое воображение и вдохновение.

Воображение – это создание нового на основе ранее воспринятого. Это некоторый отход от действительности. Человек воображает то, чего он еще не видел, что еще не существует, чего нет в действительности. Пока замысел только в голове, он все еще не до конца ясен человеку. Пока у преподавателя будущее занятие только в проекте, оно расплывчато, еще не вылилось в четкий план, в ясную модель. Поэтому для преподавателя, особенно начинающего, имеет большое значение самостоятельное и тщательное продумывание, планирование каждой лекции, каждого практического занятия в процессе их подготовки. Нельзя провести хорошее занятие по чужому, не продуманному самим, не прочувствованному плану.

Важнейшая задача преподавателя так строить учебный процесс, чтобы у студентов накапливались и совершенствовались возможно более яркие и конкретные представления об окружающей действительности.

Развитие воображения создает предпосылки для эстетического воспитания, а хорошо поставленное эстетическое воспитание в свою очередь развивает воображение.

«Вдохновение – состояние своеобразного напряжения и подъема духовных сил, творческого волнения человека, ведущее к возникновению или реализации замысла и идеи произведения науки, искусства, техники. Характерно повышенной общей активностью, необычайной продуктивностью деятельности, сознанием легкости творчества, переживанием «одержимости» и эмоционального погружения в творчество... При всей кажущейся самопроизвольности вдохновение, как правило, – результат предварительного напряженного труда» [3, с. 62].

Вдохновение – это огромное напряжение всех психических сил человека. Оно характеризуется максимальной концентрацией их на решении поставленной задачи. «Забываю мир, – писал А.С. Пушкин о состоянии творческого вдохновения».

Вся деятельность человека в состоянии вдохновения сосредоточена на предмете творчества. Для артистичного преподавателя таким предметом является проектирование личности обучаемого, определения путей ее формирования, изучение интересов, способностей и умений, черт характера. Чем больше накапливается необходимых для творческой работы сведений, тем успешнее протекает учебный процесс.

Артистизм преподавателя проявляется в его выразительности, в обладании чувством прекрасного, которым он должен делиться со своими подопечными, формировать у них правильное отношение к искусству. В нашу эпоху ценность искусства как средства воспитания и просвещения возрастает в связи с быстрым развитием науки и техники. Усиливая технико-экономическую мощь человека, наука развивает в личности прежде всего рациональную сторону, а каждая отдельная отрасль науки охватывает лишь определенную область действительности. Искусство же призвано формировать и воспитывать целостного человека.

В искусстве наиболее полно воплощается творческая сущность человеческого бытия. Искусство оказывает глубокое воздействие на человека, на его вкус, чувства, настроение. Умение чувствовать и понимать красоту мира оказывается и устойчивой потребностью искать ее, возвращаться к ней, создавать ее. И это зависит от активности индивида, от его вкуса и творческих усилий. Вполне очевидно, что эффективность воздействия искусства на человека возрастает, если оно созвучно внутреннему миру и эстетическим идеалам его. Правильно воспринимать искусство может лишь человек, испытывающий потребность в прекрасном. Вот эту потребность и должен вызвать артистичный преподаватель у студентов, приобщить их к эстетической культуре, выработать установку на нее как лично значимую. И тогда мир прекрасного войдет в жизнь молодого человека, сделает его жизнь полнее, ярче и духовно богаче.

Духовное богатство позволит преподавателю быть искрометным, обаятельным, подобно любимому актеру, о котором писал К. Станиславский.

«Знаете ли вы таких актеров, которым стоит только появиться на сцене, и зрители их уже любят. За что? За то неуловимое свойство, которое мы называем обаянием. Это необъяснимая привлекательность всего существа актера, у которого даже недостатки превращаются в достоинства, копируются его поклонниками и подражателями» [4, с. 234]. Как и актер, обаятельный преподаватель привлекает к себе симпатии и уважение своей искренностью, отсутствием манерничания, жеманства и фальши.

Обаяние и естественность проявляются во внешнем облике преподавателя.

Это вовсе не значит, что его лицо должно быть красивым, а фигура безупречной. Не это главное. Главной является внутренняя культура педагога, его открытость, доброжелательность, отзывчи-

вость, свет исходящий изнутри, отблески которого озаряют и пробуждают лучшие чувства обучаемых.

Искрометность преподавателя виртуозно проявляется в импровизации. Импровизация – это «способность педагога оперативно и правильно оценивать ситуации и поступки учащихся, принимать решение сразу, порой без предварительного логического рассуждения, на основе предшествующего опыта, педагогических и специальных знаний, эрудиции и интуитивного поиска и органично воплощать его в общении с детьми, продуктивно действовать в меняющихся обстоятельствах деятельности, чутко реагируя на изменения, корректируя собственную деятельность» [5, с. 242].

Импровизацию можно осуществлять по-разному. Один преподаватель импровизирует для себя, без учета ситуации и тех, кто присутствует. Другой вступает в оживленный диалог, тем самым обогащая слушателей знаниями, но при этом может потерять ориентир, то направление, которое было ранее определено. Третий преподаватель действует в соответствии с намеченной целью, убедительно прокладывая намеченную линию и достигая ожидаемого результата. Это настоящий преподаватель – «импровизатор».

Импровизация должна привлекать, захватывать разум и чувства слушателей. А для этого «необходимо, – как писал К.С. Станиславский, – обладать исключительно отзывчивым и превосходно разработанным голосовым и телесным аппаратом. Голос и тело должны с огромной чуткостью и непосредственностью, мгновенно и точно передавать тончайшие, почти неуловимые чувствования» [4].

Голос преподавателя должен иметь богатую палитру оттенков, быть красивым, полетным, мелодично выразительным. А речь – понятной и убедительной. Имея в своем запасе примерно одинаковое количество слов, разные люди используют их с совершенно разной эффективностью. У одних даже короткая речь может обладать поистине силой, изменяющей сознание, а у других поток слов остается бесполезным. Хороший оратор-преподаватель умеет говорить красиво, понятно и образно. Речь в его устах напоминает волшебную палочку: с ее помощью он может вызвать бурю гнева, острую тоску, светлую радость, горячее желание действовать и идти вперед.

Речь является способом внушения, или суггестии, самым мощным из средств воздействия, имеющихся в арсенале человека.

Не менее важны и значимы для преподавателя и телесные движения: ходьба, поза, жестикуляция, мимика. Они должны соответ-

ствовать ситуации, уровню общения с аудиторией, содержанию произносимой речи.

«Значение жеста в речи обусловлено явлением, называемым эмпатией. Суть его в следующем: когда человек внимательно смотрит и слушает другого человека, у него рефлекторно напрягаются те же группы мышц, что и у говорящего. Слушатели как бы сопереживают тому, о чем узнают, но происходит это чаще всего на уровне подсознания. Включившись в процесс сопереживания, аудитория невольно лучше усваивает точку зрения оратора. Поэтому благодаря тщательно рассчитанным жестам оратор может значительно увеличить силу воздействия своих слов» [6, с. 358].

Жест может как усилить, так и ослабить впечатление, произведенное речью. Это связано с индивидуальными особенностями преподавателя. У артистичных педагогов жесты, с одной стороны, естественны и просты, а с другой, – разнообразны и постоянно меняются. Они меняются в соответствии с теми эмоциями, которые он испытывает. При этом следует помнить, что не следует подменять жестом действительные чувства или стараться усилить слабые чувства сильным жестом. Несоответствие жестов мысли наносит вред контакту с аудиторией и в конце концов разрушает его.

Мимика, так же, как и жесты, должна соответствовать тем чувствам, которые испытывает преподаватель и которые предполагает вызвать у слушателей своей речью.

Личностные черты артистичного преподавателя не ограничиваются выше перечисленными. О.С. Булатова выделяет у него возможность самореализации, духовное развитие, кроме того, «склонность осознавать себя носителем позитивных, социально желаемых характеристик, уверенность в себе и значимости своего дела, высокая степень совпадения личных и профессиональных интересов, желание постоянно совершенствоваться, высокий уровень направленности на деятельность. Среди жизненных приоритетов артистичные педагоги называют чаще всего активную деятельную жизнь, ее полноту и насыщенность; творчество, общественное признание, возможность самореализации, духовное развитие; потребность достичь высокого уровня в своем деле, быть в центре внимания; повышение общей культуры... Следует также отметить, что большинство артистичных педагогов обладают развитой фантазией, наблюдательностью, чувством юмора» [7, с. 107–108].

Артистизм кроме личных черт преподавателя проявляется в совокупности учебных приемов и техник, которые заключаются в том,

что занятие проводится по особым законам, отбирается не только значимая по содержанию информация, но и эстетически яркая, выразительная. Создается система креативных наводящих вопросов, вовлекающих слушателей в их обсуждение и позволяющих им выражать свою точку зрения, свое отношение к обсуждаемому материалу, умелая режиссура занятия.

Между преподавателем и учащимися устанавливаются равные, партнерские отношения, которые позволяют им на равных сотрудничать, занятия проводить в форме соимпровизации.

Известно, что в отличие от актера преподаватель выступает в трех ипостасях: драматурга, режиссера и исполнителя.

Говоря о педагогической режиссуре, исследователи выделяют такие основные ее категории, как целостность и единство. Так, Н.А. Барышева определяет педагогическую режиссуру как «искусство создания гармонически целостного, обладающего определенным художественным единством педагогического процесса в масштабах законченного дидактического цикла или применяемой формы».

Артистичный преподаватель должен быть хорошим режиссером: предвидеть результаты обучения, правильно определять структурно-композиционное построение занятия, обладать развитым воображением, уметь сплотить обучаемых, нацелить их на решение важных задач, уметь заготавливать «художественные детали» в виде интересных вопросов, ярких фактов, образных примеров, оригинальной наглядности. При соблюдении этих моментов подготовленная педагогическая пьеса в виде занятия может затем развиваться по законам импровизации, потому что богатство и разнообразие реальных педагогических ситуаций неисчерпаемо.

Выводы. Суммируя все вышесказанное, можно сделать вывод, что основными особенностями артистичного преподавателя являются: хорошо развитое воображение и наблюдательность, оригинальность мысли, выразительность и заразительность, способность к перевоплощению, эмоциональность, убедительность, открытость в восприятии мира и в общении, уверенность в себе, чувство юмора, умение свободно действовать в публичной обстановке, способность проводить занятия в игровой, необычной и оригинальной форме. Все это характеризует преподавателя как творческую личность, способную повлиять на учебный процесс, сделать его интересным и эффективным.

Список литературы: 1. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8 т. – М., 1983–1986, – с. 179–180. 2. Словарь современного русского

литературного языка: В 20 т. – М., 1991. – Т. 1. – С. 234–235. 3. Словарь практического психолога. – Минск: Харвест, 1998, с. 62. 4. Станиславский К.С. Работа актера над собой //Собр. соч.: В 8 т. – Т. 3. – с. 234. 5. Кан-Калик В.А. Педагогическая деятельность как творческий процесс. – Грозный, 1976. – с. 242. 7. Петров О.В. Риторика. Учебник. ООО «Издательство Проспект», 2004. – с. 358. 8. Булатова О.С. Педагогический артистизм. Издательский центр «Академия», 2001. – С. 107, 108.

Х. Курбанова, З. А. Черванева

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АРТИСТИЗМ – СОСТАВЛЯЮЩАЯ ТВОРЧЕСТВА ПРЕПОДАВАТЕЛЯ

Рассматриваются проблемы использования педагогического артистизма в учебном процессе, дается его определение, характеризуются составляющие педагогического артистизма как в виде личностных черт преподавателя: способность перевоплощаться, быть выразительным, обладать чувством прекрасного, уверенность, открытость, обаяние, изящество манер, интуиция, умение импровизировать, вдохновение; так и в виде способностей проводить занятия в необычной, оригинальной форме, форме соимпровизации, использовании различных техник.

Ключевые слова: Педагогический артистизм, перевоплощение, импровизация, интуиция, вдохновение, соимпровизация, творчество.

Х. Курбанова, З. О. Черваньова

ПЕДАГОГІЧНИЙ АРТИСТИЗМ — СКЛАДОВА ТВОРЧОСТІ ВИКЛАДАЧА

Розглянуто проблеми використання педагогічного артистизму в учбовому процесі, наведено його визначення, охарактеризовано складові педагогічного артистизму як у вигляді особистісних рис викладача: здатність перевтілюватися, бути виразним, володіти почуттям прекрасного, упевненість, відкритість, вишуканість манер, інтуїція, вміння імпровізувати, натхненність, так і у вигляді спроможності проводити заняття у незвичайній, оригінальній формі, формі співімпровізації, використання різноманітних технік.

Ключові слова: Педагогічний артистизм, перевтілювання, імпровізація, інтуїція, натхненність, співімпровізація, творчість.

Стаття надійшла до редакції 5.05.2016

*В. Е. Михайличенко, Л. Н. Грень
г. Харьков, Украина*

АКТИВНОСТЬ И ИНИЦИАТИВНОСТЬ – СУЩНОСТНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛИДЕРСКОГО ПОТЕНЦИАЛА СТУДЕНТОВ

Постановка проблемы. Лидерство, являясь специфическим свойством личности, представляет собой важный компонент качества подготовки будущих специалистов технического профиля, так как многие из них в процессе профессиональной деятельности становятся руководителями. Перед системой образования стоит задача – создать благоприятные педагогические условия для раскрытия и развития лидерского потенциала студентов, его активизации. Несмотря на большое количество исследований в этой области, до сих пор остаётся неоднозначным мнение ученых о том, что представляет собой потенциал человека. Раскрытие содержания этого понятия, его структуры необходимо для разработки концептуальной основы развития лидерского потенциала.

Анализ результатов исследований и публикаций. В психолого-педагогической литературе исследуются разные виды потенциала личности. Они рассматриваются учеными, как правило, в категориях возможности и деятельности, как особенность человека, которая раскрывается через совокупность её ключевых характеристик, с помощью которых достигается возможность оценки явных и скрытых состояний потенциала. При этом проблеме выявления и условий эффективного развития лидерского потенциала посвящено много научных исследований, что говорит о важности и актуальности этого процесса. Эта проблема рассмотрена в работах Т.Е. Вежевич, В.И. Гам, З.А. Гапонюк, Т.В. Гуры, Ю.Н. Емельянова, И.В. Дрыгиной, А.В. Зориной, Р.Л. Кричевского, Э.М. Короткова, Б.Д. Парыгина, А.Г. Романовского, Л.И. Уманского и др.

Многие ученые традиционно потенциал человека рассматривают как возможности, резерв в достижении цели, как внутреннюю направленность. В широком понимании потенциал обладает силой, способной проявиться в определенных условиях. А.А. Деркач и В.Г. Зыскин включают в понятие «личностный потенциал» не только потенциальное личности (способности, природно-обусловленные про-

фессионально-важные качества, позитивные наследственные факторы), но и систему постоянно возобновляемых и умножаемых ресурсов – интеллектуальных, психологических, волевых, которые способствуют прогрессивному личностному и профессиональному развитию.

В.М. Марков и Ю.В. Снягин определяют потенциал человека как систему его возобновляющихся ресурсов, которые проявляются в деятельности, направленной на получение социально значимых результатов. Они выделяют такие моменты: во-первых, потенциал человека является ресурсным показателем и в связи с этим должен иметь какой-либо числовой показатель; во-вторых, этот ресурс не является навсегда данным, а постоянно обновляется в течение жизни; в-третьих, он реализуется во взаимоотношениях с окружением; в-четвертых, потенциалу человека присуще системное качество [5].

Таким образом, *потенциал личности следует рассматривать как систему её возобновляющихся ресурсов, реализация которых в течение жизни приводит к определенным весомым, с точки зрения личности и общества, значимым личностным достижениям* Д.А. Леонтьев считает, что потенциал человека представляет собой универсальную характеристику системной организации личности, включающей в себя психологическое здоровье, зрелость и успешность деятельности субъекта [4]. Потенциал личности включает в себя как потенциальные качества (способности, личностные качества), так и систему обновляющихся интеллектуальных, психологических и волевых ресурсов, которые обеспечивают успешное личностное и социальное развитие.

Изложение основного материала Современный лидер выступает носителем социальных аспектов жизни общества, в его личности находят своё выражение потребности, ценности и интересы групп, которые, в свою очередь, реализуются через сформированные у него личностные качества. В исследованиях И. Волкова, Ю. Емельянова, Р.Л. Кричевского, Б.Д. Парыгина, Л.И. Уманского установлено, что в структуре личности лидера потенциал представлен в качестве индивидуальной системы организованных имеющихся и скрытых возможностей, которые обеспечивают разнообразные направления личностного роста.

Понятие «лидерский потенциал» является частью более общей категории – «потенциала личности», который является сущностной характеристикой человека и представляет собой совокупность врожденных и приобретенных способностей, с помощью которых он относится к окружающей действительности, что определяет степень его возможного реагирования на социально-педагогические условия.

Лидерский потенциал является социально-психологической характеристикой студентов, их личностным и деловым ресурсом. Он представляет собой диалектическое единство явных и скрытых возможностей и ресурсов личности. Лидерский потенциал, согласно определению, данному И.В. Дрыгиной, является качественной характеристикой личности, отражающей совокупность внутренних потребностей, возможностей, ценностного отношения, средств, способствующих достижению такого уровня интеграции компетентности, ответственности, активности и коммуникативности, который обеспечивает ее ведущее влияние на членов группы при совместном решении задач в различных областях жизнедеятельности и задает позитивную направленность процессу ее профессионального становления [3].

Автор делает вывод о том, что потенциал личности обозначает реальные возможности человека, его готовность действовать, а также нереализуемые свойства, резервы и характеризуется процессами актуализации, реализации, развития (развертывания), раскрытия, накопления. Ею представлена обобщенная характеристика лидера как личности, которая в соответствии с определенной ситуацией воплощает в своей активности групповые ценности, берет на себя ответственность, управляет организацией межличностных отношений и компетентно анализирует решение поставленных задач.

Ю.Н. Емельянов и П.Е. Овсянкин определяют лидерский потенциал как обозначение совокупности индивидуальных характеристик, обеспечивающих успешное становление личности, которые становятся действенным способом активизации её потенциала только при наличии соответствующих ценностей, мотивации, стремления достигнуть того или иного результата и веры в свою способность его достичь. Для этого необходимо не только приобретение определенных знаний и умений, но и модификация мотивационной системы, смысловых структур личности, направленных на активизацию лидерского потенциала.

Компонентами лидерского потенциала личности студента являются внутренние факторы: потребности в самоактуализации, влиянии, достижении, уважении и признании; ценностное отношение к позитивному развитию лидерского потенциала и его реализации, наличие лидерских качеств, способствующих его успешному профессиональному становлению. Существует множество каталогов таких качеств, не говоря уже об их перечнях, которые очень разнообразны. Так, А.В. Зориной уточнена сущностная характеристика совокупности качеств, составляющих основание для проявления лидерства у студен-

тов: общительность, активность, инициативность, настойчивость, самообладание, работоспособность, наблюдательность, организованность, самостоятельность, умение убеждать, решительность, эрудированность, уверенность в себе, эмоциональная притягательность, умение налаживать позитивную атмосферу в коллективе [4].

При этом инициативность и активность являются одними из основных качеств, которые необходимы личности для обеспечения реализации ее творческого потенциала и выдвижения на позицию лидера. Известно, что активная личность всегда занимает лидирующую позицию. Эти качества личности ученые (Т.Е. Вежевич, А.Н. Лутошкин, Л.И. Уманский, А.Л. Уманский и др.) рассматривают в качестве ведущих характеристик лидера.

Проблема определения содержания активности является предметом глубокого педагогического исследования. Заметный вклад в изучение этой проблемы внесли ученые Д.И. Богоявленская, Г.К. Костюк, В.И. Лозовая, А.В. Петровский, С.Л. Рубинштейн, С.С. Смирнов и другие. При этом активность в научных исследованиях практически всегда связана с деятельностью. Так, С.И. Ожегов, не давая в своём словаре определения понятия «активность», рассматривает слово «активный» как деятельный, энергичный, действующий, развитой. Психологи понимают её как интенсивность направленности личности на определенную деятельность, которая наиболее четко проявляется в характере её выполнения.

Активность выступает одной из конституирующих характеристик человеческой деятельности, выражающих ее способность к саморазвитию, самодвижению через инициирование субъектом целенаправленных творческих действий личности как субъекта деятельности. К.А. Абульханова-Славская по этому поводу писала: «Активность, в широком значении слова, – это присущий способ организации жизни личности, регуляции и саморегуляции на основе интеграции потребностей, способностей, отношения к жизни, с одной стороны, и требований общества к личности, обстоятельств – с другой» [1, С. 113–114].

Украинский дидакт С.У. Гончаренко активность в процессе обучения определяет, как дидактический принцип, требующий от педагога такой организации процесса обучения, который способствует воспитанию у учеников инициативности и самостоятельности, прочному и глубокому усвоению знаний, выработке необходимых умений и навыков, развитию у них наблюдательности, мышления и языка, памяти и творческого воображения [2, с. 21]. Это требует от педагогов

оптимального использования методов обучения, направленных на получение значительных результатов своей работы.

Представляет интерес выяснение вопроса о том, каким образом индивидуально-психологические особенности личности становятся действенным способом реализации её потенциала и формирования активности, что является одной из актуальнейших задач в педагогической теории и практике высших учебных заведений. Учебно-познавательная активность определяет интенсивность и характер обучения. Она тесно связана с воспитанием самостоятельности студента, осознанием целей и возможностей, инициативой, освоением навыков самопознания и саморегуляции, силой воли и другими чертами характера, способствующими этому процессу.

На основе анализа научных разработок проблемы активности можно дать ей такое определение: *учебно-познавательная активность – это многоуровневое целостное образование личности, которое характеризуется регулируемым психическим состоянием субъекта в процессе обучения и проявляется в результатах и отношении к учебно-познавательной деятельности. Она носит динамический характер и может развиваться от низших уровней к высшим уровням [9].*

По мнению исследователей, учебно-познавательная активность, во-первых, формируется и проявляется в процессе этой деятельности и является её качественной характеристикой. Во-вторых, она характеризуется особым психическим состоянием, которое может трансформироваться в определенные психические структуры и приобретенные качества личности. В-третьих, конкретные проявления активности имеют количественное и качественное выражение. Такой подход даёт возможность представить развитие активности как структуры, выявить различный уровень её сформированности у студентов, дать методические рекомендации для педагогов по активизации лидерского потенциала.

Активность в поведенческой сфере выражается в таком свойстве личности, как инициативность. Её изучению были посвящены работы И.А. Зязюна, Я.А. Коменского, А.С. Макаренко, К.Д. Ушинского и др. Инициатива, по мнению А.С. Макаренко, способствует формированию ответственности и способности принимать на себя обязательства. Еще в 20–30-х гг. XX в. Е.А. Аркин считал инициативу важнейшим качеством ребенка-лидера, которое способствует объединению детей в совместной деятельности.

В научных трудах второй половины прошлого столетия раскрывается связь инициативы с когнитивными процессами.

Инициативность связывают с продуманностью (М.С. Говоров), со способностью быстро находить новые решения (Б.М. Теплов). В рамках изучения интеллектуальной активности получило распространение исследование проблемы интеллектуальной инициативы (Д.Б. Богоявленская, И.А. Петухова), являющейся продолжением познавательной деятельности, высшим проявлением которой выступает постановка человеком новой проблемы.

В современной психологии инициативность рассматривается как побуждение к новому, способность видеть и чувствовать новое, включающее в себя взаимодействие мотивационных, эмоциональных, волевых и др. переменных, обеспечивающих состояние готовности и постоянство стремлений к процессу инициации (Л.Ю. Польская, Н.В. Тучак и др.). Другие ученые инициативность связывают с продуманностью (М.С. Говоров), со способностью быстро находить новые решения (Б.М. Теплов), с ответственностью (К.А. Абульханова-Славская, С.М. Зиньковская) и другие.

По мнению О.В. Старинской, инициативность как личностная черта основывается на природной активности человека [10]. Инициативность, которую студенты проявляют в учебно-познавательной деятельности, включает в себя интеллектуальную, мотивационную и эмоционально-волевыми сферы. Умственные способности составляют фундамент этой инициативности, они означают операционные возможности студента, но выявляются не непосредственно, а лишь через призму мотивационной и эмоционально-волевой структуры личности. Они, в свою очередь, станут основой для формирования других черт личности.

В последние десятилетия наметился интерес к проблемам социальной инициативности (В.М. Кононов, Г.К. Селевко). Социально-инициативную личность характеризует направленность: на себя (целеустремленность, настойчивость, активность и др.); на общество (лидерство, коллективизм и др.); на государство (ответственность, активность и публичность в информационном поле). Инициатива возникает и развивается под влиянием общественного воздействия (С.А. Петухов). Для реализации личностью собственной инициативы целесообразно создание определенных условий: деятельность и общение; единство воспитания и самовоспитания.

В педагогической науке проблема инициативности освещена пока недостаточно широко. При этом внимание уделяется изучению педагогических условий, способствующих воспитанию социальной инициативности молодежи, важнейшим из которых является

социально-педагогическая солидарность (С.В. Тетерский), выражающаяся в предоставлении учащимся большей свободы, ответственности, самостоятельности в выборе программ.

Современная высшая школа должна помочь каждому студенту в определении себя как ответственной, свободной в своем творческом выборе, активной и инициативной личности. При этом ключевыми характеристиками формирования лидера выступают личностные ориентации, основанные на принятии преподавателем личности каждого студента как неповторимой индивидуальности, имеющей собственные интересы, потребности, взгляды, личностные ценности и стремящейся к реализации права выбора пути развития, самоопределения и саморазвития.

Саморазвитие ученые понимают, как широкую категорию, включающую любую активность субъекта, осуществляемую сознательно или подсознательно, прямо или косвенно, приводящую к прогрессивным изменениям психических процессов, физических функций, способностей. Это процесс постоянного совершенствования за счет сознательного управления своим развитием, своих качеств и способностей, результатом которого становится повышение самоэффективности личности.

Самоэффективность личности является важным условием формирования лидерского потенциала. Американский ученый А. Бандура понимает её как осознание индивидом своей способности справиться со специфическими задачами и ситуациями и определить стратегию и способ своего поведения. Автор подчеркивает важность этой личностной характеристики, которая связана с конкретными целями и знанием того, что необходимо делать для их достижения [11]. Оценка собственной эффективности определяет расширение или ограничение возможности выбора деятельности, усилия, которые будут необходимы для преодоления препятствий, настойчивость, с которой он будет решать какую-то задачу. При этом она выступает одной из характеристик деятельности, выражающих ее положительную самооценку, уверенность в себе, способность к саморазвитию и самосовершенствованию, самоуправлению.

Саморазвитие и самосовершенствование личности, обучение и профессиональная деятельность, поведение в обществе предполагают непрерывную включенность в них самоконтроля, который проявляется в осознании и оценке субъектом собственных действий, психических процессов и состояний, управления ими. Это осознанная регуляция человеком своего поведения и деятельности для обеспечения соответ-

ствия их результатов поставленным целям, требованиям, нормам, правилам и т.д. Под умениями самоконтроля учебной деятельности мы понимаем способность студента научиться рационально организовать и поэтапно осуществлять самоконтроль и коррекцию её процесса и результатов на всех этапах активизации лидерского потенциала студентов.

Саморазвитие является многоаспектным явлением, отражающим процесс, в ходе которого личность познает, преобразует, развивает и совершенствует себя. Оно имеет свои цели, мотивы, способы и результаты, определяемые формами саморазвития. Поэтому становится все более актуальной потребность в таком гуманистическом воспитании, которое в сензитивные периоды личностного развития активизирует механизмы самопознания, самооценки, саморегуляции и эффективной деятельности человека, помогает процессу его саморазвития, результатом которого является самообразование, самовоспитание и самосовершенствование. Именно тогда образование, обновленное по смыслам и сути, будет способствовать активизации лидерского потенциала студентов.

Этому в значительной мере способствует личностно-ориентированный подход в образовании. Он направлен на развитие и саморазвитие обучающегося, его становление как лидера с учетом индивидуальных особенностей, интересов, способностей. Ученые в рамках этого подхода исходят из того, что в учебном процессе необходимо создавать педагогические условия для того, чтобы каждый человек смог реализовать свой потенциал, который создает перспективу его успешности.

Личностно-ориентированное обучение в качестве основного содержания и главного критерия успешности рассматривает не только знания, умения, навыки, что обуславливает функциональную подготовленность студентов к выполнению той или иной деятельности, но и формирование мотивов и целей, направленных на достижение успеха, самосовершенствование, повышение уверенности в себе и своей эффективности, самоактуализацию личности.

Список литературы: 1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности / К.А. Абульханова-Славская. – М.: Наука, 1980. – 334 с. 2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с. 3. Грень Л.Н. Активизация потенциала студентов в процессе формирования их направленности на успешную профессиональную деятельность // Теорія і практика управління соціальними системами. – Харків: НТУ «ХПІ», 2008. – № 4. – С. 42–49. 4. Дрыгина И.В. Активизация лидерского потенциала

личности студента в образовательном процессе ВУЗа : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Дрыгина Инна Валерьевна. – Красноярск, 2004. – 198 с. 5. Зорина А.В. Педагогические условия формирования лидерских качеств у студентов вуза / автореф. дис. на соискание уч. степ. канд. пед. наук, Нижний Новгород, – 2009 – 19 с. 5. 6. Марков В.Н. Потенциал личности / В.Н. Марков, Ю.В. Синягин // Мир психологии. – 2000. – № 1 (21). – С. 250–261 7. Михайличенко В.Е. Психология развития личности / Михайличенко В.Е. Х.: Стильиздат. – 2015 – 387 с. 8. Михайличенко В.С. Роль самоэффективности в процесі активізації лідерського потенціалу особистості / Михайличенко В.С., Полякова Н.В. Зб.наук. праць УЕПА. – 2015, № 1. 9. Романовский А.Г. Педагогика успеха / А. Г.Романовский, В.Е. Михайличенко, Л.Н. Грень, – Харьков: НТУ «ХПИ», 2012, – 370 с. 9. Romanovsky O.G. Will formation as a necessary condition of a leader's personality self-educations in the learning process / O.G. Romanovskyi, L.V. Gren // Теорія і практика управління соціальними системами. –Х: НТУ «ХП» – 2015, № 1 – С. 3–11. 10. Старинська О.В. Інтелектуальна ініціативність молодших учнів та засоби її розвитку / О.В. Старинська // Психологія. – 2005. – № 1. 11. Bandura A. A social cognitive theory of personality / A. Bandura, In L. Pervin & O. John (Ed.), Handbook of personality. – New York : Guilford Publications. –1999. – 2nd ed. – P. 154-196.

References: 1. Abulhanova-Slavskaya K. A. Deyatelnost i psihologiya lichnosti /K.A.Abulhanova-Slavskaya. – М.: Nauka, 1980.– 334 s. 2. Goncharenko S.U. UkraYinskiy pedagogichnyy slovník. - K.: Libld, 1997.– 376 s. 3. Gren L.N. Aktivizatsiya potentsiala studentov v protsesse formirovaniya ih napravlenosti na uspehnuyu professionalnuyu deyatelnost //Teoriya I praktika upravlnnaya sotsialnimi sistemami. – Harklv: NTU «HPI», 2008. – № 4. – S. 42-49. 4. Drygina I. V. Aktivizatsiya liderskogo potentsiala lichnosti studenta v obrazovatelnom protsesse VUZa : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 / Drygina Inna Valerevna. – Krasnoyarsk, 2004. – 198 s. 5. Zorina A. V. Pedagogicheskie usloviya formirovaniya liderskih kachestv u studentov vuza / avtoref. dis. na soiskanie uch. step. kand. ped. nauk , Nizhniy Novgorod, – 2009 – 19 s. 5. 6. Markov V. N. Potentsial lichnosti / V.N.Markov, Yu. V. Sinyagin // Mir psihologii. – 2000. – №1 (21). – S. 250–261 7. Mihaylichenko V.E. Psihologiya razvitiya lichnosti / Mihaylichenko V.E. H.: Stilizdat. – 2015 – 387 s. 8. Mihaylichenko V.E. Rol samoefektivnosti v protsesi aktivizatsiyi liderskogo potentsialu osobistosti / Mihaylichenko V.E., Polyakova N.V. Zb.nauk. prats UEPА. – 2015, № 1. 9. Romanovskiy A.G. Pedagogika uspeha /A. G.Romanovskiy, V.E.Mihaylichenko, L.N. Gren, – Harkov: NTU «HPI», 2012, – 370s. 9.Romanovskyi O.G. Will formation as a necessary condition of a leader's personality self-educations in the learning process / O.G. Romanovskyi, L.V.Gren //Teoriya I praktika upravlnnaya sotsialnimi sistemami. –H: NTU «HPI» – 2015, № 1 – С.3-11. 10. Starinska O. V. Intelektualna Initsiativnist molodshih uchniv ta zasobi Yiyi rozvitku / O. V.Starinska // Psihologiya. – 2005. – № 1. 11. Bandura A. A social cognitive theory of personality / A. Bandura, In L. Pervin & O. John (Ed.), Handbook of personality. – New York : Guilford Publications. –1999. – 2nd ed. – P. 154-196.

В. С. Михайличенко, Л. М. Грень

АКТИВНОСТЬ И ИНИЦИАТИВНОСТЬ – СУЩНОСТНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛИДЕРСКОГО ПОТЕНЦИАЛА СТУДЕНТОВ

В статье рассмотрено понятие «потенциал человека» как концептуальная основа развития лидерского потенциала. При этом показана актуальность изучения проблемы выявления и условий эффективного развития лидерского потенциала. Дан анализ психолого-педагогической литературы по её исследованию. Показана сущность, основные компоненты лидерского потенциала и личностные качества успешного лидера. При этом инициативность и активность являются одними из основных качеств, которые необходимы личности для обеспечения реализации ее творческого потенциала и выдвижения на позицию лидера. Большое внимание уделено изучению педагогических условий формирования и воспитания этих качеств. Показана роль личностно-ориентированного обучения в этом процессе.

Ключевые слова: потенциал человека, лидерский потенциал, лидерство, формирование, развитие, качества, реализация, активность, инициативность, обучение.

В. С. Михайличенко, Л. М. Грень

АКТИВНІСТЬ Й ІНІЦІАТИВНІСТЬ – СУТТЄВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТІВ

У статті розглянуто поняття «потенціал людини» як концептуальна основа розвитку лідерського потенціалу. При цьому показана актуальність вивчення проблеми виявлення й умов ефективного розвитку лідерського потенціалу. Надано аналіз психолого-педагогічної літератури з її дослідження. Показана сутність, основні компоненти лідерського потенціалу й особистісні якості успішного лідера. При цьому ініціативність та активність є одними з основних якостей, що необхідні особистості для забезпечення реалізації її творчого потенціалу й висування на позицію лідера. Велику увагу приділено вивченню педагогічних умов формування й виховання цих якостей. Показана роль особистісно-орієнтованого навчання у цьому процесі.

Ключові слова: потенціал людини, лідерський потенціал, лідерство, формування, розвиток, якості, реалізація, активність, ініціативність, навчання.

Mykhailichenko V.Ye., Gren L.M.

ACTIVENESS AND INITIATIVE AS CONSIDERABLE CHARACTERISTICS OF STUDENTS' LEADERSHIP POTENTIAL

The article deals with the notion of human potential as a conceptual basis to form leadership potential. Also, actuality of studying the problem of revealing and conditions of effective development of leadership potential has been shown. Analysis of psychologic and pedagogic literature on the research has been provided. There have been shown the essence, the main components of leadership potential, as well as personality traits of a successful leader. It is noted that initiative and activeness are among the main traits which a personality needs to ensure realization of its creative potential and coming forth to the leader's position. Great attention is paid to the study of pedagogic conditions of these traits forming and bringing up. There also has been shown the role of personality-directed education in this process.

Key words: human potential, leadership potential, leadership, forming, development, traits, realization, activeness, initiative, education.

Стаття надійшла до редакції 3.05.2016

УДК 159

*О. Г. Романовський, А. В. Петрова
м. Харків, Україна*

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ ПСИХОЛОГІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ

Загальна постановка проблеми: В сучасних умовах розбудови і оновлення всіх сфер суспільного життя в Україні особливо актуальною стає проблема підготовки і розвитку особистості, здатної об'єднати навколо себе людей для досягнення поставленої мети і створити сприятливі умови для подальшого розвитку. Сьогодні в нашому суспільстві інтерес до проблематики лідерства істотно зростає. Це обумовлено тим, що проблема лідерства є ключовою для досягнення ефективної діяльності організації. Лідерство є тим видом діяльності, який пронизує всю систему управління. Це не тільки вміння вести за собою інших, а й уміння управляти власним життям. Феномен лідерс-

тва є однією з головних проблем психології, оскільки цей процес не просто відноситься до проблеми інтеграції групової діяльності, а й психологічно описує суб'єкта цієї інтеграції. З цього приводу знову і знову проводяться дискусії.

Аналіз досліджень і публікацій: Теоретичними основами виступили основні положення сучасної теорії управління соціальними системами (Л. Гільберт, Г. Емерсон, Л. Ерхард, А. Маслоу, Е. Мейо, Ф. Тейлор, Л. Урвік, А. Файоль, Г. Форд, М. Фрідман, Л. Якокк); вітчизняний підхід до визначення лідерства (В. Бабаєв, К. Баженова, Е. Вендров, Л. Грень, Т. Гура, М. Гуревич, А. Лаврентьєва, А. Макаренко, В. Михайличенко, А. Петровський, О. Пономарьов, С. Резнік, О. Романовський, Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, Г. Тітова, А. Тихонов, М. Фоміна, Н. Шаронова, М. Ярошевський), зарубіжні теорії лідерства (Р. Бейлс, Е. Боно, М. Вебер, Ф. Гальтон, С. Еванс, Д. Джібб, Дж. Кенджемі, М. Кетс де Врис, С. Кові, К. Левін, С. Мітчелл, Т. Ньюком, А. Хейр, Ф. Фідлер, Р. Хауз, Г. Хакен, Г. Хомманс).

Мета статті: полягає у виявленні рівня формування і розвитку лідерських якостей студентів-психологів та їх взаємозв'язку з індивідуальними особливостями студентів.

Виклад основного матеріалу: Лідерство можна розглядати і як процес, і як стан. Як стан, лідерство являє собою набір характеристик (моделей поведінки і особистих якостей), які роблять людей більш ефективними в досягненні цілей. Як процес, лідерство – це спроба керівника, використовуючи різні основи влади (використовуючи свій власний набір навичок), вплинути на членів групи, щоб направити їх зусилля на досягнення спільної мети. Задача лідера – розвинути набір навичок, що покриває як можна більшу кількість випадків.

Складовими ефективного лідерства є аналітичний інтелект (IQ), емоціональний потенціал (EQ) та енергія (VQ).

Аналітичний інтелект (IQ). Більшість ефективних керівників володіють більш ніж середнім аналітичним інтелектом. Це допомагає їм думати стратегічно. Але IQ (розумовий розвиток) ще не все. По-перше, люди з високим IQ не обов'язково приймають правильні рішення. По-друге, такі люди часто настільки вміло критикують інших, що більше звертають увагу на це, ніж на пошук конструктивних рішень. Людина, яка вчиться у ВНЗ на відмінно, може потерпіти невдачу в житті. Деякі дослідники розвитку людини говорили, що високий IQ складає тільки 20 % успіху людини в житті. Існує безліч інших факторів, що впливають на успіх, наприклад, удача, інтуїтивна прозорливість і інші форми інтелекту.

Емоційний потенціал (EQ). Люди з більшою емоційною чутливістю набагато частіше стають ефективними лідерами. Три найбільш важливих допоміжних навички, які формують емоційний потенціал: здатність активно слухати, розуміти невербальну комунікацію і адаптуватися до широкого спектру емоцій. Все це, безперечно, дуже важливо для майбутньої професійної діяльності психологів. Чим вище знаходиться людина на кар'єрних сходах, тим більш важливим стає для неї емоційний інтелект. Високий EQ означає, що людина реалістично ставиться до себе та інших, приймаючи людську природу з усім її розмаїттям, і правильно використовує почуття. Нагорода велика: високий EQ веде до прийняття більш адекватних рішень, додає реалізм у взаємодії з іншими і запобігає розчаруванню.

Але часто лідери не беруть до уваги ще один, основний фактор успіху – VQ. Це коефіцієнт життєвої енергії, або, іншими словами, здатність керівників заряджати енергією себе і оточуючих. Чим вище VQ, тим сильніше ми хочемо розвиватися, контролювати те, що відбувається з фізичної, інтелектуальної і навіть емоційної точок зору. Таким чином, можна з упевненістю сказати, що, будучи психологом – професіоналом своєї справи, досить високий рівень VQ – обов'язкова умова успіху.

Формування лідерських якостей – це процес і результат розвитку внутрішньої структури, тобто психологічної організації особистості в єдності їх прояву з персональною організаторською та комунікативною готовністю до зовнішнього керівництва.

Університет повинен забезпечити якісну підготовку нової генерації фахівців-лідерів, які були б здатними на високому професійному рівні виконувати своє призначення, що дозволить майбутнім спеціалістам швидше набувати професійного досвіду та досягати життєвого успіху.

З метою якісної підготовки майбутніх лідерів на початку 2015 року на базі методичного відділу та кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами НТУ «ХПІ» був створений Центр лідерства в рамках спільного Міжнародного проекту «ELITE» – «Освіта для лідерства, інтелектуального та творчого розвитку» в межах програми ТЕМПУС. Керівником Центру є зав. кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами, член-кор. НАПН України, д.пед.н., проф. О.Г. Романовський. Головним завданням Центру лідерства є: формування, професійної підготовки й належного розвитку справжніх лідерів серед майбутніх фахівців; виявлення серед студентів особистостей, у яких є задатки лідерських якостей з метою подальшо-

го цілеспрямованого розвитку їх управлінської компетентності, стратегічного мислення, інноваційної спрямованості, чітких світоглядних позицій і підготовки до ефективної керівної діяльності; посилення ролі української вищої школи в імplementації державної політики з розвитку людських ресурсів як генератора соціального прогресу шляхом цілеспрямованої реалізації послуг з розвитку лідерського та організаційного потенціалу майбутніх фахівців; визначення суспільних потреб у кадрах лідерів-керівників та вимог щодо їх професійної і соціальної компетентності й розвитку їх професійно та соціально значущих особистісних якостей [7].

Таким чином, підготовка психологів-лідерів в умовах ВНЗ спрямована на підвищення рівня їх не тільки професійної, але й соціальної компетентності, розвиток лідерських рис фахівця.

Проведений нами аналіз досліджень стосовно формування та розвитку лідерських якостей студентів-психологів дозволив виявити, що для діагностики лідерських якостей використовуються найрізноманітніші методики. Отже, згідно мети нашого дослідження нами були використані наступні методики:

- 1) «Методика на виявлення лідерських якостей (О.Г. Романовський)»;
- 2) «Багатофакторний опитувальник лідерства (Bass, В.М., Avolio, В.Д.)»;
- 3) «Діагностика комунікативних і організаторських схильностей (КОС 2)»;
- 4) Методика «Мотивація на успіх і страх невдачі (А.А. Реан)»;
- 5) Методи математичної обробки даних: рангова кореляція Спірмена.

У дослідженні взяло участь 144 особи у віці від 17 до 25 років. З них 22 % хлопців і 78 % дівчат. Усі досліджувані є студентами НТУ «ХПІ». Середній вік досліджуваних 21 рік.

Отже, було проведено опитування представників 1-го, 2-го, 3-го, 4-го, 5-го курсів психологів з використанням всіх необхідних методик. Після проведення опитування, отримані дані, були піддані аналізу за допомогою методів описової статистики. Результати цих аналізів представлені нижче.

За результатами методики виявлення лідерських якостей О.Г. Романовського, виявлено, що в цілому у студентів переважає середній рівень лідерських здібностей (79–84 %). Це означає, що більшість зі студентів мають великі можливості для перетворення у справжніх харизматичних лідерів. Але необхідно передивитися свої звич-

ки, більше довіряти власній інтуїції, почуттям та бажанням. Прагнення до нового, до досягнення нових рівнів свого розвитку – все це повинно стати головним у процесі навчальної діяльності.

Аналізуючи високий рівень лідерських якостей, можемо спостерігати таку тенденцію.

На першому курсі він досягає 9 %. Це свідчить про той факт, що студенти навчаються лише перший рік у ВНЗ, більшість з них поки що не знає, що їх чекає далі, в основному їхня діяльність спрямована на навчання, студентське життя тільки починається, а зараз вони ще знаходяться у процесі адаптації. Більшість з них поки що не впевнені наскільки вони зможуть розкрити свій потенціал і можливості.

Психологи другого курсу мають вищий показник лідерських здібностей 21 %. Приймаючи цей факт до уваги, можемо припустити, що більшість з них вже адаптувались. У другокурсників вже більш чітко, а не абстрактно, як на першому курсі, починають вимальовуватись їхні кінцеві цілі у певний образ, вони починають розуміти, чого хочуть досягти, яким сферам їм слід більше приділяти уваги. Вони також вже розуміють свої можливості та творчі нахили і активно беруть участь у життєдіяльності університету.

На третьому курсі високий рівень лідерських якостей дещо знижується (18 %), так як студенти починають усвідомлювати, що їм треба визначатися з пріоритетами на майбутнє. У багатьох з них є великий резерв волі, розуму та креативності. І талановиті студенти його використовують для досягнення нових рівнів свого розвитку. Саме це і повинно бути головною парадигмою інтелектуальної та емоційної діяльності.

У психологів четвертого курсу, однією з причин незначного спаду активності (16 %), є той факт, що деякі студенти, наприклад, починають працювати. У багатьох постає певна невизначеність як слід їм рухатись далі, адже в цьому році вони стануть бакалаврами і повинні вирішувати вже більш дорослі і самостійні питання, одним з яких є вступ до магістратури.

На п'ятому курсі рівень лідерських якостей зростає (20 %), це пояснюється тим, що зовсім скоро вони закінчать своє навчання. Тому студенти прагнуть якомога більше займатись саморозвитком, підвищенням рівня своїх природних здібностей, професіоналізму, загальної культури та інтелекту, тому що попереду їх чекає суворя школа життя, яка вимагає від них навичок ефективного лідерства задля подальшого становлення і самоактуалізації у житті.

Оцінюючи рівень комунікативних здібностей, ми виявили, що протягом навчання він зростає. Це означає, що з кожним роком навчання в університеті, студенти адаптуються до нових умов, перестають губитися в новій обстановці, швидко знаходять друзів, прагнуть розширити коло своїх знайомих, проявляють ініціативу у спілкуванні, здатні приймати рішення в складних, нестандартних ситуаціях. До кінця п'ятого курсу у студентів вже добре сформовані комунікативні здібності. Адже вони розуміють, що успішна комунікація – запорука ефективного лідерства. Більшість з них успішно відстоюють свою думку і добиваються прийняття своїх рішень.

Рівень організаторських здібностей досягає піку свого розвитку на другому і третьому курсах. Це пояснюється тим, що студенти, порівняно з першим курсом, починають швидко орієнтуватися у важких ситуаціях. Більшість з них невимушено поводять себе у новому колективі. Дані студенти беруть на себе більше ініціативи в організації різноманітних заходів.

За методикою «Багатофакторний опитувальник лідерства» ми визначали, який стиль лідерства використовують студенти під час будь-якої діяльності. За шкалою «Вплив» у студентів 5-го курсу найвищі оцінки (60 %). Виходячи з цього, можемо припустити, що будучи вже випускниками, студенти оволоділи протягом навчання знаннями, вміннями та навичками виступати в якості авторитету, проявляти вплив та транслювати свої ідеї. Так як це їм знадобиться у подальшому професійному становленні.

Що стосується шкали «Натхнення», можемо спостерігати, що найвищі оцінки належать студентам 3-го (54 %), 4-го (53 %) і 5-го (70 %) курсу. Отже, можемо припустити, що студенти наприкінці навчання здатні в більшій мірі використовувати символи і образи, щоб стимулювати роботу інших, та свою, в тому числі, підштовхнути до дій, долати перешкоди на шляху досягнення мети. На 1-му курсі – це мета вивчитися за професією психолога, а на останніх курсах – реалізувати себе як спеціаліста у вибраній професії.

Наступна шкала «Інтелектуальна стимуляція». Найвищі показники (50 %) у магістрів. Студенти намагаються створювати середовище в групі, яке дозволяє людям виявляти свої здібності і самореалізуватися, що також необхідно для особистісного та професійного розвитку.

Щодо шкали «Індивідуальний підхід», найвищі показники цього стилю належать студентам 5-го курсу. Це підтверджує той факт, що наприкінці навчання студенти озброєні достатнім багажем знань для

подальшої самоактуалізації. Вони дотримуються тої думки, що завдяки індивідуальному підходу до людини, можна досягти більшого успіху, враховуючи її особистісні та психологічні особливості.

Наступна шкала «Мотивація» показує, в якій мірі людина мотивує людей на досягнення мети, чітко обумовлює очікування. У студентів цей стиль розвинутий у всіх майже однаково (20–27 %). Ми можемо припустити, що даний факт означає те, що вони надають перевагу більш дієвим, на їхню думку стилям лідерства.

Що стосується стилю під назвою «Управління», найвищий показник належить випускникам 5-го курсу (70 %). Одним із їхніх прагнень є зробити групову роботу максимально ефективною, а не задовольнятися формальними показниками. Адже від того як людина вміє застосовувати на практиці психологічні закономірності управлінської діяльності залежить ефективність і якість роботи.

І, нарешті, така шкала як «Самостійність» найбільш виявлена також у студентів 5-го курсу (50 %). Ми можемо з цього зробити висновок, що вони здатні самостійно ставити свої цілі і самостійно їх досягати.

За результатами методики «Мотивація на успіх і страх невдачі» можемо сказати, що 60 % студентів-психологів орієнтована на успіх у своїй діяльності. Це передбачає, що більшість студентів, постійно тримаючи в пам'яті кінцеву заплановану мету, здатні своєчасно координувати свої дії в залежності від поточних обставин і отриманих проміжних результатів.

З метою виявлення наявності достовірних взаємозв'язків між лідерськими якостями, стилями лідерства, комунікативними і організаційними здібностями, мотивацією студентів нами був підрахований критерій рангової кореляції Спірмена, що дозволяє виявити одночасно і величину, і напрямок кореляційного зв'язку між розглянутими показниками. У таблиці 1 представлені результати підрахунку коефіцієнта рангової кореляції Спірмена між лідерськими якостями і показниками інших методик.

Проаналізувавши дану таблицю, можемо зробити такі висновки.

Можемо побачити значимий зв'язок між комунікативними та лідерськими здібностям. Це свідчить про те, що студенти впевнені у тому, що лідер, безумовно повинен добре володіти комунікативними навичками. Чим вище рівень комунікативної культури та здібностей, тим вище рівень лідерських здібностей. Адже мова є однією з основних і головних візитних карток лідера. Застосування навичок комуні-

кації важливо в будь-яких стресових ситуаціях, при вирішенні міжособистісних проблем в тому числі.

Таблиця 1 – Результати підрахунку критерію Спірмена для виявлення взаємозв'язку лідерських здібностей з показниками інших методик

Показник	Коефіцієнт Спірмена	p
Комунікативні здібності	0,206	p>0,05
Організаційні здібності	0,350	p≤0,01
Вплив	0,294	p≤0,01
Натхнення	0,233	p≤0,01
Інтелектуальна стимуляція	0,247	p>0,01
Індивідуальний підхід	0,157	p>0,05
Мотивація	0,220	p>0,01
Управління	0,173	p>0,01
Самостійність	0,102	p≤0,05
Мотивація на успіх	0,293	p≤0,01

Також був знайдений достовірний прямий зв'язок між лідерськими якостями і організаторськими здібностями. Це означає, що молоді люди, які відрізняються високим рівнем лідерських якостей, більшою мірою схильні бути добрими організаторами. Якості організатора притаманні талановитому керівникові, безпосередньому лідеру – знавцеві своєї справи. Вони тісно взаємопов'язані з комунікативними здібностями і прагненнями, з психологічною гнучкістю.

Достовірний прямий взаємозв'язок був виявлений між рівнем лідерських якостей і фактором впливу. Це свідчить про те, що з підвищенням рівня лідерських якостей підвищується рівень впливу людини на інших. Справжній лідер повинен володіти способами та прийомми впливу на поведінку, почуття, відношення іншого. Адже від того, чи може людина сформувати довіру до себе і виступати в якості авторитету, залежить його сприйняття оточуючими і самим собою.

Також прямий взаємозв'язок спостерігається між лідерством і натхненням. Тобто, з підвищенням у респондентів рівня лідерських якостей спостерігається підвищення такої здатності як надихання інших людей до здійснення мрії.

Був знайдений прямий взаємозв'язок лідерських якостей з інтелектуальною стимуляцією. Це означає, що чим вищий рівень лідерських здібностей тим вище інтелектуальна стимуляція. Вона показує ступінь, при якому людина здатна заохочувати інших до творчого та креативного підходу при вирішенні завдань.

Зв'язок спостерігається між лідерством і мотивацією. Отже, можемо стверджувати, що чим більше розвинені у людини лідерські здібності, тим частіше вона використовує мотивацію для інших. Показує, в якій мірі людина мотивує людей на досягнення мети, формує образ результату, позначає його критерії, чітко обумовлює очікування.

Лідерські якості також пов'язані з управлінням. Тобто чим вищі лідерські здібності, тим більше людина володіє прийомами у способах управління. Оцінює те, як людина управляє процесом досягнення мети. Задовольняється вона формальними показниками або прагне зробити групову роботу максимально ефективною.

Був знайдений зв'язок лідерських якостей з позитивною мотивацією студентів. Це може свідчити про те, що чим сильніше розвинені лідерські здібності тим сильніша мотивація саме на успіх. При такій мотивації людина, починаючи справу, має на увазі досягнення чогось конструктивного, позитивного. Істинне лідерство вимагає підтримки високого рівня мотивації, причому мотивації збалансованої.

Висновки: Таким чином, ми можемо зробити висновок, що лідерські якості студентів психологів змінюються під час навчання у вузі під впливом певних обставин та індивідуальних особливостей. Найбільш високий рівень лідерських здібностей ми виявили на другому курсі, це пов'язано з тим, що студенти починають розуміти, яким сферам їм слід більше приділяти уваги. Після певного спаду активності на третьому і четвертому курсі, у п'ятикурсників рівень лідерських здібностей знову зростає, тому що вони розуміють, що життя вимагатиме від них навичок ефективного лідерства задля подальшого становлення і самоактуалізації. Оцінюючи рівень комунікативних здібностей, ми виявили, що протягом навчання він зростає. Рівень організаторських здібностей досягає піку свого розвитку на другому і третьому курсах.

Список літератури: 1. Евтихов О.В. Стратегии и приемы лидерства: теория и практика / Евтихов О.В. – СПб.: Речь, 2007. – 238 с. 2. Кетс де Врис М. Мистика лидерства. Развитие эмоционального интеллекта / пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. – 311 с. – ISBN 5-9614-0019-03. Макаренко А.С. Методика виховної роботи / Макаренко А.С. – К.: Рад. школа, 1990. – 366 с. 4. Петровский А.В. Психология: учебник для студентов вузов / А.В. Петровский; М.Г. Ярошевский. – 7-е изд., стереотип. – М.: Академия, 2008. – 512 с. 5. Романовський О.Г. Особливості професійної підготовки май-

бутніх психологів в НТУ «ХПІ» / О.Г. Романовський // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. / ред. Л.Л. Товажнянський, О.Г. Романовський. – Харків : НТУ «ХПІ», 2012. – Вип. 30-31 (34-35). – С. 5–10. 6. Романовський О.Г. Про деякі аспекти формування особистості майбутнього психолога як представника сучасної інтелігенції / О.Г. Романовський // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. / ред. Л.Л. Товажнянський, О.Г. Романовський. – Харків : НТУ «ХПІ», 2012. – Вип. 32-33 (36-37). – С. 5–12. 7. Тітова Г.В. Феномен лідерства і лідерські якості в навчальному колективі / Тітова Г.В. // Наука і освіта. – № 1-2. – 2008. – С. 105–107. 8. Тихонов А.К. Ключевые качества современного лидера / А.К. Тихонов // Вестник НЛП. – 2010. – № 31. – С. 23–249. Гура Т.В. Підготовка майбутніх лідерів в умовах технічного університету [Текст] / Гура Т.В. // Матеріали Міжнародної наукової конференції MicroCAD : НТУ «ХПІ», 2015. 10. Підбуцька Н.В. Теоретичні основи вивчення феномену лідерства у старшому юнацькому віці / Підбуцька Н.В. // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2015. – № 4. – С. 26–35.

Bibliography (transliterated): 1. Evtihov O. V. Strategii i priemyliderstva: teoriya i praktika / Evtihov O. V. – SPb.: Rech, 2007. – 238 s. 2. KetsdeVris M. Mistikaliderstva. Razvitiemotsionalnogointellekta / per. s angl. – M.: AlpinaBiznesBucks, 2004. – 311 s. - ISBN 5-9614-0019-0. 3. Makarenko A. S. Metodikavihovnoyiroboti / Makarenko A. S. – K.: Rad. shkola, 1990. – 366 s. 4. PetrovskiyA. V. Psihologiya: uchebnikdlyastudentovvuzov / A. V. Petrovskiy; M. G. Yaroshevskiy. – 7-eizd., stereotip. – M.: Akademiya, 2008. – 512 s. 5. Romanovskiy O. G. Osoblivostiprofesiynoyipidgotovkimaybutnihpsihologiv v NTU "HPI" / O.G.Romanovskiy // Problemitaperspektiviformuvannyanatsionalnoyigumanitarno-tehnichnoy eliti : zb. nauk. pr. / red. L. L. Tovazhnyanskiy, O. G. Romanovskiy. – Harkiv : NTU "HPI", 2012. – Vip. 30-31 (34-35). – S. 5-10. 6. Romanovskiy O.G. Prodeyakiaspectivformuvannyaosobistostimaybutnogo psihologayakpredstavnikasuchasnoyinteligentsiyi / O.G.Romanovskiy // Problemitaperspektiviformuvannyanatsionalnoyigumanitarno-tehnichnoy eliti : zb. nauk. pr. / red. L. L. Tovazhnyanskiy, O. G. Romanovskiy. – Harkiv : NTU "HPI", 2012. – Vip. 32-33 (36-37). – S. 5-12. 7. Titova G. V. Fenomenliderstva i liderskiyakosti v navchalnomukolektivі / Titova G. V. // Nauka i osvita. – №1-2. – 2008. – S. 105-107. 8. Tihonov A. K. Klyuchevyekachestvasovremennogolidera / A.K. Tihonov // Vestnik NLP. – 2010. – №31. – S. 23–24

О. Г. Романовський, А. В. Петрова

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ ПСИХОЛОГІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ

Формування лідерських якостей – це процес і результат розвитку внутрішньої структури, тобто психологічної організації особистості в єдності їх прояву з персональною організаторською та комунікатив-

ною готовністю до зовнішнього керівництва. Підготовка психологів-лідерів в умовах ВНЗ спрямована на підвищення рівня їх не тільки професійної, але й соціальної компетентності, розвиток лідерських рис фахівця. Лідерські якості студентів психологів змінюються під час навчання у вузі під впливом певних обставин та індивідуальних особливостей.

Ключові слова: лідерство, студент, психолог, лідерські якості, фахівець, комунікативні здібності, організаторські здібності.

А. Г. Романовский, А. В. Петрова

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ У СТУДЕНТОВ ПСИХОЛОГОВ ВО ВРЕМЯ ОБУЧЕНИЯ

Формирование лидерских качеств – это процесс и результат развития внутренней структуры, то есть психологической организации личности в единстве их проявления с персональной организаторской и коммуникативной готовностью к внешнему руководству. Подготовка психологов-лидеров в условиях вуза направлена на повышение уровня их не только профессиональной, но и социальной компетентности, развитие лидерских качеств специалиста. Лидерские качества студентов психологов меняются во время обучения в вузе под влиянием определенных обстоятельств и индивидуальных особенностей.

Ключевые слова: лидерство, студент, психолог, лидерские качества, специалист, коммуникативные способности, организаторские способности.

A. G. Romanovsky, A. V. Petrova

FORMATION AND LEADERSHIP DEVELOPMENT IN PSYCHOLOGY STUDENTS DURING TRAINING

Formation of leadership qualities – it is a process and result of the development of the internal structure, that is, psychological organization of personality in the unity of their displays with personalized communication and organizational readiness for external management. Preparing leaders psychologists in the conditions of high school is aimed at increasing the level of not only professional, but also social skills, developing leadership qualities of the expert. Leadership students psychologists vary during training in high school under the influence of certain circumstances and individual characteristics.

Keywords: leadership, student, psychologist, leadership qualities, professional, communication skills, organizational skills.

Стаття надійшла до редакції 3.05.2016

УДК 378.123

*Н. А. Сегеда
м. Мелітополь, Україна*

ПОСТНЕКЛАСИЧНІ СМИСЛИ ПРОФЕСІОГЕНЕЗУ ВИКЛАДАЧА-ГУМАНІТАРІЯ

«Виключність професії педагога в тому, що його праця – не години, а життя: він виховує прикладом своєї долі, цілком, до останку, без вихідних, канікул, відпустки»

І. Зязюн [6]

Постановка проблеми, її зв'язок з важливими завданнями.

Загальна тенденція мінімізації уваги до педагогічних засобів культуровідповідної трансляції в освіті людинотворчої природи гуманітарного пізнання світу, недостатнє опрацювання гуманітарної сутності наукового знання, особливості історії вітчизняної гуманітарної галузі, інертна динаміка реалізації експериментальних реформацій, вибудова на цьому шляху освітніх мікросистем, зосередженість на виживанні педагогічної галузі у соціокультурному устрої в умовах державного становлення, економічної кризи – сучасні реалії, що окреслюють проблему соціокультурного супроводу професіогенезу викладача гуманітарних дисциплін у вищому начальному закладі. Її вивчення і вирішення пов'язані із розв'язанням низки суперечностей, серед яких орієнтація засобів пізнання феномена професіогенезу на традиційну парадигму професіоналізації та задекларований у новій редакції закону України «Про вищу освіту» (2014 р.) соціальний попит її культуровідповідної переорієнтації з врахуванням творчо-еволюційної сутності професійного розвитку викладача вищої школи як творця культурних фактів і оновлених професійних норм трансграничної професійної освіти.

Аналіз актуальних досліджень. Сучасна наука має чималий інформаційний ресурс для створення і опису ідеалізованого об'єкта актуальної теорії професійного розвитку викладача-гуманітарія, що охоплює: концепції цілісності розвитку людини (Б. Ананьєв, Н. Кузьміна, Л. Анциферова), універсалізації як вищого ступеня цілісного розвитку особистості (В. Слободчиков, Є. Ісаєва), концепції життєвого світу особистості (Т. Титаренко), життєтворчості (Д. Леонт'єв, В. Татенко) і розвитку життєтворчої активності особистості (В. Ямницький), теорія трансвимірного переходу (О. Кобляков) і кон-

цепція трансфесії (П. Сорокін, Н. Алієва, С.О. Смирнов), концепція педагогіки добра (І.А. Зязюн). Разом із цим, запропоновані науковою думкою широкі гносеологічні орієнтири подолання означених суперечностей спонукають до створення наукових засад, що базуватимуться на переосмисленні традиційного діалектичного тлумачення сутності явища педагогічної професіоналізації у контексті постнекласичного наукового пізнання цього феномена та визначатиме своєчасність виокремлення науково-теоретичних засад освітнього і особистісного супроводу професіогенезу викладача гуманітарних дисциплін вищого навчального закладу.

Мета статті – визначення та обґрунтування загальнонаукових підходів, що склались як узагальнення постнекласичних світоглядних концепцій і теорій та можуть слугувати методологічним підґрунтям наукової рефлексії професіогенезу викладача гуманітарних дисциплін вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Сучасні викладачі гуманітарних дисциплін вищого навчального закладу у визначенні цілей і змісту професійної діяльності традиційно сконцентровані на суперечностях педагогічного процесу, але важливі проблеми, безпосередньо пов'язані з винайденням і оновленням культурних смислів професії, що мають бути і джерелом, і умовою, і результатом творчо-еволюційних взаємозмін особистості, педагогічної реальності, культурної дійсності, й зокрема гуманітарних галузей, які вони представляють в педагогіці вищої школи, – вимагають культуровідповідного рівня наукової рефлексії. Зовнішні обставини «галузевого» розподілу освітнього простору професійної педагогічної освіти порушують природний взаємозв'язок об'єктів і аспектів дослідження проблеми професіогенезу викладача вищої школи, що зумовлює пошук у міжгалузевій площині перспективних шляхів її вирішення.

Не зважаючи на стійку наукову популярність вивчення проблеми співвідношення людини і педагогічної професії, у дослідженнях професіогенезу викладача бракує системності через надскладну динаміку взаємодії цього соціального інституту з людиною, адже його специфіка пов'язана з нематеріальним виробництвом, продуктом якого є духовне зростання суспільства. Це ставить нові завдання до педології к науки про теорію і методику педагогічного професіогенезу, актуалізуючи проблему вивчення професійного розвитку викладача на новому науковому підґрунті, утвореному унаслідок наукової рефлексії прогресивних цивілізаційних процесів. У них на першому плані забезпечення цілісного розвитку людини і гуманітарне переосмислення гу-

манітарних наук як засобу гуманізації і розвитку духовної культури і самозбереження людства з точки зору постнекласичного типу наукової раціональності, в якому визначаються загальнонаукові підходи, які окреслюють сучасні смисли професіогенезу викладача гуманітарних дисциплін вищого навчального закладу.

Домінування естетичного принципу в духовному житті суспільства відбиває його наближення до ідеалів гуманістики. Гуманітаристика як функціонуюча система цінності людських цінностей, гармонізує стосунки людини і соціуму, ототожнюючи суб'єкт з об'єктом. Гуманітаристика є тією ознакою цивілізації, яка демонструє її «продукт» – внутрішній світ людини, що вона сформувала цивілізаційними засобами, які утворились для його виявлення у формах краси і добра. Ілюструючи гуманітарну ідею на прикладі мистецтва, зацентруємо, що різноманітність форм втілення прекрасного у творах являє собою концентрат естетичного. Постнекласична парадигма у мистецтві виявилась у нелінійності художнього мислення, яке було актуалізовано наприкінці ХХ століття і стало основною характеристикою неархаїчної культури пост-постмодерну. Традиційне розуміння мистецтва, як засобу і факту творчого самовиявлення людини, на шляху в постіндустріальну культуру переживає доленосні метаморфози, що вказують на їх зумовленість цивілізаційними процесами та вимагають культуровідповідного відбиття як предмет, що утворює специфіку професійного розвитку викладача. Переорієнтація з твору на процес, з автора на суб'єкта сприйняття художньо-культурного факту, з мистецтва на ритуал, з особистості на культуру, з вічного на сьогодення, з шедевра на середовище [4, с. 231] – ознаки постнекласичного розуміння мистецтва, які переусвідомлюються з позицій збереження і наслідування активно-творчого гуманістичного начала, естетичного і моральнісного впливу на гармонійний розвиток людини.

На рівні загальнонаукових методологічних орієнтирів системний підхід до професійного розвитку людини актуалізує питання управління, що вказує на специфіку видового системно-кібернетичного підходу який розкриває специфіку зв'язків із метою їх цілеспрямованого використання. Системний підхід у класичному розумінні означає виявлення усіх ознак і властивостей системи, які відрізняють її від інших систем [1]. Прийнята за теоретичне підґрунтя постнекласична парадигма визначає звернення до системно-кібернетичного підходу.

У системно-кібернетичному підході важливими для вивчення поставленої проблеми є такі його аспекти: інформаційний (будь-який

процес управління і розвитку в людському суспільстві пов'язаний з передаванням і обробкою інформації, що вимагає затрати часу, таким чином уводиться чинник часу і реалізується принцип історизму для вивчення явищ розвитку); управлінський (який дозволяє враховувати цілепокладання, функціонування і спрямованість процесів розвитку); організаційний, що враховує міру впорядкування структури і дозволяє пояснити незворотність процесів розвитку. Новим у ньому є те, що складові аспекти кібернетики розглядаються в динамічній єдності: організація і управління виступають як єдине ціле завдяки інформації і створюють діалектичну єдність симетричного і асиметричного елементів, які розкривають сутність механізму саморозвитку. Ускладнення упорядкування взаємозв'язків системи виступає основою механізму її розвитку [1]. Інформація, яка циркулює в системі і на даний момент утворює її стійкість, через відкритість системи та інтегративних процесів, що відбуваються в ній самій, вимушена віднайти інший порядок, народити інші структури, тобто утворити нове (емерджент) з самого процесу. Наприклад, на даний момент викладач є компетентним і вважається професіоналом, але через динаміку освітньої реальності (удосконалення змісту освіти, розвитку інформаційних технологій, еволюції або дезеволуції свого фаху, набуття ним нових фактів розвитку галузі науки, переосмислення методики викладання гуманітарних дисциплін тощо) він поставлений у ситуацію утворення іншого фахового й професійно-педагогічного рівня і не обов'язково вищого за попередній.

У постнекласичній парадигмі глобалізація вимагає цивілізаційного погляду на людину та в освітніх процесах актуалізує нові проблеми, що становлять питання метарівня освіти, зміст якого відбиває особливу установку на суб'єкта як на «Людину переходу» [2]. Цивілізація більш вузьке поняття, ніж культура як універсальний засіб соціальної інтеграції будь-якої форми суспільства. Нагадаємо, що висока культура завжди зумовлена прагненням до цивілізації. Звернення до цивілізаційного підходу зумовлене усвідомленням випереджувального значення загальнолюдських цінностей і культурно-історичних універсалій, розвитку і становлення глобальної свідомості як вирішального чинника світового прогресу, що потребує піднесення духовно зрілої і морально вільної особистості викладача, здатної взяти на себе відповідальність за створення гуманітаризованої цивілізації і культури.

Глобалізація актуалізує у цивілізаційному підході до гуманітарної освіти людський вимір феноменів політики, правосвідомості, мистецтва, техніки, професії, майбутнього, які утворюють смислові

орієнтири та надають особливої специфіки професійному розвитку викладача вищої школи. Наша увага до них як до аксіосмислів цивілізаційного підходу зумовлена суспільними закономірностями глобального масштабу, які утворюють просторово-наслідкові зв'язки менш масштабних явищ, але конкретних у своєму просторово-часовому вимірі, таких як професійний розвиток викладача гуманітарних дисциплін вищого навчального закладу у системі безперервної педагогічної освіти.

Сучасна вітчизняна гуманітарна освіта декларується демократичністю, відкритістю, гнучкістю, прозорістю стратегій, спрямованістю на забезпечення задоволення освітніх потреб екзистенційного суб'єкта. Для розробки концепції професійного розвитку викладача гуманітарних дисциплін вищого навчального закладу набуває важливості смислової позиція *цивілізаційного підходу* до актуалізації ідеї солідарності, ролі колективного начала в людській діяльності. Професійна спільнота – це різновид об'єднання людей, організованого ззовні визначеною (державою, суспільством) метою ефективного досягнення професійних завдань – для отримання реального продукту праці, реалізації загальних професійних менталітетів і цінностей. Професійні завдання виступають зовнішніми орієнтирами професійного розвитку викладача вищої школи, які у сучасних цивілізаційних умовах актуалізують розширення соціального контексту професійної діяльності, що реалізує освітню і культурну політику (грецьк. *politiká* – державні і суспільні справи) держави, яка у свою чергу, має забезпечити відповідним фахівцям необхідні засоби існування і особистісного розвитку.

Модель відношень людини і політики в сучасному суспільстві оптимізується у концепції «асоційованої індивідуальності» С. Крапивенського (1998) [7]. Специфіка змісту і пізнавальні моделі «асоційованої індивідуальності», на його думку, розкриваються у її порівнянні не тільки з історичними і теоретичними попередниками, але й сучасними концепціями соціальної і політичної філософії, філософії права, теоретичної соціології. Включеність індивіда у педагогічну спільноту стає неповною, відносною, залежною від об'єктивних обставин та свідомого вибору діяльності, спрямованої на відтворення специфічних зв'язків спільноти, об'єднаної цінностями і настановами. Викладач як представник професійної спільноти, де віддаються професії фізичні і духовні сили, посідає власне місце в структурі професійної ієрархії як асоційована індивідуальність, реалізація професійних функцій якої здійснюється за умови відповідальності за наслідки особистісної діяльності. Ці норми цивілізаційного підходу актуалізують наступну ло-

гему: соціально-інтеграційна сутність професійного розвитку викладача полягає у залученні до професії педагога-гуманітарія, збереженні її соціального призначення, динаміці педагогічної практики, входженні у професійну спільноту.

Положення про те, що відчуття краси неможливе поза психофізичних процесів людини як специфічної біосистеми не є новим, хоча є принциповим коли йдеться про проникнення в суть феномену людини на початку ХХІ ст., адже усе більше акцентується увага науковців на можливостях її самоактуалізації, розкриття творчого потенціалу. Відчуття прекрасного, яке виникає при сприйнятті творів мистецтва, виявляє його біологічні основи, закладені чуттєво-підсвідомою природою цього людського феномена. Багатозмістовність і багатофункціональність людино- і культуротворчого феномену «мистецтво» має визначати усі елементи освітньої системи, що відповідають за професійну підготовку викладача вищої школи (її мета, зміст, форми, методи, технології). Особа, яка персоніфікує мистецтво, оперує ідеями-образами своїми та інших людей завдяки своїй природі, розуміючи і транслюючи іншу культуру в інші часи. Одиницею її творчої діяльності стає художній діалог із собою, іншим та Всесвітом. Оперуючи усіма функціями і засобами глибоко індивідуалізованого художнього впливу на емоційно-чуттєвий розвиток, мистецтво покликане естетизувати культурне середовище вищого навчального закладу.

Інформаційна революція у минулому столітті не лише породила нові інформаційні технології, але й викликала стрімке зростання нових смислів, нових цінностей, видів мистецтва, жанрів, наук, галузей знання тощо. Співвідношення категорій цивілізації і культури дискутується у сучасному соціально-гуманітарному знанні, але зважаючи на різноманітність поглядів ми звертаємось до *культурологічного підходу*, у якому феномен культури трактується як інструмент й водночас продукт цивілізації. З позиції створення теорії професійного розвитку викладача гуманітарних дисциплін вищого навчального закладу важливим є зауваження В. Зінченка і Е. Моргунова про те, що ми зобов'язані розглядати культуру не тільки як середовище або зовнішню умову, не як один із чинників становлення соціотехнічного світу, а як найважливіше джерело, складову частку і рушійну силу, які визначають напрямок і форми його розвитку [5].

Зміст культури акумулює розвиток самої людини у всьому її розмаїтті і цілісності. Поняття «культура» належить до галузі виробництва людського в людині і виступає як певний комплекс ціннісних властивостей, характеристик, норм, знань, речей, що характеризують

культурний стан і гарантують належність до «людського» для індивідів, котрі їх інтеріоризують. У предметі культури людина знаходить не тільки її зовнішню користь для себе, але й власну індивідуальність. Людина не лише живе у світі культури і опановує її, але й створює і виробляє його. Ефективність спілкування з культурою передбачає знання принципів змісту і форм культури, способів організації культурного простору і вільної орієнтації в ньому. У культурологічній концепції Є. Бондаревської культурологічна особистісно орієнтована освіта – це освіта, епіцентром якої є людина, котра познає і створює культуру шляхом діалогічного спілкування обміну смислами, створення творів індивідуальної і колективної творчості. Це освіта, яка забезпечує особистісно-смісловий розвиток» [3, С. 48–49]. Зв'язок освіти і культури закладено у розумінні освіти як культуровідповідного і культуротворчого процесу як гуманітарного по суті.

Культурологічний підхід до проблеми професійного розвитку людини розкриває зміст культури як цілісного прообразу змісту її діяльності, характеристик особистості, вищих духовних і особистісних цінностей. Основними принципами цього підходу є: ставлення до викладача як суб'єкта життя, здатного до культурного саморозвитку і педагогічного супроводу культурного зростання іншого; ставлення до освіти як культурного процесу, зумовленого пошуком і реалізацією особистісних смислів, діалогом і співпрацею у досягненні цілей культурного співрозвитку суб'єктів цього процесу; ставлення до освітнього процесу у вищому навчальному закладі як до цілісного культуротворчого простору, в якому відтворюються педагогічні цінності і здійснюється культурне зростання в професійній сфері життєдіяльності; естетизація культуротворчої сутності професійного розвитку; взаєморозуміння і взаємодовіра носіїв різних культур педагогічного процесу.

Висновки. Таким чином, на загальнонауковому рівні системно-кібернетичний, цивілізаційний, культурологічний підходи розкривають постнекласичні смисли професіогенезу викладача вищої школи, які у гуманітарній освіті мають створювати атмосферу відкритості людській особистості і можливостей культургенезу. Системно-кібернетичний підхід зумовлює важливість врахування глобальних процесів інформаційного обміну, що виявляються у принципах системних зв'язків, зв'язків обміну, зовнішнього доповнення, що розкриває системні властивості професіогенезу викладача. Культуротворча сутність професіогенезу викладача гуманітарних дисциплін вищого навчального закладу спрямована на культурне зростання себе та іншого (студента, колеги, колективного суб'єкта) людинотворчими модусами

свого фаху. Цивілізаційний підхід вказує на те, що етично-естетична сутність професіогенезу викладача закладена у людино- і культуротворчій функції гуманітарної освіти, яка не обмежується вихованням «для професії», а формує культуру почуття, гармонізуючи стосунки людини із собою, соціумом і природним середовищем.

Загальнонауковий рівень постнекласичного переосмислення сутності професіогенезу викладача гуманітарних дисциплін вищого навчального закладу зумовлює перспективи наукового обґрунтування освітніх імперативів імплементації визначальних ідей розглянутих підходів у вітчизняну культурно-освітню реальність професійної освіти з метою формування гуманітарно-технічної еліти України.

Список літератури: 1. Аверьянов А.Н. Системное познание мира: Методологические проблемы / Анатолий Николаевич Аверьянов – М. : Издательство политической литературы, 1985 – 261 с. 2. Алиева Н.З. Постнеклассическое естественнонаучное образование: проблемы становления / Н.З. Алиева. – Шахты : ЮРГУЭС, 2008. – 197 с. 3. Бондаревская Е.В. Концепции личностно-ориентированного образования и целостная педагогическая теория / Евгения Васильевна Бондаревская // Школа духовности. – 1995. – № 5. – С. 41–52. 4. Вознюк О.В. Цільові орієнтири розвитку особистості у системі освіти: інтегративний підхід : Монографія. / О.В. Вознюк, О.А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 684 с. 5. Зинченко В.П. Человек развивающийся : Очерки рос. психологии / Владимир Петрович Зинченко, Е.Б. Моргунов. – 2-е изд., уточн. и доп. – М. : ТОО «Тривола», 1994. – 333 с. 6. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.-метод. посіб. – К.: МАУП, 2000. – с.159. 7. Цивілізаційний підхід до концепції людини і проблема гуманізації суспільних стосунків / Под ред. С.Э. Крапивенского. – Волгоград: ВолГУ, 1998-240 с.

Bibliography (transliterated): 1. Aver'yanov A.N. Sistemnoe poznanie mira: Metodologicheskie problemy / Anatolij Nikolaevich Aver'yanov – M. : Izdatel'stvo politicheskoy literatury, 1985 – 261 s. 2. Alieva N. Z. Postneklassicheskoe estestvennonauchnoe obrazovanie: problemy stanovleniya / N. Z. Alieva. – SHAhty : YURGUEHS, 2008. – 197 s. 3. Bondarevskaya E. V. Konceptii lichnostno-orientirovannogo obrazovaniya i celostnaya pedagogicheskaya teoriya / Evgeniya Vasil'evna Bondarevskaya // SHkola duhovnosti. – 1995. – № 5. – S. 41–52. 4. Voznyuk O. V. Cil'ovi oriyenty`ru` rozvy`tku osoby`stosti u sy`stemi osvity` : integraty`vny`j pidxid : Monografiya. / O. V. Voznyuk, O. A. Dubasenyuk. – Zhy`tomy`r : Vy`d-vo ZhDU im.I Franka, 2009. – 684 s. 5. Zinchenko V. P. She lovek razvivayushchisya : Ocherki ros. psihologii / Vladimir Petrovich Zinchenko, E. B. Morgunov. – 2-e izd., utochn. i dop. – M. : TOO «Trivola», 1994. – 333 s. 6. Zyazyun I.A. Pedagogika dobra: idealy` i realiyi: Nauk.-metod.posib. – K.: MAUP, 2000.- S.159. 7. Tsivilizatsionnyy podhod k kontseptsii cheloveka i problema gumanizatsii obschestvennyih otноsheniy / Pod red. S.E.Krapivenskogo. – Volgograd: VolGU, 1998. – 240 s.

Н. А. Сегеда

ПОСТНЕКЛАССИЧЕСКИЕ СМЫСЛЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ГЕНЕЗИСА ПРЕПОДАВАТЕЛЯ-ГУМАНИТАРИЯ

В статье обосновано и рассмотрено понимание гуманитарного образования, сущность которого состоит в сохранении и продолжении его активно-творческого гуманистического начала, этико-эстетического влияния на гармоническое развитие человека. Автором определён комплекс общенаучных подходов (системно-кибернетический, цивилизационный, культурологический), которые образуют методологические основы для разработки педевтологического сопровождения профессионального развития преподавателя гуманитарных дисциплин в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: культуротворческая сущность, професіогенеза преподавателя-гуманитария, профессиональное развитие, информационная революция, глобализация, научный подход, гармонизация отношений человека, постнеклассическая парадигма.

Н. А. Сегеда

ПОСТНЕКЛАСИЧНІ СМИСЛИ ПРОФЕСІОГЕНЕЗУ ВИКЛАДАЧА-ГУМАНІТАРІЯ

У статті обґрунтовано і висвітлено постнекласичне розуміння гуманітарної освіти, що полягає у збереженні і наслідуванні її активно-творчого гуманістичного начала, етико-естетичного впливу на гармонійний розвиток людини. Автором визначено комплекс загальнонаукових підходів (системно-кибернетичний, цивілізаційний, культурологічний), що утворюють методологічне підґрунтя для розробки педевтологічного супроводу професіогенеза викладача гуманітарних дисциплін вищого навчального закладу.

Ключові слова: культуротворча сутність, професіогенез викладача-гуманітарія, професійний розвиток, інформаційна революція, глобалізація, науковий підхід, гармонізація відношень людини, постнекласична парадигма.

*Segeda N.A.***POST-NONCLASSIC SENSES OF LECTURER-HUMANITARIAN'S PROFESSIONOGENESIS**

The article deals with post-nonclassic understanding of humanitarian education which comprises saving and following its active-creative humanistic beginning, ethic-aesthetic influence on harmonious development of a man. The author has defined the complex of general scientific approaches (system-cybernetic, civilizational, culturological) which form methodological ground for the development of professional support of professionogenesis of a lecturer-humanitarian of higher educational institution.

Key words: cultural-creative essence, lecturer-humanitarian's professionogenesis, professional development, informational revolution, globalization, scientific approach, harmonization of people's relations, post-nonclassic paradigm

Стаття надійшла до редакції 26.04.2016

УДК - 378.14

*К. В. Яковенко
м. Харків, Україна*

РЕАЛІЗАЦІЯ ДУАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Системна модернізація вищої освіти в постіндустріальному суспільстві вимагає як ефективного практичного втілення, так і теоретичного обґрунтування. Освітня система України вже давно перестала бути замкнутою, процеси глобалізації та інтернаціоналізації, насамперед Болонський процес, вимагають істотного коригування освітньої політики вітчизняної системи освіти. Щоб не втратити свої переваги ця система повинна в найкоротші терміни стати більш конкурентною, більш технологізованою, більш гнучкою, більш людино-орієнтованою. Ці тенденції передбачив відомий вчений, автор розробки «педагогіки добра» І.А. Зязюн, який стверджував, що «Талановитий педагог – запорука успішності суспільства і держави, а основна місія вчителя –

прищепити любов не стільки до предмета, скільки до освіти» [2]. Саме ця місія – виховання в учнів любові до навчання – забезпечить принцип безперервності освіти, «освіти через все життя», до реалізації якої прагне сучасна українська і світова освітня система.

При цьому освіта не повинна бути лише самою теорією, вона має органічно поєднуватися з реальними практичними завданнями певної професійної галузі. В умовах глобалізації ринку освітніх послуг все більше молодих людей віддають перевагу тому освітньому напрямку, який забезпечить їм успішне працевлаштування на спеціальність, що користується попитом на сучасному ринку праці. І від освіти вони прагнуть перш за все оволодіти тими практичними навичками, наявність яких важлива для роботодавців – тобто в сучасних умовах професійна освіта, спрямована на підготовку фахівця конкретної спеціальності може поступово посунути класичну систему підготовки всебічно розвиненого випускника. На необхідність створення освітньої системи, яка б відповідала викликам сучасного соціуму звертає увагу і О.Г. Романовський: «Створення оптимальної моделі вищої освіти, яка забезпечила б підготовку фахівців з високим рівнем загальних і професійних знань, умінь і навичок, є провідною тенденцією розвитку цієї галузі практично у всьому світі» [3, с. 11].

В цих умовах ефективним засобом значного підвищення конкурентоспроможності майбутнього фахівця є «особистісна» диверсифікація одержуваної освіти за допомогою впровадження в освітню діяльність вузу дуальної системи освіти, що сприятиме значному розширенню спектру змісту практичної складової освіти, а також скорочення терміну майбутньої адаптації випускника на ринку праці, за рахунок об'єднання ресурсів освіти і бізнесу.

Дуальні освітні програми є одним із стратегічних напрямків модернізації вищої освіти, яке розширює шанси навчальних закладів на успішне функціонування і гармонійний розвиток в умовах глобалізації ринку освітніх послуг. Навчання за дуальною освітньою системою сприяє більш глибокому і різнобічному професійному розвитку студентів, підвищує їх конкурентоспроможність на українському і світовому, глобальному ринку праці. Таким чином, мета нашої роботи – розкрити освітній потенціал реалізації дуальної системи освіти в підготовці майбутніх фахівців з інформаційних технологій, як найбільш затребуваних в умовах сучасного ринку праці.

Дуальна освітня система в системі вищої освіти представляє інноваційну модель організації навчального процесу у ВНЗ. Така освітня система вдало реалізується в Германії, а її витoki беруть початок в

системі учнівства, яке було поширене в арабських, азіатських, європейських країнах світу в найбільш ранні історичні епохи, але в процесі розвитку набуло в Німеччині національних особливостей. Сформована пізніше, особливо під впливом реформаторського руху в європейській педагогіці на рубежі XIX-XX століть, очолювана німецьким педагогом дослідником Георгом Кершенштайнером, концепція дуальної форми професійної освіти була законодавчо прийнята в довоєнній Німеччині як основний метод підготовки і виховання молодих робітників. За оцінкою Міжнародного інституту моніторингу якості робочої сили (Швейцарія), Німеччина є одним з лідерів за рівнем кваліфікації кадрів, а її система дуальної освіти багато в чому є зразком для всього Європейського Союзу.

На сьогоднішній день дуальна система підготовки – одна з найефективніших форм підготовки кадрів в світі, яка широко поширена в промислово розвинених країнах і є основною системою підготовки кадрів більш ніж в 60 країнах. Дуальна система відповідає інтересам всіх сторін, що беруть в ній участь – підприємств, студентів, держави. Для підприємства – це можливість підготувати для себе кадри, економія на витратах з пошуку і підбору працівників, їх перенавчання та адаптації. Для студентів дуальна система освіти – шанс рано придбати самостійність і легше адаптуватися до дорослого життя. Вже під час навчання вони можуть отримувати за свою працю на підприємстві грошову винагороду, а після його закінчення – роботу, до якої добре підготовлені.

У безумовному виграші залишається і держава, яка ефективно вирішує завдання підготовки кваліфікованих кадрів для своєї економіки. У Німеччині основне навантаження в області освіти лежить на підприємствах, які витрачають на підвищення професійної кваліфікації своїх співробітників понад 40 млрд. євро щорічно – більше, ніж обходиться державі утримання вузів. Держава підтримує підготовку фахівців на підприємстві, фінансуючи систему, при якій студенти отримують хорошу практичну підготовку в рамках дуальної освіти [1].

Дуальна форма професійної освіти характеризується як освітній процес, що поєднує практичне навчання з частковою зайнятістю на виробництві та навчання в традиційному освітньому закладі. Дуальність означає «двуєдність, подвійність», «єдине організаційне ціле». Подібна форма професійної освіти виникла як продукт соціального партнерства, яке представляє собою механізм тісної взаємодії держави, освітніх установ і роботодавців з підготовки висококваліфікованого персоналу відповідно до потреб ринку праці [4, с. 140].

Дуальна форма професійної освіти розглядається не тільки як педагогічна альтернатива, але і як успішно адаптований до умов ринкової економіки освітній феномен. Проведений аналіз наукових публікацій з досліджуваної проблеми (С.М. Амеліна, О.М. Новіков, В.П. Смірнова, В.А. Тешев) дозволяє стверджувати, що більшість дослідників визнають неможливість прямого копіювання дуальної системи освіти, але одночасно сходяться в тому, що аналіз дуальної форми створює передумови впровадження найбільш ефективних її елементів в системи освіти країн з ринковою економікою.

Проект з впровадження дуальної системи освіти здійснюється на кафедрі програмної інженерії та інформаційних технологій управління (ПІТУ) НТУ «ХПІ» на рівні підготовки магістрів в області інформаційних технологій. Ініціаторами проекту з впровадження дуальної системи освіти виступили завідувачий кафедрою ПІТУ, д.т.н., проф. М.Д. Годлевський та ректор НТУ «ХПІ», д.т.н., проф. Є.І. Сокол.

Кафедра програмної інженерії та інформаційних технологій управління (раніше – кафедра автоматизованих систем управління) має 50-річний досвід підготовки фахівців в галузі автоматичного управління та інформаційних технологій і з самого свого заснування активно включала в навчальний процес передові освітні методи і технології. Запорукою успішності кафедри є жорстка система відбору абітурієнтів та подальше оновлення контингенту студентів за рахунок випускників коледжів; сучасна матеріально-технічна база та високий рівень професійності педагогічного складу, сформованого з фахівців, що мають практичний досвід діяльності в обраній спеціалізації.

Доцільність використання дуальної системи освіти в магістратурі на кафедрі ПІТУ обумовлена зростанням потреби у IT-спеціалістах (пояснюється підвищенням важливості IT-сектора у економіці країни) та існуючим розривом між потребами роботодавців та рівнем підготовки спеціалістів, що, в свою чергу пояснюється недостатнім рівнем практичної підготовки спеціалістів з боку ВНЗ.

Таким чином, мета впровадження дуальної системи освіти в магістратурі на кафедрі ПІТУ – підвищення якості підготовки спеціалістів в області інформаційних технологій на основі взаємодії НТУ «ХПІ» та роботодавців. Задачі, які повинна вирішити дуальна система освіти:

- адаптація професійних знань, умінь, навичок випускників до умов ринку праці, які змінюються у часі;

- покращення практичної підготовки студентів старших курсів;
- посилення кадрового складу ІТ-компаній молодими кваліфікованими спеціалістами;
- створення конкурентного середовища між студентами, що забезпечує ріст якості навчання;
- підвищення кваліфікації викладачів за рахунок стажування у ІТ-компаніях;
- підготовка фахівців, що відповідають кваліфікаційним вимогам роботодавців та професійним стандартам;
- скорочення дисбалансу між потребами ринку праці та системою підготовки кадрів освітніми установами;
- впровадження передових освітніх технологій в систему вищої освіти;
- інтеграція в європейський і світовий освітній простір.

Суть дуальної системи освіти полягає у такій організації навчального процесу, коли теоретична підготовка проводиться на профільній кафедрі ВНЗ, а практична частина реалізується у межах робочого процесу підприємства (ІТ-фірми). Реалізація та впровадження дуальної системи освіти в умовах магістратури складається з 2-х складових. На першому – підготовчому – етапі на I-IV курсах до дуальної системи навчання у магістратурі кафедра здійснює активну взаємодію з ІТ-компаніями та корекцію навчальних планів і реалізацію додаткових курсів, які вибирають студенти. При цьому ведеться постійний моніторинг успішності студентів (відрахування не зацікавлених у навчанні та заміна їх випускниками коледжів або студентами інших ВНЗ) і профорієнтаційна робота з визначення їх професійних схильностей і уподобань, що дозволить спрямувати студента саме в ту галузь ІТ-професій, де він зможе найкращим чином реалізувати себе.

Таким чином, на етапі підготовки до дуальної системи навчання у магістратурі реалізується його мета – оволодіння студентами професійної кваліфікації, яка відображає їх здатність виконувати завдання і обов'язки певного виду професійної діяльності, на базі якої реалізується практична частина магістерської програми у межах робочого процесу ІТ-компанії. Ця мета реалізується на основі створення конкурентного середовища з ціллю отримання якісного складу студентів у магістратурі і оволодіння студентами ІТ-професією на рівні молодшого спеціаліста, завдяки формуванню актуальних навчальних планів та їх корекції у відповідності з поточною ситуацією на ринку праці і спеціалізації студентів до певної ІТ-професії.

Другий етап безпосередньої реалізації дуальної системи освіти у магістратурі передбачає впровадження магістерських програм, які дозволять поєднувати фундаментальну теоретичну підготовку з практикою у ІТ-компаніях. Для цього використовується новий графік навчального процесу, згідно якого тривалість кожного навчального тижня 45 годин, з них – 18 годин аудиторні заняття та 27 годин – науково-дослідна робота, практика та самостійна робота студентів, які проводяться на основі проектів Компаній-партнерів кафедр НТУ «ХПІ», або в межах внутрішніх проектів НТУ «ХПІ». Серед інших особливостей нового графіку також можна відзначити наступні:

- модульні навчальні програми та гнучкий графік навчання, який кожний рік затверджується на засіданні кафедри;
- відсутність залікових тижнів та сесій – атестація студентів з певної дисципліни проводиться в межах відведених на неї аудиторних часів;
- в кінці кожного семестру, крім атестації по дисциплінам, проводиться атестація практики та науково-дослідної роботи.

На даному етапі на кафедрі ШТУ повністю реалізований підготовчий етап впровадження дуальної системи освіти, підготовлені кадрові ресурси та навчальне-методичне забезпечення. З вересня 2016 р. буде безпосередньо реалізований другий етап – навчання за новими навчальними графіками та в нових організаційних умовах.

Загалом, від впровадження дуальної системи освіти можна очікувати наступних результатів:

- підвищення якості підготовки ІТ-фахівців за рахунок забезпечення практичної підготовки, поєднаної з фундаментальною теоретичною базою;
- підтвердження конкурентоспроможності випускника кафедри на ринку праці;
- можливість тиражування даного проекту з підготовки фахівців на інші вищі Харкова і України;
- залучення додаткових ІТ-проектів і інвестицій в ІТ-галузь за рахунок підвищення рівня підготовки фахівців.

Це дає нам змогу виділити наступні переваги від впровадження дуальної системи навчання для всіх учасників цього процесу. ІТ-компанії отримують можливість впливати на навчальний процес для підготовки фахівця з тими знаннями, вміннями і компетенціями, які затребувані в сьогоdnішніх умовах; це стане запорукою розвитку компанії (виконання нових проектів) за рахунок наявності кваліфікованого персоналу. ВНЗ матимуть доступ до оперативної інформації про пото-

чний стан робочих процесів на фірмі; це сприятиме підвищенню якості освіти за рахунок оперативної корекції навчальних програм.

Студенти отримають змогу поєднати отримання теоретичних знань з практичним досвідом роботи, що забезпечить їм наявність офіційного стажу роботи, необхідного для подальшого професійного зростання. Таким чином, суттєво зменшиться час адаптації в умовах сучасного ринку праці.

Підсумовуючи усе вищесказане, можемо зробити висновок, що впровадження дуальної системи навчання на етапі підготовки магістрів в сфері інформаційних технологій допомагає вирішенню наступних актуальних завдань:

- адаптація професійних знань, умінь, навичок випускників до мінливих умов ринку праці;
- поліпшення практичної підготовки студентів старших курсів;
- посилення кадрового складу ІТ-компаній молодими кваліфікованими фахівцями;
- створення конкурентного середовища серед студентів, що забезпечує зростання успішності та мотивації;
- підвищення кваліфікації викладачів за рахунок стажувань в ІТ-компаніях.

Таким чином, вдала реалізація проекту з впровадження дуальної системи не тільки підвищить рівень підготовки фахівців з інформаційних технологій, але й забезпечить розвиток ІТ-індустрії міста за рахунок залучення нових кваліфікованих кадрів. У свою чергу, процес безпосередньої реалізації етапу впровадження дуальної системи освіти на кафедрі ПШТУ НТУ «ХПІ» надає перспективи подальших наукових досліджень даної теми.

Список літератури: 1. Амеліна С.М. Особливості дуальної системи вищої професійної освіти у навчальних закладах Німеччини / С.М. Амеліна // Зб. наук. праць «Проблеми трудової і професійної підготовки». – 2010. – Вип. 15 – С. 107–112. 2. Мірошник В. Іван Зязюн: «Справжній учитель – це завжди учень» // «Дзеркало тижня. Україна» № 8, 29 лютого 2008. – [Електронна версія]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/ivan_zyazyun_cpravzhniy_uchitel_tse_zavzhdi_uchen.html 3. Романовський О.Г. Самовдосконалення та самоосвіта як показники рівня професіоналізму / О.Г. Романовський // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. / ред. Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, О.Г. РОМАНОВСЬКИЙ. – Харків : НТУ «ХПІ», 2010. – Вип. 26 (30). – С. 11–19. 4. Тешев В.А. Дуальное образование как

фактор модернизации системы социального партнерства вузов и предприятий // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 1: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология, 2014. – № 1 (135). – С. 139–144.

Bibliography (transliterated): 1. Amelina S. M. OsoblivostI dualnoyi sistemi vischoti profesiyanoi osviti u navchalnih zakladah Nimechchini / S. M. Amelina // Zb. nauk. prats «Problemi trudovoYi I profesIynoYi pldgotovki». – 2010. – Vip. 15 – S. 107–112. 2. Mlroshnik V. Ivan Zyazyun: «Cpravzhniy uchitel – tse zavzhdi uchen» // «Dzerkalo tizhnya. Ukrayina» №8, 29 lyutogo 2008. – [Elektronna versiya]. – Rezhim dostupu: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/ivan_zyazyun_cpravzhniy_uchitel_tse_zavzhdi_uchen.html 3. Romanovskiy O.G. Samovdoskonalennya ta samoosvita yak pokazniki rivnya profesionalizmu / O.G. Romanovskiy // Problemi ta perspektivi formuvannya natsionalnoi gumanitarno-tehnichnoi eliti : zb. nauk. pr. / red. L. L. Tovazhnyanskiy, O. G. Romanovskiy. – Harkiv : NTU "HPI", 2010. – Vip. 26 (30). – S. 11-19. 4. Teshev V.A. Dualnoe obrazovanie kak faktor modernizatsii sistemi sotsialnogo partnerstva vuzov i predpriyatiy // Vestnik Adyigeyskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya 1: Regionovedenie: filosofiya, istoriya, sotsiologiya, yurisprudentsiya, politologiya, kulturologiya, 2014. – №1 (135). – S. 139-144.

К. В. Яковенко

РЕАЛИЗАЦИЯ ДУАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ИНФОРМАЦИОННЫМ ТЕХНОЛОГИЯМ

В статье рассматриваются специфика и преимущества дуальной системы образования. Перечислены задачи, которые поможет решить дуальная система образования. Рассматривается зарубежный опыт внедрения дуальной системы, которая демонстрирует высокие показатели качества образования. Делается вывод о том, что дуальная система обучения является одной из успешных моделей кооперации обучения и производства, которая может быть использована как инновационный тип организации учебного процесса в высшем образовании.

Ключевые слова: дуальная система образования, практическая подготовка, информационные технологии, рынок труда, компетенция.

К. В. Яковенко

РЕАЛІЗАЦІЯ ДУАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглядаються специфіка і переваги дуальної системи освіти. Перераховано завдання, які допоможе вирішити дуальна система освіти. Розглядається зарубіжний досвід впровадження дуальної системи, яка демонструє високі показники якості освіти. Робиться висновок про те, що дуальна система навчання є однією з успішних моделей кооперації навчання і виробництва, яка може бути використана як інноваційний тип організації навчального процесу у вищій освіті.

Ключові слова: дуальна система освіти, практична підготовка, інформаційні технології, ринок праці, компетенція.

К. Yakovenko

IMPLEMENTATION of DUAL SYSTEM OF EDUCATION IN PREPARING FUTURE EXPERTS IN INFORMATION TECHNOLOGIES

The article deals with the specifics and advantages of the dual education system. The tasks that will help solve the dual system of education are listed. We consider the international experience of implementation of the dual system, which demonstrates the high quality of education indicators. It is concluded that a dual system of education is one of the most successful models of cooperative learning and production, which can be used as an innovative type of organization of educational process in higher education.

Keywords: dual system of education, practical training, information technology, labor market, competence.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2016

ІІІ РОЗДІЛ**СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР НАУКИ І ТЕХНІКИ**

УДК 37. 001. 3-051

*Н. В. Волосенко, А. Б. Солодовник
м. Балаклія, Харківська область, Україна*

**ПЕДАГОГІКА ДОБРА І. А. ЗЯЗЮНА
ЯК НАЦІОНАЛЬНА ПЕДАГОГІКА У ХХІ СТОЛІТТІ**

Сучасна система перебуває в стані реформування, проте характеризується «...відсутністю чіткої державної політики у сфері освіти, невизначеністю соціальних результатів, на які має бути зорієнтована професійна діяльність учителя, наявністю деструктивних факторів (падіння престижу освіти, погіршення матеріально-технічної бази загальноосвітніх закладів, низька оплата праці вчителів тощо)...», які «...приводять до того, що процес модернізації національної системи підготовки педагогічних кадрів відбувається вкрай повільно, еволюційним шляхом перебору можливостей і реалізації модних наукових ідей. Постає проблема: продовжувати йти цим шляхом і далі, наслідуючи західні зразки, чи шукати альтернативні можливості? І, якщо обрати інший варіант, який шлях буде найоптимальнішим?» [3, с. 48].

Відповіді на всі ці питання слід шукати, насамперед, у вітчизняній педагогіці, зокрема в концепції педагогіки добра академіка І. А. Зязюна (3.03.1938 – 29.08.2014). Педагогічна наука сучасного періоду немислима без введених педагогом у вживання понять «філософія освіти», «філософія виховання», «педагогічна майстерність», «педагогіка добра», «краса педагогічної дії» та багато інших. Все своє життя І.А. Зязюн присвятив розробці і запровадженню концепції педагогіки добра, яка стала змістом його життя, глибоким переконанням вченого у тому, що в педагогіці є два рівнозначні суб'єкти – Людина і Людина, які мають створювати один одному відчуття спокою, благополуччя, щастя. Академік керувався правилом, що педагог повинен навчати і виховувати інших «своєю Поведінкою, Статутом, своїм Знанням, своєю Людяністю, своєю свободою, своєю Любов'ю, своїм Щастям, своїм Талантом». Звісно, такі погляди можуть багатьом видатися утопічними, а вченого зі світовим іменем у подальшому будуть сприймати як педагога-ідеаліста, та все ж таки академік не поступився

своїми переконаннями і визначив своє професійне і громадянське кредо чітко і беззаперечно: «Я прошу у Бога одного – часу для Добра Людям» [3, с. 74].

Отже, звернемося до основоположних філософсько-педагогічних ідей І.А. Зязюна: створення системи педагогічної освіти, яка б задовольняла потреби суспільства у педагогах різних спеціальностей і кваліфікаційних рівнів, спроможних виконувати основну соціальну функцію формування цілісної, всебічно розвиненої особистості, відданої інтересам української держави; глибоке реформування змісту, форм, методів підготовки педагогічних працівників усіх ланок освітньої галузі; забезпечення неперервної освіти педагогічних працівників, підвищення їх професійного, освітнього і загальнокультурних рівнів; вироблення стандартів педагогічної освіти, системи оцінок професійної компетентності педагогічних працівників; створення цілісної системи неперервної післядипломної освіти педагогів з урахуванням вітчизняного досвіду і тенденцій розвитку світових систем; підготовка педагога, здатного забезпечити всебічний розвиток учня як особистості та найвищої цінності суспільства [3, с. 76].

Проблемі формування професіоналізму майбутніх педагогів, їхньої професійної компетентності присвячені роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких: А. Богуш, І. Богданова, Е. Карпова, Н. Кічук, Н. Кузьміна, З. Курлянд, А. Линенко, В. Моляко, В. Семиченко, В. Сластьоніна, Р. Хмелюк, О. Цокур, М. Євтух, І. Синиця, І. Федоренко та ін.

Мета статті полягає у виявленні основних аспектів забезпечення ефективного професійного розвитку вчителя шляхом вивчення засадничих положень педагогіки добра академіка І. А. Зязюна.

Учитель має бути добрим до свого учня, має його любити і вся «добро-дія» (далі це поняття вживатимемо без лапок) педагога реалізується під впливом морального вибору, тобто безкорисливого бажання допомогти учневі у його становленні й зростанні. Водночас засоби, обрані для реалізації моральної мети, не повинні наголошувати або піддавати сумніву моральний вчинок. Виконуючи добро-дію, не варто керуватися принципом: мета виправдовує засоби. Не кожне сприяння блага іншого є добро-дією в моральному сенсі, а лише те, яке здійснюють під впливом морального бажання в ім'я інтересів ближніх [1, с. 31].

Педагогічна діяльність є мета-діяльністю, оскільки в її процесі відбувається суб'єкт- суб'єктна взаємодія. Учитель постійно перебуває

у ситуації морального вибору між добром і злом. Для переконливості педагогічних дій, усвідомлення учителем їх правильності важливо враховувати моральні наслідки, які вони породжують, покладаючись на розуміння добра і зла, тлумачення яких у педагогічній справі має специфічні особливості. Тобто, йдеться про особливу позицію вчителя в системі взаємодії з учнями, суть якої полягає в тому, щоб організувати, керувати, коригувати діяльність учня, який є суб'єктом, здатним до керування власною діяльністю [2, с. 20].

«У моїй душі, наголошував Іван Зязюн, – завжди жила істина древніх: «Нічого нового під місяцем». Нове – це давно забуте старе. І то – правда... Лише три педагоги, і два останні з них випускники полтавського, нашого навчального закладу, К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, так багато написали, видали стільки цікавих ідей. Що кожна з них, втілена в життя, є багатством нового і ще незнаного. Усі мої ідеї були їхніми».

Іван Зязюн повсякчас наголошував, що вчитель має бути передусім зрілою, люблячою істотою, в об'язки якої входить передача з покоління в покоління людських якостей, здобутків багатолітньої культури людства. Учитель повинен вирізнятися високою професійною культурою в усьому – вигляді, мові, спілкуванні, поведінці в громадських місцях, школі, сім'ї. «що ж то за вчитель, – запитував він, – який нездатний підкреслити красу передовсім зовнішністю, а потім – і внутрішнім світом своєї духовності?» [3, с. 107].

Кожна людина неповторна, кожна несе в собі тисячолітні моменти розвитку свого роду, виду... Вона не може повторитися в іншій людині. Так само, як і вчитель, він не може повторитися. Не можна до нього докладати свою діяльність. У вчителя є слово-дія, коли він індивідуально, звертаючись до такої самої індивідуальності, як сам, виконує своє соціальне, культурне й усілякі інші завдання. Тобто відбувається формування різновидів людського досвіду учнів, рівнозначних суб'єктів педагогічної дії. Інших підходів ні в психології, ні в педагогів до діяльності немає. Компетентності є стільки, скільки існує вчитель і учень.

Педагоги використовують термін виховання. Це процес надзвичайно складний. Ніколи сказане не стає основою виховного моменту людини. Учень бере те, що збагачує його інтелектуально, головне – почуттєво. Почуття – це душа людини. Педагогіка – це психологія. Кажуть, що практична. У принципі це психологія практичної дії. Спілкуючись з вами, я вмикаю всі основні психологічні поняття, свій до-

свід. Слово – фізіологічний і лікувальний чинник. Це дуже правильно сказано. Компетентність у мові ц мовленні є також однією з важливих. Домінантних ознак педагогічної дії. А відтак нам і говорити треба про педагогіку як про науку. Про взаємодію вчителя і учня. Нам би звернути увагу на вчителя: який він, що має особливого, як впливає на учня. Для талановитого вчителя учень є особистістю, має радість від спілкування з ним. Але велика частина наших учнів сьогодні нікому не потрібна, вона – частина об'єктів, до яких учитель ніколи не доходить. Ніхто цьому вчителю не розповів, як це робити. А робиться це на основі прекрасного і піднесення. Педагогічна майстерність – це насамперед почуттєвий вплив вчителя на дитину [2, с. 9].

Так, Зязюн під професійною компетентністю вчителя розуміє знання предмета, методики, педагогіки й психології та рівень розвитку професійної самосвідомості. Розкриття професійно-педагогічного потенціалу ґрунтується на потребі в самореалізації, свідомому пізнавальному інтересі й само ідентифікації. Майстерність виявляється в діяльності, причому в діяльності ефективній. Саме таке розуміння прийняте в педагогіці. Педагогічна майстерність виявляється в успішному розв'язанні різноманітних педагогічних завдань, високому рівні організованого навчально-виховного процесу, але суть її в тих якостях особистості вчителя, які породжують цю діяльність, забезпечують її успішність. Ці якості слід шукати не лише в уміннях, а й у тому сплаві властивостей особистості, її позиції, які дають педагогові змогу діяти продуктивно і творчо [3, с. 29].

Отже, можна зробити висновки, що ефективний професійний розвиток хорошого вчителя неможливий без високого рівня підготовки, навичок і мотивації, практичного розуму, потреби в самовдосконаленні, свідомому пізнавальному інтересі й самоідентифікації, постійного перебування у ситуації успішного морального вибору між добром і злом при взаємодії з учнями.

Список літератури: 1. Енергія добра академіка Івана Зязюна // Слово Просвіти. – Ч. 10, 7–13 березня 2013 р. – С. 7–9. 2. Зязюн І. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посіб. / І. Зязюн. – К.: МАУП, 2000. – 312 с. 3. Педагогічна майстерність: підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; За заг. ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища шк., 1997. – 349 с.

Н. В. Волосенко, А. Б. Солодовник

ПЕДАГОГІКА ДОБРА І. А. ЗЯЗЮНА ЯК НАЦІОНАЛЬНА ПЕДАГОГІКА У ХХІ СТОЛІТТІ

Педагогіка добра має давні традиції в українській педагогіці, академік І.А. Зязюн сприяв її оновленню і особливий популяризації наприкінці ХХ - початку ХХІ століття. У сучасних умовах реформації освіти педагогіка добра має стати основою для розбудови нової системи взаємостосунків учителя і учня, які ґрунтуватимуться на рівноправних партнерських стосунках. У складних умовах сучасності педагогіка добра стає особливо актуальною, коли спостерігається зниження інтересу до навчання.

Н. В. Волосенко, А. Б. Солодовник

ПЕДАГОГІКА ДОБРА А. ЗЯЗЮНА КАК НАЦИОНАЛЬНАЯ ПЕДАГОГИКА В ХХ ВЕКЕ

Педагогика добра имеет давние традиции в украинской педагогике, академик А. Зязюн способствовал ее обновлению и особой популяризации в конце ХХ - начале ХХІ века. В современных условиях реформации образования педагогика добра должно стать основой для развития новой системы взаимоотношений учителя и ученика, которые основаны на равноправных партнерских стопкинках. В сложных условиях современности педагогика добра становится особенно актуально, когда наблюдается снижение интереса к учебе.

N. V. Volosenko, A. B. Solodovnyk

PEDAGOGY A. ZYAZYUN WELL AS NATIONAL PEDAGODY IN THR TWENTIETH CENTURY

Pedagogy of good has a long tradition in the Ukrainian pedagogy, aka Demick A. Zyazyun contributed to its renewal and a special promotion of the end of ХХ - beginning of ХХІ century. In modern conditions of reformation of education teachers-ka good should be the basis for the development of a new system of relations between the teacher and the pupil, which are based on equal partnership pile-nkah. In the difficult conditions of modern pedagogy is particularly good act, flax, when a decrease in enthusiasm for learning.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2016

*Н. Б. Годзь
м. Харків, Україна*

ОСВІТА ТА ОСВІТЯНИ: ДИНАСТИЧНИЙ ПРИНЦИП ПЕРЕДАЧІ ПРОФЕСІЙНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЧИННИКІВ.

Постановка проблеми: Сьогодні поставило перед нами проблему, яка полягає у виборі шляхів вибудування сучасних освітніх систем – постає питання моно- чи плюралістичного підходу до їх створення та функціонування. Скерованість освітянської системи завжди має намагання рухатись вперед, одночасно проводячи у майбутнє надбання освіти минулого й сучасного. Якщо існують певні проблеми та прорахунки, помилки – то вони можуть таким чином бути закладеними у майбутні покоління, й це дуже складна освітянська проблема – з позицій сучасності. намагатися рахуватися з завданнями, які постануть у майбутньому.

Зв'язок з важливими завданнями: тема, над якою ми продовжуємо працювати. певним чином стосується й освітянських проблем – а саме філософські основи екологічної футурології. Тут знаходиться постановка та вирішення питань стану здоров'я як учнів, так й самих вчителів, й питання екологічно врахованого простору навчальних закладів, в умовах тотального недофінансування, питання фізичного та психологічного стану здоров'я усіх вище означених категорій.

Аналіз останніх публікацій: Сьогодні ми вже маємо певні нароби у аналізі освіти в Україні [3], [4], розумінні освіти як чинника розвитку особистості [5], та аналізу питань майбутнього у філософському контексті [1] [2].

Основна мета статті: висвітлюючи важливість династичного принципу передачі професійних соціокультурних чинників поєднати завдання збереження професійних надбань з висвітленням історії педагогіки на прикладі вчительських родин в країні. Також метою є постановка, аналіз можливостей футурологічної науки на прикладі освітянської діяльності.

Виклад основного матеріалу: Ідея створення цієї статті на-зрівала вже давно. Виховуючись в родині вчителів, з дитинства була підключена до дискурсивних практик, які відповідають цьому фахові. Але завжди знаходився момент, який заставляв відкласти роботу на

«потім». На жаль. певні фахові складові існують у усній формі, й з часом від того найбільш піддаються знищенню. Можна сказати, що вся історія освіти в Україні на протязі 1920–2016 рр. це також й історія родини.

У особистій розмові з п. Роксоланою Гавалюк (викладачем теоретичних дисциплін у ЛДМУ ім. С. Людкевича) прозвучало поняття «коєдукаційна освіта», що й спонукало більш теоретично підійти до еволюції освіти на прикладі родини. Зробимо лише певну ремарку, та скажімо, що жіноча освіта в Україні до кінця 18 сторіччя у документах висвітлена несистемно. Відомо, що вчилися дівчата при монастирях, при чому не тільки дочки знатних, але й дівчата міщанських та селянських родин (це був здебільшого письмо, Закон Божий, спів) [3], вважаємо, що автори цитуємої статті не врахували, що й рукоділля та домогосподарським практикам (наприклад, тим же золотошвейним роботам) дівчата навчалися там же. Першою відомою школою такого штибу була заснована у 1087 р. княжною Анною Всеволодівною в Києві при Андріївському монастирі. За часів козаччини дівчата козацьких старшин продовжували вчитися або при монастирях, або удома з найманими вчителями. Недільні школи розпочалися у 1850–1860 рр. в Україні. Школи для шляхетних дівчат – 1818 р. відкрилася у Харкові, 1829 – в Одесі, й 1833 – у Києві

Подається статистика, що у 1912 р. у Київському шкільному окрузі навчалось 27082 дівчат і лише 17 666 хлопців. В Україні були й перші Високі Школи для жіноцтва, але їх доля була досить складною – їх постійно закривали. Перші відомості – 1860 р., потім 1912, 1915. Жіночий медичний університет існував у Харкові, Києві та Одесі. У Харкові існував політехнічний інститут, Фребелівські курси. До університетів жінки могли вступати лише на протязі з 1906 по 1909 рр. На Галичині закон Австрії дозволив жінкам вступати до вузів у 1900 р. Приватний ліцей заснував єпископ Чехович у Перемишлі у 1890 р., у Львові (польською мовою навчання) – 1890, а у 1900 Перший жіночий ліцей засновано сестрами Василянками за допомогою митрополита А. Шептицького в 1900 рр. у Львові. Але була й коєдукаційна, тобто змішана (навчалися хлопчики й дівчата разом) освіта. Зараз діаспора навчається за нею [3]. З родинного досвіду скажемо. що у гімназіях могли навчатися (роздільних лише у 19 сторіччі – пра-пра-дідусі Нестеренки та їх сестра (сестра до 4 класу, потім, на жаль, її забрала її мати). Прабабця Нестеренко Варвара Іванівна мала з усього гімназичну освіту, та закінчила з оповідань Вищі жіночі курси. Після 1900 р. навчання для дітей недворянського походження було перекрито, й хо-

ча прадід був волосним писарем, старшу дочку – Ємець Ольгу Захарівну вдалося віддати до гімназії «окольнім шляхом» – її видав за племінницю друг родини – священник. але довелося продати землю. аби заплатити за навчання – для українських родин це дуже великий крок. Другого сина встигли вивчити у реальному училищі. куди приймали дітей безболісно. Інші діти закінчили сільську чотирьохкласну школу у с. Успенівське (Успенка кіровоградської обл. нині) з спільним навчанням. Після революції 1917 р. з 12 дітей, що вижили – **семеро** стали вчителями. один письменником, серед вчителів був й редактор газети та директор краєзнавчого музею, один – бібліотекарем. З їх дітей також стали вчителями четверо, з онуків династію продовжили двоє. З боку власного діда Верменича Івана Григоровича – також династія. Він працював у сільських школах Полавської області приблизно з кінця 1920 рр. до початку війни. З роду Верменичів зараз у Полтавській області працює вчителем вищої категорії Іваненко Валентина Олександрівна. З радістю додаю, що її учні династіями навчаються у нашому Політехнічному й авторці цих сторінок довелося навчати філософії її учнів.

До речі. генеалогія Нестеренків – Ємців – Верменичів розпочався з героїчної загибелі пра-пра-прадіда Нестеренка у Кримську кампанію у 1863–1865 рр. (дід краєзнавець Ємець Микола Захарович знайшов й його іменне поховання – що було рідкістю, вважаючи кількість погиблих тоді), це була на березі Чорного моря мармурова плита з Якорем (на жаль, назва місцини у родинній пам'яті не збереглася – тому важко відновити чин та ініціали його) – відомо, що він був Козаком, моряком, з міста Келеберда полтавської обл. За інформацією це місто – зараз селище з чисельністю 451 людина та існує з 1600 років (приблизно), й його назва зустрічається у Європейських хроніках. Особливістю містечка – була підготовка лоцманів, як річних. так й морських – це додано для того, аби сучасні громадяни усвідомлювали, що українці у морі здавна й так же давно мають морські, флотські традиції. Після героїчної загибелі пра-пра-прадіда до містечка прийшла царська грамота, за якою за переказами й почали навчатися й мої пра-прадіди та їх сестра. Прапрадід Іван Нестеренко згодом дав чудову як за тим часом освіту усім своїм п'ятьом дітям, але залишався за українським статусом з роду козаків. але за царською градацією не дворянином. Його брат, начебто, вивчився й до дворянства й став директором школи. Прабабця Нестеренко Варвара Іванівна (1869–1934 12.11) як ми писали, мала високу освіту на той час й одружилася приблизно у 1895 році з Ємець Захарієм Вікентійовичем (1870–1933 24.4) – волос-

ним писарем. З 13 дітей вижило 12. Прадід з прабабусею померли в роки Голодомору від голоду. Іх діти – вчителі – Ємець Ольга Захарівна (1896–1976 рр) – дочка також вчителька – Березюк Валентина Максимівна (1931–2009 рр.) (директор школи) – онука вчителька – Мехтієва Тамара Тарасівна;

Ємець Єлисей Захарович (1900–1994) –вчитель, директор сільської школи – дочка – вчителька – Леся Єлісеєвна Моргун;

Ємець Тетяна Захарівна (приблизно 1904–1987 рр) вчителька початкових класів, чоловік Верменич Іван Григорович також вчитель, директор (Пронозівської сільської школи до кінця 1938 року документально підтверджується), також потім працював разом з дружиною у інших сільських школах, але відомості є лише про цю – одна з їх дочок, Годзь Ольга Іванівна – вчитель початкових класів та трудового виховання у м. Харків, зараз на пенсії, онука – Годзь Наталія Борисівна працювала у школі та ПТУ, зараз у НТУ «ХП»;

Ємець Ніна Захарівна (1907–1990 рр) – вчителька. Відомо, що працювала (с. Глобино, с. Жуки, с. Погреби), дочка Сегеда Світлана Степанівна закінчила культ просвіт училище;

Ємець Катерина Захарівна (1907–1996) – вчитель;

Ємець Микола Захарович (1909 (приблизно) – 1991 рр) – вчитель. редактор газети, директор Софіївського краєзнавчого музею (Дніпропетровська обл. Криворізький район);

Ємець Анюта (Ганна) Захарівна (1916–2006) – вчителька в с. Кудашевка, Криворізьського р-ну, Дніпропетровської обл.

у Ємець Прасковії Захарівни (1919 – 1992) дочка Тетяна Сергіївна закінчила консерваторію та працювала вчителькою музики.

Ємець Олександр Захарович (Шурко) був талановитим фотографом, писав прозу (на жаль нічого не збереглося після війни), Ємець Віра Захарівна – закінчила бібліотечне училище. як й її сестра Прасковія, пройшла усю війну), сестра Ємець Єлизавета Захарівна виховала гарних дітей, сестра Ємець Євдокія Захарівна була вбита у часи Голодомору.

Щодо документів. то маємо студентську книжку бабусі, Ємець Тетяни Захарівни (тоді це називалося педагогічним технікумом) та обкладинку з її залікової книжки за 1934 рік (НКО УСРР) навчалася вона заочно, працюючи у школі. Маємо її членський квиток профспілок за 20.2.41 р. де зазначено вступ до профспілки у 27 році. Зберігаємо залікову книжку діда, Верменича Івана Григоровича з географічного факультету Кременчуцького учительського інституту (відділ під-

вищення кваліфікації вчителів), навчався з 1937 по 1938 рр,й який він закінчив у 1938 р.

Маємо два фото бабусі Ємець Тетяни Захарівни з її учнями – одне фото до 1928 року, інше з с. Бики 4.11. 1929 року. Фото розміщено на сторінці авторки у Фейсбуці й до нього вільний доступ – може хтось побачить родичів. Далі – перелік деяких сіл, де вчителювала бабуся – Ємець Тетяна Захарівна (додамо. що раніше вчителів у ОБОВ'ЯЗКОВОМУ: порядку переводили за певним планом з однієї школи до іншої по селах). Жили вчителі у 20–30рр або при школі. як й у 1900 рр, або знімали кімнату у «хазайки». Колгоспники паспортів не мали, але у вчителів був «паспорт» строком на один рік, потім його очевидно поновлювали, якщо людина ще працювала вчителем. Також кожне літо для вчителів у обов'язковому порядку було проходження місячних навчальних зборів з підвищення кваліфікації, які дуже походили на військові. Отже, перелік шкіл:

Биківська начальна середня школа Божедарівського р-ну (с. Биків) – з 1927 р. по серпень 1930 р.:(за підписом на 1936 р. дир. Сербін)

Вчителем 1–4 класів в Максимівській НСШ і Жовнинській СШ з 15.09.1930 року по 15.07.1932 р. (підпис 22 07 1940 р. зав РВНО Крупко);

Класовод у Недогарській школі 1932–1933 навчальному році (недогарська 1 річна школа молоді, с. Недогарки) – це, мабуть коли вона Лікнеп вела – ліквідацію неписьменності серед дорослих 60 жінок та 1 чоловік).

Градизька 7-річна Школа Градизького р-ну (тоді ще) Харківської нині Полтавської обл. з вересня 1933 року до вересня 1936 року.

Пронозівська Неповна Середня Школа Градизького р-ну вчителька з 1.09.1936 по 27.09.1938 р.

Додамо, що приблизно з два місяці у Фейсбуці мене знайшов Демченко Петро Дмитрович (який був директором Пронозівської середньої школи з 1987 року по 2000 р.). Він збирає інформацію про історію школи. Ми вислали для школи фото та певні документи, бо нам також цікаво знати хто з вчителів працював поряд з нашими рідними у той час. Зараз директором Пронозівської середньої школи є Романенко Ігор Володимирович. п. Демченко розповів також, що його сестра Марфа Дмитрівна Пашкова була ученицею мого діда, Верменича Івана Григоровича, й пам'ятає його викладання – для нашої родини це були незабутні враження. Дивовижно, що вчителя пам'ятають з 1930 років!

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок Таким чином, ми можемо зробити висновки, що у сучасній освіті продовжує грати велику роль кадрова система, творчий підхід, та комунікація. поміж поколіннями, у якій передається багато традицій. Саме за допомогою таких рис вчителів, як допитливість, жага до нової інформації та збереження по крихті старої інформації ми створюємо широке поле дослідницької та навчальної. методичної роботи для майбутніх поколінь.

Список літератури: 1. Годзь Н.Б. Філософія та її роль у формуванні нового екологічного світобачення. Сучасний стан розвитку екологічного знання./ Н.Б. Годзь // Вісник національного технічного університету «ХПІ» серія: Філософія № 26, – Харків : НТУ «ХПІ». 2009 р. – 123 с., С. 80–89. 2. Годзь Н.Б. Философия и функции научной критики: между проблемами сегодняшнего и задачами будущего. / Н.Б. Годзь // Філософія в сучасному світі: Матеріали міського міжвузівського науково-практичного семінару, 20–21 листопада 2014 р. / Ред. кол. О.Г. Романовський, О.О. Дольська, А.В. Кіпенський [та ін.] – Харків : «Точка». – 2014. – 155 с. – Укр. та рос. мовами, С. 57–59. 3. Жіноча освіта / Електронний ресурс: Режим доступу: http://movahistory.org.ua/wiki/жіноча_освіта 4. Ситников О.П. Освіта в Українській РСР (1920-і роки): історіографія / О.П. Ситников // дис. канд. іст. наук 07.00.06/ Переяслав-Хмельницький державний ун-т ім. Григорія Сковороди – Переяслав-Хмельницьк, 2003. – 118 арк. 5. Яковлев А.О. Освіта як чинник розвитку особистості в соціокультурному контексті / А.О. Яковлев // дис. кандидата соціол. наук: 20.00.04 / Харківський національний ун-т імені В.Н. Каразіна – Харків : 2003. – 191 арк.

Bibliography(transliterated): 1. Godz N.B. Filosofiya ta yiyi rol' u formuvani novogo ecologicznego svitobachennya. Suchasny'j stan rozvy'tku ecologicznego znannya. / N.B. Godz // Visny'k nacionalnoho universytety KhPI/ Seriya filosofiya № 26/ - Kharkiv : NTU «KhPI». 2009 r. – 123 s., S 80-89. 2. Godz N.B. Filisofiya I funktsij nauchnoj kritiki mezhdru problemami segodnyashnego i zadachami budushego. / N.B. Godz // filosofiya u suchasnomu sviti: Materialy mis'kogo mizhvuziv'skogo naukovu-prakty'chnogo seminaru, 20-21 lystopada 2014 r. / Red. kol. O.G. Romanov's'k'j, j.j. Dol's'ka, A.V. Kipens'ky' ta in.- Kharkiv : «Tochka». – 2014. – 155 s. – Ukr. ta ros. movamy. S. 57-59. 3. Zhinocha osvita / Electronnij resurs: Rezhim dostupu : http://movahistory.org.ua/wiki/жіноча_освіта 4. Sytnikov O.P. Osvita v Ukrain's'kii RSR (1920-i roky) : istoriografija/ O.P. Sytnikov // dys. kandydata ist. nauk : 07.00.06/ Perejaslav – Khmel'nitskij derzhavnij yn-t im.Grigorija Skovorody/ - Perejaslav – Khmel'nitskij, 2003/ - 118 arc. 5. Yacovlev A.O. Osvita yac chinnik rozvytku osobictocti v sotsiokul'turnomu konteksti / A.O. Yacovlev // dys. kandydata sotsiol. nauk 20.00.04 / Kharkivs'kyj natsionalnij yn-t imeni V.N. Karazina – Kharkiv : 2003. – 191 ark.

*Н. Б. Годзь***ОБРАЗОВАНИЕ И УЧИТЕЛЯ: ДИНАСТИЧЕСКИЙ ПРИНЦИП ПЕРЕДАЧИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ СОЦИОКУЛЬТУРНЫХ СОСТАВЛЯЮЩИХ**

В предложенной статье мы продолжаем освещать важность династического принципа передачи профессиональных умений, которые соединяют задания сохранения профессионального мастерства с освещением истории педагогики на примере учительских семей в стране. Также целью является постановка и анализ возможностей футурологии на примере педагогической деятельности

Ключевые слова: Педагогика, династия, футурология, философия образования.

*Н. Б. Годзь***ОСВІТА ТА ОСВІТЯНИ: ДИНАСТИЧНИЙ ПРИНЦИП ПЕРЕДАЧІ ПРОФЕСІЙНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЧИННИКІВ**

У запропонованій статті ми продовжуємо висвітлювати важливість династичного принципу передачі професійних педагогічних соціокультурних чинників, які поєднують завдання збереження професійних надбань з висвітленням історії педагогіки на прикладі вчительських родин в країні. Також метою є постановка, аналіз можливостей футурологічної науки на прикладі освітянської діяльності.

Ключові слова: Педагогіка, династія, футурологія, філософія освіти.

*N. B. Godz***EDUCATION AND TEACHERS: THE DYNASTIC PRINCIPLE OF THE TRANSFER OF PROFESSIONAL SOCIO-CULTURAL COMPONENTS**

In the proposed article, we will continue to highlight the importance of the principle of dynastic transfer of professional skills that connect job preservation of professional skills with lighting the history of education on an example of teacher's families in the country. Also, the aim is to set futurology and analysis capabilities on the example of teaching.

Key words: Education, dynasty, futurology, philosophy of education.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2016

УДК 111. 32 : 63 : 130. 2

*О. Н. Городыская
м. Харків, Україна***ЧЕЛОВЕК И ТЕХНИКА: ПОИСК КОМПРОМИССА**

Изменяющийся мир ставит перед человечеством все новые масштабные задачи, а неизбежная глобализация естественным образом приводит к определенному упорядочиванию, ужесточению способа жизни. Возможно, это не всегда бывает очевидным, однако это так. Человеческое общество не является произвольным объединением людей, но за долгие века люди научились оказывать некоторое влияние как на процессы, происходящие в социуме, так и на жизни отдельных людей.

Вопрос о взаимоотношениях человека и техники не нов в философии и науке, однако сама проблема тесно связана со значительной долей прогнозирования будущей динамики в этой сфере. По этой причине хотелось бы лишь подчеркнуть, что при рассмотрении данного аспекта использовались труды авторов по антропологической и социально-философской тематике – работы М. Шелера, М. Фуко, Ж.Ф. Лиотара, Л. Мамфорда. Всякое взаимоотношение человека и техники вызывает определенный социально-антропологический эффект, именно это и стало ведущей проблемой данного исследования.

Человек давно вышел за пределы жизни в природе, он стал создателем и обитателем культурной среды, искусственного поля жизни, что стало важнейшим фактором в становлении «человеческого». Тезис Шелера о том, что то, что делает человека человеком, есть принцип, противоположный жизни вообще [5, с. 53], остается по-прежнему актуальным и даже приобретает все новые смыслы. Безусловно, это, в первую очередь, связано со все усиливающимся и усложняющимся взаимодействием человека и техники в самом широком смысле. В современной философии – это одна из наиболее острых проблем. Начиная с вопроса о происхождении и заканчивая усилением трансгуманистических тенденций, человек и техника давно соединились в неразрывном единстве, где зачастую отделить одно от другого бывает уже невозможно. К тому же место и роль техники в процессе дальнейшего развития цивилизации только усиливаются, что может привести к непредсказуемым последствиям. Здесь следует подчеркнуть, что сама категория «техника» не может быть истолкована сугубо

научно. Техника, прежде всего, представляет собой совокупность специально выработанных способов деятельности и знание об этих способах и средствах деятельности, а кроме того, – искусство формирования человеческого, что весьма усложняет выявление и изучение связей человека с техникой.

В этих условиях отношения между человеком и техникой существенно трансформируются, человек с очевидностью становится в известном смысле придатком машины (техники), а сама жизнь в обществе все больше тяготеет к модели некоего алгоритма. Проанализировать возможные варианты взаимоотношений человека и техники можно обозначить как основную цель работы. Весьма любопытной в этой связи представляется идея Л. Мамфорда о мегамашине, которая уже сейчас может выглядеть вовсе не метафорично для оценки глобального человеческого муравейника. Мамфорд сформулировал понятие «мегамашина», в первую очередь, в отношении к тем системам из живой силы, которые реализовывали определенные масштабные задачи, причем лишь со временем человеческие звенья замещались механическими элементами. Такие объединения людей выглядели и функционировали именно как машины, более того, – чтобы максимально механизировать силу машины, необходима была «социализация» механических посредников [2, с. 167], то есть четкое распределение внутренних взаимодействий для контроля над получаемым результатом. Очевидно, что сама такая машина не была автономным образованием, поскольку секрет такого тотального контроля был в наличии внешнего единого разума – фактора, определявшего и сами задачи, и их целесообразность. Средоточием такого «разума» могла быть только единая централизованная власть (зачастую царская, священная), поскольку только так можно было «оправдать невероятное напряжение общественных сил для работы, задачи которой были часто совершенно оторваны от непосредственного служения жизни» [2, с. 172].

Со временем сверхзадачами выступали уже не гигантские постройки, например, а куда более абстрактные замыслы, трансформируя чисто механическое действие в общественное. Мегамашинной стало сочетание многих компонентов, включая политические, хозяйственные, военные, бюрократические; это было уже незримое сооружение из живых, но пассивных человеческих деталей, которое было нацелено с равной эффективностью как на созидание, так и на разрушение, поскольку оба эти действия предполагали друг друга.

Здесь необходимо оговориться, что машина для нас – не просто некий механизм, помогающий в нашей повседневной и общест-

венной жизни. Главное преимущество ее – контролируемость, предсказуемость, воспроизводимость, повторяемость; она выражает нашу рациональность во всей ее ясности и эффективности при реализации разнообразных планов, да и просто в жизни. Машина – метафора идеальной реальности, упорядоченной и контролируемой. Именно поэтому Мамфорд использовал данное понятие для характеристики действительных человеческих в рамках мегамашины – чтобы подчеркнуть их результативность, даже истинность. Человеку свойственно тяготеть к этой упорядоченности, установленности, контролируемости. Этому во многом способствовало развитие системы научных знаний, особенно – знаний о человеке, что позволяло максимально объективно оценивать возможности контроля над человеком и даже влияния на его личность.

Со временем та самая власть, которая создавала мегамашины, начала с не меньшей эффективностью конструировать самих индивидов, фактически переходя с мегауровня на микроуровень. Элементы мегамашины продолжали работать на достижение абстрактной цели – но достижение ее позволило бы в еще большей степени «механизировать» общественный организм, предельно алгоритмизировать его жизнь. Основными формами, в которых осуществлялось такое конструирование, были наиболее важные социальные институты: здравоохранение, пенитенциарная система, образование, – то, что М. Фуко назвал дисциплинарными пространствами общества. В своих работах Фуко раскрывает порядок становления этих форм, при этом осуществление в пределах таких дисциплинарных форм отношений власти всегда основано на полноте знания о тех, на кого эти отношения направлены. Власть производит необходимые дискурсы, которые формируют необходимых субъектов для реализации необходимых отношений власти. По этой причине сущность власти оказывается неуловимой, что снимает традиционные для прежних социально-философских концепций представления о возможности осуществить революцию и улучшить власть. Человек оказывается марионеткой власти, и ему приходится постоянно искать пути для ускользания от ее всеохватывающих пут. Власть берет под контроль человеческие желания и стремления, и теперь не столько тело, сколько сама духовная составляющая человека оказывается полностью несвободной и зависимой: «...реальный человек, объект познания философской рефлексии или технического вмешательства, не был заменен душой – иллюзией теологов. Человек, о котором нам рассказывают, которого нас призывают освободить, является следствием подчинения куда более глубинного, нежели он сам. «Душа» обитает в нем и дает ему существование, которое само являет-

ся элементом господства, осуществляемого властью над телом. Душа есть следствие и инструмент политической анатомии; душа – тюрьма тела» [4, с. 46]. Образом надзирающей и наказывающей власти выступает Паноптикум Бенгтама, идея которого уже давно воплощена в тюрьмах и больницах, школах и казармах, в монастырях и университетах. Так понятие освобождения выполняет на практике поработочные и угнетающие функции. Власть уже не опирается на право на смерть, а функционирует как полиморфная техника управления жизнью в форме советов и рекомендаций специалистов.

Здесь метафора машины оказывается как никогда зримой – и ужасающей. Если мегамашина более раннего периода практически преследовала вполне материальные, приземленные цели, то машина современной власти стремится, прежде всего, нивелировать все то, что выражает неповторимое своеобразие человека, его индивидуальность, взять под контроль даже его внутренние переживания, превратить его самого в послушный, предсказуемый, повторяемый механизм. В ситуации глобализации этот процесс, с одной стороны, оказывается все более и более сложным, а с другой, – все более и более необходимым, поскольку только таким образом можно сохранять порядок и контролировать проблемные моменты усложняющейся системы социальных и политических связей. Отдельной проблемой является также и то, что власть, которая задает саму динамику процесса формирования индивида, давно утратила как флер священности, так и легитимность, обеспечивавшуюся гуманистичностью, разумностью устремлений и научным основанием. Как указывал Ж.Ф. Лиотар, ситуация постмодерна в целом характеризуется не только утратой легитимности ведущим (господствующим) нарративом, но и попыткой полной переориентации на сохранение частной обыденной жизни микронарративами, не претендующими на позиции власти [1, С. 92–94, 99–101]. Вера в господство разума, правовую свободу и справедливость, уверенность в социальном прогрессе были подорваны. Поэтому всякий механизм воздействия на человека извне посредством общественной мегамшины будет вызывать не только вполне естественную, но и оправданную реакцию – избегания, ухода, отталкивания. Речь идет о том, что любая власть сейчас не имеет легитимности на превращение частного человека в неотъемлемую деталь общественной машины, это возможно только с его добровольного согласия. Однако и здесь машина (техника) занимает важнейшее место в оправдании действий власти путем убеждения частного лица в необходимости его участия, поскольку современная

жизнь как отдельного человека, так и общества в целом немислима без техники и машины.

Таким образом, современный человек оказался перед выбором: сознательно стать частью общей мегамшины, поскольку без нее невозможно представить дальнейший процесс глобализации, либо продолжить практику избегания всякой включенности во всеобщий процесс ради сохранения иллюзии частной жизни. Оба пути могут оказаться губительными для человека, можно лишь с уверенностью утверждать, что его взаимоотношения с техникой будут и далее усложняться и с необходимостью изменят еще не только мир, но и самого человека.

Список литературы: 1. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар ; [пер. с франц. Н.А. Шматко]. – М., СПб. : Изд-во «Алетейя», 1998. – 160 с. 2. Мамфорд Л. Миф машины. Техника и развитие человечества / Л. Мамфорд ; [пер. с англ. Т. Азарковича, Б. Скуратова]. – М. : «Логос», 2004. – 284 с. 3. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет / М. Фуко ; [пер. с фр., ком. и послесл. С. Табачниковой]. – М. : Касталь, 1996. – 448 с. 4. Фуко М. Надзирать и наказывать: Рождение тюрьмы / М. Фуко; [пер. с фр. В. Наумова]. – М. : Ad marginem, 1999. – 480 с. 5. Шелер М. Положение человека в космосе / М. Шелер ; [пер. с нем. А. Филиппова] // Проблема человека в западной философии: переводы ; [сост. и послесл. П.С. Гуревича; общ. ред. Ю.Н. Попова]. – М., 1988. – С. 31–95.

О. Н. Гордыская

ЧЕЛОВЕК И ТЕХНИКА: ПОИСК КОМПРОМИССА

Человек – создатель и обитатель культурной среды, в которой важную роль играет техника – искусство формирования человеческого. Со временем человек становится придатком машины (техники), а сама жизнь в обществе все больше тяготеет к модели некоего алгоритма. Такой алгоритм можно обозначить как мегамашину, в которой механическое действие постепенно трансформировалась в общественное. Машина – метафора идеальной реальности, упорядоченной и контролируемой. Действуя в рамках этой реальности, власть моделирует самого человека, что в условиях современности может быть проблематичным и пагубным для будущего человечества.

*О. М. Городиська***ЛЮДИНА І ТЕХНІКА: ПОШУК КОМПРОМІСУ**

Людина є творцем та мешканцем культурного середовища, в якому важливу роль відіграє техніка – мистецтво формування людського. З часом людина стає додатком машини (техніки), а саме життя у суспільстві все більше тяжіє до моделі певного алгоритму. Такий алгоритм можна позначити як мегамашину, у якій механічна дія поступово трансформувалася у суспільну. Машина є метафорою ідеальної реальності, впорядкованої та контрольованої. Діючи у рамках цієї реальності, влада модулює саму людину, що в умовах сучасності може бути проблематичним та згубним для майбутнього людства.

*О. N. Gorodyskaya***HUMAN AND TECHNICS: SEARCH FOR COMPROMISE**

Human is the creator and the inhabitant of the culture where the technics as the art of human formation takes the important place. By time human becomes the machine (technics) affix and the life in society strives to the algorithm model more and more. Such algorithm may be marked as megamachine in which mechanical activity was gradually transformed into social. Machine is the metaphor of the ideal reality which is ordered and controlled. Acting in this reality power models already the human what may be problematic and harmful for the mankind future in modern circumstances.

*Стаття надійшла до редакції 25.04.2016***УДК 101.304.2.001***Ю. А. Кулиш**г. Бахмут, Донецька область***МИФОЛОГИЯ В НАУКЕ: ОТ ПЛАТОНА ДО
СОВРЕМЕННОСТИ**

Современная культура представляет собой очень сложное общественное явление, где миф занимает особое место. Как объект исследования, он привлекал уже античных исследователей (софисты,

стоики, пифагорейцы). Мифы не забыты. Они не только объект изучения науки, но и достояние обыденного сознания современного человека. Современные люди не верят в древние мифы, но сами с успехом занимаются собственным мифотворчеством. В современном мире мифы обслуживают различные сферы общественной и государственной жизни общества. Чаще всего они создаются соответствующими институтами (экономическими, национальными, государственными и т.д.) для обслуживания интересов этих структур через влияния на мировоззрение людей в качестве, например, потребителя, выборщика, верующего и т.п. Разнообразен механизм внедрения мифа в сознание: через СМИ, интернет-сеть, образование.

Сегодня, реальностью является то, что в политике мифотворчество процветает пышным цветом, потому что оно касается огромных масс людей, народов, государства, различных стран (вспомнить хотя бы XX век, сионизм, который вооружается мифом «об избранном народе, социалистический лагерь – мифом о коммунизме, светлом будущем всего человечества, нацизм – человеконенавистнической арийской теорией и т.д.).

Мифология – это целостное миропонимание, в котором разные представления объединяются в единую чувственную картину мира, где объединяются реальность и фантазии, знание и вера [9, с. 364]. Через миф, через рассказ в нём о важных для людей событиях, утверждались принятые в обществе правила поведения и ценности. Мифы аккумулировали жизненный опыт людей. Они прописаны в современном обществе, а не только в далёком прошлом. Вот почему миф, мифотворчество не перестают быть объектом исследования влияния на политику [9, с. 367]. Казалось бы – научное и мифологическое мировоззрение несовместимы. Парадоксом является то, что наука как развенчивает мифы, так и использует их. Как в деструктивном аспекте, так и в позитивном.

Академическая еще недавно проблема мифа превратилась в острый актуальный вопрос через те процессы, которые мифы сделали востребованным, это: ремифологизация современного мира мифов, возвращение к архаическим мифам, появление профессиональных мифотворцев в искусстве, политике, рекламе. Для современной науки миф стал объектом изучения и использования. В науке это функционирование и появление как «отраслевых» мифов так и «общенаучных». Однозначно этот процесс нельзя ни осуждать, ни культивировать. Для науки важно изучение этой темы на уровне гносеологическом, онтологическом, политическом, социальном и т.д.

Цель статьи: артикулировать позиционирования мифа в науке и их способность влиять на определенные социальные процессы. Для достижения цели поставлены следующие задачи:

- изучение традиций использования мифа в науке еще с античного времени как инструмента познания мира;
- определить противоречивые тенденции функционирования «научного» мифа – от прогрессивного к использованию в деструктивных социальных процессах.

Перспективной проблематикой является изучение региональных мифов в современных реалиях Украины.

Современные мифы, бытующие в науке, нельзя рассматривать однозначно. Дело в том, что они могут носить как стимулирующий, так и деструктивный характер. Рассмотрим позитивное значение мифа в науке и для науки. Начало этой традиции восходит к Платону. Яркий тому пример – созданные им мифы о пещере и об Атлантиде.

Миф об Атлантиде стимулировал и направлял поиски учёных в течение тысячелетий в различных областях: истории, археологии, философии, политики и др. Атлантиду не нашли, но вместо неё на дне морей и океанов современники обнаружили развалины финикийского Тира, этрусской Эспины, древнеримской Цезарии, византийского Эпидавра и десятка других городов и затерянных стран. Платоновский миф об Атлантиде заставил последующие поколения учёных (и не только их) размышлять, разрабатывать плодотворные гипотезы и концепции, намечать направления научных поисков [10, с. 72].

Мифологические образы нередко служили средством выражения философских идей, например, у Гераклита и Платона. Для этой цели Платон не только пользовался старыми мифами, но и сочинял новые.

В наше время, период обострения глобального кризиса, глобальных проблем, реально обозначившейся опасности гибели современной цивилизации, миф об Атлантиде стимулировал поиск научной, политической, общественной мысли в направлении выхода из кризиса, проработки нравственных, научных, духовных задач. Миф об Атлантиде оказался мифом пророческим, мифом-предупреждением. Такую же роль в науке сыграл Платоновский миф о пещере (в гносеологии например). Приём Платоновского использования мифа в философии оказался чрезвычайно плодотворным.

Е.Г. Рабинович в своём исследовании отмечает, что Платон предлагает (для современной ему системы образования) дидактические мифы, как наиболее пригодные и сам их создаёт. Далее же гово-

рил о мифе как орудии политики. Для самого Платона это ещё и метод создания космологической и политической концепции. Е. Рабинович так, например, представляет космотворческую парадигму Платона (по мифу об Атлантиде):

1. Из хаоса возникает первая власть.
2. Процветание первой власти.
3. Упадок первой власти (беззаконие).
4. Становление второй власти и период к ней харизматической гегемонии.
5. Конфликт.
6. Победа второй власти.
7. Конец космического периода [10, С. 79–80].

О верности платоновской концепции Рабинович пишет «Город на Западе (Афины) возник и покорил мир, а затем своим падением ознаменовал конец целого периода человеческой истории» [10, с. 84].

Показательным примером использования древнего мифа в современной науке для анализа изучаемых явлений есть трактовка Фрейдом бессознательного. Миф об Эдипе стал для Фрейда: а) источником описания психических явлений; б) инструментом для научного анализа бессознательного.

В результате в науке прочно утвердилось понятие «Эдипов комплекс». Представления об Эдиповом комплексе имеют своим истоком древнегреческую трагедию Софокла «Царь Эдип». В ней повествуется о несчастной судьбе Эдипа. Не ведая того, Эдип сначала убивает своего отца Лая - царя Фив, потом женится на своей матери Иокасте. Затем, узнав от оракула о совершенных им непреднамеренно деяниях, ослепляет себя [11]. Почерпнутая из древнегреческого мифа тема отцеубийства и запрета на инцест превратилась у Фрейда в идею Эдипова комплекса, присущего, как он считал, каждому человеку. По его мнению, наши сновидения убеждают в том, что, всем суждено направлять свое первое сексуальное чувство на мать и первое насильственное желание – на отца.

Согласно Фрейду, наблюдения за детьми и изучение воспоминаний взрослых о своем детстве приводят к выводу о всеобщем, универсальном проявлении Эдипова комплекса. Мальчик эротически привязан к матери, хочет обладать ею и воспринимает отца как помеху. Девочка испытывает нежные чувства к отцу и потребность в устранении матери, чтобы занять ее место в отношениях с отцом [12]. В представлении Фрейда, Эдипов комплекс проявляется у детей в возрасте от

трех до пяти лет. Перед каждым встает жизненная задача, связанная с развитием и преодолением этого комплекса.

Согласно Фрейд, в Эдиповом комплексе завершается инфантильная (детская) сексуальность. Кто оказывается не в состоянии нормальным образом пройти Эдипову фазу психосексуального развития, тот заболевает неврозом. Эдипов комплекс составляет ядро неврозов. Вместе с тем на основе этого комплекса возникает, как полагал Фрейд, человеческая культура, связанная с соответствующими нормами и запретами на инцест [12]. В Эдиповом комплексе берут начала религия, морали, искусства, социальные институты общества.

Важную роль мифы сыграли в разработке идеологии. К. Леви-Стросс писал: «Ничто так не напоминает мифологию, как политическая идеология. Возможно, в нашем современном обществе последняя просто заменила первую» [7, с. 186]. Но в современной культуре, наполненной различными смыслами, мифу отведено значительное внимание.

Технологию возникновения современного мифа и его деструктивную роль, можно проследить на возникновении арийского мифа в фашистской Германии. Его авторство приписывается Гитлеру, однако на деле, его разрабатывали немецкие учёные в официальной науке того времени.

Арийский миф имеет исторические предпосылки. Причиной его возникновения являлось поражение Германии в первой мировой войне с вытекающими отсюда последствиями, отраженными в Версальском договоре. Германия объявлялась единственной виновницей войны, ее обязывали возместить ущерб (репарации), что легло тяжелым бременем не ее экономику, приведя многих немцев к голодному существованию, утрате земель в Европе, а также колоний, разоружение, ввод французских войск в Рурскую область и оккупационные меры, которые они применяли к немцам. Национальное и социальное унижение, статус побежденной и утратившей былое величие страны, невероятное ухудшение благосостояния немцев.

Вот одна из причин успеха арийского мифа. Приход Гитлера к власти и использование её ресурсов дали возможность преобразовать арийский миф в идеологию с последовательным оформлением методов и структур для её внедрения, распространения, уничтожения, действия. Развязывание фашисткой Германией Второй Мировой войны – материализация этой идеологии, хотя всё начиналось куда раньше – в самой Германии.

Современное общественное сознание, как и в прошлые переломные моменты истории, активно использует миф. Процесс информатизации способствует мифологизации общественного и индивидуального сознания.

Мифологемы выступают наиболее эффективным механизмом массового сознания, позволяющим обходить все сложные препятствия и давать ответ на вызовы современного мира. На уровне индивидуального сознания мифы легко усваиваются и принимаются. Современному человеку легче воспринять миф и интегрировать его в сознание, если ему подать миф в научной упаковке. Современный миф – наукоподобный, наукообразный – это придает ему вес в глазах современников.

Французский антрополог Альфред Сови, в работе «Мифология нашего времени», источник современного политического мифа усматривал в невежестве людей, в использовании их надежд политическими партиями и государственным деятелями. Он указывает на светский и наукообразный характер мифа.

Дальше речь пойдет о мифологизации сознания современного человека и особенностях этого процесса сегодня. Современный человек живет в современном обществе, где власть носит политический характер с мощными средствами информации, пропагандисткой машиной под её контролем. Этим пользуется власть, чтобы использовать миф в качестве глобального одурманивания масс. Возникает такой парадокс: в современном мире во многом увеличиваются возможности, как для распространения массового социального мифа, так и возможности для злоупотребления им властью с помощью средств массовой коммуникации.

Современный социальный миф создает простор для манипуляторства и злоупотребления сознанием «массового человека» [6, с. 58].

Из многообразных социальных мифов нельзя не отметить миф политический, возникновение которого возможно только в классовом обществе и на всех его этапах, а распространение образования в массах не является препятствием для его появления. О мифе, как орудии политики, говорил еще Платон.

Таким образом, следует отметить, что мифотворчество продолжается и сейчас, захватывая практически все сферы общественной жизни: национальные отношения, экономику, воспитание и образование, бытовую сферу, брачно-семейные, межличностные отношения и др. Особенную опасность представляют современные мифы, используемые как орудие политики.

Современная мифология имеет прочный фундамент, возникший в результате действия разных факторов: гносеологических, социальных, которые включают также усилия власти по созданию и трансляции мифов в массовом сознании.

Попытки управлять человеком, группой людей, общностями нередко натываются на сопротивление. Тогда используют приём скрытого управления – т.е. замаскируют управляющее воздействие так, чтобы оно не вызвало возражения.

Миф подают ученые: историки, политологи, философы. Власть следует точке зрения Н. Макиавелли, который писал: «Разумный правитель не может и не должен быть верным данному слову, когда такая честность обращается против него и не существует больше причин, побудивших его дать обещание. Если бы люди были все хороши, такое правило было бы дурно. Но так как они злы и не станут держать слово, данное тебе, то и тебе нечего блюсти слово...» [8].

СМИ сегодня – это мощный фактор влияния на психическое состояние человека. Та реальность, которую предлагают сегодняшние СМИ, безусловно, опосредствована чьим-то мнением, она упрощена и не предлагает размышления, анализа. В некоторых случаях эта информация может быть опасна, так как человек принимает её готовой, не задумываясь, и ему можно внушить очень многое. Ведь средства массовой информации являются одним из важнейших институтов современного общества [2, с. 148].

С помощью СМИ рекламируются социальные идеи, создаются удобные политические образы, навязывается массовая политическая культура, образ жизни, услуги и товары. Телевидение, радио, печать, интернет, реклама стали основными источниками информации, формирующими внутренний мир человека.

В 1998 году Национальный университет «Киево-Могилянская Академия» провели исследования мифологизации сознания украинского избирателя. Использовали в качестве источника украинскую прессу и результаты исследований опубликовывали в 2-х томах «Історична міфологія в сучасній українській культурі».

Авторы отмечают, что тотальная замифологизированность характерна для тоталитарных обществ и радостно отмечают факт «незначительной» мифологизации современных украинцев. Так авторы рассматривали такие мифы:

- миф об угрозе национализма;
- миф о нарушении языковых прав россиян, которые проживают в Украине;

- миф о существенном улучшении благосостояния украинцев;
- трансформация коммунистического мифа.

Например, эта трансформация мифа выглядит следующим образом:

«Великое и процветающее государство было уничтожено, народ обездолен – это дело рук мирового заговора и общего предательства. Россия и всё, что с ней связано хорошо и прогрессивно. Современный период истории Украины – это период оккупации и колонизации по аналогии с нацистской оккупацией и победой над нацизмом во второй Мировой войне» [3, с. 119].

Кстати, в борьбе за электорат очень удобный миф: есть люди, которые эту войну помнят. Память эта реальная и глубинная, оформлена советской пропагандой, т.е. имеет соответствующие символы, ритуалы, язык, критерии. Уже не идёт речь об Октябре, зато эксплуатируются идеи:

«те, кто спланировал раскол Украины – хищники с Запада, превратили носителей государственной власти в исполнителей чужой воли. Украина скатывается к колониальной зависимости. В Украине сформировался антинародный, антинациональный режим советского народа. Украина скатывается к банановой республике» [3, С. 119–120].

Современный миф оперирует новыми символами, создает соответствующий язык – к этому процессу привлекается наука.

В 1798 г. Томас Мальтус запустил в науку миф о перенаселении земли, который оказался на руку милитаристам, тоталитарным режимам, диктаторам всем тем, для кого война – мать родная. Современные исследователи доказывают, (например, Джоэл Коэн), что «на самом деле перенаселение не перенаселение», здесь вопрос в бедности: социальный аспект мифа затрудняется его развенчание. От мифов практически невозможно избавиться. Чем больше мы пытаемся что то опровергнуть тем прочнее идея укореняется в нашем сознании. Миф трудно развенчивать. Психологи утверждают, что сама попытка разрушить заблуждение, порожденное мифом, приводит к упрочнению его позиций.

Американский ученый Н. Спитцер замечал, что ученые уверены в том, что с их объективностью они точно не попадутся на удочку ак называемых мифов, в которые верит большинство населения. Но тем не менее, именно так и происходит.

В современном мире миф находит разнообразное применение, почти такое же универсальное, как и в первобытном обществе. Миф использует наука. Осознанно – как инструмент познания новой, малоисследованной области (например, Фрейдом для создания теории бессознательного) или на заказ властных структур (чаще всего в этой ро-

ли миф имеет деструктивный характер). Миф с подачи учёных широко применяется в идеологии. Опасность его применения в этой области заключается в том, что он создаётся для обслуживания интересов реакционных сил, тоталитарных режимов, для манипулирования массами. Масштабность и опасность такого мифотворчества заключается в использовании государственно пропагандистской машины, СМИ, интернет – сети и глобализации этих процессов. Например, миф о том, что ислам – это религия, изначально ориентированная своих последователей на экстремистские террористические действия против других религий и народов; арийский миф, использованный фашистами для реализации замысла захвата новых земель и пр.

Громадную опасность заключают в себе мифы, активно внедряемые Россией: о ее исторической миссии в спасении «русского мира» Украины от нищеты и фашистского режима украинской хунты, а также преследование и угнетение русскоязычного населения в Украине (причем на той территории, которую Россия, по непонятным причинам, вопреки всем международным нормам, считает своей, обозначив ее в мифах, как Новороссия и Малороссия). Параллельно режим Путина, соответственно, обрабатывает сознание жителей РФ. Вот как оценивает ситуацию на Юго-Востоке Донецкий (ныне Киевский) журналист и блоггер Денис Казанский: «Иногда кажется, что существование России и оккупированного Донбасса – это постановка условной пьесы «Вожделение изоляции». В желании отгородиться от цивилизованного мира используется «ужасный микс», состоящий из аннексии Крыма, спонсирования войны в Луганской и Донецкой областях, тысячи смертей, поддержки иллюзорных идей независимости Донбасса и оглушения нации» [5].

Трагичность ситуации заключается в том, что разработка этих мифов осуществлялась официальной российской наукой, а потом активно запускаются как в РФ, так и в Украине.

Процессы ремифологизации в современном мире, возвращение прошлых мифов (например, советских), появление профессиональных мифотворцев ставит практические задачи давать адекватный ответ на выявление этих процессов в индивидуальном и массовом сознании, в воспитательной работе с молодежью, в противостоянии деструктивным социальным процессам, которые запускаются или подпитываются мифотворчеством.

Список литературы: 1. Григоренко А.Ю. Сатана там правит бал: – К., 1991, 300 с. 2. Бритков В., Дубовский С. Информационные технологии в

национальном мировом развитии/ С. Дубовский, В. Бритков// Общественные науки и современность. – № 1, 2000 – С. 146–150. 3. Исторична міфологія в сучасній українській культурі. : – К., 1998. 4. Исторична міфологія в сучасній українській культурі (частина 2). : – К., 1998. 5. Казанский Д. Россия и Донбасс: вожделение изоляции: [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://vlada.io/vlada_blog/novi-avtobusni-marshruti-po-ukrayini-ta/. 6. Кесседи Ф.Х. От мифа к логосу. – М., «Мысль», 1972, 312 с. 7. Леви-Стросс К. Структурная антропология./ Пер. с фр. Вяч. Вс. Иванова. — М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – 512 с. 8. Макиавелли Н. Государь Избранные произведения. // [Электронный ресурс] / Н. Макиавелли – М.: «Художественная литература», 1982. – Режим доступа: <http://lib.ru/POLITOLOG/MAKIAWELLI/gosudar.txt>. 9. Мифы народов мира: в 2-х т., Т. 1, 2. – М.: Российская энциклопедия: Дилер, 1994. – 671 с. 10. Рабинович Е.Г. Атлантида. – М., 1983, С. 67–84 11. Философия под редакцией Губина В.Д. – М., 2000 // [Электронный ресурс] / В.Д. Губин – Режим доступа: <http://www.bibliotekar.ru/filosofiya/index.htm>.

Bibliography (transliterated): 1. Grigorenko A. Satana tam pravit bal. Kyiv, 1991. 300 p. 2. Britkov V., Dubovskij S. *Informacionnye tehnologii v nacional'nom mirovom razvitii. Obshhestvennye nauki i sovremennost'*, no. 1, (2000): 146-150pp. 3. *Istorichna mifologija v suchasnij ukrains'kij kul'turi*. Kyiv, 1998. 4. *Istorichna mifologija v suchasnij ukrains'kij kul'turi* (chastina 2). Kyiv, 1998. 5. Kazanskij D. *Rossija i Donbass: vozhdelenie izoljicii (2016)*. Available at: http://vlada.io/vlada_blog/novi-avtobusni-marshruti-po-ukrayini-ta/ (accessed 10 April 2016). 6. Kessedi F.H. *Ot mifa k logosu*. Moscow, Mysl', 1972. 312 p. 7. Levi-Stross K. *Strukturalnaja antropologija* (Rus. ed.: Ivanov V.V. *Strukturalnaja antropologija*. Moscow, JeKSMO-Press, 2001. 512 p. 8. Makiavelli N. *Gosudar' (2016)*. Available at: lib.ru/POLITOLOG/MAKIAWELLI/gosudar.txt (accessed 15 April 2016). 9. *Mify narodov mira*: in 2 Vol.: Moscow, Rossijskaja jenciklopedija, Diler, 1994. 671 p. 10. Rabinovich E. *Atlantida*. Moscow, 1983. 67-84 pp. 11. Gubin V. *Filosofija* D. (2016) Available at: <http://www.bibliotekar.ru/filosofiya/index.htm> (accessed 13 April 2016).

Ю. А. Кулиш

МИФОЛОГИЯ В НАУКЕ: ОТ ПЛАТОНА ДО СОВРЕМЕННОСТИ

Мифы сегодня – это не только объект изучения науки, но и достояние обыденного сознания современного человека. В современном мире мифы обслуживают различные сферы общественной и государственной жизни общества. Чаще всего они создаются соответствующими институтами. Они аккумулировали жизненный опыт людей,

прописані в сучасному суспільстві, а не тільки в далекім минулому. Мифы, которые сегодня бытуют в науке, нельзя рассматривать однозначно. Как правило, они могут носить как стимулирующий, так и деструктивный характер. В статье рассмотрено позитивное значение мифа в науке и для неё.

Ключевые слова: миф, мифология, мифологизация, наука, современность, политика, СМИ

Ю. О. Кулиш

МИФОЛОГИЯ В НАУЦІ: ВІД ПЛАТОНА ДО СУЧАСНОСТІ

Міфи сьогодні – це не тільки об'єкт вивчення науки, а й надбання буденної свідомості сучасної людини. У сучасному світі міфи обслуговують різні сфери суспільного та державного життя суспільства. Найчастіше вони створюються відповідними інститутами. Вони акумулювали життєвий досвід людей, прописані в сучасному суспільстві, а не тільки в далекому минулому. Міфи, які сьогодні існують в науці, не можна розглядати однозначно. Як правило, вони можуть носити як стимулюючий, так і деструктивний характер. У статті розглянуто позитивне значення міфу в науці і для неї.

Ключові слова: міф, міфологія, міфологізація, наука, сучасність, політика, ЗМІ.

Y. Kulish

MYTHOLOGY IN SCIENCE: FROM PLATO TO MODERN TIMES

Today, myths are not only an object of scientific research, but also – the wealth of ordinary consciousness of modern humankind. In today's world myths serve various spheres of social and political life of society. They are created by appropriate institutions. Life experience of people has been accumulated in myths, which ingrained in modern society. The myths that are prevalent today in science, cannot be examined clearly. As a rule, they can be both stimulating and destructive. The article describes a positive importance of myth in terms of science.

Key words: myth, mythology, mythologizing, science, modern, politics and media.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2016

УДК 62:101.1

*О. К. Чаплигин, О. Є. Сук
м. Харків, Україна*

МОРАЛЬНИЙ ВИБІР ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ І ТЕХНОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК

Історичний підхід до розуміння природи і походження техніки дозволяє розглядати останню як результат діяльності первісної людини – суб'єкта, який одночасно виступав суб'єктом пізнання, спілкування і дії.

Досить розповсюдженим є трактування первісного стану технічної творчості людини як такого, що своїм джерелом і рушійною силою мав уміння людини виготовляти і використовувати знаряддя праці (К. Маркс). Звертаючись до аналізу природи людини у її зв'язку з розвитком техніки, Л. Мемфорд спростовує вказану точку зору, розглядаючи її як редукціоністську і таку, що ігнорує універсальний характер природи людини, яка адекватним чином віддзеркалюється у техніці [7, С. 225–235], бо техніка при своєму виникненні була пов'язана з усією природою людини [7, с. 232]. На його думку, техніка веде своє походження від цілісної людини у її взаємодії з кожною частиною середовища, використовуючи кожен свою здатність, щоб максимально реалізувати власні біологічні, екологічні і психологічні потенції [7, с. 231]. Більше того, не було нічого унікально людського у стародавній технології до того часу, поки вона не виявилася видозмінною своїми лінгвістичними символами, соціальною організацією та естетичними задумками [7, с. 227]. Головним знаряддям первісної людини, на думку Л. Мемфорда, було її тіло, що керувалося розумом: «тіло, яке не створене для якогось одного роду діяльності, якраз завдяки своїй надзвичайній лабільності і пластичності, а більш ефективним було при використанні як з метою розширення зовнішнього оточення, так і однаково багатих внутрішніх психічних ресурсів» [7, с. 227]. Саме людські здібності в цілому, у їх взаємодоповненні були найважливішим фактором прогресу.

Що стосується характеристики сучасного стану суспільства у зв'язку з величезним зростанням ролі техніки та технології, то автори одноставно розглядають цей процес як дотичний до подальшої долі цивілізації, людини, культури (М. Бердяєв, Л. Мемфорд, Х. Сколімовські, Х. Ортега-і-Гассет та інші). Так, наприклад,

Х. Сколімовські зауважує, що в техніці сходяться такі різні тематизації, як «прогрес», «природа», «відкриття», «раціональність», «ефективність». Тому *філософія техніки – це філософія культури людства, філософія людини та цивілізації*, що побачила себе в глухому куті, коли загрозою стає надлишкова спеціалізація, роздробленість і розпорошеність, котра усвідомлює, що обрала хибну мову для свого спілкування з природою [7, с. 242]. Тому-то філософія техніки тісно пов'язана з майбутнім людини. «Ми, – пише Х. Сколімовські, – життєво зацікавлені у майбутньому техніки, яка має розумітися як єдиний об'єднаний феномен, оскільки цей феномен переплетений виключно різноманітними способами з людським суспільством і перетворився у фактор, що визначає майбутнє як самого суспільства, так і його супідрядних компонентів» [7, с. 243].

Слід пам'ятати і про все зростаючий зворотний вплив на людину техніки: у міру розвитку останньої сама людина стає схожою на свій витвір – на машину. У своїх діях і характері життєдіяльності вона автоматично відтворює логіку функціонування і розвитку оточуючого технічного середовища. Для «технологічної» людини характерним є позбавлення від високої духовності, любові, глибоких переживань і почуттів, які підмінюються механічними реакціями і набором щоденно повторюваних функцій, подібно до того, як це здійснює робот.

При цьому техніка руйнує не лише соціальні, духовні, особистісні якості людини, але й негативно впливає на її тілесність: призводить до зниження гостроти зору, слуху тощо, зниження емоційного тону.

«Роботоподібна людина» діє немовби запрограмована, як виконавець чужої волі. Це – «постлюдина», яка йде на зміну природній людині. Її душевне життя замінюється автоматичними реакціями, основою її світогляду стає «техніцизм», а метою – штучний комфорт. Техніка звільняє людину від таких її функцій, як фізична праця, активний рух, живе спілкування між індивідами. Таким чином, ми стаємо свідками поступового вмирання природної (біосферної) людини через руйнування коренів у вигляді природного способу життя. У результаті виникає так звана нова людина, яка пориває зі старими цінностями, моралю, ідеєю гуманізму.

Та чи є вихід із глухого кута, надмірного захоплення технікою і неконтрольованого техніко-технологічного розвитку? На жаль, на відміну від досить обґрунтованої констатації негараздів, що їх несе із собою це розширення впливу техніки на природу та людство, перелік рецептів розв'язання суперечностей досить обмежений. Зокрема, мова

йде про вироблення нового світогляду, альтернативного техноцентрованому європейському мисленню (Х. Сколімовські), про необхідність руйнування технократичної Мегамашини сучасної держави та збереження значення праці (Л. Мемфорд), про вироблення цінностей, що відповідали б сучасним умовам (М. Бердяєв). Але всі дослідники єдині щодо необхідності пошуку конкретних адекватних заходів реагування.

Одним з ефективних напрямків вирішення техніко-технологічних проблем є розробка сучасних засад моралі і моральності. Російський дослідник у галузі філософії техніки А.О. Воронін відзначає: «Моральні судження про техніку майже не залежать від її розуміння – онтологічні, антропологічні, соціологічні підходи однаково можуть розглядати техніку морально індиферентною, шкідливою, прийнятною» [4, с. 93].

Моральний аспект передбачає можливість і необхідність розглядати техніку крізь призму таких категорій, як «добро» і «зло», «відповідальність», «справедливість», «свобода» тощо. В. Розін наголошує на необхідності оцінки техніки з моральних позицій у царині її використання, вирішення питання про справедливість розподілу благ, що їх виробляють за допомогою техніки, а також виявлення причини можливих негативних наслідків, дати моральну оцінку використання людських ресурсів і потенційних сил для розвитку техніки. Саме таким чином може бути скорегований розвиток техніки в етично сприйнятному напрямку [9].

Усі без винятку дослідники, що переймаються вказаною тематикою, фіксують наявність протиріч між належним і реально існуючим станом моральності та виходячи з цього пропонують шляхи та механізми їх вирішення. Так, один з найрадикальніших критиків ролі техніки у житті суспільства німецький автор Ф. Юнгер характеризує ситуацію, що склалася таким чином: «Ми підходимо до питання про межі технічного прогресу, про межі, котрі йому поставлені. Уже можна впевнено сказати, що врешті-решт людина у своїй боротьбі за владу скористується цими насильницькими приборканими силами для рішучої дії».

В оцінці морально-етичних аспектів технічного прогресу авторські висловлювання можна розділити на оптимістичні, песимістичні і нейтральні. Як правило, оптимістичні оцінки морально-етичних наслідків використання техніки пов'язуються з так званим технократичним мисленням. Підмічено, що песимістичні варіанти досить слабо виявляють себе у буденній суспільній свідомості, але досить широко представлені і детально опрацьовані у філософських дискурсах. «Оптимісти» наполягають на тому, що техніка сама по собі знаходиться за межами

моральних оцінок з точки зору добра і зла, якщо вона розглядається «як засіб, а не ціль». І навпаки, техніка підкорює людину і стає засобом морального (ширше – духовного) гноблення, коли перетворюється на основну мету життя (М. Бердяєв) [3]. Песимісти, навпаки, розглядають техніку, як винуватицю всіх негараздів, що супроводжують технічний прогрес у технізованому суспільстві. Якраз до песимістів належить Ф. Юнгер, на думку якого техніка аморальна сама по собі, бо вона знищує природу, по-хижацьки використовуючи дармові ресурси. У свою чергу, людина підкорюється техніці, її раціональності й організації, що є ворожими самій сутності людини. У результаті техніка породжує насилля як модус життя [4, с. 94].

Своєрідну концепцію «коректного морального виміру науки і техніки» висунув філософ Е. Агацці [1]. Наука, на його думку, – це система знання і діяльності, вона має відповідати на питання «чому», у той час як техніка – на питання «як», а технологія – на «чому» і «як». Але ці уявлення виглядають дещо спрощеними, бо в такому разі не залишається місця моральному аспекту функціонування науки, техніки та технології у певних соціальних умовах, бо мораль зазвичай з'являється там, де технікою оперують люди, які вступають між собою у певні відносини і дії яких можна оцінювати за допомогою моральних критеріїв. Е. Агацці пише: «Внутрішня аморальність технології призводить до того, що сучасна людина у кінцевому рахунку приймає технологічні критерії у якості критеріїв своєї діяльності. У підсумку вона поступово вихолощує царину моральних розрізень, необхідних для її дій» [1, с. 98].

Е. Агацці виступає категорично проти ідеологізації технології, тобто проти приписування останній здатності виробляти власні цілі – цінності, зазначаючи, що: «замість того, щоб обвинувачувати науку і технологію у проникненні в усі шпаринки нашого існування, ми маємо спитати себе, до якої міри їх проникнення стало можливим через пізнавальне зневажання тих цінностей, що мають водночас зберігати сенс існування і забезпечують пильність, котра не дозволила б загубити цей сенс» [1, с. 105]. Тим самим автор звертає увагу на те, що за будь-яким науковим або технічним артефактом стоїть людина в ролі автора, виготовлювача, оператора, споживача технічних пристроїв, яка надає їм морального значення [1, с. 95].

Моральний аналіз науки і техніки ускладнюється також у зв'язку з тим, що існує досить велика кількість типів самої етики. А це породжує проблему морально-етичного вибору. Так, представники *теорії аналітичної етики у першу чергу стурбовані «просвітленням» мо-*

ви, якою обговорюються моральні проблеми. *Прихильники натуралістичної етики переважно опікуються встановленням аналогій між природними і суспільними процесами.* У свою чергу, послідовники релігійно орієнтованих етичних теорій використовують право на релігійні аргументи на користь божественного походження моралі як такої. Таким чином, одна й та ж моральна ситуація може бути описана зовсім різними мовами [4, с. 96].

Е. Агацці вважає, що в «моральних судженнях про науку і техніку різні етичні теорії повинні розглядатися як взаємодоповнюючі» [1, с. 260]. І при цьому значну увагу приділяє розробці понятійного апарату моральної оцінки технологічної цивілізації в цілому, пошуку засобів досягнення світоглядної цілісності за умов використання різних *етичних систем*, об'єктивного раціонального розуміння цінностей, уміння вибудовувати їх ієрархію.

Разом із тим, ні за яких обставин не може бути введений якийсь мораторій на пошук істини, або бути подана команда на гальмування технічного прогресу. Одна з причин, що дозволяє вважати розвиток сучасної науки ознакою процесу людської цивілізації, зазначає Е. Агацці, полягає в тому, що наука відстоює правомірність дослідження істини і дає відсіч прямим або опосередкованим формам заборони на пошук певного «виду» істини. Отже, з точки зору кінцевої мети, «чиста» наука морально невразлива: вона завжди спрямована на благо як таке (оскільки всяке істинне знання є благо як таке) [1, с. 166]. Як вважає А.О. Воронін, проблема морального усвідомлення науки і техніки вирішується автором за рахунок обмежень моральними критеріями експансії технологічної системи. Головним тут постає поняття відповідальності, яка передбачає свободу, бо лише вільні істоти можуть бути відповідальними. Але в той же час існують обмеження свободи, що впливають з розуміння морального обов'язку, як поваги до вимог і моральних цінностей, які не обмежують свободу, але внутрішньо зобов'язують до її обмеження. Така відповідальність розповсюджується не тільки на вчених, але й на всіх людей, як істот моральних [1, с. 285]. Слід пам'ятати, що стратегія відповідального рішення, вибору лінії поведінки завжди пов'язана з ризиком. За Агацці, одне з головних призначень техніки полягає в елімінації ризику, який є глибинною внутрішньою характеристикою людської природи. Будь-який людський проєкт супроводжує ризик, пов'язаний з вибором цілей, засобів і наслідків, існує ризик невдачі, але існує і ризик успіху, коли успішне досягнення мети призводить до небажаних наслідків. Ризик – це фундаментальна антропологічна категорія, яку можна співставити з категоріями свободо-

ди, раціональності; людина, яка не схильна до ризику, тим самим відмовляється від самореалізації [4, с. 101]. Тому природно, що завжди існують проблеми, пов'язані з виправданістю і допустимістю ризику.

Досить поширеним є розуміння техніки в межах комунікативних стратегій, спрямованих на людину – як на саму себе, так і на іншу. Оскільки в акті комунікації не існує відчуження, відсутні посередники, на яких можна було б перекласти відповідальність, а наявні тільки самі комунікатори та справа їх рук, то зникає розрив між індивідуальною моральною позицією і нормами універсальної моралі.

Певним чином нові ідеї етики знаходять своє втілення і в кіберетиці (комп'ютерній етиці), до якої відносять цілу сукупність проблем: від проблеми конкуренції між виробниками програмних продуктів до зберігання особистих відомостей про користувачів для персоналізованої маркетингової політики. Державні структури намагаються ввести зазначені колізії до правового поля шляхом прийняття відповідних законів, але перелік можливих ситуацій свідчить, що певна частина їх має регулюватися перш за все у сфері моральних відносин.

Віртуальна реальність стає предметом кіберетики за умови наявності діалогу, інтерактивності «Я» та «Інший», «Я» – «Ми», «Я» – «Суспільство». Традиційно мораль постає у вигляді двох взаємопов'язаних аспектів: як характеристика особистості, сукупність її моральних якостей та як характеристика стосунків між людьми, сукупність моральних норм, вимог, правил. *Реальний суб'єкт* перебуває за межами віртуальної реальності і відповідно є *об'єктом дослідження етики, а не кіберетики*. Використовуючи термінологію класиків постмодернізму Ж. Дельоза і Ж. Бодріяра, можна стверджувати, що моральним суб'єктом кіберетики є певні віртуальні копії людини у різних ролях і статусах. Але тут виникає питання, чи мають ці копії атрибути морального суб'єкта, тобто чи є вони носіями морального закону в собі (І. Кант) або ж чи здатні вони створити цей закон і прийняти його для себе (Г. Коген), якщо розглядати етику як філософську дисципліну, що вивчає людину у стані морального вибору. Людина тут є суб'єктом моралі, тобто моральною істотою, здатною на вчинки відповідно до морального закону. У випадку з віртуальною особистістю це питання залишається відкритим, бо реальна та віртуальна особистості частіше не збігаються.

Незважаючи на новизну ситуації в цілому та обвальне зростання інформаційних мереж, що ускладнює вироблення нових моральних принципів і норм, сучасні філософи пропонують досить адекватні заходи та ідеї від окремих пропозицій до розгорнутих концепцій. Од-

нією з них є етика можливостей або стереоетика М. Епштейна, який підтримує тезу про поодинокість та винятковість вчинку як моральної категорії кіберетики. На його думку, завдання філософії полягає не тільки в тому, щоб аналізувати, систематизувати й узагальнювати, як це було традиційно, але також у тому, щоб «розширювати і примножувати «мірність» світу, його концептуальну різноманітність, що не може бути зведеною до одного із світів» [11, с. 102]. Тим самим М. Епштейн намагається закласти основи нового мислення, ґрунтуючись на багатоманітності можливих рішень, на вірогідності, можливості та потенційності. Потенціал передбачає реальність процесів перетворення фактів на імовірності, теорій – на гіпотези, тверджень – на припущення, необхідностей – на альтернативні можливості [11, с. 102].

Таким чином, суспільство, що формується на наших очах, постає як «суспільство можливостей», у тому числі в інформаційному просторі. З цього погляду Інтернет являє собою яскравий прояв суспільства можливостей, оскільки тут можливі будь-які прояви суспільного життя, навіть коли в дійсності їх реалізація неможлива.

Тому визначальним принципом етики суспільства можливостей (стереоетики) є такий прояв людини і така реалізація потреб, здібностей, що сприяють розкриттю можливостей іншого.

Список літератури: 1. *Аггаці Э.* Моральное измерение науки и техники. – М., 1998. 2. *Аггаці Э.* Почему у науки есть и этические измерения // Вопросы философии. – 2009. – № 10. – С. 93–104. 3. *Бердяев Н.А.* Человек и машина // Вопросы философии. – 1989. – № 2. – С. 143–162. 4. *Воронин А.А.* Техника и мораль // Вопросы философии. – 2010. – № 4. – С. 97–101. 5. *Мэмфорд Л.* Миф и машины. Техника и развитие человечества. – М.: Логос, 2001. 6. *Мовчан С.П., Чаплигин О.К.* Основы философии техники та технології. – Х.: Форт, 2013. – 316 с. 7. Новая технократическая волна на Западе. – М.: Academia, 1999. 8. *Розин В.М.* Техника // Новая философская энциклопедия. В 4-х т. – М., 2001. – Т. 4. – С. 61. 9. *Розин В.М.* Философия техники. – М., 2001 (электрон. вар.). 10. *Чешев В.В.* Рецензия на книгу В.Г. Горохова «Техника и культура: возникновение философии техники и теории технического творчества в России и Германии в конце XIX–начале XX столетий» // Вопросы философии. – 2010. – № 12. – С. 176–179. 11. *Эпштейн М.* Знак пробела. О будущем гуманитарных наук. – М.: Новое литературное обозрение, 2004.

Bibliography (transliterated): 1. *Ahhatsy E.* Moral'noe yzmerenye nauky y tekhnuky. – M., 1998. 2. *Ahhatsy E.* Pochemu u nauky est' y eticheskye yzmerenyya // Voprosy fylosofyy. – 2009. – #10. – S. 93–104. 3. *Berdyaev N.A.* Chelovek y mashyna // Voprosy fylosofyy. – 1989. – #2. – S. 143–162. 4. *Voronyn A.A.* Tekhnika y moral' // Voprosy fylosofyy. – 2010. – #4. – S. 97–101. 5. *Mэмфорд L.* Myf y mashyny. Tekhnika y razvytye chelovechestva. – M.: Lohos,

2001. 6. *Movcha S.P., Chaplihin O.K.* Osnovy filosofiyi tekhniki ta tekhnolohiyi. – Kh.: Fort, 2013. – 316 s. 7. *Novaya tekhnokratycheskaya volna na Zapade.* – M.: Academia, 1999. 8. *Rozyn V. M.* Tekhnika // *Novaya fylosofskaya entsyklopedyya.* V 4-kh t. – M., 2001. – T.4. – S. 61. 9. *Rozyn V. M.* Fylosofyya tekhniki. – M., 2001 (elektron. var.). 10. *Cheshev V.V.* Retsezyua na knyhu V.H. Horokhova «Tekhnika y kul'tura: voznyknovenye fylosofyy tekhniki y teoryi tekhnicheskoho tvorchestva v Rosyy y Hermanyy v kontse KhIX–nachale KhKh stoletyyu» // *Voprosy fylosofyy.* – 2010. – #12. – S. 176–179. 11. *Эпштейн М.* Знак пробела. О будущем humanitarnykh nauk. – M.: Novoe lyteraturnoe obozrenye, 2004.

О. К. Чаплыгин, О. Е. Сук

МОРАЛЬНИЙ ВИБІР ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ І ТЕХНОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК

Поставлено питання про можливість і необхідність розглядання техніки крізь призму таких категорій етики, як «добро» і «зло», «відповідальність», «справедливість», «свобода» тощо, оскільки для «технологічної» людини духовність може підмінятися механічними реакціями і набором повторюваних функцій. Зазначається, що одним з ефективних напрямків вирішення техніко-технологічних проблем є розробка сучасних засад моралі і моральності у «суспільстві можливостей», що формується в сучасному світі.

Ключові слова: наука, техніка, технологія, мораль, моральність, духовність, етика, стереоетика

О. К. Чаплыгин, Е. Е. Сук

МОРАЛЬНЫЙ ВЫБОР И НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИЙ И ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

Поставлен вопрос о возможности и необходимости рассматривания техники сквозь призму таких категорий этики, как «добро» и «зло», «ответственность», «справедливость», «свобода», поскольку для «технологического» человека духовность может подменяться механическими реакциями и набором повторяющихся функций. Отмечается, что одним из эффективных направлений решения технико-технологических проблем является разработка современных принципов морали и нравственности в «обществе возможностей», которое формируется в современном мире.

Ключевые слова: наука, техника, технология, мораль, нравственность, духовность, этика, стереоетика

О. К. Чаплыгин, Е. Е. Сук

MORAL CHOICE AND SCIENTIFIC AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT TEHNICHESKIYI

the question of the possibility and necessity of viewing technology through the prism of such categories of ethics as "good" and "evil", "responsibility", "justice", "freedom", since "technology" of human spirituality can be supplanted by the mechanical reactions and the set of recurrent functions. It is noted that one of the effective ways of solving technical and technological problems is the development of modern morality and morality in "society of opportunities", which is generated in the modern world

Keywords: science, technic, technology, morality, ethics, stereomike

Стаття надійшла до редакції 20.04.2016

УДК 678:37.014.5:502.3

*Г. М. Черкашина, О. М. Рассоха, М. К. Черкашина
м. Харків, Україна*

ДО ПИТАННЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ХІМІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ

Сучасна екологічна ситуація у світі характеризується могутнім антропогенним впливом на навколишнє середовище і негативним впливом на нього техносфери, формуючи небезпечний вплив матеріальних, фізичних, енергетичних та інших чинників на життя та здоров'я людини.

Ситуація, що склалась, диктує необхідність формування екологічної свідомості, а також екологічної освіти і виховання фахівців у галузі хімічної технології на всіх етапах навчання студентів, з метою формування екологічно грамотної особи та системи цінностей, що ґрунтуються на гуманному відношенні до навколишнього середовища.

В цьому питанні велику роль можуть зіграти правильно організована екологічна освіта, метою якої є не тільки отримання загально-

екологічних знань, але й набування певних навичок, що мають прикладне значення, а також ознайомлення студентів з проблемами і державними програмами в галузі природокористування і охорони природи [1, 2]. Однією з умов зниження техногенного навантаження на біосферу є екологізація вищої технічної освіти.

Як зазначено в національній доповіді України 2010 року щодо досягнення цілей розвитку тисячоліття, відповідно Декларації ООН, «...в Україні зберігається високий рівень техногенного навантаження на біологічні ресурси. Перелік природоохоронних проблем, що вимагають нагальної уваги, включає збереження і поліпшення земельних та водних ресурсів, атмосфери, біорозмаїття, підвищення ефективності використання енергії тощо» [3]. На сьогоднішній день, з цього приводу видано указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020», де особлива увага приділяється «стійкому зростанню економіки екологічно невиснажливим способом та безпечному стану довкілля і доступу до якісної питної води, безпечних харчових продуктів та промислових товарів» [4].

Щодо усвідомлення важливості такої фундаментальної цінності, вказаної в декларації тисячоліття ООН, як «повага до природи», то в Україні, на жаль, це питання не висвітлено на законодавчому рівні. Також відсутні програми, метою яких є підвищення формування екологічної правосвідомості фахівців, які мають вплив на регулювання цього кола питань. «Стан сучасного екологічного знання обумовлений наявністю екологічної кризи та пов'язаної з нею кризи екологічної свідомості», – справедливо зауважує А.С. Радей [5].

Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» [6], однією з нагальних проблем вважає недостатнє розуміння в суспільстві пріоритетів збереження навколишнього природного середовища та переваг сталого розвитку, що також свідчить про актуальність цього питання.

Всі аспекти, які пов'язані з розумінням гостроти екологічної проблематики, засобів та можливостей її вирішення, шляхів екологізації освіти, формування екологічної культури та свідомості висвітлені у роботах науковців достатньо повно. Однак існують деякі питання, які потребують додаткового вивчення. До них зокрема відносяться: формування екологічної свідомості майбутніх фахівців не тільки з права, але й з хімічної технології, екологізація навчальних програм дисциплін та ін. [7].

Актуальність дослідження проблеми екологізації освіти хіміків-технологів обумовлена потребами практики: потребами виховання

екологічно свідомих фахівців з хімічної технології, налаштованих на розробку та використання енергозберігаючих та екологічно чистих технологій, а також відповідального ставлення до природи, суспільства, культури і людини, як найбільш вагомих цивілізаційних цінностей.

Метою статті є розкриття необхідності екологізації вищої освіти хіміків-технологів в Україні в період кризової екологічної ситуації у світі, визначення напрямів екологізації вищої освіти й виховання майбутніх фахівців у хімічній галузі.

У світлі концепції сталого розвитку, ідеалом освітніх систем повинно стати формування особистості, яка готова будувати свої відносини з навколишнім середовищем на основі розуміння його цілісності та важливості для існування самої людини. Екологічна освіта має життєво важливе значення, тому що формує знання про навколишнє середовище, причини і наслідки екологічних катастроф, екологічну безпеку тощо. В цьому аспекті екологічна освіта – важлива соціальна проблема, без рішення якої важко уявити можливість реального розвитку гармонічних взаємовідношень в системі «людина – техніка – природа».

Екологізація вищої освіти є важливою складовою модернізації освітньої системи сучасного українського суспільства. Через екологізацію освіти відбувається становлення нової парадигми відносин між людиною та природою, реалізація ідей сталого розвитку, утвердження цінностей та норм сучасної екологічної культури, формування екоцентричної екологічної свідомості, що має врятувати суспільство від екологічної катастрофи та допомогти йому подолати наявні екологічні проблеми [8].

Під екологізацією розуміють процеси, пов'язані з оптимізацією і гармонізацією відносин між суспільством і природою, а також змін, які виникають у духовному і матеріальному житті в умовах екологічної кризи, радикальної трансформації суспільного буття [9].

Отже, у зв'язку зі складною ситуацією в екології різко зросла роль екологічної освіти, і виникли дискусії щодо стратегії екологічної освіти. Одним з питань, що обговорюється, є проблема методичної організації екологічної освіти. В цьому плані існують дві основні тенденції. Одні спеціалісти вважають за необхідне розробляти окремий предмет «екологія», який треба вводити до складу освіти на різні рівнях, оскільки екологічна освіта не еквівалентна біологічній, хоча вони і знаходяться в тісному взаємозв'язку. Інші стверджують, що більш ефективною є «екологізація» всіх навчальних предметів, оскільки екологічні проблеми носять глобальний, міждисциплінарний характер. Зараз все більшу підтримку починає отримувати саме цей підхід.

Система освіти повинна бути безперервною і постійною, різноманітною і різноманітною, тому що без розвитку екологічної свідомості неможливе ні застосування екологічно чистих технологій, ні розумне відношення до природних ресурсів, ні встановлення справедливого економічного порядку. Студент вузу повинен мати певні базові знання в галузі екології й охорони природи, а для цього необхідно реформування освітньої системи, яка передбачає, зокрема, підготовку і перепідготовку викладацьких кадрів і впровадження інтерактивних методів навчання. Необхідно здійснювати послідовну екологізацію вузівських навчальних дисциплін. Процес екологізації повинен стимулювати як навчальну так і позанавчальну діяльність студентів що, ґрунтується на принципах цілісності, єдинства і спадкоємності всіх ланцюгів та етапів вузівського навчання, а також на встановлення міждисциплінарних зв'язків та інтеграції навчальних дисциплін.

Поряд з традиційними методами в екологічній освіті й вихованні можна використовувати такі ефективні методи, як: метод екологічних проєктів, активні методи екологічної освіти і виховання (ділова гра, рольова гра, виробнича нарада).

Впровадження в навчальний процес, при вивченні різних дисциплін, проведення ділових ігор і різних форм виробничих нарад виробляє у студентів не тільки стереотипи поведінки, але й принципи, норми і концепції екологічної безпеки, а також навички участі в дискусіях з найбільш насущних екологічних проблем. Крім того, у студентів виробляється здатність до узгоджених дій і прийняття групових рішень [10].

Існуюча практика викладання в багатьох випадках не забезпечує ціленаправлене формування у студентів технічних вузів системи професійно значущих екологічних знань, недостатньо вивчені питання змісту і умови формування системних екологічних знань в процесі природничо-наукової теоретичної і професійної підготовки. Необхідна організація такого педагогічного процесу, який не тільки служив би основою для розширення системи знань про навколишній світ, але й спонукав до розвитку цінсного, інтелектуального, культурного, творчого потенціалу студентів технічного вузу.

Система цінних орієнтацій визначає змістовну сторону направленості особистості та складає основу її відношення до навколишнього світу, до інших людей, до себе самого, основу світосприйняття і ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції й «філософії життя», а також любі форми проявлення цих відношень в дія-

льності. Саме зміни у відношеннях свідчать про особистісну значущість екологічних знань для людини.

Студент, навчаючись у вузі, набуває знань, умінь і певних навичок для подальшої практичної діяльності, внаслідок чого його особистісні цінності починають корелювати з цінними орієнтаціями його майбутньої професійної діяльності.

Основним критерієм ефективності екологічного навчання є наявність в бібліотеках вузів відповідної навчально-методичної літератури, наявність електронних бібліотек, інтерактивних дощок, а також дистанційного методу навчання. Це буде сприяти формуванню у студентів цілісного уявлення про насущні проблеми в галузі екології та природокористування, і забезпечить безперервність процесу екологічної освіти.

При підготовці спеціалістів з хімічної технології необхідно приділити увагу високоефективним природоохоронним, безвідходним технологіям та утилізації відходів і викидів в хімічній промисловості, реалізації заходів, направлених на можливість вторинного використання відходів в процесі виробництва, вивчення технологічних особливостей утилізації відходів хімічної промисловості. Необхідно навчати студентів моделюванню і прогнозуванню природних процесів при втручанні людської діяльності, використовувати сучасні інформаційні системи обробки екологічної інформації, а також розслідувати техногенні катастрофи, пов'язані з роботою хімічної промисловості й аналізувати причини їх виникнення.

Інформацію про проблеми навколишнього середовища треба вводити в основні навчальні курси з урахуванням специфіки кожної дисципліни. Це можливо реалізувати в курсі лекцій, на семінарських, лабораторних заняттях, по закінченні викладення теми, в кінці вивчення всього теоретичного курсу. При цьому, екологічному змісту повинно бути чітко визначено місце в кожній темі. Слід також здійснювати взаємозв'язок екологічних, природоохоронних та виховних аспектів матеріалу, що вивчається, ретельно продумувати методику викладання матеріалу.

Значний внесок в екологічну освіту можуть внести суспільні екологічні рухи на захист природи. Природоохоронні рухи, в тому числі і студентське, має багату історію. Його основу склали загальнолюдські потреби до поглиблення екологізації суспільного виробництва, свідомості і науково-технічного прогресу, переборення нерационального, споживчого і витратного природокористування, установа науково обґрунтованої взаємодії людини і біосфери, збереження спри-

ятливих екологічних умов для життя теперішнього і майбутнього поколінь людей.

Студентський рух долучився до практичної (висадка дерев, проведення суботників з прибирання території та ін.) і просвітницької роботи, боротьби проти антропогенного забруднення природи, за збереження заповідних зон, озеленення міст і населених пунктів тощо [11]. Залучення студентів до природоохоронної діяльності можна розглядати як найважливіший напрямок навчального процесу і підготовки спеціалістів.

Недостатній же ступінь розвитку екологічної освіти у вузах, безумовно, пояснюваний: екологічна освіта, тим більш в її сучасному варіанті, за історичними мірками ще дуже молода, в сутності, вона тільки зароджується; багато з технічних вузів ще не мають повнопрофільного курсу з екології, в тому числі з її соціального аспекту; в багатьох галузях екології як предмета науки і викладання остається більш проблем, ніж їх рішень; чітко виявляється і загальний соціальний фон, недооцінка глибини екологічної кризи в нашому суспільстві, що охоплене кризисом другого роду.

В результаті ефективність екологічного викладання у вузах, важловому ланцюзі екологічної освіти і виховання, поки не задовільна. Внутрішньовузівські проблеми екологічної освіти – це недостатність навчальних посібників, не повна оснащеність новою технікою досліджень тощо. Недостатньо розроблена сама методологічна основа, необхідна для прикладних досліджень з екологічної освіти студентів і конкретних методичних розробок, крім того, намітилось загострення протипоставлення гуманітарної, природнонаукової і технічної культур.

Екологічна освіта в Україні має давні традиції формування знань про взаємовідношення людини і природи. Первісно вони склалися на основі природознавства, яке, як предмет, було затверджено в школах. Потім пішло включення природознавства в число предметів, що вивчають студенти. В послідуєчому екологічна освіта і виховання в нашій країні суттєво еволюціонували. Нове звучання екологічна освіта отримує з початку 90-х років. Побудова системи екологічної освіти базувалась на ряді методологічних принципів, сформульованих ще у 80-х роках багатьма видатними вченими.

Необхідно відмітити, що багатогранність екологічних проблем, які відображаються на всіх сторонах життя сучасного суспільства, диктує необхідність розробки якісно нової стратегії екологічної освіти, яка повинна готувати спеціалістів в галузі охорони природи і антикризисного управління. В наш час потрібна екологізація всієї сис-

теми вищої освіти в Україні. Екологізація системи вищої освіти – це впровадження різних екологічних ідей і принципів у вузівські навчальні дисципліни, а також підготовка екологічно грамотних спеціалістів в тому числі й в хімічній галузі. Глобальна мета екологізації – проникнення сучасних екологічних ідей і цінностей у всі сфери суспільства. Тільки через екологізацію всього суспільного життя, можна урятувати людство від екологічної катастрофи.

Екологічна освіта повинна носити міждисциплінарний характер і бути безперервною, доповнюватися дистанційним навчанням. Всі предмети, що викладаються у вузах повинні приломлюватися через призму природоохоронної діяльності. Необхідне реформування в системі освіти, яке буде торкатися всіх рівней та етапів навчання. Екологічна освіта повинна носити інтерактивний характер, що допоможе майбутнім спеціалістам формувати і вирішувати коло питань природоохоронного напрямку.

Необхідно також побудувати схему послідовної екологічної освіти в технічному вузі. На початковій стадії настає особистісний розвиток і саморозвиток студента, засвоєння ним культурних і природних пріоритетів і цінностей первісно на художньому й емоційному рівнях. У відповідності з даною домінантою організується навчання за всією загальноєкологічною програмою. На другій стадії засвоюються необхідні освітні і методичні знання, складається професійна компетентність майбутнього спеціаліста. На третій стадії утворюються умови для професійної ідентифікації студента, для вибору кваліфікації. На четвертій стадії студент засвоює світоглядні уявлення про систему «людина – суспільство – природа», здійснюється інтеграція дослідницької і наукової діяльності в цій галузі; створюються ситуації, які стимулюють його творчий саморозвиток.

Виховна робота у вузі також відіграє значну роль у процесі екологізації освіти. Екологічне виховання орієнтує на розвиток високої екологічної культури студентів, що включає в себе розуміння цінності природи і всього живого на Землі, відповідальне і дбайливе ставлення до природних ресурсів.

Таким чином, до напрямів екологізації технічної освіти, процес якої здійснюється завдяки підготовці фахівців у галузі хімічної технології з високим рівнем екологічної правосвідомості, відносяться: гармонізація змісту технічної освіти, встановлення міжпредметних зв'язків та інтеграція навчальних дисциплін (наприклад, питання щодо проблем навколишнього середовища вводяться в основні навчальні курси з урахуванням специфіки кожного предмету; включення в освіт-

ні програми вищої та післядипломної професійної освіти, в навчальні курси зі сталого розвитку питань раціонального природокористування, охорони навколишнього середовища і сталого розвитку України); впровадження особистісно-орієнтованих інтерактивних методик екологічної освіти і виховання як у навчальну, так і позанавчальну діяльність студентів хіміків-технологів; самовдосконалення особистості викладачів, а саме, підвищення компетентності з дисциплін еколого-соціально-економічного блоку; приділення уваги у ВНЗ на пряму виховної роботи з екологічного виховання.

Отже, сучасна ситуація у світі диктує необхідність екологізації всіх рівней життя сучасного суспільства і, в першу чергу, освітньої системи, що дозволить Україні інтегруватися у світове суспільство і налагодити міжнародні зв'язки в багатьох галузях, в тому числі і в галузі науки і освіти, що може мати стратегічно важливе значення для нашої країни.

Список літератури: 1. Кавтарадзе Д.Н. Экологическое образование и безопасность общества. Развитие непрерывного экологического образования. Материалы 1 й московской научно – практической конференции по непрерывному экологическому образованию. М. 1995. С. 3642. 2. Мартынов Е.Г. Проблемы профессионального экологического образования Развитие непрерывного экологического образования. Материалы 1 й московской научно – практической конференции по непрерывному экологическому образованию. М. 1995. С. 113–118. 3. Цілі Розвитку Тисячоліття – 2010: нац. доп. / М-во економіки України. – Київ, 2010. – 108 с. 4. Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020» [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 // Верховна Рада України: офіц. веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 24.03.2015). – Заголовок з екрана. 5. Радей А.С. Екологічна свідомість і культура: теоретико-методологічний аспект [Електронний ресурс] / А. С. Радей // DSpace: техн. б-ка ім. Г.І. Денисенка Нац. техн. ун-ту України «Київ. політес ін-ту». – Режим доступу: <http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/8812/1/15.pdf> (дата звернення: 24.03.2015). – Заголовок з екрана. 6. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року [Електронний ресурс]: Закон України від 21.12.2010 р. № 2818-VI // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2818-17> (дата звернення: 24.03.2015). – Заголовок з екрана. 7. Коршунова І.М., Черкашина М.К. Щодо напрямів екологізації юридичної освіти в Україні. Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти». Харків, НТУ «ХПІ», випуск 42(46), 2015, с. 178–190. 8. Большак Л.І. Екологізація освіти як соціальна

потреба сучасного суспільства: автореф.канд. філософ. наук: 09.00.10 / Большак Л.І.; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 2012. – 20 с. 9. Соціальна екологія [Електронний ресурс]: підручник // Бібліограф. – Режим доступу: <http://bibliograph.com.ua/socialnaya-ecologia/59.htm> (дата звернення: 24.03.2015). – Заголовок з екрана. 10. Рассоха А.Н., Черкашина А.Н. Проблемы экологического образования и воспитания в техническом ВУЗе. Статья в газете Национального технического университета «ХПИ» «Політехнік» от 28.02.2014 р. 11. Черкашина А.Н., Рассоха А.Н. Экологическое воспитание в подшефной школе-интернате. Збірник наукових праць за матеріалами науково-практичної конференції «Духовно-моральні основи та відповідальність у долі людської цивілізації». – Харків, НТУ «ХПІ», 2015 р., С. 312–314.

А. Н. Черкашина, А. Н. Рассоха, М. К. Черкашина

К ВОПРОСУ ЭКОЛОГИЗАЦИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ ПРИ ПОДГОТОВКЕ СПЕЦИАЛИСТОВ В ОБЛАСТИ ХИМИЧЕСКОЙ ТЕХНОЛОГИИ

В статье рассмотрены некоторые вопросы по проблеме экологизации образования в техническом вузе. Определены направления экологизации высшего образования и воспитания будущего специалиста в химической отрасли. Отмечена необходимость использования наряду с традиционными методами экологического образования и более эффективные интерактивные методы и роль воспитательной работы в процессе экологического образования.

Ключевые слова: экологизация, высшее образование, интерактивные методы обучения, воспитательная работа, химическая отрасль.

Г. М. Черкашина, О. М. Рассоха, М. К. Черкашина

ДО ПИТАННЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ХІМІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ

У статті розглянуті деякі питання з проблеми екологізації освіти в технічному вузі. Визначено напрямки екологізації вищої освіти і виховання майбутнього фахівця в хімічній галузі. Наголошено на необхідності використання поряд з традиційними методами екологічної освіти і більш ефективних інтерактивних методів і ролі виховної роботи в процесі екологічної освіти.

Ключові слова: екологізація, вища освіта, інтерактивні методи навчання, виховна робота, хімічна галузь.

A. N. Cherkashina, A. N. Rassokha, M. K. Cherkashina

THE QUESTION OF HIGHER EDUCATION IN ENVIRONMENTAL TRAINING IN CHEMICAL ENGINEERING

The article deals with some questions on the issue of greening education in a technical college. The directions of the greening of higher education and training of future specialists in the chemical industry. The necessity to use along with traditional methods of environmental education and more effective interactive methods and role of educational work in the process of environmental education.

Keywords: greening, higher education, interactive teaching methods, educational work, the chemical industry

Стаття надійшла до редакції 22.04.2016

IV РОЗДІЛ

НОВІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ВІДПОВІДЬ ВИЩОЇ ШКОЛИ НА ВИКЛИКИ ІННОВАЦІЙНОГО ЕТАПУ СВІТОВОГО РОЗВИТКУ

УДК 378.2

*Т.Г. Везиров, А. К. Абдулаева
г. Махачкала, Россия*

СОВРЕМЕННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ГУМАНИТАРНЫХ ДИСЦИПЛИН СТУДЕНТАМИ МЕДИЦИНСКИХ ВУЗОВ

Нынешний этап становления новой системы образования России ориентирован на вхождение в мировое образовательное пространство, которое сопровождается существенными инновационными изменениями в педагогической теории и практике учебно-воспитательного процесса. Происходит смена образовательной парадигмы, связанная с введением инноваций в содержание, подходы, отношения и т.д.

В настоящее время в условиях информатизации, массовой коммуникации и глобализации современного профессионального образования требуется внедрение новых подходов и осваивать инновационные технологии, позволяющие актуализировать формирование профессионально значимых личностных качеств и конструктивной самостоятельности, мобильности студентов медицинских вузов.

Актуальность проблемы технологизации образования, в частности высшего медицинского образования, объясняется стремительным распространением различных инноваций, в том числе современных педагогических технологий и недостаточным владением ими преподавателями вуза.

Использование в педагогической деятельности современных образовательных технологий позволяет преподавателям повысить мотивацию студентов при изучении гуманитарных дисциплин.

В настоящее время в России происходит обновление высшего образования, связанное принятием Федеральных государственных образовательных стандартов третьего поколения, которые требуют от преподавателей знания тенденций инновационных изменений в системе подготовки будущих специалистов в современном вузе, а также

особенности и эффективность применяемых педагогических технологий.

В настоящее время в педагогический лексикон прочно вошло понятие педагогической технологии. Однако в его понимании и употреблении существуют большие разночтения.

Мы в своем исследовании придерживаемся определению данного понятия ЮНЕСКО – это системный метод создания, применения и определения всего процесса преподавания и усвоения знаний с учетом технических и человеческих ресурсов и их взаимодействия, ставшей своей задачей оптимизацию форм образования.

В современных условиях сокращения аудиторных часов и увеличение самостоятельной работы студента решающую роль для обеспечения качества учебного процесса, по нашему мнению, имеет активизация учебно-познавательной деятельности студентов медвуза при изучении гуманитарных дисциплин.

В связи с этим возникает проблема использования инновационных педагогических технологий при изучении гуманитарных дисциплин студентами медицинских вузов.

Интерактивные формы и методы обучения завоевывают сегодня все большее признание и используются при преподавании различных учебных предметов [2].

Значение интерактивных форм и методов обучения состоит в обеспечении достижения ряда важнейших образовательных целей.

По мнению И.В. Никишиной, к этим целям относятся:

- стимулирование мотивации и интереса в области изучаемых предметов и в образовательном плане;
- повышение уровня активности и самостоятельности обучаемых;
- развитие навыков анализа, критичности мышления, взаимодействия, коммуникации;
- изменение установок (на сотрудничество, эмпатию) и социальных ценностей;
- саморазвитие и развитие благодаря активизации мыслительности и диалогическому взаимодействию с преподавателем и другими участниками образовательного процесса [2].

Для реализации их в вузе должна быть создана информационно-коммуникационная предметная среда, основным элементом которой являются электронные образовательные ресурсы.

В монографии [3] И.В. Роберт под информационно-коммуникационной предметной средой понимает совокупность усло-

вий, способствующих возникновению и развитию процессов учебного информационного взаимодействия между обучаемыми, преподавателем и средствами ИКТ, формированию познавательной активности обучаемого, при наполнении компонентов среды предметным содержанием.

Данную среду можно рассматривать в рамках решения задач совершенствования педагогической теории и практики применительно к новым социально-экономическим условиям, которые описывают модель педагогического процесса, реализующие возможности инновационных педагогических технологий и позволяющие эффективно организовать индивидуальную и коллективную работу преподавателей и студентов, а также интегрировать различные формы стратегий освоения знаний самостоятельной познавательной деятельности обучающихся.

В этой среде должно проходить активное обучение, целью которого является создание преподавателем таких условий, в которых каждый обучающийся будет открывать и приобретать новые знания, а также умение работать сообща, обоснование своей позиции, принятия чужой точки зрения, способности разрешения споров.

Использование методов активного обучения при изучении гуманитарных дисциплин студентами медвуза отмечаются следующие положительные изменения:

- повышение мотивация обучения;
- более высокий уровень усвоения материала;
- возрастание интереса к изучаемой дисциплине;
- совершенствование умений работы с различными источниками информации;
- развитие умений отстаивать свои позиции, доказательность выводов;
- включение в работу всех студентов без исключения;
- формирование умений работы в группе и т.д.

ФГОС ВО указывает на то, что студент медицинского вуза должен быть способным работать с информацией в глобальных компьютерных сетях, профессионально профильному использованию современных средств информационных и коммуникационных технологий (ИКТ).

Авторы монографии [1] Т.Г. Везиров и А.В. Бабаян средства ИКТ определяют, как современные средства информационного обмена и организации информационных процессов, а также возможность доступа к информационным интерактивным ресурсам Интернет.

Одним из современных средств ИКТ являются социальные сервисы web 2.0, которые являются востребованным инструментом электронного обучения. В настоящее время существует несколько инструментов и сервисов различных социальных сетей, предназначенных для общения, обучения, размещения портфолио.

Для решения этих проблем в Дагестанской государственной медицинской академии создана высоконасыщенная информационно-коммуникационная предметная среда, где основными составляющими являются электронные издания учебного назначения (ЭИУН). В качестве содержательного наполнения в данной среде могут применяться педагогически полезные (целесообразность и эффективность) интегрированные технологии по отдельным учебным дисциплинам.

По мнению И.В. Роберт, ЭИУН – это учебное средство, реализующее возможности средств ИКТ и ориентированное на достижение следующих целей: предоставление учебной информации с привлечением средств технологии мультимедиа; осуществление обратной связи с пользователем при интерактивном взаимодействии; контроль результатов обучения и продвижения в учении; автоматизация процессов информационно-методического обеспечения учебно-воспитательного процесса и организационного управления учебным заведением.

Существуют различные виды ЭИУН: электронные учебно-методические комплексы (ЭУМК), электронные учебно-методические модули (ЭУММ), электронные учебно-методические материалы (ЭУММ).

Для обсуждения актуальных вопросов по гуманитарным дисциплинам студентами Дагестанской государственной медицинской академии при поддержке преподавателей гуманитарных дисциплин данного вуза создано сетевое общество на основе социальной сети 4portfolio.ru, позволяющая собирать и хранить информацию в открытом доступе в виде прикрепленных файлов, которые используются в учебном процессе, проектной и исследовательской деятельности, самоопределении студентов, оценки их образовательных достижений, рефлексии, общения с преподавателями и между собой.

В настоящее время в учебно-воспитательном процессе высшей школы особое место занимает проектная деятельность студентов.

Особое место в данной сети занимают авторские электронные учебно-методические материалы (ЭУММ), которые разрабатываются в научно-образовательном центре «Электронное обучение» при Дагестанском государственном педагогическом университете (руководитель: профессор Везиров Т.Г.).

Одним из таких ЭУММ является «История педагогической науки», который состоит из теоретического, практического и контрольного блоков, снабженные мультимедиа информацией, позволяющая организовать обратную связь с пользователем при интерактивном взаимодействии.

Такое взаимодействие показывает новые возможности, связанные с налаживанием межличностного взаимодействия путем внешнего диалога в процессе усвоения учебного материала по таким гуманитарным дисциплинам, как социология, педагогика, психология, философия, которые читаются студентам Дагестанской государственной медицинской академии.

Использование инновационных педагогических технологий при изучении гуманитарных дисциплин студентами Дагестанской государственной медицинской академии показал повышение эффективности учебной деятельности в целом.

Список литературы: 1. Везиров Т.Г., Бабаян А.В. Профессиональная подготовка магистров педагогического образования средствами электронного обучения. Монография. Ульяновск: Зебра, 2015. 140 с. 2. Никишина И.В. Инновационные педагогические технологии и организации учебно-воспитательного и методического процессов в школе: использование интерактивных форм и методов в процессе обучения учащихся и педагогов. – Волгоград: Учитель, 2008. – 91 с. 3. Роберт И.В. Теория и методика информатизации образования (психолого-педагогический и технологический аспекты). Монография. – М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2014. – 398 с.

Т. Г. Везиров, А. К. Абдулаева

СОВРЕМЕННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ГУМАНИТАРНЫХ ДИСЦИПЛИН СТУДЕНТАМИ МЕДИЦИНСКИХ ВУЗОВ

В статье рассматривается один из авторских подходов применения инновационных педагогических технологий при изучении гуманитарных дисциплин студентами Дагестанской государственной медицинской академии. Такой технологией является социальная сеть 4portfolio.ru и размещенные на ней авторские электронные учебно-методические материалы, в частности по педагогике «История педагогической науки»

Ключевые слова: педагогические технологии, гуманитарные дисциплины, студенты медвуза, социальная сеть, электронные учебно-методические материалы.

Т. Г. Везіров, А. К. Абдулаєва

СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРИ ВИВЧЕННІ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН СТУДЕНТАМИ МЕДИЧНИХ ВУЗІВ

У статті розглядається один з авторських підходів застосування інноваційних педагогічних технологій при вивченні гуманітарних дисциплін студентами Дагестанської державної медичної академії. Такий технологією є соціальна мережа 4portfolio.ru і розміщені на ній авторські електронні навчально-методичні матеріали, зокрема з педагогіки «Історія педагогічної науки»

Ключові слова: педагогічні технології, гуманітарні дисципліни, студенти вищих медичних навчальних закладів, соціальна мережа, електронні навчально-методичні матеріали.

T. G. Vezirov, A. K. Abdulaev

MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES AT STUDYING THE HUMANITIES MEDICAL STUDENTS

The article deals with one of the author approaches the application of innovative pedagogical technologies in the study of the humanities students of the Dagestan State Medical Academy. This technology is a social network 4portfolio.ru and placed her copyrights electronic teaching materials, in particular on pedagogy "The history of pedagogy"

Key words: pedagogical technology, the humanities, medvuz students, social networking, e-learning materials.

Стаття надійшла до редакції 5.05.2016

УДК 378.147.091.313:001.895

*Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія
м. Вінниця, Україна*

ІННОВАЦІЙНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Постановка проблеми. Необхідність розроблення нових технологій навчання у ВНЗ пов'язана з об'єктивними причинами:

– у переважній більшості ВНЗ прийнята практика жорсткої прив'язки студента до одного навчального закладу на весь період навчання у ВНЗ.

Вимоги сьогодення в той самий час виходять з необхідності мобільності студента, коли він одержує змогу частину навчального часу проводити в іншому ВНЗ (наприклад, один навчальний рік або семестр);

– практика фіксованого контролю знань студента, як правило, проводиться один раз у семестр. Проте студенту необхідний поточний когнітивний моніторинг і контроль за рівнем засвоєння знань. Інакше кажучи, навчання може звестися до заучування інформації в моменти контролю, і тому втрачиться весь сенс навчання студентів. Звідси і низька якість навчання, що також зумовлене низьким рівнем самостійної роботи студентів;

– відсутня технологія асинхронного навчання. Немає поєднання синхронних і асинхронних технологій навчання. З одного боку, очне і заочне навчання припускає проведення лекцій, семінарів, практикумів та інших видів навчання. В той самий час не менше 2/3 навчального часу відводиться на самостійне навчання студентів (асинхронне навчання). А як студент у цей час навчається? Є лише тільки непрямі оцінки технологій самостійного навчання студента. Значний резерв навчального часу, що відводиться на технології асинхронного навчання, витрачається неефективно;

– підвищення якості навчання залишає бути кращим і т. ін.

Можливості підвищення якості навчання необхідно шукати в розробленні й у впровадженні сучасних нових технологій навчання з урахуванням поєднання синхронного і асинхронного навчання, що надасть можливість студентам спілкуватися з викладачем.

Якщо такі технології будуть знайдені, то й якість навчання значно підвищиться, буде створена можливість впровадження дистанційного навчання та різних сучасних моделей навчання: e-learning

(електронне навчання), m-learning (мобільне навчання), blended-learning (змішане навчання), flipped-learning (перевернуте навчання), ubiquitous learning (есепроникаюче навчання).

Аналіз попередніх досліджень свідчить, що проблемі реформування освіти, пошуку нових ефективних способів її організації та здійснення, впровадження інновацій в освіту присвячені дослідження вчених: В. Андрущенко, В. Антошкіна, В. Бикова, С. Гончаренка, І. Дичківська, І. Каленюк, О. Левченко, О. Пометун, Р. Солоц, Т. Шульца [1–4] та ін.

Мета статті полягає в розгляді інноваційного процесу навчання у ВНЗ – дистанційного навчання та різних моделей організації освіти на основі використання ІКТ.

Нині в основу навчання у ВНЗ покладена так звана модульна технологія.

У системі освіти поняття «модуль» узятє з інженерної справи, де під модулем розуміється частина конструкції, що виконує певну функцію, котра виготовляється самостійно. Отже, виріб може складатися з окремих модулів.

Вища освіта набула масового характеру – аналогія з масовим виробництвом в техніці, наприклад, в автомобілебудуванні. В масовому виробництві найбільш економічним і ефективним видом технологій є конвеєрна. Продовжуючи цю аналогію, вважаємо, що навчання має бути індивідуально-масовим, тому що кожна людина навчається індивідуально, самостійно. Отже, ВНЗ мають забезпечити індивідуальне навчання і одночасно задовольнити масовий попит.

В індивідуальному навчанні кожний, хто навчається самостійно, має оволодіти компетенціями, котрі зазначені в освітньо-кваліфікаційній характеристиці майбутнього фахівця. Модуль надає таку можливість, а з іншого боку, – легко здійснюється контроль одержаних результатів з боку викладача.

Дидактичний модуль, як відомо, складається з трьох частин: теоретична; емпірична; прикладна.

Перша частина містить теоретичні знання навчальної дисципліни в обсязі, наприклад, однієї теми; емпірична частина – це фактична база реальної дійсності, на основі якої побудована теорія, тобто реальна дійсність у формі вправ і завдань, що викладена в контексті теоретичного знання, причому таким чином, щоб студент зміг одержати вміння застосовувати теоретичні знання на практиці; в прикладній частині наводяться завдання, розв'язки яких сприяють закріпленню одержаних умінь, тобто формуються навички.

Дидактичний модуль є основою асинхронного, в тому числі дистанційного навчання. Дистанційні технології можуть забезпечити досить високу якість навчання за таких умов:

- у ВНЗ має бути створене програмно-технічне оснащення навчального процесу (комп'ютери, програмні пакети і системи, телекомунікація та ін.) Наголосимо, що для кейсової технології програмно-технічна інфраструктура навчального процесу має дещо простіший вигляд;

- важливо забезпечити у ВНЗ умови для поточного комп'ютерного тестування знань студентів;

- студент має стійку мотивацію до навчання, вміє самостійно навчатися;

- у ВНЗ розроблені навчально-методичні посібники і рекомендації для самостійного вивчення матеріалу;

- здійснення контролю залишкових знань (так званий «ректорський контроль») в електронному вигляді.

Якість навчання у ВНЗ також залежить від форм здійснення навчання. В умовах дистанційних технологій побудова системи якості навчання випускника визначатиметься, переважно, вищепереліченими двома умовами. Перша умова – навчити студента вчитися. Інша умова полягає в умінні самостійно навчатися. Навчатися управляти собою в житті, в тому числі в навчальному процесі.

Модульна організація навчального процесу має безперечні переваги перед традиційною (дисциплінарною) організацією для асинхронного навчання, в тому числі, дистанційного навчання. Це пов'язано з більш дрібними частинами представлення контролю за засвоєнням навчального матеріалу.

В умовах дистанційного навчання для студента має бути стимулом його внутрішньої мотивації щодо самостійного вивчення модуля. Цим стимулом є алгоритм управління процесом вивчення модуля. З'єднання алгоритму управління з текстом модуля дає якісно новий інструмент навчального процесу – дидактичний модуль.

Дидактичний модуль – це модуль, в якому навчальний матеріал структурований відповідно до алгоритму, що дозволяє одержати знання, вміння, навички. Вивчення модуля підпорядковується алгоритму. Отже, дидактичний модуль є основою самостійного вивчення матеріалу.

Здійснення дистанційного навчання виходить з активної ролі студента, який в процесі самостійного вивчення навчального матеріалу

лу, виявляє ініціативу спілкування з викладачем за допомогою засобів телекомунікацій. Важливим є підготовленість студента, якість навчального матеріалу, засобів навчання та спілкування.

Усі модулі з кожної дисципліни мають бути пов'язані логічно, показуючи послідовність вивчення модулів. Кожний модуль містить замкнуту дидактичну одиницю, що забезпечує одержання студентом знань, умінь і навичок.

З метою закріплення знань, умінь і навичок студентів має бути передбачено проведення ділових, рольових ігор, проектів, створення імітаційних моделей. Кожний навчальний курс має включати блок контролю за якістю знань студентів.

Підвищення якості освіти фахівців за рахунок подолання негативних тенденцій в сучасній освіті може бути досягнуте на основі використання комп'ютерних навчальних курсів, заснованих на дидактичному модулі, ІКТ. Тому мають бути розроблені освітні модулі на основі ІКТ, що повинні позитивно вплинути на якість вищої освіти. Використання цих ІКТ та відповідних засобів надають можливість здійснювати дистанційне навчання.

При цьому навчальний матеріал повинен мати таку форму представлення змісту, котра б дозволила студентам самостійно оволодіти навчальним матеріалом. Студент має послідовно здійснювати навчання від рівня знань-знайомств до рівня знань-умінь. Рушійною силою цього процесу є внутрішня мотивація студента, усвідомлене бажання вивчити новий матеріал.

Від студента тут потрібний цілком певний рівень інтелектуального й особистого розвитку: умінь навчатися, потреба одержувати і поповнювати власні знання, стійкі навички самоосвіти; активність; розумова і фізична працездатність; професійна орієнтація, кар'єрна мотивація; достатній рівень роботи з комп'ютером і телекомунікаційними засобами.

Парадигма неперервної освіти людини базується на самостійному вивченні нових досягнень у тій або іншій професійній сфері знань. У той самий час якість підготовки навчального матеріалу для самостійного вивчення дуже низька.

По-перше, це неправильне трактування вимог до навчального матеріалу. Зазначимо, що всі підручники складаються для очного (денного) навчання, нібито такий підручник перекриває необхідний об'єм і структуру навчального матеріалу для самостійного навчання. Механічне перенесення підручника в середовище самостійного навчання просто шкідливе. Навіть, якщо це гарний підручник, то без

адапованих лекцій почерпнути необхідні знання з підручника самостійно практично неможливо.

По-друге, гарний підручник готується тривалий час (декілька років). Сучасний динамізм науково-технічного прогресу вимагає частішого оновлення знань, ніж терміни випуску самого підручника. Застарілі підручники – втрата якості і престижності навчання.

Тому виходом з цієї складної ситуації є розроблення інтелектуальних навчальних систем на основі ІКТ, що мають забезпечити: повноту знань у будь-якому професійному середовищі; актуальність знань відповідно до розвитку науково-технічного прогресу; селективність затребуваних знань: тільки наукові, тільки фундаментальні, тільки інновації та ін.; дидактичні вимоги самостійного вивчення матеріалу: від простого до складного, від конкретного до абстрактного, наочність, контроль розуміння; самостійне навчання за індивідуальною траєкторією навчання; тестування якості засвоєння знань; допомога користувачеві в розв'язанні практичних завдань; довідкові матеріали; алгоритми; моделювання ситуацій; відкритість бази знань за рахунок підключення до глобальних мереж знань; діалоговий режим спілкування з користувачем.

Становлення інноваційної освіти у ВНЗ України є одним із найважливіших державних завдань. Це зумовлене переходом до нової суспільно-економічної системи, до демократичних цінностей, до пріоритету людського капіталу над усіма іншими його видами. Масову підготовку фахівців-інноваторів для всіх сфер життя можна здійснити лише на основі нових освітніх програм, побудованих на інноваційних принципах.

Інновація освіти – цілеспрямований процес часткових змін, що ведуть до модифікації мети, змісту, методів, форм навчання й виховання, адаптації процесу навчання до нових вимог [1, с. 403].

Вища освіта здійснюється на основі освітніх ресурсів. У розвинених країнах темпи оновлення освітнього ресурсу вищої школи постійно збільшуються, тобто неухильно скорочується період оновлення знань. В умовах міжнародної науково-технічної й економічної кооперації (спільні підприємства) ця тенденція торкається також вітчизняної вищої школи і знаходить свою практичну реалізацію у двох видах: традиційної системи навчання; відкритої дистанційної освіти.

Проте, для вітчизняної вищої школи проблема інноваційності цим не вичерпується. Потрібні механізми і технології реалізації «парадигми інноваційного мислення» у ВНЗ. Іншими словами, треба визна-

чити зміст інноваційної освіти, а також механізми, форми й організацію її здійснення (інноваційний менеджмент). Для прикладу наведемо освітню модель «Перевернуте навчання».

Ця модель передбачає, що типова діяльність студента в аудиторії і поза неї змінюється на протилежну. Якщо в традиційному навчанні на заняттях студентам пояснюється новий матеріал, то в моделі «перевернуте навчання» все відбувається навпаки: первинне знайомство з навчальним матеріалом у студентів відбувається поза аудиторією. Вони можуть вивчати матеріал за літературою, відео-лекціями, в мережі Інтернет, а в аудиторії обговорювати дискусійні питання, розв'язувати професійні завдання. Широке використання ІКТ дозволяє використовувати аудіо- і відеоресурси студентами в навчальний час і в зручному місці.

Зазначимо переваги здійснення освітньої моделі «Перевернуте навчання»:

- на заняття в аудиторію приходять підготовлені студенти, з якими можна розв'язувати задачі, обговорювати проектну діяльність, вести обговорення або дискусії;
- збільшується можливість організації активної діяльності студентів;
- змінюється роль академічного лектора на роль консультанта, організатора діяльності;
- значно підвищується особиста активність студентів, розвиток їхньої індивідуальності.

Час, який вивільняється в процесі здійснення «перевернутого навчання», можна використати для розгляду складних моментів. Викладач перетворюється в консультанта, студенти та викладач стають партнерами.

Чим же відрізняється здійснення звичайного професійного мислення від інноваційного? Традиційна професійна освіта націлена на одержання знань, умінь і навичок у професійній діяльності, пов'язаній з одержанням деякого продукту, результату діяльності. Використання інноваційних технологій у ВНЗ дозволяє не лише бути професійно підготовленою людиною (знання, уміння, навички), а й бачити розвиток, рух професійної думки, або, кажучи математичною мовою, знати «першу похідну» своєї професії. Тому використання інновацій має ґрунтуватися на такому освітньому ресурсі, який може бути сконструйований як когнітивний простір, що відбиває зміну якості в цій професійній галузі.

Висновок. Вища освіта за традиційними технологіями дозволяє залучити людину до професії, упізнати професійні методи і технології, забезпечити її участь у підготовці фахівця. Використання інноваційних технологій у вищій освіті не лише розв'язує завдання традиційної освіти, а й озброює фахівця баченням перспективи розвитку професійної галузі, механізмів і технологій одержання якісно підготовлених фахівців, нових результатів на основі використання інноваційних форм, методів і технологій навчання.

Реалії сучасного життя, котрі характеризуються швидкими темпами змін, що прискорюються, в усіх її сферах, можна схарактеризувати як інноваційні. Величезні масиви науково-технічних знань під впливом інноваційних процесів перетворилися практично на основу нової постіндустріальної цивілізації. Тому сучасна вища освіта має орієнтуватися не лише на традиційні цінності науки, а й цінності інтегрального синтезу, цінності інноваційні, серед яких особливо варто виділити інноваційну динаміку, що відбиває фази і стадії процесу, методи і способи перетворення початкового наукового знання в результуючий інноваційний продукт.

Сучасна освіта має розвивати людський потенціал, інтелект людини. Комплексне міждисциплінарне знання, необхідне для розвитку, може бути одержане лише в умовах інтегрального синтезу інтелектуальних систем, тобто в умовах цивілізації знань.

Список літератури: 1. Волкова П. Педагогіка : посіб. / П. Волкова. – К. : «Академія», 2001. – с. 403. 2. Гуревич Р.С. Інформаційно-комунікаційні технології в професійній освіті майбутніх фахівців : [монографія] / Р.С. Гуревич, М.Ю. Кадемія, М.М. Козяр; за ред. члена.-кор. НАПН України Р.С. Гуревича. – Львів : ЛДУ БЖД, 2012. – 380 с. 3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України : [гол. ред. В.Г. Кремень] – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с. 4. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посібник. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.

Bibliography (transliterated): 1. Volkova P. Pedagogika : posib. / P. Volkova. – K. : «Akademiya», 2001. – s. 403. 2. Hurevykh R. S. Informatsiynokomunikatsiyni tekhnolohiyi v profesiyniy osviti maybutnikh fakhivtsiv : [monohrafiya] / R.S. Hurevych, M.Yu. Kademiya, M.M. Kozyar; za red. chlena.-kor. NAPN Ukrayiny R.S. Hurevycha. – L'viv : LDU BZhD, 2012. – 380 s. 3. Entsiklopediya osvity / Akad. ped. nauk Ukrayiny : [hol. red. V.H. Kremen'] – K. : Yurinkom Inter, 2008. – 1040 s. 4. Dychkiv'ska I.M. Innovatsiyni pedahohichni tekhnolohiyi : navch. posibnyk. – K. : Akademydav, 2004. – 352 s.6

Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія

ІННОВАЦІЙНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розглянуті підходи до здійснення інноваційного процесу навчання у ВНЗ – дистанційного навчання, його складових та різних моделей організації навчального процесу. Особливе місце відводиться використанню інформаційно-комунікаційних технологій. Розроблення та впровадження інтелектуальних навчальних систем на основі ІКТ сприятиме підвищенню якості професійної освіти у ВНЗ. Особлива увага приділена використанню інтерактивного навчального середовища.

Ключові слова: дистанційне навчання, інноваційна освіта, модуль, модульна технологія навчання, технологія навчання «перевернутий клас».

R. S. Gurevich, M. Yu. Academy

INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article deals with the implementation of innovative approaches to the learning process at the university – distance learning, its components, as well as different models of school organization. Special attention is paid to information and communication technologies, social networking Web 2.0. Development and implementation of intelligent tutoring systems based on ICT will improve the quality of vocational education at the university. Particular attention is paid to the use of interactive learning environment.

Thus, the use of innovation in the training of future specialists will contribute to their adaptation to the rapid changes in society, science, business and education.

Keywords: distance learning, innovative education, module, modular technology training, technology training «turn the class».

R. S. Gurevich, M. Yu. Academy

ИННОВАЦИОННЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

В статье рассмотрены подходы к осуществлению инновационного процесса обучения в ВУЗе – дистанционного обучения, его со-

ставляючих, а также различных моделей организации учебного процесса. Особое место отводится использованию информационно-коммуникационных технологий. Разработка и внедрение интеллектуальных обучающих систем на основе ИКТ будет способствовать повышению качества профессионального образования в ВУЗе. Особое внимание уделяется использованию интерактивной учебной среде.

Ключевые слова: дистанционное обучение, инновационное образование, модуль, модульная технология обучения, образовательная технология «перевернутое обучение».

Стаття надійшла до редакції 25.04.2016

УДК 378.1

*А. А. Дранко
м. Кіровоград, Україна*

КОМПОНЕНТИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ КУРСАНТІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ЕКІПАЖАХ

Постановка проблеми, її зв'язок з важливими завданнями. Сьогодні міжнародне суспільство підвищує вимоги до безпеки польотів ЦА, що суттєво змінює вимоги до екіпажів, «людського фактору», стратегій взаємодії в екіпажах. Однак, з'ясування сучасного стану професійної взаємодії майбутніх пілотів цивільної авіації показало, що він не зовсім відповідає соціальним запитам суспільства.

Особливості сучасної льотної діяльності опосередковуються тим, що сучасний літак являє собою складне технічне спорудження, управління яким вимагає досить високої виучки, підготовленості пілота. При створенні нових літальних апаратів конструктори вже не можуть обмежуватися досягненнями тільки технічних наук. Сьогодні необхідно погоджувати технічні характеристики об'єкта управління з психофізіологічними характеристиками пілота. Суть нової орієнтації полягає в тому, що розрахунок надійності та ефективності вже не мислиться без опори на результати досліджень, проведених авіаційною медициною та авіаційною психологією. Тільки при раціональній взаємодії систем «людина-техніка» та «людина-людина» можна досягти максимальної ефективності польотів та перевезень [1].

Це вимагає наукового обґрунтування технології формування професійної взаємодії майбутніх пілотів цивільної авіації під час наземної практичної підготовки у ВНЗ, її компонентів, чіткого визначення критеріїв її оцінки.

Аналіз останніх наукових публікацій.

Аналіз наукових праць показав, що сьогодні існують певні дослідження з проблем підготовки фахівців, зокрема пілотів цивільної та військової авіації, формування в них професійної компетентності. Проведено дослідження: щодо професійної підготовки та фахового становлення особистості фахівця (С.П. Бочарова, М.І. Дьяченко, Р.Т. Раєвський та ін.); професійної діяльності пілотів і психічних особливостей їх льотної діяльності (Н.Д. Завалова, Б.Ф. Ломов, В.Л. Маріщук, К.К. Платонов, Б.Л. Покровський, В.О. Пономаренко та ін.); психологічної та психофізіологічної підготовки військових пілотів (Д.В. Гандер, П.А. Корчемний, М.М. Рудний та ін.); професійного відбору льотної складу та інших фахівців (Є.О. Мілерян, В.Д. Небиліцин, Б.М. Теплов та ін.); формування психологічної готовності до діяльності (М.І. Дьяченко, Л.О. Кандибович, С.Д. Максименко та ін.); формування професійної придатності (Є.О. Клімов, В.Л. Маріщук та ін.); педагогічних засад професійної підготовки пілотів цивільної авіації (П.В. Картамишев, Р.М. Макаров та ін.).

Аналіз психолого-педагогічної літератури (Д. Гандер, В. Пономаренко, П. Корчемний, Р. Макаров, К. Платонов та ін.) та останніх дисертаційних досліджень (Л. Герасименко, Г. Пухальська, Л. Москаленко І. Файнман та ін.) свідчать, що педагогічні аспекти проблеми взаємодії між членами екіпажу цивільної авіації ще не були предметом спеціального дослідження [1].

Дослідження у сфері розвитку професійного спілкування для пілотів і диспетчерів довело, що професійне спілкування є лаконічним, у процесі нього формується склад мислення й компактність мови, воно істотно впливає на самооцінку людини, утверджує певні позитивні та негативні стереотипи поведінки, в основі яких – найбільш характерні елементи праці певної професії. Так, підґрунтям професійної діяльності авіадиспетчерів слугує спілкування, яке має забарвлення, що притаманне лише цій професії: для ведення радіообміну потрібно використовувати стандартну фразеологію, призначену для надання вказівок, дозволів, рекомендацій та інформації; відхилення від стандартної фразеології під час виконання деяких процедур може стати причиною непорозуміння, що може зумовити авіаційну катастрофу. Отже, аналіз

наукових праць показав, що проблема навчання майбутніх пілотів професійної взаємодії на сьогодні розроблена недостатньо.

Метою цієї статті є висвітлення змісту та компонентів педагогічної технології навчання курсантів професійної взаємодії в екіпажах цивільної авіації, аналіз доцільності її компонентів та ефективності використання.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих результатів.

Теорії міжособистісної взаємодії представляють її як матеріальний процес, що супроводжується передачею матерії, руху й інформації: як співпрацю, спільну діяльність (Б. Ломов, О. Леонтьєв, А. Журавльов), співпереживання (Дж. Хоманс, Е. Гофман, Я. Щепанський), спілкування (Г. Андреева).

У структурі взаємодії виокремлюють трансакції (Е. Берн), нтракції (Дж. Мід, Р. Блумер), впливи (А. Журавльов), контакт, відносини, дії (Я. Щепанський); емоції і проблеми (Р. Бейлс), взаємний інтерес (Г. Андреева). В. Семікін констатує, що в структурі взаємодії різні автори виокремлюють одні і ті самі компоненти, називаючи їх по-різному: практичний (В. М'ясищев), поведінковий (Я. Коломинський), регулятивний (Б. Ломов) – включає результати діяльності і вчинки, міміку, жестикуляцію, пантоміму й мовлення; другий – афективний, що включає те, що пов'язане з емоційним станом і переживаннями особистості; третій – гностичний (В. М'ясищев), когнітивний (Я. Коломинський), інформаційний (Б. Ломов), що характеризує активність особистості, що приймає й переробляє інформацію [2].

Для успішного навчання курсантів професійної взаємодії в екіпажах створено та апробовано спецкурс «Основи формування професійної взаємодії в екіпажах». Мета спецкурсу: отримання студентами необхідних знань щодо впливу людського фактора на безпеку польотів та навчання методам підвищення рівня професійної взаємодії в екіпажах.

Завдання вивчення спецкурсу. Мати уявлення:

- про основні напрямки вирішення проблеми людського фактора в авіації;

- про вимоги ІКАО до підготовки авіаційного персоналу;

- про корпоративну культуру з безпеки польотів;

- про соціономічні моделі.

Знати:

- нормативні документи ІКАО, що визначають підготовку авіаційного персоналу в галузі людського фактора;

– концепцію ефективної поведінки і її компоненти (стилі поведінки, вербальні та невербальні компоненти поведінки, теорію конфліктів);

– соціотипи і їх класифікацію, соціонічні складові професійної характеристики;

– соціонічні моделі і їх роль у формуванні ефективних екіпажів.

Мати досвід:

– застосування технік ефективної професійної взаємодії при вирішенні конкретних завдань.

2. Мінімальний обсяг навчальних годин на дисципліну - 40 годин, в т.ч.

– лекцій – 10;

– практичних занять - 20;

– самостійна робота - 10.

Форма контролю знань: залік, рольова гра.

3. Зміст програми дисципліни.

Вступ. Проблема людського фактора в авіації та шляхи її вирішення. Статистика безпеки польотів в авіації. Причини авіаційних подій. Огляд літератури з проблеми людського фактора.

Тема 1. Проблема людського фактора в авіації та суспільстві.

Людський фактор: терміни та визначення. Відмінність поняття людського фактора від понять індивідуального, особистого і особистісного чинників. Екіпаж як основна ланка авіаційної транспортної системи. Психологічна підготовка, її місце в загальній професійній підготовці. Цілі, завдання і методи психологічної підготовки пілотів.

Тема 2. Вимоги до підготовки авіаційного персоналу в області людського фактора.

Вимоги ІКАО до підготовки авіаційного персоналу в галузі людського фактора: стандарти і рекомендована практика. Документи ІКАО, які регламентують підготовку авіаційного персоналу в області людського фактора. Підходи до запобігання авіаційних подій з людського фактору.

Тема 3. Історія створення програм навчання ефективній взаємодії.

Програми CRM, створені в інших країнах. Особливості методів підготовки льотного складу. Характеристика особистості командира. Норми професійної діяльності. Помилки взаємодії. Концепція ефективної взаємодії. Синергізм. Тренінг сильного командира.

Тема 4. Ефективна взаємодія в льотних екіпажах і інших авіаційних колективах.

Ефективність взаємодії і її складові. Стилі поведінки, їх визначення і оцінка в програмах United Airlines (США). Вербальні та невербальні компоненти поведінки. Техніки ефективної поведінки. Теорія ігор Е. Берна. способи підвищення ефективності взаємодії.

Тема 5. «Авіаційна соціоніка», її місце в вирішенні проблеми людського фактора.

Авіаційна соціоніка: терміни та визначення. Витоки авіаційної соціоніки. Вчення К. Юнга про типи особистості. Сучасний стан соціоніки. Соціотипи і їх класифікація. Інтертипні відносини.

Актуальність проблеми формування колективів з високою ефективністю взаємодії. Загальні принципи формування команди. Підходи до формування команд. Соціонічна модель людини. Соціонічна модель інтертипних відносин і її розрахунок. Використання соціонічної моделі інтертипних відносин для формування ефективної команди.

Приблизний перелік тем практичних робіт:

Тема 1. Збір та обробка вихідних психодіагностичних даних.

Тема 2. Вправа «Погодження думок» (навчання погодженню думок і використання технік ефективної взаємодії).

Тема 3. Вправа «Взаємодія» (відпрацювання навичок взаємодії в групі при проведенні ділових переговорів).

Тема 4. Рольова гра «Міжгруповий конфлікт інтересів» (формування навичок взаємодії в екіпажі в умовах міжгрупового конфлікту інтересів).

Тема 5. Формування команд з високою ефективністю взаємодії. Рольова гра «Реальна взаємодія» (відпрацювання навичок реальної взаємодії в сформованих командах на тренажері літака).

6. Збір та обробка підсумкових психодіагностичних даних.

Психодіагностика включає:

– тест Амтхауера;

– соціонічні тести «ММ-1» і І. Майерс;

– тест на визначення стилю поведінки «ММЯ-1»;

– психогеоетрія.

Психодіагностика є невід'ємною частиною курсу і дає студенту можливість на практиці відпрацювати навички розрахунку соціонічних моделей, а також матеріал для психологічної самохарактеристики [3].

Загальна схема послідовності етапів технології формування професійної взаємодії в екіпажах була такою:

1) установчо-мотиваційний, метою якого було формування внутрішньої мотивації діяльності курсантів щодо навчання професійної взаємодії;

2) змістово-пошуковий, головним змістом якого є організація викладачем пошуково-самостійної активності курсантів;

3) адаптивно-перетворюючий, головним завданням якого є визначення способу та засобів формування професійної взаємодії в екіпажах в ході тренажерної підготовки, прояв їх у квазіпрофесійних ситуаціях;

4) системно-узагальнюючий, завданням якого є організація, узагальнення та систематизація отриманих знань, сформованих навичок і умінь курсантів професійної взаємодії в екіпажах;

5) контрольньо-рефлексивний, який передбачає здійснення підсумкового контролювання, самоконтролювання, оцінювання й самооцінювання набутих знань, досвіду [4].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок.

Етапами технології формування професійної взаємодії в екіпажах визначено установчо-мотиваційний, змістово-пошуковий, адаптивно-перетворюючий, системно-узагальнюючий та контрольньо-рефлексивний. Для успішного навчання курсантів професійній взаємодії в екіпажах створено та апробовано спецкурс «Основи формування професійної взаємодії в екіпажах».

Подальшої наукової розробки потребують продуктивні методи формування професійної взаємодії в екіпажах.

Список літератури: 1. Авиационная педагогика : [учебник] / Макаров Р.Н., Неделько С.Н., Бамбуркин А.П., Григорецкий В.А. – Москва-Кировоград : МНАПЧАК, ГЛАУ, 2010. – 433 с. 2. Дубравська Д.М. Основи психології: навч. посібник / Д.М. Дубравська. – Львів: Світ, 2001. – 280 с. 3. Радкевич В.О. Концептуальні підходи до розвитку професійної освіти в Україні / Радкевич В.О. // Управління якістю професійної освіти: Зб. наук. пр. – Донецьк: ТОВ «Лебідь». – 2007. – С. 129–132. 4. Avyatsyonnaia pedahohyka : [uchebnyk] / Makarov R.N., Nedelk S.N., Bamburkyn A.P., Hryhoretskyi V.A. – Moskva-Kyrovohrad : MNAPChAK, HLAU, 2010. – 433 s. 5. Dubravska D.M. Osnovy psykholohii: navch. posibnyk / D.M. Dubravska. – Lviv: Svit, 2001. – 280 s. 6. Radkevych V.O. Kontseptualni pidkhody do rozvytku profesiinoi osvity v Ukraini / Radkevych V.O. // Upravlinnia yakistiu profesiinoi osvity: Zb. nauk. pr. – Donetsk: TOV «Lebid». – 2007. – S. 129–132

А.А. Дранко

КОМПОНЕНТИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ КУРСАНТІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ЕКІПАЖАХ

У статті представлена педагогічна технологія навчання курсантів професійній взаємодії в екіпажах цивільної авіації, проведено аналіз доцільності її компонентів та ефективності використання, проведено апробацію спецкурсу «Основи формування професійної взаємодії в екіпажах».

Ключові слова: навчання курсантів, професійна взаємодія, педагогічна технологія, спецкурс навчання курсантів, тренажерна підготовка.

А.А. Дранко

КОМПОНЕНТЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ КУРСАНТОВ ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ ВЗАИМОДЕЙСТВИЮ В ЭКИПАЖАХ

В статье представлена педагогическая технология обучения курсантов профессиональному взаимодействию в экипажах гражданской авиации, проведен анализ целесообразности ее компонентов и эффективности использования, проведена апробация спецкурса «Основы формирования профессионального взаимодействия в экипажах».

Ключевые слова: обучение курсантов, профессиональное взаимодействие, педагогическая технология, спецкурс обучения курсантов, тренажерная подготовка.

А.А. Дранко

COMPONENTS EDUCATIONAL TECHNOLOGY TRAINING OF PROFESSIONAL INTERACTION IN CARRIAGES

The article presents the pedagogical technology of training of students in the professional vzaimodeystviyuya crews of civil aviation, the analysis of the feasibility of its components and the efficiency of use, conducted testing of a special course "Fundamentals of professional interaction in the formation of the crews".

Keywords: teaching cadets, professional interaction, educational technology, a special course of training of cadets, simulator training.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2016

*Е. В. Заика
г. Харьков, Украина*

РЕЛАКСАЦИОННО-МЕДИТАТИВНЫЕ ПРОЦЕДУРЫ ДЛЯ СТУДЕНТОВ: ВЛИЯНИЕ НА ЭМОЦИИ И ПОВЕДЕНИЕ

Постановка проблемы. Трансцендентальная медитация Махариши (ТМ) основана на древних традициях тибетских и индийских йогов и начала распространяться в Западном мире с 1958 г. благодаря организаторской и просветительской активности Махариши Махеш Йоги. К настоящему времени ТМ обучено более 6 млн. чел. в более чем 100 странах. В странах бывшего СССР ТМ нашла распространение в 1990–1991 гг. ТМ – это простая, естественная умственная процедура, которой занимаются 15–20 мин. утром и вечером, сидя удобно с закрытыми глазами. Ей легко обучиться за несколько дней со специально подготовленными учителями ТМ. В то же время проблема влияния этой процедуры на эмоции и поведение, а тем более использование ее студентами и преподавателями в учебном процессе, является острой и актуальной.

Анализ публикаций. Научные исследования влияния ТМ на практикующего её человека ведутся с 1968 г., и к настоящему времени проведено более 900 научных исследований. Основные направления исследований: 1) Анализ её влияния на физиологические и биохимические процессы в организме, на состояние здоровья человека; 2) Фиксация её влияния на психику и поведение.

Результаты исследований опубликованы в 7-томном сборнике «Scientific research on the Maharishi's Transcendental meditation and TM-Sidhi programs». Отдельные статьи публиковались в таких престижных журналах: «Nature», «Psychophysiology», «International Journal of Neuroscience», «Personality and Individual Differences», «Journal of Personality and Social Psychology», «Memory and Cognition», «Perceptual and Motor Skills», «Education» и другие. В большинстве исследований отмечаются положительные результаты ТМ.

Общая структура большинства исследований следующая. Берётся группа (от 25 до 120 человек), обученных ТМ. Фиксируются показатели их психики и поведения до обучения ТМ (исходный уровень) и затем спустя некоторое время после занятий ТМ (достигнутый уровень). Рассматриваемые периоды занятий ТМ – от 1 месяца до 8–10

лет. Нередко в одном и том же исследовании сопоставляются 2–3 разных периода, например: спустя 5–6 месяцев; спустя 2 года; спустя 5 лет. Иногда исследуемых разделяют на две группы: те, которые занимаются ТМ регулярно, и занимающиеся нерегулярно. Как правило, обследуется и контрольная группа: лица, которые ТМ не занимаются, но сходны по возрасту, месту жительства, состоянию здоровья и другим показателям с занимающимися ТМ, и обследование обеих групп происходит в одно и то же время.

В некоторых, немногих исследованиях рассматриваются также: группа лиц, занимающихся программой ТМ-Сидхи (это более продвинутый вариант ТМ) и 1-2 группы лиц, занимающихся иными оздоровительными или релаксационными процедурами, или просто ежедневно отдыхающих утром и вечером, сидя с закрытыми глазами, но не владеющие техникой ТМ (это варианты контрольных групп).

Следует отметить, что улучшение того или иного показателя имеет не универсальный, а лишь статистический характер, т.е. в любой группе у одних лиц этот показатель может улучшиться, у других – ухудшиться, у третьих – остаться без изменений, но в целом итоговый результат по отношению ко всей группе сразу (а не к каждому отдельному человеку) оказывается несколько лучшим для занимающихся ТМ, и это различие статистически значимо на уровнях 0,05; 0,025; 0,01 и даже иногда 0,001.

Фиксируемая разность между достигнутым и исходным уровнями чаще всего не очень велика; например, в начале исследуемый показатель имел среднее арифметическое 9,7 при стандартном отклонении 4,6, а в конце – 11,6 при 4,3. Хотя сам по себе такой прирост отнюдь не впечатляет (всего лишь $11,6 - 9,7 = 1,9$ балла!), однако он очень чётко и достоверно фиксируется, причём, нередко одновременно по 2–3–4 измеряемым показателям. Как правило, именно на таких отнюдь не сверхвысоких, но зато вполне достоверных изменениях и сделаны основные выводы (впрочем, в отдельных случаях встречаются и более впечатляющие различия, но это бывает редко).

Динамика показателей в группе занимающихся ТМ носит индивидуальный характер и является гетерохронией. Так, у отдельного человека может быть не зафиксировано никаких изменений, но зато у другого будут ярко выражены улучшения сразу по многим, а у кого-то изменяется лишь два-три показателя, причём у разных людей это будут разные показатели.

В специальных исследованиях (с применением дисперсионного анализа) показано, что полученные результаты не могут быть объ-

яснены влиянием сопутствующих факторов (20-минутного отдыха утром и вечером, общей направленностью человека, занимающегося ТМ, на здоровый образ жизни и саморазвитие и т.п.), поэтому остаётся лишь признать влияние собственно ТМ как таковой.

Основной контингент исследуемых – молодые люди в возрасте 18–30 лет (примерно 75 % всех исследований), но имеются данные и по детям (начиная с 7–8 лет), и по взрослым разных возрастов, в том числе и по пожилым. Чаще всего это относительно здоровые люди с просоциальным поведением (75–80 % всех исследований), но есть данные и по людям, страдающим различными соматическими болезнями и имеющим выраженные психологические проблемы, лицам со сниженным интеллектом, преступникам, наркоманам, алкоголикам и даже детям, больным аутизмом.

Применяется широкий круг различных психологических (а также нейрофизиологических и социологических) методов исследования: фиксация ЭЭГ и КГР в различных ситуациях, традиционные и недавно разработанные тесты познавательных процессов, выполнение в условиях лаборатории различных заданий (психомоторных, интеллектуальных, сенсорно-перцептивных), в том числе с использованием приборов, учёт реальных жизненных (учебных, профессиональных, семейных и др.) событий и достижений и др. С помощью этих методов исследуются изменения в познавательных процессах, движениях, обучении, поведении. Что же касается изменений черт личности и эмоциональных состояний, то эти результаты чаще всего получены с помощью различных опросников и анкет, реже – проективных тестов и опросов окружающих, хорошо знающих исследуемых.

Рассмотрение механизма влияния ТМ на психику и поведение представляет собой особую задачу, выходящую за пределы настоящей статьи. Отметим лишь, что благодаря ТМ тело достигает уникального состояния глубокого расслабления, а мозг успокаивается и приходит в особое состояние «бодрствующего покоя», которое, не являясь сном, даёт ему в течение короткого времени эффективно отдохнуть и активизировать не появляющиеся вне такого состояния возможности его функционирования.

Так, чётко показано, что ТМ увеличивает удельный вес медленных альфа-частот в лобных долях коры мозга, что свидетельствует о высокой степени его покоя в состоянии бодрствования, которая не достижима при обычном отдыхе, без ТМ. Ряд других показателей ЭЭГ (альфа-ритмы, тета-ритмы, бета-ритмы и др.) свидетельствует о том, что функционирование мозга становится более синхронизированным,

активность различных его участков более согласованной друг с другом. Показано также, что при этом улучшается и кровоснабжение мозга.

Цель статьи – проанализировать влияние релаксационно-медитативных процедур на эмоции и поведение студентов.

Изложение основного материала. Этот раздел состоит из двух частей: 1) краткое описание релаксационно-медитативной процедуры; 2) влияние релаксационно-медитативных процедур на эмоциональную сферу студентов; 3) влияние названных процедур на поведение студентов.

Часть 1. Релаксационно-медитативная процедура.

Трансцендентальная медитация – это техника, благодаря которой ум, с помощью индивидуально подобранной мантры, погружается в состояние расслабления. Человек ощущает, как он переходит в фазу все более спокойного состояния мышления до тех пор, пока не наступает полный умственный покой.

Как только ум успокаивается, в то же состояние приходит и тело, расслабляясь даже сильнее, чем во время глубокого сна. Однако человек не спит. Он совершенно осознанно воспринимает все, что происходит вокруг. Это не бессознательное состояние или гипнотический транс: это просто состояние умственного и физического покоя при полном внутреннем бодрствовании. Занятия ТМ продолжаются по 20 мин. дважды в день – утром и ранним вечером. Вы удобно располагаетесь, закрываете глаза, и начинается умственная техника, в результате чего мозг погружается в состояние полного покоя. Это очень важно. В ТМ нет ни малейшего принуждения к расслаблению ума; начавшись, этот процесс проходит согласованно безо всякого контроля или принуждения со стороны человека. Любая попытка контролировать этот процесс будет только мешать. Полное отсутствие контроля отличает ТМ от большинства других техник расслабления и медитации.

Слово «медитация» охватывает широкий аспект разнообразных техник. Для некоторых это слово может означать фокусировку ума на каком-то мысленном образе, для других – размышление на определенную избранную тему, или педантичное исследование всех своих мыслей. ТМ не похожа ни на одну из этих концепций. В действительности слово «медитация» понимается неправильно, как только речь заходит о Трансцендентальной Медитации. Но нет другого понятия в русском языке, которое адекватно описывало бы практику ТМ: не двусмысленно и не уводя в сторону. Поэтому следует принять это понятие, как наиболее адекватно передающее его суть.

В отличие от других форм медитации, ТМ не проведет никакого отказа от повседневной деятельности. Настоящая, подлинная практика медитации означает временное отвлечение от дел, то есть человек, помедитировав, вернется к своей работе полный сил и энергии. Это подзарядка умственных и физических ресурсов и, возвращаясь к своим повседневным делам, медитирующий обнаруживает в себе огромную энергию. ТМ не просто кратковременный отдых – она дает возможность правильно распределить силы, уравнивает фазы повышенной активности человека с фазами полного отдыха. ТМ не только снижает прессинг, она прибавляет сил для дальнейшей работы. Занятия ТМ одинаковы для всех.

Часть 2. Влияние релаксационно-медитативных процедур на эмоциональную сферу студентов.

В зарубежных исследованиях многократно отмечено уменьшение двигательного беспокойства и резких вегетативных колебаний у лиц, страдающих неврозами и психопатиями; уменьшается уровень нейротизма и личностной и ситуативной тревожности (измеряемым по шкалам Спилбергера, Тейлор и др.). У пациентов психиатрических больниц уменьшается количество вспышек гнева. По данным специальных опросников, у нормальных людей молодого, среднего и пожилого возраста повышаются показатели «радостности мироощущения», оптимизма, бодрости и др. показатели уменьшения тревожности. Но как это происходит у студентов?

Уже после 3–4 месяцев занятий ТМ у студентов снижаются показатели тревожности (как по традиционным опросникам Тейлор и Спилбергера, так и по новым, разработанным недавно). Достаточно выраженное снижение тревожности отмечается чаще всего не сразу, а лишь спустя 1,5–2 года занятий ТМ. Отчетливо зафиксировано и снижение тревожности (как по традиционным опросникам Тейлор и Спилбергера, так и по новым, разработанным недавно). Достаточно выраженное снижение тревожности отмечается чаще всего не сразу, а лишь спустя 1,5–2 года занятий ТМ.

В целом отмечено снижение и агрессивности. В тестах агрессивности типа Басса-Дарки (в которых изучаются разные виды агрессивности: физическая – косвенная – вербальная, а также спонтанная – целенаправленная) отмечается более отчетливое и выраженное снижение агрессивности физической и спонтанной; другие же ее виды снижаются в меньшей мере и лишь после более продолжительных занятий ТМ.

Таким образом, мы можем заключить, что релаксационно-медитативные процедуры в целом оказывают выраженное позитивное влияние на эмоциональную сферу студентов, снижая уровень тревожности, депрессивность и агрессивность, напротив, способствуя повышению оптимизма и бодрости.

Часть 3. Влияние релаксационно-медитативных процедур на поведение студентов.

В исследованиях показаны изменения общения и социального поведения у лиц, занимающихся ТМ: зафиксированы рост восприятия других людей в более благоприятном свете, повышение способности к общению, уменьшение негативизма по отношению к критике в свой адрес. По субъективным оценкам занимающихся ТМ, у них растет удовлетворенность социальными взаимоотношениями, заметно снижается количество конфликтов. В одном из экспериментальных исследований отмечается также возрастание способности убеждать, руководить, распределять обязанности (при участии в групповых дискуссиях и совместном решении проблемных ситуаций).

Зафиксированы изменения в сфере негативного социального поведения и патологических пристрастий. Показано, что занятия ТМ приводят к уменьшению случаев нарушения режима у отбывающих тюремный срок, а впоследствии снижает и вероятность рецидивной преступности. Так, спустя 1 год и 5 лет после освобождения из заключения занимающиеся ТМ получают новый срок примерно в 1,5 раза реже, чем не занимающиеся.

Статистически значимо уменьшаются также потребление вредных веществ: алкоголя, наркотиков, никотина – и степень патологической зависимости от них. На рис. 9 представлены данные о потреблении этих веществ после 19–24 месяцев занятия ТМ. Во избежание недопонимания особо подчеркнем характер влияния ТМ на эти патологические пристрастия: ТМ отнюдь не приводит к прекращению потребления вредных веществ, не излечивает от этих пристрастий; просто спустя многие месяцы занятий ТМ человек самопроизвольно, без специальных самоограничений начинает потреблять всё меньшие количества этих веществ (на 40–60 %), в то время как в контрольных группах подобных изменений не происходит. Имеются также данные о том, что через 3–4 года потребление вредных веществ уменьшается ещё более значительно (по сравнению со сроком 19–24 мес.). Отсутствуют данные о проценте лиц, полностью отказавшихся от этих пристрастий благодаря занятиям ТМ, однако такие факты имели место и отмечались неоднократно.

Так, среди студентов, занимающихся ТМ, было отмечено снижение потребления вредных для здоровья веществ: алкоголя, никотина и наркотиков; причем достоверный эффект имеет место уже спустя 1,5–2 года практики ТМ (см. табл. 1).

Таблица 1 – Изменение количества потребляемых студентами вредных веществ под влиянием релаксационно-медитативных процедур

Вредные вещества	Группы	Изменение количества их потребления по отношению к исходному уровню в %	
		через 1,5-2г.	через 2-3г.
Алкоголь	ТМ	-29	-36
	нет	-9	-13
Никотин	ТМ	-32	-38
	нет	+4	+9
Наркотики	ТМ	-38	-40
	нет	-18	-15

Замечено также следующее. Хотя изменения фиксируются на всех выборках студентов, занимающихся ТМ, но эти изменения в целом выражены несколько больше в ситуации, когда занимается ТМ целая учебная группа студентов, причем совместно, по сравнению с ситуацией, когда в учебной группе есть лишь один студент, практикующий ТМ, а остальные ею не занимаются.

Выводы. Трансцендентальная медитация – это процедура, с помощью которой ум погружается в состояние расслабления. Человек ощущает, как он переходит в фазу все более спокойного состояния мышления до тех пор, пока не наступает полный умственный покой. Релаксационно-медитативные процедуры оказывают выраженное позитивное влияние на эмоциональную сферу студентов, снижая уровень тревожности, депрессивность и агрессивность, напротив, способствуя повышению оптимизма и бодрости. Под влиянием этих процедур меняется и поведение студентов: исключается негативное социальное поведение, патологические пристрастия, снижается количество потребляемых вредных веществ. Растут способность убеждать, руководить, распределять обязанности.

Список литературы: 1. Готвянский С.А. О пользе занятий Трансцендентальной Медитацией Махариши для интеллектуального и личностного развития студентов / С.А. Готвянский, Е.В. Заика // Материали Міжнародної

науково-методичної конференції «Роль вузів у вирішенні проблем безперервної освіти та виховання особистості (від шкільної до післядипломної)». – 1995. – Ч. 4. – С. 139–141. 2. Заика Е.В. Трансцендентальная медитация Махариши: влияние на психику и поведение (анализ зарубежных исследований) / Евгений Валентинович Заика // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 7. – С. 55–59. 3. Заика Е.В., Готвянский С.А. Синдром ослабленного внимания и гиперактивности у детей и его коррекция (анализ зарубежных исследований) / Е.В. Заика, С.А. Готвянский // Практична психологія та соціальна робота. – 2011. – № 5. – С. 41–46. 4. Заика Е.В. Студенти та трансцендентальна медитація: нові можливості інтелектуального та особистісного зростання (аналіз зарубіжних досліджень) / Е.В. Заика, С.А. Готвянський // Соціально-гуманітарні вектори педагогіки вищої школи: Третя Міжнародна наукова конференція. – 2011. – С. 334–340. 5. Заика Е.В. Про психокорекцію дітей засобами трансцендентальної медитації (на прикладі синдрому послабленої уваги та гіперактивності) / Е.В. Заика, С.А. Готвянський, Л.В. Гаєвська // Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Психологія. – 2011. – Вип. 40. – С. 68–80.

Literatura: 1. Gotvyanskiy S.A. O pol'ze zanyatiy Trantsedental'noy Meditatsiyi Makharishi dlya intellektual'nogo i lichnostnogo razvitiya studentov / S.A. Gotvyanskiy, E.V. Zaika // Materiali Mizhnarodnoi naukovometodichnoi konferentsii «Rol' vuziv u virishenni problem bezpererвної osviti ta vikhovannya osobistosti (vid shkil'noi do pisyadiplomnoi)». – 1995. – Ch. 4. – S. 139–141. 2. Zaika E.V. Trantsedental'naya meditatsiya Makharishi: vliyanie na psikhiku i povedenie (analiz zarubezhnykh issledovaniy) / Evgeniy Valentinovich Zaika // Praktichna psikhologiya ta sotsial'na robota. – 2007. – № 7. – S. 55–59. 3. Zaika E.V., Gotvyanskiy S.A. Sindrom oslablennoho vnimaniya i giperaktivnosti u detey i ego korrektsiya (analiz zarubezhnykh issledovaniy) / E.V. Zaika, S.A. Gotvyanskiy // Praktichna psikhologiya ta sotsial'na robota. – 2011. – № 5. – S. 41–46. 4. Zaika E.V. Studenti ta trantsedental'na meditatsiya: novi mozhlivosti intelektual'nogo ta osobistisnogo zrostannya (analiz zarubizhnykh doslidzhen') / E.V. Zaika, S.A. Gotvyanskiy // Sotsial'no-gumanitarni vektori pedagogiki vishchoi shkoli: Tretya Mizhnarodna naukova konferentsiya. – 2011. – S. 334–340. 5. Zaika E.V. Pro psikhokorrektsiyu ditey zasobami trantsedental'noi meditatsii (na prikladi sindromu poslablenoi uvagi ta giperaktivnosti) / E.V. Zaika, S.A. Gotvyanskiy, L.V. Gaevska // Visnik Kharkivskogo natsional'nogo pedagichnogo universitetu im. G. S. Skovorodi. Psikhologiya. – 2011. – Vip.40. – S. 68–80.

Е. В. Заика

РЕЛАКСАЦИОННО-МЕДИТАТИВНЫЕ ПРОЦЕДУРЫ ДЛЯ СТУДЕНТОВ: ВЛИЯНИЕ НА ЭМОЦИИ И ПОВЕДЕНИЕ

Рассматривается влияние релаксационно-медитативных процедур на эмоциональную и поведенческую сферу студентов. Анализи-

руется общая структура исследований влияния трансцендентальной медитации на психику человека. Показано, что систематические занятия студентов трансцендентальной медитацией ведут в сфере эмоций к снижению тревожности, агрессивности и депрессивности. В поведенческой сфере исключается негативное социальное поведение, патологические пристрастия, снижается количество потребляемых вредных веществ. Растут способность убеждать, руководить, распределять обязанности.

Ключевые слова: релаксационно-медитативная процедура, трансцендентальная медитация, студенты, эмоции, поведение

С. В. Заїка

РЕЛАКСАЦІЙНО-МЕДИТАТИВНІ ПРОЦЕДУРИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ: ВПЛИВ НА ЕМОЦІЇ І ПОВЕДІНКУ

Розглядається вплив релаксаційно-медитативних процедур на емоційну і поведінкову сферу студентів. Аналізується загальна структура досліджень впливу трансцендентальної медитації на психіку людини. Показано, що систематичні заняття студентів трансцендентальною медитацією призводять у сфері емоцій до зниження тривожності, агресивності та депресивності. У поведінковій сфері виключається негативна соціальна поведінка, патологічні пристрасті, знижується кількість споживаних шкідливих речовин. Ростуть здатність переконувати, керувати, розподіляти обов'язки.

Ключові слова: релаксаційно-медитативна процедура, трансцендентальна медитація, студенти, емоції, поведінка

E. V. Zaika

RELAXING AND MEDITATIVE PROCEDURES FOR STUDENTS: IMPACT ON THE EMOTIONS AND BEHAVIOR

Relaxing and meditative procedures impact on the emotional and behavioral spheres of students is considered. The general structure of the researches of transcendental meditation impact on the human psyche is analyzed. It is shown that systematic training of students in transcendental meditation reduces anxiety, depression and aggression in the emotional sphere. Negative social behavior, pathological addictions and consuming harmful substances are excluded from behavioral sphere. Abilities to persuade, manage, distribute responsibilities grow up.

Keywords: relaxing and meditative procedure, transcendental meditation, students, emotions, behavior.

Стаття надійшла до редакції 2.05.2016

УДК 159.923.2

*А. И. Зимовин, Заїка Е. В.
г. Харьков, Украина*

РЕФЛЕКСИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ И САМОРАЗВИТИИ СТУДЕНТОВ

Постановка проблемы. «Тварь ли я дрожащая или право имею?», – эта фраза имеет особенное значение для педагогической психологии, поскольку знаменует собой необходимость внимания и учета субъектности обучающегося в процессе обучения. Понятно и другое – когда субъектность человека не находит проявления, всячески блокируется, ей приходится прорываться через другие, асоциальные поведенческие паттерны. Недаром, герой Достоевского Раскольников доказывает свое «право» убийством другого человека, то есть нарушением всяких прав. Итак, субъектность человека – ключевое измерение процесса его обучения, тем более в студенческом возрасте, когда личность трансформируется в субъекта жизненного пути и саморазвития (Б.Г. Ананьев, С.Б. Кузикова и др.). Тем не менее актуальным остается вопрос о том, какие психические механизмы могут выступать в качестве средств, обеспечивающих проявление и развитие субъектности. В качестве одного из таких средств называется рефлексия. С.Л. Рубинштейн кладет рефлексию в основание различения двух способов существования человека: «Первый – жизнь, не выходящая за пределы непосредственных связей, в которых живет человек: сначала отец и мать, затем подруги, учителя, затем муж, дети и т. д. Здесь человек весь внутри жизни, всякое его отношение – это отношение к отдельным явлениям, но не к жизни в целом. <...> Второй способ существования связан с появлением рефлексии. Она как бы приостанавливает, прерывает этот непрерывный процесс жизни и выводит человека мысленно за ее пределы. Человек как бы занимает позицию вне ее» [5, с. 90]. Именно второй способ существования может быть назван субъектным. Каким образом могут быть организованы и развернуты рефлексивные технологии, обеспечивающие реализацию принципа субъектности в высшей школе – основная проблема данной статьи.

Анализ публикаций. Роль рефлексии как механизма в обучении и саморазвитии рассматривается в целом ряде работ. Показывается ее роль в организации мышления и рассмотрении его способов (В.В. Давыдов, Д. Дернер, А.З. Зак, Г.С. Костюк), возникновении и

функционировании самосознания (Ю.М. Швалб), регуляции поведения личности (Ю.М. Кулюткин), рефлексия увязывается с духовностью и саморазвитием личности (И.Д. Бех). В то же время колоссальное внимание исследователей к механизму рефлексии, подчеркивание его роли и значимости, к сожалению, не находят достаточного отражения в простых, практических технологиях организации и разворачивания рефлексивного процесса в вузе.

Более того, помимо позитивных эффектов рефлексии (например, указанных выше) отмечается и негативное ее влияние на функционирование и развитие личности. Д.А. Леонтьев, выстраивая дифференциальную модель рефлексии предлагает различать ее конструктивные и деструктивные формы. Так, отсутствию рефлексии, полному сосредоточению на внешнем объекте деятельности, то есть арефлексии, противопоставляются три формы: интроспекция, при которой человек сосредотачивается на собственном внутреннем переживании, квазирефлексия, которая направляется на другой объект и представляет собой посторонние размышления и собственно системная рефлексия, которая позволяет схватить одновременно полюс субъекта и полюс объекта «именно она позволяет видеть как саму ситуацию взаимодействия во всех ее аспектах, включая и полюс субъекта и полюс объекта, так и альтернативные возможности» [4]. Таким образом, вопрос о том, как использовать позитивные стороны рефлексивного процесса и нивелировать негативные также является острым.

Цель данной статьи – опираясь на эмпирические результаты исследования влияния рефлексии на саморазвитие личности студентов, предложить рефлексивные технологии, которые могут быть использованы как преподавателями при организации учебного процесса, так и самими студентами.

Изложение основного материала. Этот раздел включает в себя несколько частей: 1. Анализ результатов исследования влияния рефлексии на саморазвитие личности студентов; 2. Представление технологий, стимулирующих рефлексии; 3. Представление технологий, балансирующих и угнетающих рефлексии.

1. Исследование влияния рефлексии на саморазвитие личности.

Нами проведено исследование влияния рефлексии и креативности на саморазвитие студентов, результаты которого представлены в [3]. С помощью метода моделирования структурными уравнениями было показано, что личностная рефлексия оказывает позитивное влияние на интергрессивное саморазвитие, но при этом блокирует прогресс-

сивное. Чрезмерно задумываясь о смысле собственных действий в глазах других людей, придавая своему поведению этическое измерение, человек может отказаться от совершения действий, ведущих его к индивидуальным достижениям и собственному самосовершенствованию. В житейской психологии это выражается во фразах типа: «Я уступлю. Ему больше надо». Рефлектор готов отказаться от собственного успеха, ради успеха другого человека, но является ли этот путь оптимальным и гармоничным? На наш взгляд, нет.

Социальная направленность рефлексии, выявленная в нашем эмпирическом исследовании, подчеркивалась многими учеными. Так, С.Ю. Степанов и И.М. Семенов, понимают рефлексии как переосмысление человеком отношений с предметно-социальным миром. В.И. Слободчиков и Г.А. Цукерман ставят акцент на со-бытии как источнике рефлексии. И.С. Кон рассматривает рефлексии как способность поставить себя на место другого, усвоить отношение других к себе. П. Вацлавик отмечает: «даже осознание человеком самого себя по сути является осознанием функций, взаимоотношений, в которые она вовлечена» [1, с. 20].

Негативная же рефлексия, не оказывая сколько-нибудь значимого воздействия на интергрессию, тем не менее опять же вызывает снижение показателей прогрессивного саморазвития личности. Это достаточно известный эффект: тревожась, переживая неуверенность, уходя в фантазии, в чрезмерный анализ деталей и продумывание всех нюансов своего поведения, личность оказывается в ситуации невозможности совершения действия.

Интеллектуальная рефлексия и креативность, напротив, оказывают позитивное действие на прогрессивное саморазвитие и негативное – на интергрессивное. Мы объясняли это результирующей ориентацией всякого интеллекта, всякого мышления, для него – главное решить проблему, а не учесть интересы другого.

Личностная креативность, оказывая небольшое позитивное влияние на интергрессивную подсистему, сильно влияет на прогрессивную подсистему.

Следующий результат, имеющий значение для практики был получен с использованием структурного анализа по А.В. Карпову. Этот метод анализа базируется на подсчете количества и значимости корреляций в матрице с целью определения когерентности (связности), дифференцированности (рассогласованности) и общей организованности психологической системы. При этом выборка разбивается на подгруппы по уровню влияющего показателя. Так, в нашем исследовании

испытываемые были распределены по трем подгруппам: с личностной рефлексией выше среднего уровня, средней рефлексией и рефлексией ниже среднего уровня. Затем для каждой подгруппы были подсчитаны свои матрицы интеркорреляций показателей саморазвития, которые и были на следующем этапе подвергнуты структурному анализу. Анализ показал, что наибольшая организованность системы саморазвития достигается при среднем уровне личностной рефлексии. При этом интересно, что как при низкой, так и при высокой личностной рефлексии изолируется (исключается из сети значимых корреляций) личностная креативность. На низком уровне она имеет 2 взаимосвязи с другими показателями, на высоком уровне – 0, а на среднем – целых 10! Таким образом, личностные рефлексия и креативности как управляющие параметры саморазвития личности могут быть рассмотрены как система противовесов.

Таким образом, проведенное эмпирическое исследование позволяет сделать следующие выводы-рекомендации, которые должны быть учтены в современной психолого-педагогической практике:

- сниженную рефлексию действительно необходимо развивать, она является важнейшим фактором организации собственно этического способа существования человека в мире, построения им качественных и сложных отношений с другими людьми;

- повышенную рефлексию необходимо уравнивать, балансировать, поскольку она препятствует прогрессивному саморазвитию человека, его стремлению к индивидуальному успеху. В данной статье мы рассмотрим как технологии, стимулирующие проявления и развитие рефлексии студентов, так и технологии, обеспечивающие ее балансировку.

2. Технологии, стимулирующие рефлексию.

Анализируя подходы к рефлексии, С.Ю. Степанов и И. М. Семенов выделили четыре аспекта ее исследования: кооперативный, коммуникативный, интеллектуальный и личностный [6]. Соответственно строящиеся рефлексивные технологии должны учитывать эти четыре аспекта. Рассмотрим их.

1) Рефлексивный контроль. Эта технология разработана нами специально для применения в условиях высшего учебного заведения для обеспечения контроля самостоятельной работы студентов. Рефлексивный контроль осуществляется в форме обмена мнениями между студентом и преподавателем в равноправном диалоге. Студент рассказывает преподавателю о путях поиска и конкретизации проблем, путях поиска и опробования способов их решения (почему именно эта идея

пришла в голову, почему от нее отказался, какая именно информация повлияла на это решение и т. п.). Преподаватель уточняет отдельные нюансы пути студента, пытаясь четко определить его «слабые звенья» и в случае их выявления задает способы коррекции. Выделяет преподаватель и «сильные звенья», пытаясь четко их акцентировать, выделить, показать их преимущества и целесообразность всегда использовать в дальнейшем. Такой диалог не является контролем в прямом смысле этого слова, так как в нем нет четкого противопоставления позиций контролирующего и контролируемого, скорее, это «замаскированный» контроль (студент может вовсе и не знать о том, что это контроль, считая его диалогом, дискуссией или консультацией). Вместе с тем, такой диалог по своей сути является контролем в самом точном смысле этого слова, поскольку в этом случае для преподавателя открывается святая святых учебно-познавательной деятельности – ее внутреннее самодвижение во всех своих аспектах, звеньях и противоречиях, а возможность проникновения в эти глубины является первейшим условием эффективной коррекции этой деятельности [2].

В данной технологии в системном виде сосуществуют указанные четыре аспекта анализа рефлексии: происходит сотрудничество между преподавателем и студентом (кооперативный аспект), совершается равноправный диалог (коммуникативный аспект), разворачивается анализ мыслительного процесса (интеллектуальный компонент), но в то же время не выпадают из рассмотрения мотивы и переживания студента в процессе решения учебной задачи (личностный аспект).

2) Командная рефлексия. В современной зарубежной психологии (П. Уидмер, М. Шипперс, М. Вест [8]), а также в традиции развивающего обучения (Д.Б. Эльконин, В.В. Давыдов, А.К. Дусавицкий) содержится и развивается мощная технология командной рефлексии. Суть этой технологии в том, что рефлексивный процесс распределяется между разными субъектами, разворачивается между ними. Преимущество такого коллективно-распределенного рефлексирования заключается в том, что в кооперации и коммуникации человек получает возможности более объективного познания самого себя.

Возможны различные формы реализации этой технологии. Из практики развивающего обучения идет форма коллективной оценки, когда учащиеся оценивают друг друга, но не просто называют какую-то оценку, а дают ей подробное и развернутое обоснование: «Это ты сделал хорошо, а это нет...». Но нужно понимать, что здесь акцент ставится на ретроспективной рефлексии (рефлексии выполненной, прошлой деятельности).

Зарубежные психологи делают акцент на перспективной (рефлексия будущей деятельности) и ситуативной (рефлексия актуальной деятельности) формах рефлексии. Соответственно они говорят не о коллективном оценивании выполненного субъектом действия, но и о коллективном целеполагании, коллективном планировании и т. д. Тогда речь и идет собственно о командной рефлексивности. Так, преподаватель должен лишь поставить студенческой группе определенную задачу. Например, разработать экзаменационные билеты и ответы к ним по курсу «Методология психологии». А студенты должны сами организовать, распределить обязанности (кто какую тему готовит, кто предлагает вопросы, а кто оформляет билеты, кто ищет ответы, кто подбирает литературу и т. д.), спланировать решение задачи и т. д. В целом, технологии, опирающиеся на функционирование студенческой группы в качестве команды, решающей поставленные задачи, видятся нам перспективными.

3) Рефлексивные и циркулярные вопросы. Описанные выше технологии являются достаточно сложными, нуждаются в адаптации к конкретным условиям. Технология, которую мы рассматриваем сейчас и следующая за ней, относится скорее к техническому обеспечению рефлексирования студентов. Эти технологии-техники могут быть использованы как самостоятельно, так и дополнять рассмотренные выше более общие способы организации рефлексивного процесса.

Итак, суть рефлексивного вопроса заключается в том, чтобы привлечь внимание студента к способам выполняемых им действий. Суть циркулярного – осознание студентом отношения других людей к нему самому и его действиями, учет их позиций в его деятельности.

Рефлексивные вопросы особенно важно использовать в ситуации, когда студент ставит какую-то нереалистичную учебную цель или выдвигает оригинальную, но маловероятную гипотезу, для их мыслительной проработки. Например, студент-психолог заявляет: «Я планирую доказать, что ортодоксальный психоанализ прекрасно объясняет поведение всех политических лидеров!». Возможный ряд рефлексивных вопросов: «Как вы планируете это сделать?», «С чего начнете?», «Как вы выдвинули такую гипотезу?». Стимулировать рефлексивность значит не только привлечь внимание к прошлым, актуальным или будущим действиям, но и способствовать проработке деталей, нюансов, ведь феноменологически рефлексия есть задумчивость! Тогда можно ставить и такие вопросы, направленные на детализацию: «Действительно ли вы считаете, что поведение всех-всех лидеров можно объяснить одной концепцией, возможно есть исключения?» и т. д.

Циркулярные вопросы работают на построение модели того, как видят ситуацию другие люди. Подобный навык является чрезвычайно полезным в социальном взаимодействии, очень ценен он в конфликтных ситуациях. Так, когда студент недоволен своей оценкой, преподаватель может попросить его посмотреть на выполненную работу глазами самого преподавателя. Если студент затрудняется выполнить задание, можно попросить его вспомнить одного из знакомых, который как ему кажется компетентен в этом вопросе, это может быть другой студент, преподаватель, известный специалист в этой области. Затем студента спрашивают о том, как бы решал эту задачу такой знакомый, с чего бы начал и т. д.

4) Определенные техники.

Процессы рефлексии связанные с самыми субъективными сферами психического нередко искажаются неосознаваемыми мотивами, задействованными эмоциями и т. д. Именно поэтому для усовершенствования рефлексии следует использовать определенные техники. Их суть заключается в том, что внутренний по-своему характеру рефлексивный процесс необходимо развернуть во внешнем плане. Студент может рассказывать о процессе выполнения задачи преподавателю, как в первой описанной технологии, но может и написать рассказ о решении задачи самому себе. Можно попросить его нарисовать линию решения задачи, отменить на ней основные этапы решения и способы, которые были применены для решения, недостатки этих способов и т. д. Здесь мы ведем речь о рефлексировании деятельности. Но и рефлексирование личных переживаний, решений лучше строить на основе опредмечивания самой анализируемой проблемы и связанных с ней способов решения. Так, обиженного на преподавателя или своих однокурсников студента можно попросить составить список, перечень своих обид. А уже затем задавать ему циркулярные вопросы о том, как видят эти обиды другие участники коммуникации.

Прекрасно работает эта технология в психологическом консультировании в работе с людьми, переживающими стресс. Так, нам вспоминается ситуация, когда женщина, обратившаяся за помощью к психологу, начала жаловаться на то, что ее раздражает и напрягает все в ее жизни. Когда психолог попросил ее составить перечень раздражающих и напрягающих факторов, набралось всего 4 пункта, кроме того оказалось, что она знает как быстро и эффективно их разрешить. Другими словами, уже само опредмечивание проблем, разворачивание процесса их рефлексирования, обеспечило человека возможностью конструктивного решения.

3. Технологии, балансирующие рефлексию.

Применять данные технологии следует только в отношении тех студентов, рефлексия которых выражена чрезмерно. Заметить последнее легко по следующим субъективным и объективным признакам: человек слишком тревожен, поскольку пытается продумать все детали и варианты, он способен только к абстрактным размышлениям на тему и не способен опустить их на уровень конкретики, размышления и переживания блокируют способность совершить действие.

1) Технологии, стимулирующие креативность.

Напомним, в нашем эмпирическом исследовании показано, что рефлексия связана с социальными аспектами саморазвития (интергрессивная подсистема), а креативность – с индивидуальными аспектами (прогрессивная подсистема). Как при низкой, так и при высокой рефлексии креативность угнетается и изолируется из системы саморазвития. Соответственно усиление креативности может приводить к двум родам эффектов: 1) глобальный эффект – балансировка системы саморазвития личности, обеспечение его гармоничности; 2) локальный эффект – балансировка рефлексии – приведение ее к оптимальному уровню.

В качестве конкретных техник, стимулирующих креативность и реализующих данную технологию, могут использоваться любые способы освобождения мышления, разрешения его свободного хода в различных направлениях. К примеру, если студент жалуется на то, что ничего не понимает в учебной задаче, видит в ней огромное количество сложностей, не может применить предложенный преподавателем способ решения, то есть находится именно в мыслительном тупике (рефлексия поставила ему слишком много трудностей) можно предложить ему: попробовать решить задачу своим собственным (любим другим образом), отвлечься на какое-то время и заняться каким-то творчеством, переписать условие задачи в стихах, нарисовать его наиболее абстрактным образом, узнать, почему бы ему вовсе не бросить задачу. Главное – показать человеку, что за пределами отрефлексованных, выделенных им проблем и способов их решения есть еще целый мир, в котором он свободен поступать как ему захочется, с пользой для самого себя.

Понятно, что в качестве конкретных способов стимулирования креативности могут выступать и арт-методы (рисунок чувств, мыслей, лепка, аппликация), и простое или направленное фантазирование («Представьте, что у вас есть миллион долларов, как бы вы решали эту задачу?». «Никак», – тоже ответ), предложение высказать любые, пер-

вые переходящие в голову идеи и некритическое их фиксирование. Понятно, что в практике вузовского образования могут быть использованы методы мозгового штурма и другие стимулирующие свободное творческое мышление студентов.

2) Погружение в действие.

Обсуждая первую технику этого подраздела, мы говорили, что стимулируя креативность можно сбалансировать рефлексию. Но как быть в ситуации, когда они обе высоки, человек оригинален и вдумчив, а эффективность его деятельности оставляет желать лучшего? Ведь важно понимать, что и рефлексия и креативность – суть феномены трансценденции, выхода за границы наличного. Как же их сбалансировать в комплексе?

Педагогическая психология практически не занималась этим вопросом, ведь обычно в этой сфере и рефлексия и креативность наоборот выступают в качестве желаемых результатов образования и развития, отнюдь не в качестве его барьеров. А вот в психотерапевтической практике накоплен некоторый опыт преодоления рефлексивно-креативной останки. В целом, для того, чтобы сбалансировать рефлексию специалисты в области психотерапии советуют человеку сосредоточиться на реальном действии и его выполнении, а не на своих мыслях и переживаниях по поводу действия. Обеспечить это можно разными техническими способами.

И. Ялом [7] описывает психотерапевта О. Уилла, который прерывал своих чрезмерно рефлексивных (все обдумывающих и потому нерешительных клиентов) фразой: «Послушайте, почему бы вам не сменить имя и не переехать в Калифорнию?». Это может показаться абсурдным, тем более в применении к процессу обучения, но преподавателю действительно важно не только заботиться о процессе интенсификации рефлексии, но и о возвращении действию, поведению человека его спонтанного, естественного и абсолютно свободного хода.

Ф. Перлз, основатель гештальт-терапии, делает акцент на практике осознания. Последнее хоть и является разновидностью рефлексии, в отличие от нее требует фиксации именно непосредственного опыта, переживаемого человека. Его просят называть просто то, что он чувствует, ощущает телесно и думает прямо сейчас. На наш взгляд, студента увлекшегося построением абстрактных и оригинальных идей, важно возвращать в актуальную ситуацию, с помощью практики осознания: «Почему это так важно для вас?», «Замечаете ли вы, что когда говорите об этом ваш голос становится выше/громче/дрожит?» и т. д.

Уместен здесь и метод парадоксальной интенции В. Франкла. Будем говорить применительно к работе со студентами: «Не можете решить эту задачу? Оставьте ее, бросьте, вам вообще не стоит ею заниматься. Баллы я снимать не буду!». В ответ на подобное высказывание преподавателя высокорефлексивный студент действительно откладывает задачу на какое-то время, но затем все равно возвращается к ней и эффективно ее решает.

Технология погружения в действие, в самой простой ее форме может заключаться в том, что вместо того, чтобы тщательно обдумывать поступающую информацию, мы просим студента зафиксировать ее на бумаге и оставить до поры до времени.

Важно поддерживать телесные модусы существования человека. Утомленную мыслительной деятельностью группу студентов, стоит попросить попрыгать или поприседать. Если вы столкнулись с гиперрефлектором, и он уже сам осознает, что его мыслей слишком много а голова тяжела, попросите его например выдуть все мысли себе в руки, а затем резким взмахом выбросить их все в окно.

Итак, основной принцип технологии погружения в действие прост – вместо раздумий совершить что-то быстрое, легкое, автоматическое, не требующее мыслительных усилий.

Выводы

1) Проведенное эмпирическое исследование показало: сниженную рефлекссию действительно необходимо развивать, она является важнейшим фактором организации собственно этического способа существования человека в мире, построения им качественных и сложных отношений с другими людьми; повышенную рефлекссию необходимо уравновешивать, балансировать, поскольку она препятствует прогрессивному саморазвитию человека, его стремлению к индивидуальному успеху.

2) Для стимулирования рефлексии можно использовать следующие технологии: рефлексивный контроль, при котором студент и преподаватель в свободном диалоге обсуждают учебно-познавательную деятельность первого; командная рефлексия – распределение рефлексивных функций между членами учебного коллектива; рефлексивные (привлекающие внимание студента к способам выполняемых им действий) и циркулярные (способствующие осознанию студентом отношений к нему других людей) вопросы; опредмечивающие техники, обеспечивающие разворачивание рефлексивных процессов во внешнем плане.

3) Среди технологий, балансирующих рефлекссию, можно назвать: технологии, стимулирующие креативность – последняя уравновешивает рефлекссию, дополняя фиксирование трудностей и анализ способов их разрешения, новой, свежей и нестандартной идеей; технологии погружения в действие – вместо раздумий совершить что-то быстрое, легкое, автоматическое, не требующее мыслительных усилий.

Список литературы: 1. Вацлавик П. Прагматика человеческих коммуникаций: Изучение паттернов, патологий и парадоксов взаимодействия / П. Вацлавик, Д. Бивин, Д. Джексон. – М. : Апрель-Пресс, ЭКСМО, 2000. – 320 с. 2. Заика Е.В. Рефлексивный контроль над самостоятельной работой студентов: сущность и методы построения / Евгений Валентинович Заика // Вестник Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды. Психология. – 2013. – Вып. 46, Ч. 1. – С. 74–84. 3. Зімовін О.І. Рефлексія та креативність як чинники саморозвитку особистості / Олексій Іванович Зімовін // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України / за наук. ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вып. 32. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2015. – С. 142–160. 4. Леонтьев Д.А. Личностный потенциал. Структура и диагностика [Электронный ресурс] / под. ред. Дмитрия Алексеевича Леонтьева. – Режим доступа: <http://www.e-reading.club/bookreader.php/1037510/5>. Рубинштейн С.Л. Человек и мир / Сергей Леонидович Рубинштейн. – СПб : Питер, 2012. – 224 с. 6. Степанов С.Ю. Психология рефлексии: проблемы и исследования / С.Ю. Степанов, И.Н. Семёнов // Вопросы психологии. – 1985. – № 3. – С. 31–40. 7. Ялом И. Экзистенциальная психотерапия / Ирвин Ялом. – М. : Независимая фирма «Класс», 2005. – 576 с. 8. Widmer P. Recent Developments in Reflexivity Research: A Review / P. Widmer, M. Schippers, M. West // Psychology of Everyday Activity. – 2009. – № 2, Vol. 2. – P. 2–11.

Literatura: 1. Vatslavik P. Pragmatika chelovecheskikh kommunikatsiy: Izuchenie patternov, patologiy i paradoksov vzaimodeystviya / P. Vatslavik, D. Bivin, D. Dzhekson. – М. : Aprel'-Press, EKSMO, 2000. – 320 s. 2. Zaika E.V. Refleksivnyy kontrol' nad samostoyatel'noy rabotoy studentov: sushchnost' i metody postroeniya / Evgeniy Valentinovich Zaika // Vestnik Khar'kovskogo natsional'nogo pedagogicheskogo universiteta imeni G.S. Skovorody. Psikhologiya. – 2013. – Vip. 46, Ch.1. – S. 74–84. 3. Zimovin O.I. Refleksiya ta kreativnist' yak chinniki samorozvitku osobistosti / Oleksiy Ivanovich Zimovin // Problemi suchasnoi psikhologii: Zbirnik naukovikh prats' Kam'yanets'-Podil'skogo natsional'nogo universitetu imeni Ivana Ogienka, Institutu psikhologii imeni G.S. Kostyuka NAPN Ukraini / za nauk. red. S.D. Maksimenka, L.A. Onufrievoi. – Vip. 32. – Kam'yanets'-Podil'skiy: Aksioma, 2015. – S. 142–160. 4. Leont'ev D.A. Lichnostnyy potentsial. Struktura i diagnostika [Elektronnyy resurs] / pod. red. Dmitriya

Alekseevicha Leont'eva. – Rezhim dostupa: <http://www.e-reading.club/bookreader.php/1037510/> 5. Rubinshteyn S. L. Chelovek i mir / Sergey Leonidovich Rubinshteyn. – SPb : Piter, 2012. – 224 s. 6. Stepanov S. Yu. Psikhologiya refleksii: problemy i issledovaniya / S. Yu. Stepanov, I. N. Semenov // Voprosy psikhologii. – 1985. – № 3. – S. 31–40. 7. Yalom I. Ekzistentsial'naya psikhoterapiya / Irvin Yalom. – M. : Nezavisimaya firma «Klass», 2005. – 576 s. 8. Widmer P. Recent Developments in Reflexivity Research: A Review / P. Widmer, M. Schippers, M. West // Psychology of Everyday Activity. – 2009. – №2, Vol. 2. – P. 2–11.

А. И. Зимовин, Е. В. Заика

РЕФЛЕКСИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ И САМОРАЗВИТИИ СТУДЕНТОВ

Рефлексия рассматривается как механизм, обеспечивающий проявление и развитие субъектности человека. Приводятся результаты эмпирического исследования, свидетельствующие о том, что рефлексия может иметь как позитивные, так и негативные эффекты в саморазвитии человека. Личностная рефлексия способствует интергрессивному саморазвитию, ориентированному на социальное, этическое измерение, но препятствует прогрессивному саморазвитию, ориентированному на достижение индивидуального успеха. Описываются технологии, стимулирующие проявления и развитие рефлексии (рефлексивный контроль, командная рефлексия, рефлексивные и циркулярные вопросы, определяющие техники), а также технологии, балансирующие ее (технологии, стимулирующие креативность, технологии погружения в действие).

Ключевые слова: рефлексия, образовательные технологии, саморазвитие личности, стимулирование рефлексии, балансирование рефлексии.

О. І. Зимовін, Є. В. Заїка

РЕФЛЕКСИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ У НАВЧАННІ ТА САМОРОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ

Рефлексія розглядається як механізм, що забезпечує прояв та розвиток суб'єктності людини. Наводяться результати емпіричного дослідження, які свідчать про те, що рефлексія може мати як позитивні, так і негативні ефекти у саморозвитку людини. Особистісна рефлексія сприяє інтергрессивному саморозвитку, орієнтованому на соціаль-

ний, етичний вимір, але перешкоджає прогресивному саморозвитку, орієнтованому на досягнення індивідуального успіху. Описуються технології, що стимулюють прояви та розвиток рефлексії (рефлексивний контроль, командна рефлексія, рефлексивні та циркулярні питання, техніки опредметнення), а також технології, які балансують її (технології, що стимулюють креативність, технології занурення у дію).

Ключові слова: рефлексія, освітні технології, саморозвиток особистості, стимулювання рефлексії, балансування рефлексії.

А. І. Зимовин, Е. В. Заїка

REFLEXIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATION AND SELF-DEVELOPMENT OF STUDENTS

Reflection is regarded as mechanism ensuring the expression and development of human subjectivity. The results of empirical research showing that reflection can have both positive and negative effects in the human self-development are provided. Personal reflection contributes to the integrative self-development oriented to social, ethical dimension, but prevents the progressive self-development, focused on the achievement of the individual success. It describes the technologies, stimulating reflection manifestation and development (reflexive control, team reflection, reflexive and circular questions, objectified technology), and technologies, balancing it (technologies, stimulating creativity, technology of immersion in action).

Keywords: reflection, educational technologies, self-development of personality, stimulating of reflection, balancing of reflection.

Стаття надійшла до редакції 2.05.2016

УДК №378:37.032

*О. А. Ігнатюк, Н. В. Перехрест
м. Харків, Україна*

ПРОГРАМА САМОВДОСКОНАЛЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Останнім часом в педагогіці та педагогічній психології відмовляються від встановленої моделі взаємин викладачів та студентів, коли викладач виступає у ролі «носія» знання та його активного «провідника» у сві-

домість учнів, тобто, виступає у ролі «суб'єкта освітнього процесу», а студенти тільки «сприймають» подані знання, по суті залишаючись у пасивній позиції «об'єктів педагогічного впливу» з боку викладачів.

Нова модель базується на тому, що і викладачі, і студенти стають активними «суб'єктами» освітнього процесу. У даній моделі викладач виступає у ролі «суб'єкта організації освітнього процесу», а студент – у ролі «суб'єкта навчальної (навчально-професійної) діяльності» [19].

Актуальним завданням сучасної освіти у вузі є розкриття внутрішніх ресурсних станів студентів. Найважливішими якостями студентів стають активність, підприємливість, здатність самостійно планувати і контролювати свою навчальну діяльність, виражена мотивація навчання.

Вивчення мотивів навчальної діяльності зумовлене, насамперед, тим, що у більшості сучасних студентів навчальна діяльність все частіше набуває формального характеру, вона більш орієнтована не на засвоєння нових знань, а на успішну здачу сесії будь-якими засобами. При цьому у багатьох студентів відсутні творчий підхід, бажання працювати з додатковою літературою, самостійна постановка навчальних цілей, самоконтроль тощо. У той же час, при постановці навчальних цілей студент повинен проявити набагато більше самостійності, вміння правильно організувати роботу, враховувати і розподіляти час [30].

В умовах переходу до багаторівневої системи освіти від студентів вимагається самостійність, вміння правильно організувати роботу, враховувати та розподіляти час. Вирішення цих питань є основним для удосконалення практики навчання у вузі, тому що високий рівень навчальної мотивації, її внутрішня спрямованість є ефективним засобом збільшення ефективності та якості навчального процесу [9].

Мотиви є головною рушійною силою в діяльності людини, в процесі становлення та розвитку його особистості, у формуванні майбутнього фахівця-професіонала (Л.І. Божович, О.М. Леонтьєв, А.К. Маркова і ін.) [2, 11, 15].

Для педагогів та студентів найважливішими суб'єктивними особливостями є самоповага, самооцінка, самоприйняття та ін. Значимість самоприйняття відзначається багатьма дослідниками, такими як К. Роджерс, Р. Бернс, В.В. Столін, В.Г. Маралів, та ін.

Доцільно припустити, що самоприйняття особистості як відношення до себе впливатиме і на ставлення до самої діяльності, на її результативність, вплине на мотивацію навчання.

У той же час, Ф. Перлз, К. Роджерс вважають, що просто високий рівень самоприйняття ще не гарантує ефективності діяльності та успішного функціонування особистості в соціумі. Високий рівень самоприйняття одночасно повинен поєднуватися з вираженим прагненням особистості до самовдосконалення. Так, наприклад, з дослідження С.М. Рогожнікової зрозуміло, що співвідношення самоприйняття та прагнення до самовдосконалення визначає ефективний розвиток комунікативної компетентності педагогів [20].

Н.Л. Прохорова виділяє базову частину тенденції до самовдосконалення – мотивацію досягнення та в комплексі із самоприйняттям розглядає ці якості як фактор орієнтації педагогів на особистісну модель взаємодії з учнями [8].

Ця інформація наводить на думку, що високий рівень самоприйняття тільки тоді буде визначати внутрішню спрямованість мотивації навчальної діяльності, коли він поєднується з прагненням особистості постійно розвиватися, вдосконалюватися. Слід зазначити, що вирішення цієї проблеми дає можливість визначити досить складні психологічні механізми впливу ставлення до себе на відношення до діяльності. У свою чергу, це дозволить сформувати відповідну мотивацію навчальної діяльності через актуалізацію позитивного ставлення до себе та прагнення до особистісного зростання.

Також відомо, що особистість викладача має великий вплив на формування особистості студента, його ставлення до навчання та обраної професії. Це положення розглядається в концептуальних конструктах педагогіки та психології ненасильства (В.Г. Маралов, В.А. Ситаров), гуманістичної взаємодії (А.А. Бодальов), демократичного стилю спілкування (В.А. Кан-Калик), стійко-позитивного типу відносин (Я. Коломінський, Е.А. Панько), психолого-педагогічного супроводу (М.Р. Битянова, Т.І. Чиркова), психології та педагогіки толерантності (Є.Ю. Клепцова), психологічної культури (В.В. Семикин) та ін. [13, 26, 1, 31, 10, 25 та ін.].

При цьому важливо підкреслити, що і сам педагог є особистістю, що розвивається. Отже, можна припустити, що його прийняття або неприйняття себе, ступінь прагнення до самовдосконалення, будь-яким чином відображаються студентами, впливають на їхнє ставлення до вузу, предметів, що вивчаються, зумовлюють спрямованість мотивації.

Необхідно відзначити, що вивчення феноменів самоприйняття та прагнення до самовдосконалення суб'єктів освітнього процесу в

контексті їх впливу на мотиваційну область студентів набуває особливої актуальності та представляє важливу проблему.

Мета статті полягає у розкритті особливостей співвідношення самоприйняття та прагнення до самовдосконалення у суб'єктів освітнього процесу вузу, їх вплив на спрямованість навчальної мотивації студентів. У зв'язку з цим розглянуті також поняття особистісного зростання та професіоналізму.

Основна частина роботи. Питання мотиву та мотивації вивчаються досить давно. Існують різні погляди на мотив як на спонукання (В.І. Ковальов, Х. Хекхаузен, М.Ш. Магомед-Еміне та ін.); на потребу (Л.І. Божович, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн та ін.); на намір (Л.І. Божович, К. Левін та ін.); на властивості особистості (Дж. Аткинсон, В.С. Мерлін та ін.); на стани (Дж. Гілфорд, Р.А. Пілоян та ін.).

Поняття «мотивація» більш змістовно, ніж «мотив». На цей час можна назвати ряд найбільш достовірних значень цього терміна: сукупність факторів, що підтримують та направляють поведінку (Ж. Годфруа); сукупність мотивів (К.К. Платонов); сукупна система процесів, що відповідає за спонукання та діяльність (В.К. Вілюнас) та ін.

Узагальненню та аналізу досліджень щодо особливостей спрямованості мотивації присвячені роботи Т.В. Борзової, Т.О. Гордєєвої, Д.А. Леонтьєва, В.Е. Мільмана, А.Б. Орлова, В.І. Чиркова, питань діагностики та розвитку внутрішньої мотивації – роботи Т.Д. Дубовицької, С.Б. Гончарової, В.А. Клімчука. Особливості спрямованості мотивації на студентській вибірці досліджували А.Г. Бугрименко, Ю.Л. Верхова та ін.

Важливу роль у формуванні та розвитку навчальної мотивації та її спрямованості виконують суб'єктні особливості педагога та студента, своєрідність їхньої взаємодії. Про це свідчать й численні роботи, що з'явилися останнім часом (Е.Л. Афанасенкова, Ю.Л. Верхова, В. Дамиров, М.Ю. Діканова, С.А. Жорник, К.О. Меджитова, С.В. Солнишкіна, Р.І. Цветкова та ін.).

Кисельова Е.П. в своїй роботі, провівши аналіз літератури, з'ясувала, що авторами у якості факторів спрямованості навчальної мотивації студентів не розглядаються такі ґрунтовні характеристики особистості як самоприйняття й прагнення до самовдосконалення [8].

Самоприйняття – базова характеристика особистості. Проблема самоприйняття зазвичай розглядається разом з дослідженнями самосвідомості, самоствавлення та інших подібних термінів й не має міцної термінологічної бази.

Феномен самоприйняття досліджували Р. Бернс, В.І. Слободчиков, К. Роджерс, Н.І. Сарджвеладзе, Є.І. Ісаєв, С.Р. Пантелєєв, В.Г. Каташев, В.В. Столін, В.Г. Маралов та багато ін. В більшості досліджень самоприйняття розглядається у складі більш широкого поняття – самовідношення; інші дослідження – вважають його однією з форм самосвідомості або прирівнюють самоприйняття до самовідношення, співвідносять з поняттям «самооцінка». Проблема самоприйняття дуже часто зустрічається в психологічній теорії.

Самовдосконалення, багато хто розглядає, як активність людини, спрямовану на самопокращення (А.Г. Асмолов, А.В. Петровський, Л.С. Сапожникова); процес самоорганізації та самопрограмування (Л.П. Гримак, Г.К. Селевко); результат творчої діяльності людини, спрямований на поліпшення себе (С.Л. Рубінштейн, І.І. Чеснокова); шлях руху самопізнання (Ю.М. Орлов) [8].

В.Г. Маралов вважає самовдосконалення формою саморозвитку (разом з самоактуалізацією та самоствердженням). Самоактуалізація дає можливість виявити у собі певний потенціал та використовувати його у житті. Самоствердження дозволяє заявити про себе як про особистість. Самовдосконалення можна розуміти як прагнення наблизитися до певного ідеалу.

В умовах модернізації освіти особливого значення набуває проблема професійної підготовки фахівців, конкурентоспроможних на ринку праці, компетентних, які вільно володіють своєю професією. Важливим фактором для реалізації цих вимог виступає спрямованість майбутнього фахівця на професійний саморозвиток. Для тих, хто навчається, важливим є усвідомлення того, що стати успішною людиною в умовах ринку зможе той, хто має добру професійну підготовку, володіє навичками саморозвитку як особистісного, так і професійного, навичками самостійної роботи та спілкування, володіє здатністю адаптуватися до нових умов праці, бути мобільним фахівцем.

Професійний саморозвиток передбачає наявність сформованої професійної спрямованості на здійснення даного виду діяльності, здатності до здійснення професійного саморозвитку та розвинутість рефлексивних умінь [5].

Основна ідея проблеми професійного саморозвитку – це ідея детермінації розвитку особистості діяльністю, тому людина вивчається з позицій її відповідності професії та успішності діяльності в ній. Становлення професіонала можливе лише в результаті єдності як професійного, так і особистісного розвитку. Вивчення людини протягом її життєвого шляху свідчить про те, що освіта та прояв у ній якостей ак-

тивного суб'єкта діяльності тривають до тих пір, доки ця діяльність триває. Простежуючи особливості саморозвитку особистості як суб'єкта діяльності, можна виділити значення професійної діяльності як оптимальної умови її творчого саморозвитку [14].

Особистісний результат професійного розвитку людини, звичайно, набагато ширше зазвичай виділених форм професійного досвіду – знань, умінь, навичок.

Для людини професія – це джерело існування та засіб особистісної самореалізації. Характеризуючи види професійної компетентності, А.К. Маркова розкриває індивідуальну компетентність, виділяючи таку сторону праці, як цілісний професійний саморозвиток, змістовними характеристиками якого є: професійна самосвідомість, прийняття себе як професіонала; постійне самовизначення; саморозвиток професійних здібностей, самопроекування, побудова власної стратегії професійного зростання, побудова та реалізація свого професійного життя та ін. [14].

За О.Г. Романовським, на процес самовдосконалення впливає наявність або відсутність у фахівця інтересу до своєї професії. Саме професійний інтерес накладає відбиток на ставлення людини до професії, до її успішної реалізації. Зацікавленість в своїй праці створює необхідні умови для вдосконалення професійної майстерності. Наявність професійного інтересу і прагнення до самовдосконалення породжують конкретну роботу особистості з розвитку в собі певних, необхідних для професії якостей [23].

В умовах утвердження нового типу соціально-культурного упадкування та перегляду концептуальної системи поглядів на професійне навчання у вищій школі актуальною стає проблема виявлення психолого-педагогічних умов, що стимулюють самореалізацію, самовдосконалення та саморозвиток студентів [18].

Останнім часом цілі навчання у вузі можна інтерпретувати як розвиток у студентів умінь самостійно «добувати» професійні знання, опанувати «засобами діяльності через засвоєння узагальнених характеристик засвоюваного матеріалу». Однак «уявлення про саморозвиток як необхідну умову формування професійно значущих особистісних якостей», що забезпечують «динамічну адаптацію професіонала до мінливих вимог соціального середовища та діяльності, залишається досить загальним» [22].

О.Г. Романовський зазначає, що процес вузівського навчання необхідно побудувати так, щоб йшов розвиток творчої самостійності фахівця, здійснювалася його підготовка до подальшої безперервної

самоосвіти і самовдосконалення. Особливу увагу слід приділити реалізації принципу самоорганізації, яка можлива тільки за умови зсуву акцентів навчально-виховного процесу на самостійну роботу суб'єктів навчання. Самостійна робота – пізнавальна діяльність суб'єктів навчання, виконання якої здійснюється за завданням педагога, але без його безпосередньої участі; засіб навчання, що відповідає конкретній дидактичній меті та пізнавальній задачі на певному етапі навчання [23].

Важливість саморозвитку особистості визначається її регулюючою функцією. Людина може прийняти будь-яке рішення не інакше як на підставі урахування своїх суб'єктивних відносин до різних сторін навколишньої дійсності. В цю область включається також ставлення до себе як до суб'єкта соціальних відносин та як особистості в цілому. Ступінь зрілості виражається у здатності приймати власні рішення та свідомо здійснювати вибір у складних ситуаціях. Загальновідомо, що людина, яка вибирає професію самостійно, на підставі сталої системи відносин та цінностей, відштовхуючись від соціальних вимог, швидше та легше адаптується до умов праці, відчуває радість від своєї діяльності. У зв'язку з цим проблема професійного саморозвитку особистості стає однією з найбільш актуальних проблем педагогіки вищої школи.

Як відзначає В.С. Михайличенко, особистісний саморозвиток – це, по суті, психологічний механізм «людиноутворення», становлення цілісної системи, яка проявляється як корінне протиріччя між наявним і необхідним рівнями психосоціальної зрілості людини. Воно виступає рушійною силою її розвитку на основі самопізнання, самоосмислення, актуалізує ціннісне самовизначення, служить основою визначення мети, задає енергію саморегуляції в процесі будь-якої діяльності, створює смисловий простір самотворення [17].

Саморозвиток особистості студента та взаємопов'язаний з ним саморозвиток особистості педагога є істотною умовою, фактором, засобом та критерієм гуманізації педагогічного процесу освітньої установи. У вузі особливу роль інструменту професійної освіти відіграє практично все те, що створює духовно-моральну атмосферу вузу: характер взаємозв'язків у студентському середовищі, стиль педагогічного спілкування та взаємодії у навчанні, у спільній науково-дослідній та будь-якій іншій творчій діяльності, неформальне спілкування викладачів зі студентами. І у тому випадку, коли у вузі усіма її суб'єктами ретельно оберігається духовність таких відносин, тоді це і є визначальним фактором актуального особистісно-професійного саморозвитку і студентів, і викладачів.

О. Ігнатюк зазначає, що професійне самовдосконалення є невід'ємним компонентом підготовки фахівців, результатом свідомої взаємодії фахівця з конкретним соціальним середовищем, під час якого він реалізує потребу розвитку у себе таких професійно-важливих якостей, відповідних знань і вмінь, що сприятимуть успіху у професійній діяльності та життєдіяльності взагалі [7].

Слід зазначити, що саморозвиток педагога – показник суб'єктності викладача на всіх етапах його неперервної педагогічної освіти (Б.Г. Ананьєв, Л.І. Анциферова, Н.М. Боритко, В.М. Гриньова, З.Д. Жуковська, С.Т. Золотухіна, І.А. Зязюн, В.І. Лозова, Л.С. Нечепоренко, І.Ф. Прокопенко, Л.С. Рибалко, О.Г. Романовський, Т.І. Сущенко, А.В. Сущенко, Б.Є. Фішман та ін.).

Аналіз досліджень К.А. Абульханової-Славської, Н.М. Боритко, Л.М. Грень, О.А. Ігнатюк, А.Є. Книш, В.Г. Маралова, В.Є. Михайличенко, Л.С. Рибалко, О.Г. Романовського, В.А. Сластенина, Б.Є. Фішмана, І.А. Шаршова та ін. дозволяє виділити ряд істотних характеристик саморозвитку: саморозвиток – обов'язково внутрішній процес самозміни особистості під впливом внутрішніх протиріч; спосіб реагування людини на вплив соціального середовища; прояв активності, яка визначається здатністю здійснювати особистісні вибори на основі пізнання себе; свідомо якісна зміна самого себе і власної діяльності; цілеспрямований процес, в якому зміни відбуваються не тільки в мотиваційній, емоційній, вольовій та інтелектуальній та інших сферах, а й у процесах «самості».

Метою саморозвитку викладача є освоєння якісно нового рівня професійної компетентності, професійної майстерності, що забезпечує здатність удосконалювати педагогічну реальність [6].

Професійний саморозвиток являє собою цілісний, що розгортається в часі, багатоконпонентний, особистісно і професійно вагомий процес цілеспрямованої діяльності по безперервній самозміні, свідомого управління своїм професійним розвитком, вибором цілей, шляхів і засобів професійного самовдосконалення, що сприяє формуванню індивідуального стилю професійної діяльності, що допомагає осмисленню передового досвіду та власної самостійної діяльності, що є засобом самопізнання та самовдосконалення. Підготовка майбутніх фахівців до професійного саморозвитку здійснюється при створенні певних зовнішніх і внутрішніх умов [12].

Провідною зовнішньою умовою виступає здійснення процесу підготовки до професійного саморозвитку на основі чітко розробленої програми, що включає у собі цільовий (професійний саморозвиток

студентів, що сприяє створенню індивідуального стилю професійної діяльності та є засобом самопізнання та професійного самовдосконалення), змістовний (формування системи професійних знань, що лежать в основі професійного саморозвитку майбутніх фахівців, та практичних умінь, необхідних для його здійснення), організаційно-діяльнісний (форми, методи та засоби фахової підготовки, спрямовані на підвищення рівня готовності студентів до професійного саморозвитку) та діагностичний (діагностичний комплекс, що дозволяє заміряти рівень готовності студентів до професійного саморозвитку та відображати підвищення даного рівня в результаті застосування авторської програми) компоненти.

Внутрішньою умовою виступає формування готовності майбутнього фахівця до професійного саморозвитку [12].

Критеріями готовності майбутніх фахівців до професійного саморозвитку є: професійна спрямованість особистості, здатність до здійснення професійного саморозвитку, розвинутість рефлексивних умінь.

Показниками готовності до професійного саморозвитку виступають: потреба в професійному саморозвитку; обсяг знань та умінь в області професійного саморозвитку; потреба в професійних знаннях, уміннях та навичках; вміння проектувати та здійснювати власний професійний саморозвиток; вміння оцінювати свої дії в процесі цілеспрямованого професійного саморозвитку; вміння здійснювати коригування професійного саморозвитку [12].

Результатом професійного становлення будь-якого суб'єкта діяльності є його професійна майстерність. Майстерність визначається як високе мистецтво у певній області, а майстер – це фахівець, який досяг високого мистецтва в своїй справі. (Словник Ожегова). Професійна майстерність проявляється в професійній діяльності та характеризується, насамперед, професійною доцільністю, індивідуально-творчим характером, оптимальністю у виборі засобів (Н.В. Кузьміна, А.К. Маркова, В.А. Сластьонін та ін.).

В педагогічній енциклопедії поняття «педагогічна майстерність» трактується як високе та постійно вдосконалюване мистецтво навчання та виховання. Більшість вчених схиляються до переконання, що розвивати у собі творчі здібності можна, якщо займатися цим постійно й цілеспрямовано [29].

Ні для кого не є таємницею, що протягом життя людині доводиться міняти поле діяльності; не завжди вибір, зроблений після закінчення школи, буває усвідомленим. Але так чи інакше будь-яка робота

вимагає розвитку певних навичок. І найголовніша навичка, яка повинна бути у кожного висококваліфікованого фахівця, – це навичка самоосвіти. Особливо це важливо для педагога – як стверджував К.Д. Ушинський, вчитель живе до тих пір, доки вчиться [3].

Самоосвіту можна розглядати у двох значеннях: як «самонавчання» (у вузькому сенсі – як самонаучіння) та як «самотворення» (у широкому сенсі – як «створення себе», «самобудівництво»). Ми будемо мати на увазі друге значення, так як нас цікавить проблема самовдосконалення. У даному випадку самоосвіта виступає одним з механізмів перетворення репродуктивної діяльності людини у продуктивну, що наближає індивіда до творчості. Тому професійне зростання також можна назвати й пошуком свого шляху, набуттям власного голосу.

Отже, самоосвіта – необхідна постійна складова життя культурної, освіченої людини, заняття, яке супроводжує її завжди [16].

Самоосвіта має цінність не як просте «набирання» знань, а як шлях розвитку і інтелекту, і особистості загалом, її вільний рух у культурі, неформальне спілкування з нею [4].

За К. Юнгом, кожен індивідуум володіє тенденцією до індивідуалізації, або саморозвитку. Індивідуалізація – це процес «становлення собою», безпосередньо пов'язаний з поняттям особистісного зростання. К. Юнг вважав, що особистісне зростання – це розширення знань про світ і про самого себе, свідомої обізнаність [32].

Психолог-гуманіст К. Роджерс вважав, що особистісне зростання (або актуалізація) проявляється у прагненні бути все більш компетентним і здібним настільки, наскільки це можливо біологічно, і такою мірою, якою це зростання підсилює організм й «самість» [21].

Віктор Франкл, творець логотерапії й екзистенціального аналізу, в якості ведучого чинника розвитку особистості підкреслював прагнення людини до пошуку та реалізації власного сенсу життя. Особистісне зростання, по Франклу, полягає в набутті конкретного сенсу життя даної особистістю в даний час.

Звідси випливає, особистісне зростання – це якісні видозмінення особистісного розвитку, що стосуються основних життєвих відносин.

З точки зору діяльнісного підходу в психології, оптимальний розвиток особистості відбувається в процесі успішного оволодіння професійною діяльністю, значущою для суб'єкта.

Професія педагога має свою специфіку: педагог працює з людиною, а значить його власна особистість являє собою потужний «ро-

бочий інструмент». І чим досконаліший цей інструмент, тим успішніше професійний результат. Таким чином, особистісне зростання в професії педагога – обов'язкова умова придбання професіоналізму [4].

Професіоналізм – ступінь оволодіння індивідом професійними навичками, а професіонал – індивід, основне заняття якого є його професією; спеціаліст своєї справи, який має відповідну підготовку та кваліфікацію [27].

Не можна не погодитися із думками авторів роботи [24] (О.Г. Романовський, В.Є. Михайличенко, Л.М. Грень) відносно того, «високий рівень професіоналізму спеціаліста проявляється у його підготовленості до складних видів діяльності, у професійній мобільності, систематичному зростанні виробничої кваліфікації. Тобто мова йде про формування професіоналізму, який є соціально цінною рисою особистості. Професійне навчання можна вважати успішним, коли знання стають переконаннями, їхній обсяг – ерудицією, навички й уміння – звичкою, розвиваються активність, самостійність, відповідальність, творче мислення та інші особистісні якості, необхідні справжньому професіоналу» [4, с. 22].

Професіоналізм як психологічне та особистісне утворення характеризується не стільки професійними знаннями, навичками, скільки непередаваним мистецтвом постановки й вирішення професійних завдань, особливим розумінням дійсності в цілому та важких ситуацій діяльності.

Таким чином, саморозвиток – це результат професійної творчості, а не тільки приросту знань, умінь та навичок [28].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Найважливішим елементом навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах має стати забезпечення процесу саморозвитку студентів. Саморозвиток визначається як процес свідомих, якісних та незворотних змін особистістю своїх моральних якостей, інтелектуальних та соціальних здібностей й можливостей, своїх фізичних, психічних та духовних сил з метою «добудувати» себе до ідеального образу цілісної особистості.

У даній статті розширено уявлення сучасної педагогічної психології про роль самоприйняття та прагнення до самовдосконалення суб'єктів освітнього процесу вузу. Суб'єкти освітнього процесу можуть бути несхожими один на одного за типом співвідношення рівня самоприйняття та вираженості прагнення до самовдосконалення. Різне ставлення названих якостей як у викладачів, так і у студентів, здатне виступати в якості фактора, що визначає спрямованість навчальної

мотивації студентів. Спрямованість мотивації навчальної діяльності буде домінувати у студентів з більш високим рівнем самоприйняття і вираженим прагненням до самовдосконалення, що займаються у викладачів з подібним поєднанням зазначених параметрів. У якості найважливіших психологічних умов формування мотивації навчання студентів виступають: розвиток здатності до прийняття власної особистості; актуалізація прагнення до самовдосконалення.

Професійний саморозвиток можливий лише у результаті єдності особистісного розвитку і розвитку професіоналізму. Таким чином, під професійним саморозвитком можна розуміти багатокомпонентний особистісно та професійно вагомий процес, що сприяє формуванню індивідуального стилю професійної діяльності, що допомагає осмисленню власної самостійної діяльності, що є засобом самовдосконалення і становлення професіонала.

Список літератури: 1. Бодалев А.А. Восприятие и понимание человека человеком Текст. / А.А. Бодалев. М. : Изд-во МГУ, 1982. – 200 с. 2. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте Текст. / Л.И. Божович. М. : Просвещение, 1968. – 464 с. 3. Вакуленко І.В. Педагогіка: навч. Посібник. – Д.: БАО, 2005. 4. Введение в педагогическую деятельность (под ред. Роботовой А.С.): – М.: Издательский центр «Академия», 2006. – 208 с. 5. Власова Е.А. Профессиональное саморазвитие будущих социальных педагогов : монография / Е.А. Власова. – Балашов: Николаев, 2008. – 116 с. 6. Ігнатюк О.А. Дидактичні особливості викладання дисципліни «Фізична культура та психофізіологічний тренінг» магістрантам спеціальності «Педагогіка вищої школи» / О.А. Ігнатюк // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2015. – № 3. 7. Ігнатюк О.А. Теоретичні та методичні основи підготовки майбутнього інженера до професійного самовдосконалення в умовах технічного університету: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04. «Теорія і методика професійної освіти» / О.А. Ігнатюк ; Харківськ. нац. пед. університет ім. Г.С. Сковороди. – Харків, 2010. 8. Киселева Е.П. Самоприятие и стремление к самосовершенствованию субъектов образовательного процесса вуза как фактор направленности учебной мотивации студентов: диссертация ... Кандидата психологических наук: 19.00.07 / Киселева Екатерина Павловна; [Место защиты: Кур. Гос. Ун-т]. – Киров, 2008. – 190 с. 9. Киселева Е.П. Самоприятие и стремление к самосовершенствованию субъектов образовательного процесса вуза как фактор направленности учебной мотивации студентов / Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата психологических наук. – Курск, 2008. – 24 с. 10. Клепцова Е.Ю. Психология и педагогика толерантности Текст. : учеб. Пособие для вузов / Е.Ю. Клепцова. М. : Академический Проект, 2004. – 176 с. 11. Леонтьев А.Н. Потребность, мотивы и эмоции Текст. / А.Н. Леонтьев. – М. : Изд-во МГУ, 1971. 112 с.

12. Маралов В.Г. Основы самопознания и саморазвития: Учеб. Пособие для студ. Сред. Пед. Учеб. заведений. – 2-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 256 с. 13. Маралов В.Г. Основы самопознания и саморазвития Текст. /М. : Академия, 2002. – 256 с. 14. Маркова О.И. Профессиональное саморазвитие педагога. – К.: Вища школа, 2004. – 308 с. 15. Маркова А.К. Формирование мотивации учения Текст. / А.К. Маркова, Т.А. Матис, А.Б. Орлов. М.: Просвещение, 1990. – 192 с. 16. Мезинов В.Н. Введение в педагогическую деятельность: Учебное пособие. – Елец, 2005. 17. Михайличенко В.Є. Готовність студентів до саморозвитку: сутність і структура / В.Є. Михайличенко, М.В. Канівець // Проблеми інженерно-педагогічної освіти = Problems of Engineering Pedagogy Education : зб. наук. пр. – Харків : УПА, 2011. – № 32-33. – С. 304–310. 18. Педагогіка: учеб. Пособие для студентов. / авт.-сост. Л.А. Кабанина, Л.Н. Смотров, Е.А. Власова. – М.: МГУ, 2006. 19. Пряжников Н.С., Пряжникова Е.Ю. Психология труда и человеческого достоинства: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 480 с. 20. Рогожникова С.А. Взаимодействие самоприятия и тенденции к самосовершенствованию как фактор развития коммуникативной компетентности педагога: Дис. На соис. Учен. степени канд. Психол. Наук. Курск. 2002. 21. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М., 1994. 22. Розумовський О.М. Професіоналізм та майстерність вчителя. – К.: Либідь, 2001. 23. Романовський О.Г. Самовдосконалення та самоосвіта як показники рівня професіоналізму / О.Г. Романовський // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. / ред. Л.Л. Товажнянський, О.Г. Романовський. – Харків : НТУ «ХП», 2010. – Вип. 26 (30). 24. Романовський О.Г. Педагогіка успіху / О.Г. Романовський, В.Є. Михайличенко, Л.М. Грень: підручник для студентів вищих навчальних закладів. – Харків: НТУ «ХП», 2011. – 368 с. 25. Семикин В.В. Психологическая культура в педагогическом взаимодействии Текст. : автореф. Дис. . Д-ра психол. Наук / В.В. Семикин. Спб., 2004. – 49 с. 26. Ситаров В.А. Педагогика и психология ненасилия в образовательном процессе Текст. / В.А. Ситаров, В.Г. Маралов / под ред. В.А. Сластенина. – М. : Академия, 2000. 216 с. 27. Социологический энциклопедический словарь / ред. Г.В. Осипов. – М., 1998. 28. Тайницкая М.В. Профессиональное становление педагога, 2013. Точка доступа: <http://pedsovet.su/publ/164-1-0-4007> 29. Хоменко И. Введение в педагогическую деятельность: Уч. пособие, М., 2000. 30. Чаденкова О.А. Психолого-педагогические особенности мотивов учебной деятельности студентов различных вузов : Дис. ... Канд. Психол. Наук : 19.00.07 : Самара, 2003. 158 с. 31. Чирков В.И. Самодетерминация и внутренняя мотивация поведения человека Текст. / В.И. Чирков // Вопросы психологии. 1996. – № 3. – С. 116–132. 32. Юнг К. Проблемы души нашего времени. – М., 1993.

Bibliography (transliterated): 1. Bodalev A.A. (1982). Vospriiatie i ponimanie cheloveka chelovekom [The perception and understanding of the human by human]. Moscow: MHU [in Russian]. 2. Bozovich L.I. (1968). Lichnoct' i jejo

formirovanie v detckom vozraste [Personality and its formation in childhood]. Moscow: Prosvescenie [in Russian]. 3. Vakulenko I.V. (2005). Pedagogika [Pedagogy]. Donetsk: BAO [in Ukrainian]. 4. Robotova A.S. (Eds.). (2006). Vvedenie v pedagogicheskiju deiatel'nost' [Introduction to the pedagogical activity]. Moscow: Izdatel'skij centr «Akademiia» [in Russian]. 5. Vlasova, E.A. (2008). Professional'noe samorazvitie buduscich social'nyh pedagogov [The professional personal development the future social teachers]. Balashov: Nikolaev [in Ukrainian]. 6. Ignatjuk O. A., (2015). Dydaktychni osoblyvosti vykladannia dyscypliny "Fizychna kultura ta psykhofiziologichniy trening" magistrantam special'nosti "Pedagogika vyshchoi shkoly" [Didactic features of teaching discipline "physical activity and psychophysiological training" undergraduates specialty "pedagogy of higher education"]. Teoriia i praktyka upravlinnia social'nymy systemamy: filosofii, psykholohiia, sociologiia - The theory and practice of social systems: philosophy, psychology, education, sociology, 3. Harkiv: [in Ukrainian]. 7. Ignatjuk O.A., (2010). Teoretychni ta metodychni osnovy pidgotovky maibut'nogo ingenera do profesii-nogo samovdoskonalennia v umovakh tekhnichnogo universytetu [Theoretical and methodical bases of preparation of the future engineer to professional self-perfection in conditions of technical university]. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv: Kharkivs'k. nac. Ped. Universytet im. G.S.Skovorody [in Russian]. 8. Kisel'ova, E.P. (2008). Samopriniatie i stremlenie k samosovershenstvovaniju subektov obrazovatel'nogo processa kak factor napravlenosti uchebnoj motivacii studentov [Self-acceptance and self-improvement subjects of the educational process of the university as a factor in the direction of educational motivation of students]. Candidate's thesis. Kirov: Kur. Gos. Un-t [in Russian]. 9. Kisel'ova, E.P. (2008). Samopriniatie i stremlenie k samosovershenstvovaniju subektov obrazovatel'nogo processa kak factor napravlenosti uchebnoj motivacii studentov [Self-acceptance and self-improvement subjects of the educational process of the university as a factor in the direction of educational motivation of students]. Extended abstract of candidate's thesis. Kursk: Kur. Gos. Un-t [in Russian]. 10. Klepcova, E.Ju. (2004). Psichologiia i pedagogika tolerantnosti [Psychology and Pedagogy of Tolerance]. Moscow: Akademicheskij prospekt [in Russian]. 11. Leont'ev, A.N. (1971). Potrebnost', motivy i emocii [Needs, motivations and emotions]. Moscow: Izd-vo MHU [in Russian]. 12. Maralov, V.G. (2004). Osnovy samopoznaniia i samorazvitiia [Basics of self-knowledge and self-development]. Moscow: Izdatel'skij centr «Akademiia» [in Russian]. 13. Maralov, V.G. (2002). Osnovy samopoznaniia i samorazvitiia [Basics of self-knowledge and self-development]. Moscow: «Akademiia» [in Russian]. 14. Markova, O.I. (2004). Professional'noe samorazvitie pedagoga [The professional personal development of the teacher]. Kyiv: Vyshcha Shkola [in Ukrainian]. 15. Markova, A.K., Matis, T.A., & Orlov, A.B., (1990). Formirovanie motivacii ucheniia [Formation of the motivation of the doctrine]. Moscow: Prosvescenie [in Russian]. 16. Mezinov, V.N. (2005). Vvedenie v pedagogicheskiju deiatel'nost' [Introduction to the pedagogical activity]. Elec: [in Russian]. 17. Michajlichenko V.E., & Kanivets M.V., (2011). Gotovnist' studentiv do samorozvytku: sutmist' i struktura [Students' Readiness for Self-Development: Essence and Structure]. Problemy inzhenerno-pedagogichnoi osvity - Problems of Engineering Pedagogic Educa-

tion, 32-33, pp. 304-310. Harkiv: UIPA [in Ukrainian]. 18. Kabanina, L.A., Smotrova, L.N., & Vlasova, E.A. (Eds.). (2006). Pedagogika [Pedagogy]. Moscow: MHU [in Russian]. 19. Priaznikov, N.S., & Priaznikova, E.Ju., (2004). Psichologiia truda i chelovecheskogo dostoinstva [Psychology of labor and human dignity]. Moscow: Izdatel'skij centr «Akademiia» [in Russian]. 20. Rogoznikova, S.A. (2002). Vzaimodejstvie samopriniatiia i tendenciicki samosovershenstvovaniju kak factor razvitiia komunikativnoj kompetentnosti pedagoga [The interaction of self-acceptance and the trend towards self-improvement as a factor in the development of communicative competence of the teacher]. Candidate's thesis. Kursk: Kur. Gos. Un-t [in Russian]. 21. Rodzers, K. (1994). Vzgliad na psichoterapiju. Stanovlenie cheloveka [Look at psychotherapy. Human Formation]. Moscow: [in Russian]. 22. Rozumovskij O.M. (2001). Professionalizm ta maisternist' vchitelia [The professionalism and skills of teachers]. Kyiv: Lybid' [in Ukrainian]. 23. Romanovskij O.G. Samovdoskonalennia ta samoosvita iak pokaznyky rivniaprofessionalizmu [Self-perfection and self-education as indexes of level of professionalism]. Problemy ta perspektivy formuvannia nacional'noi humanitarno-tekhnichnoi elity. Tovaznians'kyi L.L. (Ed.), 26-30. Harkiv: NTU "HPI" [in Ukrainian]. 24. Romanovskij O.G., Mihajlichenko V.E., & Gren' L.M., (2011). Pedagogika uspihu [Pedagogics of Success]. Harkiv: NTU "HPI" [in Ukrainian]. 25. Semikin, V.V. (2004). Psichologicheskaia kul'tura v pedagogicheskom vzaimodeystvii [Psychological culture in pedagogical interaction]. Doctor's thesis. Saint Petersburg: Piter [in Russian]. 26. Sitarov, V.A., & Maralov, V.G., (2000). Pedagogika i psichologiia nenasiliia v obrazovatel'nom processe [Pedagogy and Psychology of non-violence in the educational process]. Moscow: Akademiia [in Russian]. 27. Osipov, G.V. (Eds.). (1998). Sociologicheskij enciklopedicheskij slovar' [Sociological Encyclopedic Dictionary]. Moscow: [in Russian]. 28. Taynickaia, M.V. (2013). Professional'noe stanovlenie pedagoga [Professional formation of the teacher]. Retrieved from: <http://pedsovet.su/publ/164-1-0-4007> 29. Khomenko, I. (2000). Vvedenie v pedagogicheskiju deiatel'nost' [Introduction to the pedagogical activity]. Moscow: [in Russian]. 30. Chadenkova, O.A. (2003). Psikhologo-pedagogicheskie osobennosti motivov uchebnoj deiatel'nosti studentov razlichnykh vuzov [Psycho-pedagogical features of motivation of educational activity of students of various universities]. Candidate's thesis. Samara: [in Russian]. 31. Chirkov, V.I. (1996). Samodeterminacii i vnutrenniaia motivaciiia povedeniia cheloveka [Self-determination and inner motivation of human behavior]. Voprosy psikhologii - Problems of the psychology, 3, 116-132. 32. Jung, K. (1993). Problemy dusny nashego vremeni [The problems of our time soul]. Moscow: [in Russian].

O. A. Ігнатюк, Н. В. Перехрест

ПРОГРАМА САМОВДОСКОНАЛЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Статтю присвячено проблемі забезпечення процесу саморозвитку та самовдосконалення суб'єктів освітнього процесу у вищих

навчальних закладах. Розкриваються особливості співвідношення самоприняття і прагнення до самовдосконалення у суб'єктів освітнього процесу вузу, їх вплив на спрямованість навчальної мотивації студентів. У полі зору перебувають питання самоосвіти, особистісного росту, професіоналізму.

Ключові слова: мотив, мотивація, спрямованість навчальної мотивації, самоприняття, самовдосконалення, саморозвиток, самоосвіта, особистісний ріст, професіоналізм, суб'єкт освітнього процесу.

О. А. Игнатюк, Н. В. Перехрест

ПРОГРАММА САМОСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СУБЪЕКТОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Статья посвящена проблеме обеспечения процесса саморазвития и самосовершенствования субъектов образовательного процесса в высших учебных заведениях. Раскрываются особенности соотношения самопринятия и стремления к самосовершенствованию у субъектов образовательного процесса вуза, их влияние на направленность учебной мотивации студентов. В поле зрения находятся вопросы самообразования, личностного роста, профессионализма.

Ключевые слова: мотив, мотивация, направленность учебной мотивации, самоприятие, самосовершенствование, саморазвитие, самообразование, личностный рост, профессионализм, субъект образовательного процесса.

О.А. Ignatyuk, N.V. Perekhrest

THE PROGRAM OF SELF-IMPROVEMENT SUBJECTS OF THE EDUCATIONAL PROCESS

The article is devoted to the problem of ensuring the process of self-development and self-improvement subjects of the educational process in higher educational institutions. The peculiarities of correlation of self-acceptance and striving for self-improvement among the subjects of the educational process of the University, their influence on the direction of educational motivation of students. In field of view are questions of self-education, of personal increase and professionalism.

Key words: motive, motivation, directivity of learning motivation, self-acceptance, self-improvement, self-development, self-education, personal growth, professionalism, subject of the educational process.

Стаття надійшла до редакції 2.05.2016

УДК 378.1

*О. М. Керницький, І. М. Шалімова
м. Харків, Україна*

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ ДО ЗАСТОСУВАННЯ СУБ'ЄКТ- СУБ'ЄКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми, її зв'язок з важливими завданнями.

Сьогодні цивілізовані країни світу переживають кардинальні зміни у ставленні до освіти. Провідною тенденцією педагогіки третього тисячоліття визнана орієнтація на особистісний початок людини [1]. Так, оновлена парадигма освіти містить, принаймні, три науково обґрунтованих позиції, що виступають її ціннісними складовими:

– сприйняття педагогом студента як суб'єкта і мети навчально-виховного процесу, коли перший наділяється вольовою активністю, а інший - постає як пасивний;

– усвідомлення освітнього процесу як соціально-особистісного феномена, коли викладач залучається до соціально опосередкованих відносин зі студентами, кожний з яких дотримується визначених правил;

– проектування і розвиток, формування особистості, коли студент стає суб'єктом, що рефлексує, та пізнає самого себе.

В суб'єктно-діяльнісній парадигмі головною метою освіти визнається формування суб'єкта педагогічної діяльності, що особливо актуально сьогодні для вищої інженерно-педагогічної освіти.

У новій соціальній ситуації в Україні на тлі глобалізації та екологізації мислення, демократизації суспільства та становлення відкритої ринкової економіки, гуманізації та інформатизації всіх сторін життя суспільства сфера вищої професійної освіти зазнає істотних змін. Так, визначаючи пріоритети вищої інженерно-педагогічної освіти, фахівці ведуть мову про необхідність дати випускникові професійні знання, вміння, навички на сучасному науковому рівні; озброїти досвідом постійного нарощування своєї компетентності, самовдосконалення в області обраної спеціальності; створити умови для особистісного росту і розвитку творчої особистості [2]. Перша мета чітко конкретизована в освітніх стандартах за всіма спеціальностями, тоді як щодо двох інших такої визначеності немає.

Вимоги до рівня підготовки інженера-педагога, його професійно важливих та особистісних якостей, мислення, професійної спрямованості, цінностей, інтересів, емоційно-вольових якостей, здібностей і компетентностей неухильно підвищуються. Випускнику вищої інженерно-педагогічної освіти, окрім технічних знань і вмінь необхідне цілісне орієнтування в світі людини, що припускає розвиненість його власної ціннісно-сислової сфери, відкритість світу і впливу його культури, наявність емпатійного сприйняття інших людей, умінь вибудовування паритетних відносин з тими, кого він буде навчати, виховувати та розвивати, для розвитку їх особистості у ПТНЗ та формування творчого фахівця [2].

Отже, система професійно-технічної освіти ставить перед сучасними інженерами-педагогами вимогу не тільки оволодіти спеціалізованою професійною підготовкою, бути висококомпетентними фахівцями із наукомістких галузей, здатними до практичного застосування отриманих знань, умінь і навичок у професійній діяльності, але й вміти застосувати суб'єкт-суб'єкту взаємодію у майбутній педагогічній діяльності, бо розвиток особистісної сфери майбутнього спеціаліста здійснюється під впливом не тільки навчального процесу, а й під час суб'єкт-суб'єктної взаємодії між ними та педагогами.

Аналіз останніх наукових публікацій. Проблеми реалізації суб'єктно-діяльнісного підходу в підготовці майбутніх фахівців розробляли Г. Балл, А. Брушлинський, П. Гальперін, В. Козаков, О. Леонтьєв, Б. Ломов, Ю. Машбиць, В. Моляко, С. Рубінштейн, Н. Талізін, В. Шадриков та інші вчені.

Аналіз наукової літератури свідчить про наявність методологічних і теоретичних передумов для осмислення проблеми суб'єкт-суб'єктної взаємодії:

– у вітчизняній і зарубіжній психології сформувалися підходи до визначення сутності та змісту суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії (Н. Амяга, М. Бахтін, С. Братченко, Б. Братусь, В. Кан-Калік, К. Роджерс, А. Ухтомський та ін.);

– накопичений практичний досвід здійснення суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії (Г. Андреева, П. Блонський, Л. Виготський, А. Макаренко, В. Мудрік, К. Платонов, В. Сухомлинський); виявлено особливості суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії з точки зору і особистісних смислів (Х. Хекхаузен, О. Леонтьєв, В. Петренко, К. Абульханова-Славська).

На необхідність розв'язання різноманітних проблем, пов'язаних із розвитком ідеї педагогічної взаємодії, вказують сучасні

українські вчені Л. Велітченко, О. Глузман, М. Коць, В. Курило, В. Лозова, О. Матвієнко, В. Майбородова, Н. Побір-ченко, О. Рацул, О. Рудницька, А. Троцько та інші. У другій половині ХХ століття проблема взаємодії викладачів і студентів продуктивно розроблялася в педагогіці в різних аспектах: як педагогічне спілкування (О. Бодальов, В. Кан-Калік, І. Зимня, С. Кондратьєва та інші); як істотна характеристика педагогічного процесу (В. Сластьонін); як діяльність, спрямована на розвиток того, хто вчиться, становлення його особистісної позиції, підтримку проявів його самостійності (О. Газман, Н. Михайлова, С. Юсфін); як сукупність педагогічних ситуацій (І. Зязюн, Л. Крамушенко, І. Кривонос та інші); як інтеракція, тобто навчання в малих групах («cooperative learning») Р. Славін («Навчання в команді»), Д. Джонсон і Р. Джонсон («Учимося разом»), Шл. Шаран («Групові дослідження»), а також Ел. Аронсон, Спенсер Каган та інші; як організація навчального співробітництва у колективних, кооперативних, групо вих форм роботи (О. Донцов, В. Дьяченко, О. Захаренко, Х. Лійметс, А. Петровський, В. Фляків, Д. Фельдштейн, Г. Цукерман, С. Якобсон).

Проблема суб'єкт-суб'єктної взаємодії носить міждисциплінарний характер і досліджується на філософському, соціально-психологічному та психолого-педагогічному рівнях. На філософському рівні поняття «суб'єкт-суб'єктна педагогічна взаємодія», як видове щодо суб'єкт-суб'єктної взаємодії, досліджується в таких аспектах: генезис поняття «діалог» (М. Бахтін, М. Бубер, Платон, Сократ і ін.), ставлення людини до світу (Г. Гегель, В. Мясичев, Л. Фейербах, Т. Флоренська), спілкування вільних суверенних особистостей (Б. Братусь, С. Братченко, С. Шеїн), рівність психологічних позицій та їх асиметричність (М. Бахтін, В. Біблер, О. Бодальов, Ю. Лотман, Л. Петровська). На соціально-психологічному рівні явище суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії розглядається в ракурсі міжособистісного спілкування, як специфічної форми взаємодії людини з іншими людьми (Б. Ломов), діалогічного стилю спілкування (А. Болотова, С. Братченко, В. Кан-Калік, Г. Ковальов, Л. Петровська). На психолого-педагогічному рівні досліджуються процесуальні характеристики суб'єкт-суб'єктного педагогічної взаємодії (Г. Дьяконов, Л. Петровська, Е. Коротаєва), а також характеристики суб'єктів освітнього процесу - педагогів і учнів (А. Болотова, С. Братченко, А. Маркова, Л. Поварніцина та ін.).

Вивчення проблеми підготовки майбутніх інженерів-педагогів до ретельного аналізу основ професійної підготовки майбутніх педагогів

гів (С. Гончаренко, Г. Мешко, В. Сластьонін, А. Усова, В. Чайка та ін.); теоретико-методологічних засад професійної освіти (С. Архангельський, В. Безрукова, С. Сисоєва та ін.); підготовки кваліфікованих робітників у професійних навчальних закладах і на виробництві (С. Батишев, Е. Зеєр, Н. Ничкало, В. Радкевич та ін.); змісту інженерно-педагогічної підготовки (С. Артюх, А. Ашерев, Н. Брюханова, О. Коваленко, М. Лазарєв та ін.); теоретико-методичних проблем освітніх технологій (В. Загвязинський, А. Нісімчук, О. Падалка, О. Пехота, Л. Романишина, Г. Терещук, Д. Чернілевський та ін.); психолого-педагогічних умов організації освітнього процесу в підготовці інженерів-педагогів (В. Бесараб, Н. Жукова, Г. Карпова, О. Коваленко, А. Сейтешев та ін.); шляхів удосконалення професійної підготовки інженерів-педагогів у педагогічних вищих навчальних закладах (В. Бажутін, В. Безрукова, Р. Горбатюк, А. Маленко та ін.); компетентнісного підходу в неперервній професійній підготовці інженерно-педагогічних кадрів (О. Петров та ін.); методологічних підходів до конструювання змісту професійно-правової підготовки інженера-педагога (Д. Коваленко та інші вчені).

Отже, окремі аспекти проблеми підготовки майбутніх інженерів-педагогів до суб'єкт-суб'єктної взаємодії у педагогічній діяльності перебувають у полі зору вчених-дослідників. Проте фундаментальні дослідження до цього часу не проводилися.

Основна мета статті – виділити основні параметри сучасної освіти, порушити проблему підготовки майбутніх інженерів-педагогів до суб'єкт-суб'єктної взаємодії у педагогічній діяльності через виявлення протиріч, визначити види взаємодії суб'єктів навчального процесу та основні ознаки суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Професійно-педагогічна готовність майбутніх інженерів-педагогів до суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії у навчально-виховному процесі можлива у разі розвитку у нього теоретичного та практичного мислення, професійно важливих якостей та здатності оперативно реагувати. Фактор відносин має таке ж важливе значення поруч зі змістом і методами діяльності майбутнього інженера-педагога. Високий рівень взаємин, співробітництва і співтворчості педагогів та учнів ПТНЗ забезпечує реальні можливості їх успішного інтелектуального й психічного становлення як особистості фахівця, а також виявлення всього багатства ресурсів педагогічної майстерності педагога, арсеналу його педагогічних засобів та особистісних якостей.

Суб'єкт-суб'єктні взаємини забезпечуються на основі усвідомлення того, що людина є одночасно початком і кінцевою метою будь-якого проекту соціального розвитку або навіть суспільно-економічної формації [3]. Тому в навчальній взаємодії головним є не засвоєння певної суми знань, а їх світоглядний аспект, тобто гуманітаризація освіти як засіб її гуманізації та важлива умова її ціннісного характеру.

Використання суб'єкт-суб'єктних відносин надає навчально-виховному процесу особистісної форми. Формування суб'єкта професійної діяльності необхідно дійсно розглядати як основну мету навчально-виховного процесу, а навчання і виховання - як засоби її досягнення.

Отже, суб'єктно зорієнтований педагогічний процес, насамперед, передбачає орієнтацію на людину, тобто в центрі педагогічного процесу повинні бути учні та вчитель, студент і викладач, а все інше є умовами їх перебігу.

Грунтуючись на вищесказаному, можемо виділити основні параметри сучасної освіти:

1. Суб'єктність як визнання за особистістю прав на унікальність, внутрішню свободу, активність і духовність, що базується на врахуванні інтересів педагогів і студентів, пріоритеті суб'єктності в навчально-виховному процесі.

2. Діалогічність як орієнтація на суб'єкт-суб'єктні відносини, коли діалог виступає ефективною формою побудови відносин між учасниками освітньої діяльності ВНЗ.

3. Суб'єктна спрямованість, яка зміщує акценти із знань, умінь, навичок на суб'єктний розвиток.

4. Фундаментальність підготовки педагогічних кадрів, яка складається з концептуально-методологічної підготовки як розробки власної концепції викладання предмета; технологічної як оволодіння психолого-педагогічними та технологіями управління; методичної як прояв творчості у професії.

Таким чином, гуманізація педагогічної освіти передбачає, насамперед, суб'єктний розвиток і саморозвиток особистості майбутнього інженера-педагога, готового на професійному рівні брати участь у навчально-виховному процесі, реалізовувати на практиці сучасні педагогічні технології, здійснювати процеси творчості у всіх сферах своєї діяльності.

Для підготовленості майбутніх інженерів-педагогів до педагогічної діяльності важливу роль відіграють такі види взаємодії суб'єктів навчального процесу:

– міжсуб'єктна взаємодія - дії суб'єктів спілкування, спрямовані на продуктивну організацію процесу спілкування під час навчання;

– міжособистісна взаємодія - взаємозв'язки, взаємовпливи, взаємовідносини у процесі спілкування та спільної діяльності на різних рівнях взаємодії: викладач-студент, студент-студент тощо;

– комунікативна взаємодія - взаємний обмін інформацією за допомогою вербальних та невербальних засобів спілкування.

Суб'єкт-суб'єктна взаємодія, згідно з аналізом наукової літератури, характеризується такими ознаками:

здатність бачити, розуміти співрозмовника (особистісне орієнтування);

рівність психологічних позицій суб'єктів процесу - домінування майбутніх інженерів-педагогів у спілкуванні неприпустиме, він повинен визнавати право іншої особистості на власну думку, позицію;

активність усіх учасників взаємодії, за якої вони здатні виробляти свою стратегію, свідомо удосконалювати себе;

емпатичність (проникнення у світ почуттів, переживань), готовність прийняти погляд іншої людини, спілкування за законами взаємної довіри, коли партнери вслухаються, розділяють почуття один одного;

готовність прийняти співрозмовника, взаємодіяти з ним;

нестандартність у прийомах спілкування - відхід від суто ролівої позиції викладача.

Вивчення стану дослідженості проблеми підготовки майбутніх інженерів-педагогів до суб'єкт-суб'єктної взаємодії у педагогічній діяльності дало можливість виявити певні **суперечності** між:

соціальним замовленням щодо підготовки майбутніх інженерів-педагогів до суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії у навчально-виховному процесі і недостатністю теоретико-методологічного обґрунтування цієї проблеми;

зростанням значення застосування особистісно орієнтованих і суб'єктно-діяльнісних методик і технологій та недооцінкою ролі цього фактора у професійній діяльності інженерів-педагогів у ПТНЗ;

запитом освітньої галузі на всебічну підготовленість майбутніх інженерів-педагогів для професійної діяльності і нерозробленістю технологічних засад їх підготовки до суб'єкт-суб'єктної взаємодії у педагогічній діяльності;

високим темпом розвитку методів і засобів технологій навчання та виховання і їх неадекватністю відображення у змісті, методах,

формах і засобах суб'єкт-суб'єктної взаємодії для майбутньої педагогічної діяльності інженерів-педагогів.

Формування професійної компетентності майбутніх інженерів-педагогів має бути цілеспрямованим активним процесом їх взаємодії з науково-педагогічними працівниками та адміністративним складом ВНЗ. Він повинен мати суб'єкт-суб'єктний характер, спрямованість на передачу й опанування студентами досвіду, формування вмій і навичок, вироблення вмій і навичок самоосвіти, сприяння реалізації їх потенційних здатностей у професійній діяльності.

В основу цього покладено гуманістичний підхід до процесу формування і розвитку особистості майбутніх інженерів-педагогів в умовах суб'єктно-діялісної моделі навчального процесу.

Адекватне уявлення про складну динамічну педагогічну систему – суб'єктно-діялісну модель навчального процесу – як органічну єдність всіх її компонентів (цільовий, ціннісно-мотиваційний, змістовний, процесуальний, контрольльно-регулювальний, оцінно-результативний і суб'єкт-суб'єктний) потребує їх системного дослідження в історичному, структурному і функціональному аспектах. Вони є необхідними і достатніми методологічними компонентами аналізу теоретичних і методичних засад навчання підготовки майбутніх інженерів-педагогів до суб'єкт-суб'єктної взаємодії педагогічної взаємодії у навчально-виховному процесі.

Основними системоутворювальними елементами такої моделі, що забезпечують її ефективне функціонування, є: мета, мотиви й мотивації, викладач, студент, зміст, методи, форми, засоби та результати навчання. Центральними постатями цієї моделі є викладач і студент, між якими обов'язково мають існувати суб'єкт-суб'єктні взаємини. Характер цих взаємин є визначальним для спрямування і характеру формування й розвитку особистості майбутніх інженерів-педагогів, які в свою чергу мають бути готовими до суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії у навчально-виховному процесі.

В основу функціонування й розвитку такої моделі має бути покладена гуманістична парадигма навчання. Основною її ідеєю є суб'єктність студента у навчальному процесі, створення йому умов для повної самореалізації, прояву власної індивідуальності в учінні та майбутній педагогічній діяльності. А це потребує цілісного психолого-дидактичного моделювання навчального процесу в умовах суб'єктно-діялісного навчання, побудови науково обґрунтованої, адекватної для вищої освіти гуманістичної, професійно спрямованої стратегії та методики навчання майбутніх інженерів-педагогів.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок.

Отже, у статті виділено основні параметри сучасної освіти, проаналізовано проблему підготовки майбутніх інженерів-педагогів до суб'єкт-суб'єктної взаємодії у педагогічній діяльності через виявлення суперечностей. Визначено види взаємодії суб'єктів навчального процесу та основні ознаки суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Список літератури: 1. Брюханова Н.О. Теоретичні засади професійної педагогічної підготовки майбутніх інженерів-педагогів в контексті приєднання України до Болонського процесу : [монографія] / О.Е. Коваленко, Н.О. Брюханова, О.О. Мельниченко. – Х.: УПА, 2007. – 162 с. 2. Коваленко О.Е. Комунікативні процеси в педагогічній діяльності : навч. посіб. для студ. інж.-пед. спец. / О.Е. Коваленко, Н.О. Брюханова, Т.В. Калініченко. – Х.: ВПП, «Контраст», 2008. – 112 с. 3. Сикорская И.Н. На пути к Европейскому образовательному пространству : международное сотрудничество вузов : тезис доповіді / И.Н. Сикорская // Актуальные проблемы вхождения высших навчальних закладів України до єдиного європейського освітнього простору : матеріали міжнар. наук.-метод. конф. (22–23 листоп. 2005 р., м. Київ). - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. - С. 193–195.

Bibliography (transliterated): 1. Briukhanova N.O. Teoretychni zasady profesiinoini pedahohichnoi pidhotovky maibutnix inzheneriv-pedahohiv v konteksti pryednannia Ukrainy do Bolonskoho protsesu : [monohrafiia] / O.E. Kovalenko, N.O. Briukhanova, O.O. Melnychenko. – Kh.: UPA, 2007. – 162 s. 2. Kovalenko O.E. Komunikativni protsesy v pedahohichnii diialnosti : navch. posib. dlia stud. inzh.-ped. spets. / O.E. Kovalenko, N.O. Briukhanova, T.V. Kalinichenko. – Kh.: VPP „Kontrast”, 2008. – 112 s. 3. Sykorskaia Y.N. Na puty k Evropeiskomu obrazovatelnomu prostoru : mezhdunarodnoe sotrudnychestvo vuzov : tezy dopovidi / Y.N. Sykorskaia // Aktualni problemy vkhodzhennia vyshchikh navchalnykh zakladiv Ukrainy do yedynoho yevropeiskoho osvithnoho prostoru : materialy mizhnar. nauk.-metod. konf. (22–23 lystop. 2005 r., m. Kyiv). K. : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2005. S. 193–195.

О. Керницький, І. Шалімова

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ ДО ЗАСТОСУВАННЯ СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто основні параметри сучасної освіти, проаналізовано проблему підготовки майбутніх інженерів-педагогів до суб'єкт-суб'єктної взаємодії у педагогічній діяльності через виявлення супереч-

ностей. Визначено види взаємодії суб'єктів навчального процесу та основні ознаки суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Зазначено, що формування професійної компетентності майбутніх інженерів-педагогів має бути цілеспрямованим активним процесом їх взаємодії з науково-педагогічними працівниками та адміністративним складом ВНЗ.

Ключові слова: професійна підготовка, професійна компетентність, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, майбутні інженери-педагогі, педагогічна діяльність.

А. Керницький, І. Шалімова

ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ ИНЖЕНЕРОВ-ПЕДАГОГОВ К ИСПОЛЬЗОВАНИЮ СУБЪЕКТ-СУБЪЕКТНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье рассмотрены основные параметры современного образования, проанализирована проблема подготовки будущих инженеров-педагогов к субъект-субъектному взаимодействию в педагогической деятельности. Определены виды взаимодействия субъектов учебного процесса и основные признаки субъект-субъектного взаимодействия. Отмечено, что формирование профессиональной компетентности будущих инженеров-педагогов должно быть целенаправленным активным процессом их взаимодействия с научно-педагогическими работниками и административным составом ВУЗ.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, профессиональная компетентность, субъект-субъектное взаимодействие, будущие инженеры-педагоги, педагогическая деятельность.

А. Керницький, І. Шалімова

PROBLEMS OF FORMATION OF FUTURE ENGINEERS-TEACHERS TO THE USE OF SUBJECT-SUBJECT INTERACTION IN EDUCATIONAL ACTIVITIES

In the article the basic parameters of modern education, analyzed the problem of training future engineers-teachers for subject-subject interaction in educational activities through the identification of contradictions. The types of interaction between the learning process and main features of the subject-subject interaction. It is noted that the formation of professional

competence of future engineers-teachers should be targeted active process of interaction with the scientific and teaching staff and administrative staff of the university.

Key words: professional training, professional competence, subject-subject interaction, future engineers, teachers, teaching activities.

Стаття надійшла до редакції 2.05.2016

УДК 37.091.313:004

*М. М. Козяр
м. Львів, Україна*

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ РОЛЬ В ОСВІТІ

Нині інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) є частиною інформаційного суспільства, в якому вирішальну роль грають інформація і знання.

У Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті зазначено: «Пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують подальше удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві» [5]. Засоби сучасних ІКТ виступають нині не тільки як засоби інформатизації і комунікації навчального призначення, а разом із навчально-методичним, нормативним та організаційним забезпеченням вони реалізують нові інноваційні педагогічні технології в освіті. ІКТ відіграють ключову роль в процесі формування, перенесенні та трансформації знань.

Основний акцент у діяльності викладача полягає в тому, що контент, що створюється, оперативно передається студенту, який має:

- засвоїти вміння роботи з будь-якою інформацією;
- сформувати навички креативного мислення;
- спрямувати діяльність на формування компетентності.

Аналіз попередніх досліджень свідчить, що проблемам удосконалення системи освіти, технологій навчання присвячені дослідження В. Андрущенка, А. Гуржія, М. Згуровського, В. Кремєня, Т. Лузана, О. Лазаренко, Н. Ничкало, С. Рябова, З. Храмова та ін.

Проблемі впровадження ІКТ у навчальний процес присвячені праці В. Бикова, Р. Гуревича, М. Лазарева, М. Кадемія, В. Олійника, Ю. Машбиця, Н. Морзе, Д. Патаракіна, А. Петровського, Є. Полат, І. Роберт, І. Трайнева та ін.

Мета статті полягає в розгляді можливостей впровадження ІКТ і відповідних засобів і технологій навчання в навчальний процес, використання e-learning (електронне навчання), m-learning (мобільне навчання), u-learning (бездротове навчання), f-learning (перевернуте навчання) та blended learning (змішане навчання) у підготовці фахівців у ВНЗ.

Розгляньмо відповідні технології детальніше.

Інформаційно-комунікаційні технології: основним засобом тут є персональний комп'ютер, додатковим – спеціальне програмне забезпечення, можливість обміну інформацією за допомогою мережі Інтернет і відповідне обладнання.

Зазначимо лише деякі технології навчання, що значно підвищують рівень процесу навчання:

- одержання необхідної інформації і підвищення рівня знань;
- систематизація інформації, використання електронних бібліотек, енциклопедій, довідників, посібників та ін.;
- відпрацювання різноманітних умінь та навичок проведення експериментів;
- візуалізація інформації, її демонстрація у вигляді презентацій, анімацій та ін.;
- проведення складних розрахунків, автоматизація різноманітних процесів, операцій;
- моделювання об'єктів та явищ з метою їх вивчення;
- обмін інформацією між користувачами, які знаходяться на відстані, робота в спільних проектах та ін.

Нині найбільш використовується електронне навчання, враховуючи той факт, що найбільшого поширення набули мобільні пристрої, котрі почали використовуватися в освіті. Apple – найбільший постачальник мобільних додатків. BlackBerry, Android також мають широкий вибір додатків, що доступні користувачам. Нині смартфони витісняють звичайні телефони, при цьому популярність їх зростає, що дає можливість застосовувати додатки в навчальній діяльності.

Значна кількість додатків, що використовуються нині учнями і студентами сприяють пізнанню навколишнього світу, одержання наукових даних. Особливого значення вони набувають в процесі вивчення фундаментальних дисциплін, іноземних мов, сприяють закріпленню

знань, умінь і навичок, розширюють коло знань, збільшують продуктивність навчання та ін.

Нині навчальні заклади, наприклад, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Хмельницький національний університет, Вінницьке міжрегіональне вище професійне училище та багато інших впроваджують iPad, iPhone та відповідні програмні продукти в процес навчання.

Розглянемо здійснення мобільного навчання у ВНЗ.

Мобільне навчання (m-learning) – це передавання знань на мобільні пристрої з використанням WAP і GPRS технологій [2, с. 233].

Використання m-learning дозволяє зробити навчальний процес гнучким, доступним і персоналізованим, створюється можливість навчатися в будь-якому місці, в зручний час.

Актуальним питанням здійснення навчального процесу залишається створення відповідного середовища мобільного навчання, а це потребує розробки програмно-педагогічних продуктів і відповідного методичного забезпечення.

Розвиток бездротових технологій зв'язку, використання в навчальному процесі планшетів, iPad зумовили появу технології u-learning (ubiquitous learning) – усепроникаючого навчання, що передбачає навчання з використанням ІКТ у всіх сферах життя суспільства.

U-learning є продовженням ідеї u-computing (повна комп'ютеризація). Цей термін бере свій початок у Південній Кореї, в якій побудована унікальна система освіти з використанням ІКТ. У процесі навчання за технологією u-learning студенти не відчувають самого процесу навчання і навіть не відчувають, що такий процес відбувається.

Упровадження і реалізація технології u-learning переважно залежить від рівня розвитку і доступності відповідних матеріально-технічних засобів навчання, а тому ефективність використання u-learning, як і m-learning, у чистому вигляді залишається не розв'язаним.

Нині набуває поширення технологія навчання студентів, курсантів, коли за допомогою e-learning, m-learning, u-learning вони одержують можливість слухати лекції, знайомитися з практичними завданнями, лабораторними роботами вдома, а на заняттях обговорювати та виконувати відповідні завдання. Навчальні матеріали можуть бути розміщені на сайтах, порталах, «у хмарах», uTube, тощо. Ця технологія навчання одержала назву «перевернутого». Основний принцип такого

навчання – мотивація студентів до самостійної роботи та постійної взаємодії між собою та колегами-студентами.

Використання вищезазначених технологій навчання в кожному окремому випадку є досить проблематичним, а тому більш поширеним є використання змішаного навчання, що поєднує традиційну технологію навчання з будь-якою із вищезазначених технологій.

Зазначимо, що змішане навчання поєднує в собі переваги різних форм навчання і найкращим чином може використовуватися в інтерактивному навчальному середовищі. Інакше кажучи, змішане навчання – це об'єднання формальних засобів навчання – роботи в аудиторіях, вивчення теоретичного матеріалу з нетрадиційним, наприклад, обговорення за допомогою електронної пошти, інтернет-конференцій, телекомунікаційних проектів та ін. Змішане навчання органічно поєднує в собі очну і дистанційну форми.

Реалізація змішаного навчання як інструмента вдосконалення сучасної освіти ми розглядаємо як створення нових педагогічних методик, що базуються на традиційних підходах щодо організації навчального процесу, під час якого здійснюється безпосередня передача знань і технологій навчання. При цьому, як зазначає К. Кун, метою змішаного навчання виступає прагнення об'єднати переваги традиційного і електронного навчання, що здійснюється за підтримки освітніх ресурсів таким чином, щоб виключити недоліки обох форм навчання [3].

Наведемо схему здійснення змішаного навчання:

Зазначимо, що здійснення навчання за змішаною схемою дозволить:

- розширити можливості студентів за рахунок доступності і гнучкості освіти, врахування індивідуальних освітніх можливостей, а також темпу, ритму засвоєння навчального матеріалу;
- стимулювати формування власної позиції студентів: підвищення їхньої мотивації, самостійності, соціальної активності, в тому числі із засвоєння навчального матеріалу, рефлексії і самоаналізу, і як наслідок – підвищення ефективності навчального процесу в цілому;
- трансформувати стиль педагога: перейти від трансляції знань до інтерактивної взаємодії зі студентами, що сприятиме конструюванню власних знань;
- персоналізація навчального процесу: студент самостійно визначає цілі, способи її досягнення, враховуючи освітні потреби, інтереси і здібності, а викладач – помічник студента.

Для зазначених вище технологій навчання у ВНЗ необхідно створити інформаційно-освітнє середовище, що реалізуватиме такі дидактичні можливості засобів ІКТ:

- реалізація інтерактивного діалогу, що дозволяє активно взаємодіяти всім учасникам навчального процесу;
- візуалізація навчальної інформації, моделювання, графічна інтерпретація та ін.;
- моделювання реальних і віртуальних процесів, створення середовища для тренінгу, щодо підготовки до майбутньої професійної діяльності;
- збереження, автоматизація збирання, накопичення, оброблення та передавання інформації на значній відстані;
- автоматизація процесів у сфері професійної діяльності;
- автоматизація управління навчальною діяльністю і результатами контролю за рівнем знань.

Ураховуючи постійний пошук, розвиток і можливості технологій Веб 2.0; Веб 3.0, Cloud Computing («хмарні обчислення») сприятиме розвитку сучасних педагогічних технологій навчання, що інтегруються з ІКТ.

Отже, електронні пристрої, засоби ІКТ надають нам нові можливості в навчанні, а також унікальні можливості для здійснення навчання в будь-який час, з будь-якого місця. Це стосується не тільки розвитку навчання, а й розвитку досліджень про те, що електронні пристрої, засоби ІКТ – це можливість одержання величезного обсягу

інформації з метою навчання, створення нових продуктів і сервісів. Ще в свою чергу, сприятиме підтримці навчального процесу і розвитку досліджень.

Електронне навчання (e-learning), мобільне навчання (m-learning), бездротове навчання (u-learning), перевернуте навчання (f-learning), змішане навчання (blended learning) вимагають нових перспектив і способів мислити по-іншому щодо здійснення навчального процесу. Це не тільки використання нових технічних засобів, а й нових форм, методів викладання, а також нових підходів до самого процесу навчання.

Значна частина сучасних студентів технічно і психологічно готові до використання технологій навчання в змішаній моделі. Нині необхідно розглядати нові можливості щодо підвищення ефективності навчального процесу. Розв'язання цього питання потребує організовані зусилля керівників системи освіти, дослідницької і методичної роботи вчених, викладачів відносно розроблення навчання стратегій, форм і методів здійснення змішаного навчання у вищих навчальних закладах, а також використання сучасних засобів і технологій ІКТ у цьому процесі.

Список літератури: 1. Гуревич Р.С. Інформаційні технології навчання: інноваційний підхід : навч. пос. / Р.С. Гуревич, М.Ю. Кадемія, Л.С. Шевченко ; за ред. Гуревича Р.С. – Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2012. – 348 с. 2. Гуревич Р.С. Інформаційно-комунікаційні технології в професійній освіті майбутніх фахівців / Р.С. Гуревич, М.Ю. Кадемія, М.М. Козяр ; за ред. член-кор. НАПН України Гуревича Р.С. – Львів : ЛДУБЖД, 2012. – 380 с. 3. Кун К. E-learning – електронне обучение / Кун К. // Информатика и образование. – 2006. – № 10. – С. 16–18. 4. Трайнев В.А. Новые информационные коммуникационные технологии в образовании / В.А. Трайнев, В.Ю. Теплышев, И.В. Трайнев. – 2-е издание. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К^о», 2013. – 320 с. 5. Указ президента України Про Національну доктрину розвитку освіти, [Електронний ресурс]. – 17 квітня 2002 року N 347/2002. – Режим доступу: [http://mon.gov.ua/content/%D0%9D%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%B1%D0%B0%D0%B7%D0%B0/nats-doktr-\(1\).pdf](http://mon.gov.ua/content/%D0%9D%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%B1%D0%B0%D0%B7%D0%B0/nats-doktr-(1).pdf).

Literatura: 1. Hurevych R.S. Informatsiyne tehnolohiyi navchannya: innovatsiynyy pidkhdid : navch. pos. / R.S. Hurevych, M.Yu. Kademiya, L.S. Shevchenko ; za red. Hurevycha R.S. – Vinnytsya : TOV firma «Planer», 2012. – 348 s. 2. Hurevych R.S. Informatsiyno-komunikatsiyne tehnolohiyi v profesiyinyy

osviti maybutnikh fakhivtsiv / R.S. Hurevych, M.Yu. Kademiya, M.M. Kozyar ; za red. chlen-kor. NAPN Ukrayiny Hurevycha R.S. – L'viv : LDUBZhD, 2012. – 380 s. 3. Kun K. E-learning – elektronnoe obuchenye / Kun K. // Ynformatyka y obrazovanye. – 2006. – # 10. – S. 16–18. 4. Traynev V.A. Новые ynformatsyonnye kommunykatsyonnye tekhnolohy v obrazovanyy / V.A. Traynev, V.Yu. Terlyshev, Y.V. Traynev. – 2-e yzdanye. – M. : Yzdatel'sko-torhovaya korporatsyya «Dashkov y Ko», 2013. – 320 s. 5. Ukaz prezidenta Ukrayiny Pro Natsional'nu doktrynu rozvytku osvity, [Elektronnyy resurs]. – 17 kvitnya 2002 roku N 347/2002. – Rezhym dostupu: [http://mon.gov.ua/content/%D0%9D%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%B1%D0%B0%D0%B7%D0%B0/nats-doktr-\(1\).pdf](http://mon.gov.ua/content/%D0%9D%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%B1%D0%B0%D0%B7%D0%B0/nats-doktr-(1).pdf).

M. M. Kozyar

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ РОЛЬ В ОСВІТІ

У статті розглянуто впровадження ІКТ у навчальний процес ВНЗ і відповідних засобів навчання, можливостей здійснення електронного, мобільного, всепроникаючого, перевернутого та змішаного навчання студентів, їх переваг і недоліків, а також перспектив подальшого використання в освітньому процесі.

Ключові слова: всепроникаюче навчання, змішане навчання, електронне навчання, інформаційно-комунікаційні технології, інформаційно-освітнє середовище, мобільне навчання, перевернуте навчання.

M. Kozyar

MODERN INFORMATION-COMMUNICATION TECHNOLOGIES AND THEIR ROLE IN EDUCATION

The article deals with the implementation of ICT educational process of high school and commodities learning opportunities of electronic, mobile, pervasive, inverted and blended learning students, their strengths and weaknesses, as well as prospects for further use in education.

Key words: pervasive learning, blended learning, e-learning, ICT, information and educational environment, mobile learning, learning inverted.

M. H. Kozyar

СОВРЕМЕННЫЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОМУНИКАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ИХ РОЛЬ В ОБРАЗОВАНИИ

В статье рассматривается внедрение ИКТ в учебный процесс ВУЗа и соответствующих средств обучения, возможностей осуществления электронного мобильного и смешанного обучения студентов, их преимуществ и недостатков, а также перспектив дальнейшего использования в образовательном процессе.

Ключевые слова: всепроникающее обучение, смешанное обучение, электронное обучение, информационно-коммуникационные технологии, информационная образовательная среда, мобильное обучение, перевернутое обучение.

Стаття надійшла до редакції 2.05.2016

УДК 37.013.73

*Р. П. Мигущенко, Ю. І. Панфілов
м. Харків, Україна*

ПЕДАГОГІЧНИЙ СПАДОК ІВАНА ЗЯЗЮНА – ДОРОГОВКАЗ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

За умов сьогодення перед вищою школою постали принципово нові завдання, з якими вона раніше ніколи не зустрічалася.

Ці завдання полягають у забезпеченні нової якості підготовки фахівців відповідно до суспільних вимог, що викликані кардинальними змінами, характерними для нашого часу, зокрема, спрямованих на узгодження національної системи забезпечення якості освіти з загальною європейською.

Одним з тих, хто докладав зусиль до вирішення поставлених завдань, був Іван Андрійович Зязюн. Протягом усього свого життя він прагнув удосконалення шляхів, які б призвели до покращення навчання та виховання наших співвітчизників. Аналізуючи об'єктивні процеси в Україні він усвідомив, що перед педагогічною наукою постав великий комплекс проблем, який потребував необхідності змін у професійній підготовці майбутніх педагогів. На його думку, особливої уваги

заслужувала проблема модернізації вищої педагогічної освіти, забезпечення науково-обґрунтованих змін у стратегіях і структурі освітньої галузі в цілому, пошук нового змісту, методів, форм навчання і технологій реалізації цих змін при підготовці майбутніх фахівців.

Аналіз педагогічної спадщини І.А. Зязюна свідчить, що він приділяв велику увагу проблемам та перспективам розвитку вищої педагогічної освіти, педагогічній майстерності вчителя, ролі неперервної освіти, педагогічної творчості і артистизму, формуванню професійної компетентності, самовдосконаленню майбутніх педагогів та багатьом іншим [1–5].

Його талант – багатогранний: учений, філософ, педагог, психолог, організатор освіти, провідник культури, активний пропагандист ідей особистісно-орієнтованої, гуманної педагогіки, автор теорії педагогічної майстерності і Педагогіки Добра, він продовжував і розвивав великі ідеї Добра, Краси і Культури у процесі формування особистості у вітчизняній освіті. Видатний культуролог, мистецтвознавець все своє творче життя присвятив саме вихованню та актуалізації найкращого, найпрекраснішого в Людині. Модернізацію педагогічної освіти він розглядав як чинник, що планомірно оптимізує процес професійної підготовки сучасного вчителя [2].

Важливою є думка І.А. Зязюна про те, що особистість і учня, і вчителя повинні бути у постійному і неперервному розвитку, а метою освіти – має стати формування фахівця як єдиної духовної, соціальної, професійної особистості. За глибоким переконанням Івана Андрійовича зростання вчителя повинно базуватись на активному внутрішньому прагненні до істини, добра, краси, осмисленні цілісного світу; формуванні педагогічної культури; гармонійному розвитку емоційних, інтелектуальних, вольових, етичних і естетичних якостей [1].

Важливим компонентом підвищення професійної підготовки майбутнього фахівця І.А. Зязюн вважав удосконалення стандартизованих систем оцінювання якості професійної, і зокрема, педагогічної освіти. Тому, за його поглядами, важливим напрямом подальшої модернізації педагогічної освіти було створення системи незалежного оцінювання вищої педагогічної освіти, науково обґрунтованих діагностичних засобів спеціальностей вищої професійної освіти; поліпшення методики оцінювання якості освіти; підвищення кваліфікації експертів, які залучаються до ліцензійної і атестаційної експертизи [3].

Одним з аспектів його інноваційної системи професійної підготовки вчителя, оновлення змісту вищої педагогічної освіти, було уведення до навчальних планів вітчизняних вищих педагогічних на-

вчальних закладів нової базової навчальної дисципліни «Основи педагогічної майстерності», відкриття першої у Радянському Союзі кафедри педагогічної майстерності, створення розгалуженої мережі Центрив педагогічної майстерності в Україні та за її межами тощо.

Екстраполюючи категорії педагогічної естетики у площину вищої педагогічної освіти І.А. Зязюн започаткував новий напрям педагогічної науки і став засновником наукової школи з проблем педагогічної майстерності. Він, разом зі своїми учнями, розробив основні складові організаційно-педагогічної системи, до яких відносив перш за все «Особистість», «Свободу» і «Красу педагогічної дії».

Його теорія педагогічної майстерності не має аналогів у світі. Її інноваційність, педагогічна ефективність та вагомість результатів упровадження зумовили швидке розповсюдження ідей педагогічної майстерності у вітчизняній і зарубіжній педагогічній освіті.

Фундаментальною основою педагогічної діяльності І.А. Зязюна було золоте правило етики: «Стався до іншого так, як хочеш, аби ставилися до тебе». Він непорушно виконував це правило в усіх ситуаціях свого життя і праці, виходячи не від себе й своїх потреб, а від потреб і реальних можливостей студентів та викладачів, словом і справами утверджуючи людиноцентричні, виміри вищої освіти.

Людиноцентричність організаційно-педагогічної діяльності І.А. Зязюна виявилася в його особливій увазі до проблем учителя, що реалізувалась в розробленій під його керівництвом комплексній цільовій програмі «Вчитель», що здобула статус державної, основні положення якої згодом червоною ниткою пройшли у в новому Законі України «Про вищу освіту».

Ставлення І.А. Зязюна до організації вищої освіти виявляється у піднесенні ролі особистості педагога, високий рівень розвитку особистісних і професійних якостей якого він вважав запорукою стабільної успішності й ефективності його професійної діяльності та життєвого успіху його вихованців.

У своїй педагогічній діяльності І.А. Зязюн сповідував моральне кредо педагога: «Якомога більше вимогливості до вихованця і якомога більше поваги до нього». Саме тому морально-естетичною основою діяльності педагога-майстра, на якій ґрунтується теорія педагогічної майстерності, за академіком Зязюном, є його здатність виступати носієм батьківських функцій, використовуючи у своїй діяльності владу авторитету учителя, а також владу допомоги, зацікавленості, підтримки, заохочення учнів. «Я прошу в Бога лише одного – часу для добра людям», – ці слова стали педагогічним кредо академіка І.А. Зязюна.

Вдумливий вчитель-гуманіст, розробник концепції педагогіки добра Іван Андрійович свого часу в ролі не лише науковця, а й міністра освіти України, представляв широкий світовий громадськості освіту і науку Української держави, що, увібравши найкраще зі своєї багатомілітної історії, прагнули і прагнуть відповідати запитам ХХІ століття і третього тисячоліття.

Глобалізація та інформаційна революція людських цінностей не тільки не відмінюють, але й посилюють їх значення.

Саме тому, продовжуючи і поглиблюючи «педагогіку серця» Г. Сковороди та В. Сухомлинського, він делегував їх у світовий простір у контексті нового прочитання й розуміння.

Людина завжди залишається людиною. Її ставлення до себе подібних, до природи і суспільства опосередковується мораллю, центральною категорією якої є категорія добра. Педагогіка добра, обґрунтована І. Зязюном, є як ніколи необхідною і перспективною. «Добро» має жити в душі людини, а педагог – ввести її туди, активізувати, змусити працювати за канонами совісті [2].

Однією з найважливіших якостей педагога-майстра Іван Андрійович вважав естетичність як «уміння залучати до процесу педагогічної дії позитивні почуття прекрасного й піднесеного, рідше – комічного, наповнюючи дію потребою-спонукуючою кожного учня і студента до набуття статусу суб'єкта педагогічної діяльності» [1, с. 23–24].

Як пише у своїй статті «Об учителе с любовью» один з його учнів професор Романовський О.Г., «...особое проявление его таланта всегда обозначалось в его общении с людьми. Трудно сказать, в чем наибольшая сила и ценность его сущности, как ученого, так и человека: то ли в создании его замечательных научных изысканий и теорий, записанных в статьях, монографиях, учебниках, то ли в организации научных форумов и конференций, то ли в подготовке многочисленных учеников – кандидатов наук, докторов наук, академиков, то ли в создании вокруг себя замечательных коллективов, состоящих из людей особо профессиональных и, обязательно, высокопорядочных, ответственных и толерантных. Таковы были его критерии во время его работы на всех высших должностях...» [6, с. 23].

Високо оцінюючи історичний досвід діяльності педагогів-майстрів, І.А. Зязюн багато зробив для поширення і популяризації цього досвіду серед педагогів України і світу: «педагогічна реабілітація» особистості видатного педагога ХХ століття А.С. Макаренка та вшанування пам'яті ще одного всесвітньо відомого випускника Полтавсь-

кого педагогічного інституту В.О. Сухомлинського, відкривши в цьому закладі аудиторії-музеї цих світочів світової педагогічної думки.

Іван Андрійович Зязюн пройшов шлях від прохідника шахтного штреку на Донбасі до Міністра освіти і науки України, директора Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України – Інституту Зязюна, як називають його між собою науковці, президента Міжнародної Макаренківської асоціації.

Аналіз життєвого шляху та наукових праць ученого-педагога зумовлює висновок, що, напевне, немає жодного аспекту цієї діяльності, який би він, як науковець, залишив поза своєю увагою.

Ідеї та концептуалізації, викладені в працях Івана Андрійовича, знайшли відображення в основних напрямках діяльності очолюваного ним майже 20 років Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, який є провідною науковою установою України в галузі дослідження проблем психолого-педагогічної підготовки вчителів, професійної підготовки майбутніх кваліфікованих фахівців та педагогічних технологій неперервної професійної освіти.

З-під пера педагога-гуманіста вийшло друком більш ніж 500 наукових праць, підручників, монографій, статей, які зараз допомагають оволодівати засобами педагогічної майстерності.

У 1998 році Американський біографічний інститут визнав Івана Андрійовича «Людиною року».

Ми особливо хочемо відзначити плідні, творчі і дружні взаємини між Національним технічним університетом «Харківський політехнічний інститут» та Іваном Андрійовичем Зязюном. За активної підтримки його та В.Г. Кременя у нашому університеті було започатковано проведення Кримських Педагогічних читань, які виступали площадкою для діалогу між представниками технічних спеціальностей та педагогами, психологами, фахівцями у галузі філософії і доводили актуальність звернення до гуманітарних аспектів освіти, пошуку перспективних освітніх технологій і розвитку особистісно-професійного потенціалу майбутнього фахівця, педагогічної майстерності викладача вищої технічної школи, його компетентності.

Ми вдячні йому за ідею і безпосередню участь у створенні єдиної серед технічних вишів України кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами. Творчі ідеї Івана Андрійовича із захопленням підтримуються викладачами кафедри і сьогодні.

Іван Андрійович постійно надавав нам конкретну допомогу щодо здійснення інноваційних кроків у підвищенні педагогічної майстерності викладача як педагога. Створення за його допомогою в

НТУ «ХП» у 2010 році Центру сучасних педагогічних технологій – ще одна з його далекоглядних ініціатив. Підвищенням педагогічної майстерності ми займалися завжди. Але після створення Центру ця робота стала значно ефективнішою.

Одним з головних напрямків удосконалення педагогічної майстерності викладачів НТУ «ХП» є визнана в Україні і за кордоном щорічна методична Міжнародна школа-семинар «Сучасні педагогічні технології в освіті», яка щорічно проводиться в університеті разом з інститутами НАПН України і у якій Іван Андрійович безпосередньо брав участь.

Під час її проведення удосконалення педагогічної майстерності викладачів здійснюється шляхом їх практичного навчання сучасним освітнім технологіям, що застосовуються у викладанні, вихованні та розвитку особистості, які розробляються та впроваджуються нашими провідними науково-педагогічними працівниками.

Школа проходить у формі педагогічних майстерень за напрямками, майстер-класів, тренінгів, дискусій, демонстрацій, презентацій, спрямованих на формування, розвиток та вдосконалення особистісних професійних компетентностей (педагогічних, організаторських, творчих, комунікативних тощо), підвищення ефективності професійної діяльності у сфері освіти.

Керівники майстерень презентують реальні технології, які використовуються в університеті.

Методичні матеріали щодо педагогічних технологій, які демонструються на Міжнародній школі-семинарі, видаються окремим збірником науково-методичних праць «Сучасні педагогічні технології в вищій школі».

Іван Андрійович постійно брав участь у Академічних читаннях, що проводяться в нашому університеті. Завдяки чому ми мали можливість отримувати інформацію щодо новітніх розробок НАПН України, перспективних напрямків удосконалення педагогічної майстерності.

Ми дуже цінуємо, що протягом 14-ти років І.А. Зязюн особисто, як заступник Голови Координаційної ради, активно брав участь у виданні журналу «Теорія і практика управління соціальними системами», спрямованого на виховання творчої особистості, формування філософії професійної освіти та підготовку висококваліфікованих керівників сьогодення.

«Скінчилася епоха Зязюна», – чуємо сьогодні... Якщо так, то ця епоха була Золотою Добою української педагогіки. А може, Епоха

Зязюна лише починається? Може українська педагогіка лише робить перші кроки у відкритті для історії цієї видатної Особистості: Педагога, Філософа, Вченого, Керівника, Майстра педагогічної дії, ім'я якого буде у недалекому майбутньому стояти в Педагогічному літописі України в одному ряду з іменами А.С. Макаренка та В.О. Сухомлинського.

Список літератури: 1. Зязюн І.А. Естетичні засади розвитку особистості // Мистецтво у розвитку особистості : монографія / за ред., передмова та післямова Н.Г. Ничкало. – Чернівці: Зелена Буковина, 2006. – С. 14–36. 2. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. / І.А. Зязюн. – К.: МАУП, 2000. – 312 с. 3. Зязюн І.А. Процеси модернізації сучасної педагогічної освіти в Україні / І.А. Зязюн // Професійна освіта: педагогіка і психологія: польсько-український журнал / за ред. Т. Левовацького, І. Вільша, І. Зязюна, Н. Ничкало. – Ченстохова – Київ: АЖД, 2006. – VIII. – С. 105–115. 4. Зязюн І.А. Діалектика ціннісних суджень та відношень / І.А. Зязюн // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: Зб. наук. праць / за ред. Л.Л. Товажнянського, О.Г. Романовського. – Вип. 27 (31): в 3-х ч. – Ч. 1. – Харків : НТУ «ХП», 2010. – С. 28–39. 5. Зязюн І.А. Духовна еліта у суспільстві: інтелігентність і громадянськість / І.А. Зязюн // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: Зб. наук. праць / За ред. Л.Л. Товажнянського та О.Г. Романовського. – Вип. 1 (5). – Харків: НТУ «ХП», 2003. – С. 32–42. 6. Романовський А.Г. Об учителе с любовью. Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія // Щоквартальний науково-практичний журнал. – Харків: НТУ «ХП», 2014, № 4. – С. 20–28.

Bibliography (transliterated): 1. Zyazyun I.A. Estetichni zasady rozvitku osobistosti // Mistetstvo u rozvitku osobistosti : monografiya / za red., peredmova ta pisl'yamova N.G. Nichkalo. – Chernivtsi: Zelena Bukovina, 2006. – S. 14–36. 2. Zyazyun I.A. Pedagogika dobra: Ideali i realiyi : nauk.-metod. posib. / I.A. Zyazyun. – K.: MAUP, 2000. – 312 s. 3. Zyazyun I.A. Protsesi modernizatsiyi suchasnoyi pedagogichnoyi osviti v Ukraini / I.A. Zyazyun // Profesiynna osvita: pedagogika i psihologiya: polsko-ukrayinskiy zhurnal / za red. T. Levovatskogo, I. Vilsha, I. Zyazyuna, N. Nichkalo. – Chenshohova – Kyiv: AJD, 2006. – VIII. – S. 105–115. 4. Zyazyun I.A. Dialektika tsinnisnih sudzhen ta vidnoshen / I.A. Zyazyun // Problemi ta perspektivi formuvannya natsionalnoyi humanitarno-tehnichnoyi eliti: Zb. nauk. prats/ za red. L.L. Tovazhnyanskogo, O.G. Romanovskogo. – Vip. 27 (31): v 3-h ch. – Ch. 1. – Harkiv : NTU «HPI», 2010. – S. 28–39. 5. Zyazyun I.A. Duhovna elita u suspilstvi: Inteligentnist i gromadyanskist / I.A. Zyazyun // Problemi ta perspektivi formuvannya natsionalnoyi humanitarno-tehnichnoyi eliti: Zb. nauk. prats / Za red. L.L. Tovazhnyanskogo ta O.G. Romanovskogo. – Vip. 1 (5). – Harkiv: NTU «HPI», 2003. – S. 32–42.

6. Romanovskiy A.G. Ob uchitele s lyubovyu. Teoriya i praktika upravlinnya sotsialnimi sistemami: filosofiya, psihologiya, pedagogika, sotsiologiya // Schokvartalniy naukovopraktichniy zhurnal. – Harkiv: NTU «HPI», 2014, # 4. – S. 20–28.

Р. П. Мигущенко, Ю. І. Панфілов

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ ИВАНА ЗЯЗЮНА – ПУТЕВОДИТЕЛЬ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ

Статья посвящена биографии и анализу педагогической деятельности академика НАПН Украины, учителя-гуманиста, разработчика концепции Педагогики Добра – Ивана Андреевича Зязюна. В течение всей своей жизни он стремился к усовершенствованию путей, которые бы привели к улучшению обучения и воспитания личности и в частности специалистов в области педагогики. Рассмотрены основные концептуальные идеи академика Ивана Зязюна по проблемам и перспективам развития высшего педагогического образования, педагогического мастерства учителя, роли непрерывного образования, педагогического творчества и артистизма личности, формированию профессиональной компетентности, самосовершенствованию будущих педагогов, теории педагогического мастерства и Педагогики Добра, которые стали основой и вошли в новый Закон Украины «О высшем образовании». Приведены примеры опыта внедрения основных концептуаций выдающегося ученого, способствующих формированию педагогической и методической культуры в НТУ «ХПИ».

Ключевые слова: личность учителя, Педагогика Добра, жизненная философия ученого, научная школа, система образования, педагогическое мастерство, педагогические технологии.

Р. П. Мигущенко, Ю. І. Панфілов

ПЕДАГОГІЧНИЙ СПАДОК ІВАНА ЗЯЗЮНА – ДОРОГОВКА МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена біографії та аналізу педагогічної діяльності академіка НАПН України, вчителя-гуманіста, розробника концепції Педагогики Добра – Івана Андрійовича Зязюна. Протягом усього свого життя він прагнув удосконалення шляхів, які б призвели до покращен-

ня навчання та виховання особистості і зокрема фахівців у галузі педагогіки. Розглянуто основні концептуальні ідеї академіка Івана Зязюна щодо проблем та перспектив розвитку вищої педагогічної освіти, педагогічній майстерності вчителя, ролі неперервної освіти, педагогічної творчості і артистизму особистості, формуванню професійної компетентності, самовдосконаленню майбутніх педагогів, теорії педагогічної майстерності і Педагогіки Добра, які стали підґрунтям до нового закону України «Про вищу освіту». Приведено приклади досвіду впровадження основних концептуаций видатного вченого, які сприяють формуванню педагогічної та методичної культури в НТУ «ХПИ».

Ключові слова: особистість вчителя, Педагогіка Добра, життя-ва філософія вченого, наукова школа, система освіти, педагогічна майстерність, педагогічні технології.

Р. Р. Myhuschenko, Y. I. Panfilov

PEDAGOGICAL LEGACY OF IVAN ZYAZYUN – A GUIDE MODERNIZATION OF EDUCATION UKRAINE

The article is devoted to biography and analysis of pedagogical activity academician of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, teacher, humanist pedagogy good concept developer Ivan Zyazyun. Throughout his life he sought ways of improving that would have led to improved training and education of the individual, and in particular experts in pedagogy. The basic conceptual ideas of Academician Ivan Zyazyun on the problems and prospects of Higher Education, Teaching Excellence, the role of continuing education, teaching creativity and artistry of personality, formation of professional competence, self-improvement of future teachers, the theory of pedagogical skills and pedagogy Good, which became the basis for the new law of Ukraine "On higher education". The example implementation experience kontseptuatsiy outstanding scientist in the formation of pedagogical and methodological culture in NTU "KPI".

Keywords: personality teacher, good pedagogy, philosophy of life scientist, scientific school, the education system, teaching skills, educational technology.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2016

*О. І. Панченко
м. Харків, Україна*

ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТЬОГО ІНЖЕНЕРА-МЕХАНІКА

Актуальність та постановка проблеми. Реалії сучасного світу, а саме – стрімка глобалізація, технократизм та інновації вносять корективи у модель професійних якостей майбутнього інженера-механіка. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що праця інженера-механіка безперервно пов'язана із мисленими операціями. Так, результат праці цього фахівця має задовольняти потребам та очікуванням не тільки їх потенційних споживачів чи користувачів, а й вимогам конкурентоспроможності. Це означає забезпечення результатам їх професійної діяльності функціональної та естетичної довершеності, високої надійності й безпечності в експлуатації, довговічності, надійного ресурсу і міцності, що поєднується із ресурсо- та енергозощадженням, враховує сучасні тенденції не тільки фізичного зношення, а й морального старіння. Увесь процес творення майбутнього інженера-механіка супроводжується психологічним аспектом, а саме – відповідальність творців і користувачів технологій у зв'язку з неминучим несприятливим їх впливом на людину й навколишнє природне середовище. Складність і умовність, обмеження системи професійної діяльності майбутнього інженера-механіка – все це має враховувати цей фахівець, виконуючи певні професійні дії. Вирішення такого роду професійних задач – це творчий процес перетворень, що виконується на основі аналізу ситуації, що супроводжуються теоретичним осмисленням та практичним втіленням. Необхідність мислення у професійній діяльності інженера-механіка і зустрічається під час будь-якої технічної новачії. Дослідження свідчать, що серед специфічних фахових компетностей на конкурентоспроможність майбутнього інженера-механіка вагомий вплив має рівень сформованості його професійного мислення [1].

Вирішення проблеми формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка багато в чому залежить від адекватності та ефективності обраних засад організації навчально-виховного процесу й потребує оновлення, нових поглядів на класичні дидактичні принципи підготовки інженерних кадрів.

Аналіз стану досліджень і публікацій з означеної проблеми свідчить, що проблема формування професійного мислення майбутнього фахівця дуже актуальна у наш час. Її розробленням у різних напрямках займаються як закордонні (В. Андронов, Г. Валіулліна, М. Кашапов та ін.) так і вітчизняні науковці (Т. Є. Гура, А. Зуєва, В. Ковальчук, Г. Нагорна, О. Тарасова, Е. Чернишова, О. Шайда та ін.). Так, наприклад, досить актуальним є формування професійного мислення майбутнього фахівця з позицій вирішення ними проблемних ситуацій (В. Андронов, О. Тарасова та ін.); застосування мислелінійного аспекту (Т. Є. Гура); застосування вікового та гендерного аспекту (Г. Валіулліна) та інше. Дослідники із проблем підготовки майбутніх інженерних кадрів (О. Ігнатюк, О. Коваленко, Ю. Нагірний, О. Пономарьов, О. Романовський та ін.) наголошують, що специфіка діяльності цього фахівця, його особистісні характеристики впливають на дидактичні аспекти їх професійної підготовки і мають бути враховані під час організації навчально-виховного процесу. Однак, усього комплексу проблем з цього приводу ще не вичерпано.

Невирішені аспекти проблеми. Отже, не зважаючи на те, що дидактичні принципи в навчанні є загальновідомими і вживаними під час будь-якої початкової ситуації (Ю. Бабанський, С. Гончаренко, Я. Коменський, В. Оконь, М. Скаткіна, К. Ушинський), слід зазначити, що особливості їх використання обумовлені специфікою діяльності майбутніх фахівців та мають відповідати сучасним тенденціям розвитку соціуму.

Сучасний етап теорії та методики професійної освіти характеризується застосуванням класичних дидактичних принципів під час підготовки майбутніх інженерів-механіків взагалі та під час формування їх професійного мислення зокрема. У той самий час специфіка діяльності майбутнього інженера-механіка та сучасні вимоги до фахівців вказують на необхідність застосування свіжих, інноваційних поглядів, що відображатимуть своєрідність відомих дидактичних принципів.

Тому, **метою статті** вбачаємо виявлення сучасних дидактичних аспектів формування професійного мислення майбутніх інженерів-механіків

Виклад основного матеріалу. Інженерна діяльність, як ми зазначали вище, має свою специфіку та підпадає під вплив змін, що відбуваються у світі технологій, політики, економіки, екології тощо. За таких умов класичні функції своєї професійної діяльності, а саме: 1) проектно-конструкторську, 2) експлуатаційно-технологічну,

3) науково-дослідну, 4) організаційно-управлінську та 5) соціальну [2] сучасні інженери-механіки можуть забезпечити за умови використання постійних творчих рішень, що базуються на логіці інженерної діяльності. Як свідчать дослідження науковців (А. Брушлінський, О. Матюшкін та ін.) творче рішення (рефлекторне, інтуїтивне, асоціативне, дослідне тощо) потребує розвинутого мислення та призводить до подолання стереотипів сприйняття, нейтралізує психологічний бар'єр та сприяє, на нашу думку, розвитку індивідуального стилю професійного мислення. Однак вагомість формування цієї компетентності серед студентів дуже низька, на відміну від викладачів, про що свідчать дослідження [1]. Нерозуміння вагомості формування професійного мислення зі сторони студентів віддаляє їх від результату навчання. Важливість досягнення результату навчання – це те, що повинен знати, розуміти, бути здатним продемонструвати студент після завершення навчання для забезпечення своєї конкурентоспроможності на ринку праці. Саме тому **першим із найважливіших дидактичних аспектів** формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка нами було виокремлено *компетентнісний підхід*.

Компетентності являють собою динамічне поєднання знань, розуміння, навичок, умінь і здатностей майбутнього інженера-механіка. Розвиток компетентностей є метою освітніх програм. Компетентності формуються в різних навчальних дисциплінах і оцінюються на різних етапах. Незважаючи на очевидну близькість категорій *результати навчання* та *компетентності* (в основі обох є знання, розуміння, навички, здатності), основною відмінністю між цими поняттями є те, що перші формуються викладачами на рівні освітньої програми, а також на рівні окремої дисципліни, а компетентності набуваються особами, які навчаються. Ще однією особливістю результатів навчання є те, що на відміну від компетентностей вони повинні бути чітко вимірюваними. Слід наголосити, що формуються результати навчання та компетентності однією мовою (мовою компетентностей), тому на практиці далеко не просто їх розрізнити між собою без розуміння контексту, в якому вони сформульовані [3].

Таким чином, успішність формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка, перш за все, залежить від їх розуміння необхідності та вмотивованого ставлення до формування професійного мислення як однієї із ключових компетентностей фахівця сучасного та майбутнього.

Другим важливим аспектом під час реалізації дидактичних принципів формування професійного мислення майбутнього інженера-

ра-механіка є *оптимізація педагогічного спілкування*. Причиною виникнення цього погляду є те, що із кожним роком кількість аудиторних годин зменшується, натомість, збільшується кількість годин для самостійної роботи. За цих умов дуже гостро постає налагодження продуктивної самостійної діяльності майбутнього інженера-механіка, що була б спрямована на формування їх професійного мислення. Складно не погодитися із думкою науковця сучасності А. Суценком, який зазначає, що важливим на шляху до вирішення цієї проблеми є зміщення акцентів аудиторної роботи з «інформуючого» жанру на «фасилітативний», «надихаючий», «підбурюючий», а також перенесення енергії навчальної роботи у площину сфери особистісної відповідальності студентів, що визначає напрямок діяльності викладачів, а саме – обслуговування супроводу цієї діяльності у зоні автономної поведінки [4]. Одночасно із цим аспектом слід пам'ятати й про те, що «спілкування є неодмінним атрибутом людського буття, зумовленим самою суспільною природою людини. Тому воно виступає не тільки засобом взаємодії при виконанні спільної діяльності, а й однією з істотних життєвих потреб» [5]. Діалогічне спілкування відіграє дуже велике значення під час формування особистості майбутнього інженера-механіка.

Отже, оптимізація педагогічного спілкування не виключає застосування комунікативної функції педагогіки та здійснюється за рахунок міжособистісної взаємодії між суб'єктами навчання, застосування діалогічного спілкування тощо, однак, розрахована на більш самостійну вмотивовану роботу зі сторони майбутніх інженерів-механіків на шляху до високого рівня сформованості їх професійного мислення.

Третім дидактичним аспектом формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка є *особистісна орієнтація форм і засобів навчання та виховання* (Г. Балл, І. Бех, О. Кучерявий, О. Пехота, К. Роджерс, І. Якиманська та ін.). Протягом останнього десятиліття сформувалась вітчизняна педагогіка гуманістичного напрямку, в якій особистість розглядається як неповторна унікальна цілісність, як активна творча істота, яка може впливати на своє життя і розвиток. Кожен студент являє собою головну цінність зі своїми особливим неповторним внутрішнім світом, своїми інтересами, потребами, здібностями, можливостями та особливостями. У навчально-виховному процесі все повинне бути спрямоване на розвиток особистості студента. Тим самим підкреслюється, з одного боку, ставлення у навчально-виховному процесі до студента як до неповторної особисто-

сті, а з другого – необхідність врахування педагогами і батьками об'єктивно існуючих потреб у розвитку усіх її сфер – духовно-моральної, мотиваційної, когнітивної, афективної та соціально-психологічної. Особистісно-орієнтований підхід до проектування системи формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка має містити психологічний механізм виховного процесу. В ролі такого механізму, на думку О. Кучерявого, в усі часи, в усіх соціально-економічних формаціях виступала і виступає єдність розвитку свідомості та самосвідомості особистості [6].

Серед найважливіших дидактичних аспектів формування професійного мислення **четвертим** було виокремлено *науково-дослідний* (А. Брушлінський, І. Лернер, О. Матюшкін, В. Шадріков та ін.), що передбачає реалізацію дидактичного принципу науковості, свідомості і активності, міцності засвоєння тощо. Логіка професійного мислення інженера-механіка не є чимось довільним, вона ґрунтується на вже відомих наукових фактах та дослідженнях фізики, хімії, механіки і електротехніки, а також передбачає постійне оновлення. Для цього майбутній інженер-механік має займатися власними науково-технічними дослідженнями та слідкувати за світовими тенденціями розвитку у професійній галузі. Неабияку роль в процесі творчого пошуку під час науково-технічних досліджень та розв'язання професійних задач відіграє продуктивне мислення. На думку А. Рибалки, процес продуктивного мислення здійснюється за рахунок мислених (розумових) дій, тобто таких, що відбуваються з об'єктами, відбитими у образах, уявленнях і поняттях про них. Кожна така дія, за ствердженням науковця, включає в себе операції, за допомогою яких вона здійснюється. Серед основних розумових операцій прийнято виділяти: порівняння, аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, конкретизацію, умовиводи [7]. Застосування науково-дослідного аспекту формування професійного мислення має суттєве значення для побудови дидактичних стратегій. Чи вчити майбутніх інженерів-механіків швидко та якісно застосовувати готові логічні схеми та прийоми, даючи їм загальний алгоритм розвитку професійних задач певного типу, чи вчити їх вмінно знаходити та застосовувати аналогії для розв'язку задач або будувати самим шлях цього розв'язку? Цей погляд спрямовано на покращення процесу формування логіко-методологічних знань за фахом, аналітичних вмінь, інтелектуальної практики мислення. Науково-дослідний аспект формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка знаходить своє відображення у наукових семінарах, конференціях, олімпіадах тощо.

Оновлення навчальних матеріалів є н'ятим аспектом формування професійного мислення майбутніх інженерів-механіків. Вони дозволяють організувати навчальний процес більш ефективно, спрямовано на формування й розвиток мислених процесів майбутніх інженерів-механіків, а саме: дозволяють студентам дійти до суті завдань, самостійно вирішити їх, підготуватись до усіх видів робіт або виконати будь-яку практичну, розрахункову, графічну чи комп'ютерну роботу. На ефективність формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка мають вагомий вплив наочні макети, моделі, навчальні посібники, конспекти лекцій, лабораторні практикуми тощо. Особливо слід відмітити наявність у достатній кількості наочних моделей, оскільки професійне мислення майбутнього інженера-механіка має «понятійно-образно-практичне» спрямування (Т. Кудрявцев, І. Якиманська). Образне мислення, що входить до складу професійного мислення майбутнього інженера-механіка [8], оперує не словами, а образами, образ дає знання про цілісну мислену картину окремого фрагменту дійсності. Основою мови образного мислення інженера-механіка під час вирішення професійних задач є операції розпізнавання, виокремлення, формування, перетворення і узагальнення змісту відображення образної форми технічних об'єктів.

Беручи до уваги усе вищезазначене, ми неодноразово переконаємось в необхідності перегляду дидактичних стратегій формування професійного мислення майбутніх інженерів-механіків. Для спроби підтвердження або спростування необхідності застосування нових дидактичних принципів серед викладачів Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «ХАІ» була прочитана лекція-бесіда на тему «Особливості формування професійного мислення майбутніх інженерів-механіків у процесі фахової підготовки», проведено пояснювальну роботу за тематикою лекції та застосовано пілотне дослідження, яке було проведено (2013–2014 рр.).

Для виявлення оцінки доцільності впровадження зазначених поглядів на дидактичну стратегію формування професійного мислення майбутніх інженерів-механіків нами був розроблений анонімний опитувальник із запропонованим переліком нововведень у систему підготовки майбутніх інженерів-механіків. Автор опитувальника ставив перед собою за мету визначення необхідності впровадження нових дидактичних аспектів формування професійного мислення у фаховій підготовці майбутніх інженерів-механіків. Було опитано 72 особи та отримано такі результати.

На запитання «Чи потрібні зміни в організації навчально-виховного процесу майбутніх інженерів-механіків?» 76% респондентів дали позитивні відповіді. У той же час респонденти підкреслили, що більшість студентів початкових курсів (1–3) не розуміють вагомості формування їх професійного мислення для подальшої професійної самореалізації (81% респондентів); виявили, що за допомогою застосування науково-дослідного спрямування підготовки майбутніх інженерів-механіків відбувається більш ґрунтовне формування професійного мислення (62% респондентів); відмітили значущість застосування особистісної орієнтації форм і засобів навчання та виховання (78% респондентів); зазначили, що неминучими є зміни в стилі педагогічно-спілкування (82%).

Таким чином, дійсно, сьогодні назріла необхідність «гармонізації особистісних і соціальних інтересів», у забезпеченні «комплексу умов для ефективного формування цілісної, творчої, соціально активної, духовно багатой особистості майбутнього фахівця» – інженера (О. Романовський, М. Лазарев, О. Коваленко, Ю. Нагірний та ін.). Дуже важливим засобом забезпечення такого цілісного, культуротв рчого розвитку особистості молодого фахівця може й повинне стати формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка як однієї із найвагоміших його компетентностей.

Висновки. Аналіз психолого-педагогічної літератури, спостереження та власні педагогічні дослідження свідчать про стрімко зростаючий рівень потреби змін у навчально-виховному процесі під час фахової підготовки майбутніх інженерів-механіків. Виокремленні дидактичні аспекти лише частково відображають тенденції щодо можливих і бажаних змін у стратегії формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка. Вагомим результатом цього дослідження, на нашу думку, є те, що все ж таки думки науковців єдині щодо необхідності впровадження змін та потребують подальших розробок і шляхів впровадження.

Перспективою подальших досліджень вбачаємо подальше дослідження впливу впровадження вищезазначених дидактичних аспектів формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка у навчально-виховний процес.

Список літератури: 1. Ігнатюк О.А. Проблеми професійної підготовки майбутніх інженерів-механіків авіаційного профілю в умовах вищої школи / О.А. Ігнатюк, О.І. Панченко // Проблеми інженерно-педагогічної освіти: зб. наук. праць / редкол.: О.Е. Коваленко (гол. ред.) та ін. – Харків: Українська інженерно-педагогічна академія, 2014. – Вип. 42-43. – С. 7–12. 2. Логіка інже-

нерної діяльності: підручник. / С.М. Пазиніч, О.С. Пономарьов, Л.Л. Товажнянський. – Харків: НТУ «ХПІ», 2012. – 480 с. 3. Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система: довідник користувача / пер. з англ.; за ред. д-ра. техн. наук, проф. Ю.М. Рашкевича та д-ра пед. наук, доц. Ж.В. Таланової. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. – 106 с. 4. Сущенко А.В. Важные тенденции в профессиональной деятельности высшей школы / А.В. Сущенко // Теорія і практика управління соціальними системами. – Х.: НТУ «ХПІ». – 2013. – № 3. – С. 70–76. 5. Пономарьов О.С. Філософія діалогу у педагогічному спілкуванні / О.С. Пономарьов // Теорія і практика управління соціальними системами. – Х.: НТУ «ХПІ». – 2013. – № 4. – С. 11–16. 6. Кучерявий О.Г. Педагогіка: особистісно-розвивальні аспекти: навч. посібник / О.Г. Кучерявий. – К.: Видавничий дім «Слово», 2014. – 440 с. 7. Рибалко А.В. Психолого-педагогічний аналіз взаємозв'язку дослідницької діяльності з процесами продуктивного мислення. / А.В. Рибалко // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету: Серія педагогічна: Дидактика дисциплін фізико-математичної та технологічної освітніх галузей. – Кам.-Под.: Кам'янець-Подільський держ. ун-т, інформаційно-видавничий відділ, 2004. – Вип. 10. – С. 38–41. 8. O.Panchenko. The explication of professional thinking of the future mechanical engineers // European Journal of Education and Applied Psychology, «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. Vienna, 2015. – № 4. – pp 10–17.

Bibliography (transliterated): 1. Ihnatiuk O.A. Problemy profesiinoi pidhotovky maibutnikh inzheneriv-mekhanikiv aviatsiinoho profilu v umovakh vyshchoi shkoly / O.A. Ihnatiuk, O.I. Panchenko // Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity: zb. nauk. prats / redkol.: O.E. Kovalenko (hol. red.) ta in. – Kharkiv: Ukrainka inzhenerno-pedahohichna akademiia, 2014. – №. 42-43. – S. 7–12. 2. Lohika inzhenernoi diialnosti: pidruchnyk. / S.M. Pazynich, O.S. Ponomarov, L.L. Tovazhnyanskiy. – Kharkiv: NTU «KhPI», 2012. – 480 s. 3. Yevropeiska kredytna transferno-nakopychuvalna systema: dovidnyk korystuvacha / per. z anh.; za red. d-ra. tekhn. nauk, prof. Yu.M. Rashkevycha ta d-ra ped.nauk, dots. Zh.V. Talanovoi. – Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, 2015. – 106 s. 4. Sushchenko A.V. Vazhnyye tendentsii v professionalnoy deyatelnosti vysshey shkoly / A.V. Sushchenko // Teorija i praktyka upravlinnja social'nymy systemamy. – Kh.: NTU „KhPI“. – 2013. – № 3. – S. 70–76. 5. Ponomaryov O.S. Filosofija dialogu u pedagoghichnomu spilkuванні / O.S. Ponomaryov // Teorija i praktyka upravlinnja social'nymy systemamy. – Kh.: NTU „KhPI“. – 2013. – № 4. – S. 11–16. 6. Kucherjavij O.Gh. Pedagoghika: osobystisno-rozvyvaljni aspekty: navch. posibnyk / O.Gh. Kucherjavij. – K.: Vydavnychij dim «Slovo», 2014. – 440 s. 7. Rybalko A.V. Psykholoogo-pedahoghichnyj analiz vzajemov'jazku doslidnyckoji dijajlnosti z procesamy produ-ktivnogho myslennja. / A.V. Rybalko // Zbirnyk naukovykh pracj Kam'janecj-Podiljskogho derzhavnogho universytetu: Serija pedagoghichna: Dydaktyka dyscyplin fizyko-matematychnoji ta tekhnologhichnoi osvityk ghaluzej. – Kam.-Pod.: Kam'janecj-Podiljskij derzh. un-t, informacijno-vidavnychij viddil, 2004. - №. 10. – S. 38–41. 8. O. Panchenko.

The explication of professional thinking of the future mechanical engineers // European Journal of Education and Applied Psychology, «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. Vienna, 2015. – № 4. – pp 10–17.

О. І. Панченко

ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ІНЖЕНЕРА-МЕХАНІКА

Статтю присвячено проблемам професійної підготовки майбутніх інженерів-механіків. Автором розкриті особливості формування професійного мислення майбутніх інженерів-механіків у процесі їх фахової підготовки. Обговорюються особливості організації формування професійного мислення на підставі запровадження компетентного підходу. Розкриті дидактичні аспекти, що сприятимуть ефективному формуванню професійного мислення майбутнього інженера-механіка.

Ключові слова: професійна підготовка, професійне мислення інженера-механіка, дидактичні принципи, компетентності, педагогічна взаємодія, інженер-механік.

О. І. Панченко

ДИДАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МЫШЛЕНИЯ БУДУЩЕГО ИНЖЕНЕРА-МЕХАНИКА

Статья посвящена проблемам профессиональной подготовки будущих инженеров-механиков. Автором раскрыты особенности формирования профессионального мышления будущих инженеров-механиков в процессе их профессиональной подготовки. Обсуждаются особенности организации формирования профессионального мышления на основании внедрения компетентного подхода. Раскрыты дидактические аспекты, способствующие эффективному формированию профессионального мышления будущего инженера-механика.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, профессиональное мышление инженера-механика, дидактические принципы, компетентности, педагогическое взаимодействие, инженер-механик.

О. Панченко

DIDACTIC FEATURES OF FORMING THE FUTURE MECHANICAL ENGINEERS PROFESSIONAL THINKING

The article deals with the problems of the future mechanical engineer training in a higher educational institution. The author discloses the features of forming the future mechanical engineers professional thinking during the process of training. The features of forming the future mechanical engineers professional thinking on the basis of the introduction of competence-based approach were discussed. The effective didactic features of forming the future mechanical engineers professional thinking were disclosed.

Keywords: training of the future mechanical engineers, the future mechanical engineers professional thinking, didactic features, competence, pedagogical interaction, mechanical engineers.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2016

УДК 37.032:364

*В. С. Сизикова
м. Харків, Україна*

ІННОВАЦІЙНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Постановка проблеми. Кардинальне реформування українського суспільства закономірно супроводжується принциповим оновленням усіх соціальних інститутів і систем, у тому числі й систем освіти та соціального захисту населення. Доля України сьогодні істотно залежить від того, наскільки захищеними будуть почуватися пересічні громадяни. Посередником між державною політикою та вразливими верствами населення є соціальний працівник. Підготовка спеціалістів соціальної роботи до професійної діяльності – одна з головних умов подолання сучасних соціальних проблем, що існують у нашій державі. Проте Україна не має багатого досвіду в підготовці таких кадрів.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання професійної підготовки особистості посідає центральне місце серед сучасних наукових досліджень. На сучасному етапі потрібно, щоб фахівець був конкурентоспроможним, стійким до стресів, гнучким, здоровим та готовим до продуктивної професійної діяльності. Саме це завдання має вирішувати професійна підготовка майбутніх соціальних працівників, поєднуючи в собі накопичений досвід та сучасні інноваційні підходи.

Різним аспектам вивчення досвіду професійної підготовки соціальних працівників присвятили свої праці вітчизняні дослідники: Н. Абашкіна, С. Хлебик, Л. Коваль, Л. Гончар, М. Приходько, О. Пришляк та інші. У цій ситуації помітно активізувався пошук інноваційних педагогічних технологій професійної підготовки майбутнього соціального працівника. Окреслена тематика знайшла своє відображення у дослідженнях вітчизняних науковців. Зокрема, теоретико-методологічні аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних працівників знайшли свій розгляд у роботах В. Андрущенко, І. Звереві, А. Капської, О. Карпенко та інших. Деякі аспекти становлення соціального працівника як професіонала розкриті у наукових дослідженнях В. Бочарової, А. Ляшенко, В. Поліщук.

У той же час у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників існує ряд суперечностей:

- між державними вимогами щодо підготовки конкурентоспроможних майбутніх фахівців із соціальної роботи і низьким рівнем їх готовності до професійної діяльності;
- між традиційною системою підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи та недосконалістю індивідуального характеру їхньої практичної діяльності;
- між зовнішніми вимогами до особистості фахівця та вимогами особистості до себе;
- між рівнем підготовленості особистості та можливістю застосовувати свої професійні компетенції на практиці.

Проблема професіоналізму соціального працівника складна і багатоаспектна. Філософія, соціологія, психологія, педагогіка, акмеологія та інші гуманітарні і прикладні науки вивчають різні сторони його формування. Такий цілісний підхід дослідження проблеми продиктовано потребою суспільства у соціальному працівникові-професіоналі. Отже, формування професіоналізму фахівця слід розглядати в єдності та взаємозв'язку, а його становлення, розвиток, удосконалення та самоудосконалення, відповідно, у процесі професійної діяльності.

Метою даної статті є розкриття змісту та основних особливостей застосування інноваційних педагогічних технологій формування професіоналізму майбутнього соціального працівника в процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу. Однією з актуальних сьогодні є проблема приведення у відповідність системи підготовки соціальних працівників з тими завданнями та функціональними обов'язками, які вони повинні виконувати після закінчення вищого навчального закладу. Тобто, піднімається питання про створення ефективної системи підготовки кадрів для соціальної сфери, що безпосередньо пов'язане із завданням вдосконалення педагогічних технологій, що використовують освітні заклади, що надають соціальну освіту в процесі фахової підготовки фахівців.

Соціальна робота є одним із найбільш багатопланових і трудомістких видів професійної діяльності, тому спеціаліст із соціальної роботи може працювати на різних рівнях реалізації соціальної діяльності, що вимагає і різних рівнів освіти і кваліфікації. Вищий навчальний заклад, безумовно, повинен забезпечити якісну професійну підготовку, але при цьому не забувати про важливість формування особистісних якостей майбутнього соціального працівника.

Аналіз досліджень з означеної проблеми, дає змогу зробити висновок, що ознаками професійного становлення особистості є:

- прагнення плідно працювати в обраній галузі, що може бути схарактеризовано як шанобливе ставлення до професії;
- наявність відповідних знань, умінь та навичок, а також певних здібностей, рис характеру, рівня інтелектуального та фізичного розвитку, що відображено у критерії можливостей працювати);
- здатність вирізняти і розв'язувати проблеми, що виникають у ході виконання трудових завдань;
- готовність та прагнення до подальшого професійного самовдосконалення.

Особистість набуває цих ознак в освітньому закладі під час навчання і після його завершення в ході адаптації – пристосування до умов професійної діяльності.

Як зазначає О. Карпенко, «формування професійної діяльності соціального працівника має здійснюватися на основі єдності теорії і практики навчання, реалізації у навчальній діяльності репродукції і творчості, раціонального і емоційного...» [8, с. 55].

При цьому професійна підготовка майбутніх соціальних працівників має ґрунтуватися на основних дидактичних принципах (фун-

даментальності, системності, єдності логічного та історичного, єдності суспільного і особистісного, єдності теорії і практики), що дозволяє говорити про можливість створення педагогічної моделі професійної діяльності майбутнього соціального працівника [8, с. 56].

Розуміння сутності професійної підготовки студентів вищих навчальних закладів спирається на висновки вчених щодо функцій навчально-виховного процесу: освітньої функції, що полягає у сприянні засвоєнню системи загальнотеоретичних та спеціальних знань, перетворенню їх у власні надбання та втілення у професійній діяльності і поведінці; виховної функції, націленої на формування світоглядних поглядів, переконань, ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців та надання їхній професійній діяльності ціннісно-сміслової завершеності; розвивальної функції, яка забезпечує розвиток особистісних сфер майбутніх фахівців, сприяє розвитку «висококультурної індивідуальності» та спонукає до ефективної діяльності [2].

Професійна підготовка – це здобуття кваліфікації за відповідним напрямом підготовки або спеціальністю. Професійна підготовка соціального працівника в умовах вищої освіти визначається засвоєнням системи знань, сформованістю професійних умінь і навичок, що забезпечує усвідомлення професійної діяльності. Вона основана на кваліфікаційних вимогах, що поєднують у собі сукупність професійних вимог, характеристик, показників, цінностей, ролей, функцій тощо.

В українських вишах, як і у більшості європейських вищих шкіл, у підготовці працівників соціальної сфери реалізується «компетентнісний підхід», під яким в теорії професійної освіти розуміють спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Його результатом є формування загальної компетентності фахівця, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Така характеристика має сформуватися в процесі навчання і містити знання, вміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості [1].

Під «знаннями» в сучасній педагогіці розуміють особливу форму духовного засвоєння результатів пізнання процесу відображення дійсності, яка характеризується усвідомленням їх істинності; виражається у поняттях, судженнях, умовиводах, концепціях, теоріях і виконує дві важливі соціальні функції, а саме: матеріалізується в певні технічні пристрої, технологічні процеси і, таким чином, служить виробництву; перетворюється на переконання і є керівництвом до практич-

ної дії [3, с. 137]. Відповідно можна зробити висновок про взаємозв'язок між знаннями та способами діяльності.

Саме тому, студенти, які засвоюють нові знання не повинні пасивно отримувати нову інформацію, а мають реалізовувати отримані знання на практиці, сприймати їх критично.

В Українському педагогічному словнику поняття «вміння» подається як «набута знанням чи досвідом здатність робити щонебудь; виражає підготовленість до практичних і теоретичних дій, що виконуються швидко, точно і свідомо» [3, с. 94]. Вміння виражають готовність людини виконувати певну діяльність на основі знань. Багаторазово повторюючись уміння стають навичками.

Під професійними вміннями слід розуміти певний рівень готовності особистості самостійно виконувати основні види діяльності у сфері соціальної роботи [8, с. 66].

До основних знань, необхідних соціальному працівникові для ефективної майбутньої професійної діяльності, відносять: знання про розвиток людини та її поведінку; психологію надання та отримання допомоги; способи комунікації людей, вербальної і невербальної поведінки; групові процеси і взаємовплив групи та індивіда; значення соціокультурних факторів та їх вплив на індивіда, групу, громаду: духовні цінності, закони; психологію міжособистісних та міжгрупових відносин; громаду, процеси, що відбуваються у ній, способи розвитку та зміни, її соціальні служби і ресурси; соціальні служби: структуру, організацію, методи роботи; себе як особистість і ті відносини, які можуть впливати на професійну діяльність [4, с. 115].

До основних професійних вмінь та навичок, необхідних майбутньому соціальному працівникові відносять: навички спілкування, ведення професійних записів; самоуправління, оцінки та планування; здатність поєднувати теорію та практику; представляти інтереси клієнта; цілеспрямовано і з розумінням слухати інших; збирати інформацію, щоб підготувати соціальну історію, оцінку, звіт; формувати і підтримувати професійні відносини, спрямовані на надання соціальної допомоги; спостерігати та інтерпретувати вербальну і невербальну поведінку, використовуючи знання з теорії особистості та діагностичні методи; спрямовувати зусилля клієнтів на вирішення їх проблем та завоювати їх довіру; творчо вирішувати проблеми клієнта; визначати момент призупинення терапевтичної допомоги клієнту; проводити дослідження та інтерпретувати їх результати; бути посередником і вести переговори між конфліктуючими сторонами тощо [4, с. 116].

Професійна компетентність – це базова характеристика діяльності фахівця, яка включає як змістовий (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти і має головні суттєві ознаки, а саме: мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності і критичність мислення. Цікавим є погляд І.А. Зязюна, який вважає компетентність першоосовною професійності. В останній на перше місце ставить комплексність знань, а саме: вміння синтезувати матеріал, аналізувати ситуації спілкування, осмислювати суть явищ, обирати засоби взаємодії [6, с. 198].

Систему компетентностей в освіті соціальних працівників складають такі: ключові – тобто надпредметні (міжпредметні) компетентності, які визначаються як здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно розв'язуючи відповідні проблеми; загальногалузеві – їх набуває студент упродовж засвоєння змісту тієї чи іншої освітньої галузі в усі роки навчання; предметні компетентності – формуються впродовж вивчення того чи іншого предмета [11].

У контексті професійної підготовки формування особистості фахівця бачиться доцільним розглядати у площині його професіоналізації – «формування специфічних видів трудової активності... на основі розвитку сукупності професійно орієнтованих його характеристик (психологічних, фізіологічних, поведінкових, робочих), які забезпечують функцію регуляції становлення та вдосконалення суб'єкта праці» [5, с. 397].

Система підготовки майбутніх спеціалістів будується на закономірностях педагогічного процесу і передбачає створення оптимальних педагогічних умов, найважливіші з яких: наявність замовлень на підготовку спеціалістів, здатних приймати креативні рішення; забезпечення єдності теоретичної та практичної підготовки; організація процесу підготовки як формування професійно-ціннісного ставлення до освоєння нового виду діяльності; удосконалення науково-методичного забезпечення цієї підготовки.

Під час організації педагогічного процесу, спрямованого на формування креативної особистості соціального працівника, потрібно переосмислити та видозмінити зміст професійної підготовки фахівця соціальної сфери. Крім цього, доцільно змінити всі складові, що визначають стан навчально-виховного простору ВНЗ, а також означити конкретні форми та методи його організації, створити відповідну навчально-матеріальну базу, тобто адаптувати педагогічні технології до процесу формування креативності соціального працівника, що дасть

змогу найбільш ефективно реалізувати поставлені завдання під час об'єкт-суб'єктної взаємодії соціального працівника і викладачів та науково-педагогічних працівників ВНЗ. Зауважимо, що в процесі формування креативної особистості слід надавати перевагу методам та формам, що мають творчий та дослідницький характер і тісно взаємодіють із напрямками теоретичної, методичної й особистісно-професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Найбільш ефективними для реалізації творчої складової в структурі підготовки майбутніх соціальних працівників є лекції, семінари, практичні заняття та самостійна і науково-дослідна практика. Поряд із цим слід використовувати як виховні, так і психологічні форми, які будуть актуальними у формуванні креативного майбутнього соціального працівника.

На сьогоднішній день в стандартах професійної підготовки соціальних працівників передбачено не менше чверті усього запланованого часу відводити практичній компоненті, але цього все ж не достатньо для формування саме «дієвих» знань, умінь, навичок студентів соціальної роботи для здійснення ефективної професійної діяльності. Важливим засобом і потужним ресурсом у цьому процесі можуть стати інноваційні педагогічні технології.

У сучасній педагогічній літературі налічується понад 300 визначень цього терміну. Найчастіше «педагогічні технології» розглядають як:

- педагогічна техніка (І.А. Зязюн, А.О. Гін, М.Ю. Красовицький);
- методи, прийоми, засоби навчання (В.Ф. Паламарчук, В.М. Шепель);
- принципи навчання (В.В. Гузєєв);
- моделі навчання, методика навчання (Л.В. Занков, В.В. Репкін, А.М. Кушнір);
- спеціальна організація змісту, творчі завдання до нього (В.О. Бухвалов);
- алгоритм процесу досягнення запланованих результатів (І.П. Волков);
- проектування процесу формування особистості учня (В.П. Безпалько, В.Ю. Пітюков);
- підхід до опису педагогічного процесу (В.В. Юдін).

Окремі аспекти впровадження і використання педагогічних технологій у вищій школі були предметом досліджень низки відомих українських вчених (А.М. Алексюк, Я.І. Бурлака, І.А. Зязюн, В.М. Мадзігон, С.О. Сисоева) [12, с. 30].

У найбільш широкому сенсі, педагогічна технологія – це один із спеціальних напрямків педагогічної науки (прикладна педагогіка), покликаний забезпечити досягнення певних завдань, підвищувати ефективність навчально-виховного рівня, гарантувати його високий рівень. Отже, організація різних видів педагогічної діяльності передбачає використання варіативних технологій на рівні творчості та майстерності. У сучасній дидактиці представлені найрізноманітніші технології, бо кожен автор і виконавець приносять в педагогічний процес щось своє індивідуальне.

Одним із найбільш перспективних шляхів удосконалення професійної підготовки соціальних працівників, озброєння їх необхідними знаннями, практичними вміннями є впровадження активних форм та методів навчання. Обсяг інформації з соціальних дисциплін настільки швидко змінюється, що узагальнити його на лекціях і повністю засвоїти таким чином неможливо. Саме ігрові методи навчання забезпечують усвідомлену зацікавлену розумову діяльність соціальних працівників, активне сприйняття теоретичного матеріалу в навчальному процесі, розвиток навичок самостійного вироблення рішень з проблемних питань.

Аналізуючи зарубіжну літературу, присвячену методу ділової гри, А. Айламазян та М. Лебедева підкреслюють, що, за даними досліджень, у результаті участі у грі соціальні працівники навчаються техніці прийняття рішення, усвідомлюють необхідність теоретичної підготовки для практичної роботи, знайомляться з тими проблемами та труднощами, які можуть виникнути в реальній діяльності, краще засвоюють предмет, розвивають навички взаємодії з іншими, формують навички виконувати різні ролі.

Усе це є можливим, завдяки тому, що ігри дають змогу отримувати цілісне уявлення про реальність завдяки відтворенню лише суттєвих компонентів системи, стисканню часових та просторових інтервалів, можливості повторних їх програвань, проведення підсумкової дискусії про результати гри, що допомагає побачити систему з різних позицій тощо. Це уявлення про реальність виникає в результаті активної самостійної діяльності майбутніх соціальних працівників у конкретних ситуаціях. Нарешті, імітаційні, у тому числі й ділові ігри підвищують мотивацію до професійної діяльності шляхом залучення спеціалістів у певні ситуації, створення неформальної обстановки у процесі навчання, необхідності швидких дій, забезпечення реалізації різних мотивів для різних категорій.

Новий словник методичних термінів та понять визначає ділову гру як педагогічний прийом моделювання різних управлінських і виробничих ситуацій, що мають на меті навчання окремих особистостей і груп прийняттю рішень. У процесі викладання спецдисциплін гра використовується при навчанні професійному спілкуванню для створення різних ситуацій спілкування і стимулювання студентів до висловлення в рамках заданих ситуацій [9].

Ділова гра дозволяє включити кожного її учасника у такі ситуації, які враховують динамізм сьогодення, зміну обстановки, її нестабільність. Нестабільність вимагає від людини постійного вибору, потреби в самоосвіті, саморозвитку.

У процесі реалізації ігрового підходу до формування професійної компетентності студентів важливо врахувати особливості особистісного сприйняття навчального матеріалу. Ділова гра позитивно впливає на формування професійної компетентності особистості студента у тому випадку, якщо, беручи активну участь у ній, вона виконує різні ігрові ролі, має власну позицію, відчуває різноманітну гамму позитивних емоцій і почуттів та розуміє доцільність та реальність використання набутих знань у професійній діяльності. Для цього навчальна інформація повинна мати емоційне забарвлення.

Ділова гра повинна мати основні атрибути:

- гра імітує той чи інший аспект цілеспрямованої людської діяльності;
- учасники гри отримують ролі, які визначають відмінність їхніх інтересів і спонукальних стимулів у грі;
- ігрові дії регламентуються системою правил;
- у діловій грі перетворюються просторово-часові характеристики модельованої діяльності;
- гра носить умовний характер;
- контур регулювання гри складається з наступних блоків: концептуального, сценарного, постановочного, сценічного, блоку критики і рефлексії, суддівського.

Методика проведення ділових ігор включає наступні етапи:

- I. Складання плану гри.
 - II. Написання сценарію, включаючи керівництво для ведучого, правила і рекомендації для гри, інструкції для гравців.
 - III. Підбір інформації; засобів навчання.
 - IV. Розробка способів оцінки результатів гри [10, с. 98].
- Феномен гри, як довели його дослідники Хейзінга Й., Берн Е., Ельконін Д.Б., Підкасистий П.І., Хайдаров Ж.С., Шмаков С.А. та ін.,

полягає у тому, що вона може бути водночас не тільки відпочинком і розвагою для учасників, але й навчанням, творчістю, терапією, корекцією певних типів людських стосунків і проявів у праці. Завдяки цьому гра стає дуже привабливим і, що особливо важливо, справді дієвим засобом формування готовності до професійної діяльності, зокрема, до часом непередбачуваної діяльності майбутніх соціальних працівників під час навчання у ВНЗ – як метод навчання, прийом, форма організації навчальної діяльності студентів, самостійна педагогічна технологія, елемент більшої технології, виховна технологія.

На сьогоднішній день, об'єктивною необхідністю для ВНЗ стала потреба у створенні системи підготовки майбутніх соціальних працівників, у якій би поєднувалися традиційні підходи до процесу навчання та педагогічні інновації для реалізації активної навчально-пізнавальної діяльності студентів і міжособистісної взаємодії, що є основою як інтерактивних технологій, так і професійної діяльності майбутніх фахівців соціальної роботи.

Успішність професійної підготовки студентів у процесі використання дидактичних ігор як засобів інтерактивних технологій залежить від ефективності реалізації специфічних принципів роботи групи, а саме: активності, послідовної творчої позиції, партнерського («суб'єкт-суб'єктного») спілкування, об'єктивації поведінки, оптимізації пізнавальних процесів, єдності предметного і соціального контекстів у проведенні гри, проблемності, рольового впливу, діалогічності спілкування, двоякості діяльності студентів, двоплановості гри. Ігрові технології є основною складовою навчальних тренінгів як комплексного засобу інтерактивних технологій, у якому реалізуються необхідні умови розвитку особистісного і фахового зростання майбутніх соціальних працівників. Механізм формування готовності студентів до фахової соціальної роботи розглядається як механізм досягнення цілей у навчальному тренінгу.

Висновки та перспективи подальших розробок. Проведений теоретичний аналіз сутності інтерактивного навчання засвідчує, що оптимальним середовищем для професіогенезу студентів спеціальності «Соціальний працівник» є комплексне, системне використання засобів інтерактивних технологій у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців.

Питання впровадження інноваційних педагогічних технологій у процес формування професіоналізму майбутнього соціального працівника є однією із актуальних наукових проблем. Професійна підготовка у вищому навчальному закладі – це цілеспрямований процес

формування особистості професіонала, який забезпечується наявними в освітньому закладі засобами і передбачає готовність особистості до конкретного виду професійної діяльності. Удосконалення існуючих педагогічних технологій, апробація новітнього передового досвіду професійної підготовки майбутніх соціальних працівників та систематичне використання їх у професійній підготовці фахівців – нагальне завдання вищої школи.

Потребують вирішення питання удосконалення змісту професійної підготовки, розробки ефективної технології підготовки тощо. Саме тому у подальших дослідженнях планується розглядати окремі аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних працівників: формування професійної компетенції, професійної спрямованості (покликання) та професійної самооцінки майбутніх фахівців із соціальної роботи тощо.

Список літератури: 1. Бедь В.В. Компетентнісний підхід в системі вищої освіти як пріоритет її модернізації у ВУЗі [Електронний ресурс] / В. Бедь, М. Артьомова. – Режим доступу: <http://www.uuba.org.ua/golovne/kompetentnisniy-pidhid>. – Назва з екрана. 2. Власюк О.П. До проблеми професійної підготовки студентів вищих навчальних закладів / О.П. Власюк // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – 2011. – № 1. – 356 с. 3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с. 4. Горішна Н. Професійна компетентність соціального працівника як складова його фахової підготовки / Н. Горішна // Науковий вісник Ужгородського університету: Серія «Педагогіка. Соціальна робота». – 2009. – № 16–17. – С. 114–117. 5. Дружинин В. Психологія: учебник для гуманитарных вузов / В. Дружинин. – М., 2001. – 656 с. 6. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність Підручник для студ. вищих пед. навч. закладів / Зязюн І.А.; Крамущенко Л.В.; Кривонос І.Ф.; Мирошник О.Г.; Семиченко В.А.; Тарасевич Н.М. / К.: Вища школа, 2004. – 422 с. 7. Капська А.Й. Деякі аспекти професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників / А.Й. Капська // Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. Серія: Педагогічні науки. – 2010. – № 15. – С. 12–16. 8. Карпенко О.Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти: науково-методичний та організаційно-технологічний аспект: Монографія / О.Г. Карпенко / За заг. ред. С.Я. Харченко. – Дрогобич: Коло, 2007. – 374 с. 9. Новый словарь методических терминов и понятий [Електронний ресурс] / под ред. Э.Г. Азимова, А.Н. Щукина. – М.: Издательство ИКАР, 2009. – Режим доступу: <http://www.MethodologicalTerms.academic.ru>. 10. Селевко Г.К. Сучасні освітні технології / Г.К. Селевко. – М.: Народна освіта, 1998. – 256 с. 11. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / Т.Ф. Алексеєнко, Т.П. Басюк, О.В. Безпалько та ін.; за заг. ред. І.Д. Звереві. – К.: Центр учбової літератури,

2008. – 336 с. 12. Удосконалення педагогічної майстерності в умовах особистісно зорієнтованої освіти: Модульний посібник / Автори-упорядники: П.І. Матвієнко, Н.І. Білик, О.О. Новак. – Полтава: ПОІППО, 2006. – 292 с.

Bibliography (transliterated): 1. Bed' V.V. Kompetentnisnyy pidkhid v systemi vyshchoyi osvity yak priorytet yiyi modernizatsiyi u VUZi [Elektronnyy resurs] / V. Bed', M. Art'omova. – Rezhym dostupu: <http://www.uuba.org.ua/golovne/kompetentnisniy-pidhid>. – Nazva z ekrana. 2. Vlasyuk O.P. Do problemy profesiyanoi pidhotovky studentiv vyshchyykh navchal'nykh zakladiv / O.P. Vlasyuk // Zbirnyk naukovykh prats' Berdyans'koho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu (Pedahohichni nauky). – 2011. – #1. – 356 s. 3. Honcharenko S.U. Ukrayins'kyu pedahohichnyy slovnyk / S.U. Honcharenko. – К. : Lybid', 1997. – 376 s. 4. Horishna N. Profesiyna kompetentnist' sotsial'noho pratsivnyka yak skladova yoho fakhovoyi pidhotovky / N.Horishna // Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu: Seriya «Pedahohika. Sotsial'na robota». – 2009. – # 16-17. – S. 114–117. 5. Druzhynyn V. Psykholohyya: uchebnyk dlya humanyтарnykh vuzov / V. Druzhynyn. – М., 2001. – 656 s. 6. Zyazyun I.A. Pedahohichna maysternist' Pidruchnyk dlya stud. vyshchyykh ped. navch. zakladiv / Zyazyun I.A.; Kramushchenko L.V.; Kryvonos I.F.; Myroshnyk O.H.; Semychenko V.A.; Tarasevych N.M. / К.: Vyshcha shkola, 2004. – 422 s. 7. Kaps'ka A.Y. Deyaki aspekty profesiyanoi pidhotovky sotsial'nykh pedahohiv i sotsial'nykh pratsivnykiv / A.Y. Kaps'ka // Visnyk Hlukhivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu im. O. Dovzhenka. Seriya: Pedahohichni nauky. – 2010. – #15. – S. 12–16. 8. Karpenko O.H. Profesiyna pidhotovka sotsial'nykh pratsivnykiv v umovakh universytet-s'koyi osvity: naukovy-metodychnyy ta orhanizatsiyno-tekhnologichnyy aspekt: Monohrafiya / O.H. Karpenko / Za zah. red. S.Ya. Kharchenko. – Drohobych: Kolo, 2007. – 374 s. 9. Novyy slovar' metodycheskykh terminov y ponyatyy [Elektronnyy resurs] / pod red. Э. Н. Азимова, А. Н. Шчукына. – М.: Yzdatel'stvo YKAR, 2009. – Rezhym dostupu: <http://www.MethodologicalTerms.academic.ru>. 10. Selevko H. K. Suchasni osvıtni tekhnolohiyi / H. K. Selevko. – М.: Narodna osvita, 1998. – 256 s. 11. Sotsial'na pedahohika: mala entsyklopediya / T. F. Alyeksyeyenko, T.P. Basyuk, O.V. Bezpal'ko ta in.; za zah. red. I.D. Zvyeryevoyi. – К. : Tsentр uchbovoyi literatury, 2008. – 336 s. 12. Udoskonallynna pedahohichnoyi maysternosti v umovakh osobystisno zoriyentovanoi osvity: Modul'nyy posibnyk / Avtory-uporyadnyky: P.I. Matviyenko, N.I. Bilyk, O.O. Novak. – Poltava: POIPPO, 2006. – 292 s.

В. С. Сизикова

ІННОВАЦІЙНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Стаття присвячена проблемі впровадження та використання інноваційних педагогічних технологій в систему професійної підгото-

вки майбутніх соціальних працівників. Розкрито значення та схарактеризовано сутність інноваційних технологій. Розглядаються основні види професійних знань та групи базових умінь і навичок, які формуються у соціальних працівників у процесі вишівської освіти.

Ключові слова: професійна підготовка, професійна компетентність, інноваційні педагогічні технології, ділові ігри.

Сизикова В.С.

ІННОВАЦИОННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛИЗМА БУДУЩЕГО СОЦИАЛЬНОГО РАБОТНИКА В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ

Статья посвящена проблеме внедрения и использования инновационных педагогических технологий в систему профессиональной подготовки будущих социальных работников. Раскрыто значение и охарактеризовано сущность инновационных технологий. Рассматриваются основные группы профессиональных знаний и группы основоположных умений и навыков, которые формируются у социальных работников в процессе вузовского образования.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, профессиональная компетентность, инновационные педагогические технологии, деловые игры.

V. Syzykova

THE INNOVATION PEDAGOGICAL TECHNOLOGY OF FORMATION OF PROFESSIONALISM IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL PREPARATION OF FUTURE SOCIAL WORKERS

The article deals with the problem of implementing and using innovation pedagogical technologies in the system of professional preparation of future social workers. The essence of innovation technologies is highlighted and scrutinized. It shows the main kinds of professional knowledge and sets of basic skills social workers acquire in the process of higher education.

Keywords: professional preparation, professional competence, innovative pedagogical technologies, business games.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2016

УДК 378.147-159.9.079:616-053.9-612.821.44

*И. К. Сосин, Ю. Ф. Чуев,
Е. Ю. Гончарова, А. Л. Коваленко,
Н. А. Пересадин, И. М. Скалыга
г. Харьков, Украина*

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ПАРАДИГМЫ МЕТОДОВ ВАЛИДНОГО ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ТЕСТИРОВАНИЯ РЕСПОНДЕНТОВ ПОЖИЛОГО ВОЗРАСТА С АЛКОГОЛЬНОЙ ЗАВИСИМОСТЬЮ

Злоупотребление алкоголем в популяции пожилых людей является достаточно острой современной наркологической, патопсихологической, медико-социальной проблемой, требующей неотложных мер по ее решению, в частности, включения в учебные программы по предмету «Психология аддикций» додипломной подготовки студентов-психологов. Недостаточно изученными остаются патопсихологическая, терапевтическая, профилактическая и реабилитационная специфика организации психокоррекционных, фармакотерапевтических и немедикаментозных программ для лиц пожилого (пенсионного) возраста в повседневной клинико-психологической, наркологической и общесоматической практике. Наиболее сложным в лечении алкогольной зависимости является терапия острых (неотложных) состояний, обусловленных, не только наличием большого количества сочетанных психических и поведенческих расстройств постинтоксикационного генеза, но и тяжестью возрастных патопсихологических, соматопсихических, неврологических, генерализованных метаболических коморбидных нарушений. Важным аспектом организации лечебных программ является превентивная идентификация патопсихологических девиаций, таргетная активация метаболично-детоксикационных ресурсов организма, которыми обладают современные нанотехнологические лазерные технологии и антиоксиданты нового поколения.

В этой связи клиническая апробация новых tandemных модификаций на базе методов лазерной терапии, включающая препараты антиоксидантного действия, которые способны активировать ферменты, ускорять процессы окисления и элиминации этанола и ацетальдегида, обладающие адьювантными детоксикационными качествами является актуальной задачей научной наркологии. Одним из таких метаболических препаратов нового поколения, которые могут найти широкое применение при лечении алкогольных проблем у пожилых, яв-

ляется препарат «Картол». «Картол» относится к классу антиоксидантов, обладает выраженным антигипоксическим действием, имеет широкий спектр адаптогенного и анксиолитического действия, улучшает мозговой метаболизм и микроциркуляцию, понижает уровень экзогенной интоксикации, стимулирует репаративные и регенеративные процессы. Важнейшей составляющей комплексного лечебно-восстановительного воздействия является поиск адьювантных способов психологического и психотерапевтического опосредования фармакотерапевтических и немедикаментозных методов [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7].

Целью исследования явилось изучение терапевтической эффективности лечебной комбинации (лазерная терапия + препарат «Картол»+ стандартные фармакологические препараты, применяемые на фоне психологического их позитивного опосредования и когнитивной психотерапии) при синдроме алкогольной зависимости у лиц пожилого возраста. Конечной целью исследований в данном направлении является накопление знаний для имплементации результатов собственных исследований в учебные планы и программы по предметам «Патопсихология» и «Психология аддикций».

Было изучено 25 клинических случаев алкогольной зависимости у пожилых пациентов, которые проходили стационарное лечение в клинике кафедры наркологии ХМАПО. Наблюдение велось в отношении лиц мужского пола в возрасте 60 лет и старше, выбор возрастной границы группы исследования обусловлен существующим определением «инволюционного возрастного периода», данного ВОЗ. Критериями включения пациентов в исследование были верифицированный по МКБ-10 диагноз алкогольной зависимости с патопсихологическими девиациями (депрессивные, тревожные, мнестические расстройства, панические атаки, возраст от 60 до 75 лет, а также наличие информированного согласия пациента и его близких родственников на обследование и лечение).

Основным инструментом исследования являлась «Карта для исследования клинико-социального статуса больных алкогольной зависимостью», разработанная на кафедре наркологии ХМАПО. Клинические методы обследования включали сбор анамнестических сведений, осмотры специалистов, объективные исследования, инструментальные методики. Наркологический статус пациентов включал оценку данных субъективного и объективного анализа с акцентом на стаж алкоголизации, толерантность к алкоголю с учетом стажа алкоголизации и дозы напитка, длительности запоя, вид употребляемого спиртного напитка, частоту поступления.

Соматический и неврологический статус оценивали объективными, электрофизиологическими и лабораторными методами (компьютерная электроэнцефалография с использованием инновационной системы DX (ЭЭГ), реоэнцефалография (РЭГ) и электрокардиография (ЭКГ). Оценка биохимических показателей крови производилась с учетом динамики клинико-лабораторных данных (билирубин общий, прямой, непрямой, АЛТ, АСТ, ГГТ).

С целью мониторинга патопсихологического статуса использовались также методы валидного скринингового тестирования алкогольной зависимости, адаптированные для пожилого возраста – (кревинговый тест: CAGE (Cut, Annoyed, Guilty, Eye-opener), тест MAST (Michigan Alcoholism Screening Test).

В последние годы в число основных критериев в исследовательские стандарты все чаще включают показатели качества жизни наркологами больного. ВОЗ определяет качество жизни как восприятие человеком своего положения в жизни, включая физическое, психологическое и социальное благополучие, степень независимости, качество среды, в которой он живёт, степень удовлетворённости конкретными условиями жизни и другими составляющими психологического комфорта, показатель удовлетворённости пациента разными сферами жизни и её «комфортности». Для изучения качества жизни использовали опросник SF-36 (36-item Medical Outcome Study Short-Form Health Survey – MOS-SF-36). В его структуре выделено восемь шкал: 1-я – физическое функционирование (ФФ); 2-я – ролевое физическое функционирование (РФФ); 3-я – боль (Б); 4-я – общее здоровье (ОЗ); 5-я – жизнеспособность (Ж); 6-я – социальная активность (СА); 7-я – ролевое эмоциональное функционирование (РЭФ); 8-я – психическое здоровье (ПЗ). Показатели каждой шкалы варьируют между 0 и 100 баллами, где значение 100 представляет полное здоровье.

Анализ показал, что в связи с наступлением пенсионного возраста социальное функционирование пациентов подверглось значительной деструктуризации. Радикальные перемены в социальном окружении, сужение круга общения, необходимость приспособления к новой социальной роли привели к нарушению адаптации исследуемых, и, как результат, – к учащению приема и увеличению количества принимаемого алкоголя (до 500–700 мл/сут). Минимизации потребления суточных доз алкоголя в пожилом возрасте в нашем исследовании не было отмечено, можно лишь констатировать очевидный факт увеличения числа относительно «трезвых» дней, когда происходило потребление пива, вина, других слабоалкогольных субстратов.

Детальный анализ показал, что патологическое влечение к алкоголю у подавляющего большинства больных основной группы имело стабильную интенсивность, не происходило снижения толерантности к алкоголю, а опасения за здоровье, характерные для возрастной категории пациентов, не являлись сдерживающими обстоятельствами в фактах постоянной алкоголизации. В результате, формирование алкогольной зависимости у пациентов происходило по классическим канонам клинической наркологии, к усилению потребления алкоголя приводили многочисленные возрастные стрессорные ситуации. Особенностью клинических ситуаций алкогольного генеза позднего возраста были масштабные цереброваскулярные дисфункции в сочетании с алиментарной недостаточностью, интеллектуально-мнестические нарушения, рудименты корсаковского синдрома разной степени выраженности, что указывало на финальный исход возрастной алкоголизации. Постепенное формирование психической и физической несостоятельности, аналогичное таковому у больных со старческой деменцией, являлось, по нашим данным, ключевой особенностью клиники позднего алкоголизма. Выявлено, что основным этиологическим фактором инициации алкогольной зависимости в позднем возрасте были проблемы со здоровьем, связанные со старением: аффективные расстройства, бессонница, когнитивные нарушения, хронические соматические заболевания. Начало злоупотребления алкоголем более чем у подавляющего большинства респондентов совпадало с выходом на пенсию, одиночеством, снижением социального контроля. В ходе исследования пациентов основной группы выявлено, что стадии алкогольной зависимости у них формировались достаточно быстро (3–4 года), патологическое влечение приобретало клинические варианты компульсивности и неодолимости, потребление приобретало запойные тенденции, развивался синдром отмены, снижалась толерантность и продолжают развиваться изменения личности, особенно если анамнез отягощен соматическими заболеваниями.

Среди причин, вызывающих развитие алкогольной зависимости у пожилых (то есть у людей, не страдавших от этой зависимости в молодости и в среднем возрасте), преобладали сложные психологические моменты и непростые жизненные ситуации. Важную роль играл фактор одиночества (потеря супруга или супруги, уход детей для самостоятельной жизни, неуживчивость самого человека, обусловленная возрастными изменениями характера). Такие пациенты начинали употреблять алкоголь как «лекарство» от всех бед («адаптоген»), посте-

пенно розвивалось привыкание к алкоголю, формировалось болезненное влечение к нему, возникала симптоматика синдрома отмены.

При исследовании было выявлено, что для пожилых людей очень характерны длительные эпизоды ухудшения настроения, возникающие после запойных статусов или периодов долгого постоянного пьянства. У таких пациентов в течение нескольких недель сохранялось подавленное настроение с тоской, тревогой, бессонницей и отсутствием аппетита, увеличивалась склонность к раздражительности, циничным высказываниям. Вместе с тем, среди индивидуальных факторов, преимущественно вызывающих влечение к алкоголю, широкое распространение имели психоэмоциональные нарушения. Чаще всего респонденты отмечали чувство тоски, на втором месте - чувство тревоги и бессонницу. Далее шли желание снять раздражение, чувство усталости. Алкоголь-индуцированные соматические изменения являются важными параметрами, изменяющими уровень качества жизни пожилых лиц.

Выявлено также, что показатели качества жизни у пациентов находятся в тесной связи со стержневым синдромом заболевания — патологическим влечением к алкоголю. Выявлено, что показатели качества жизни находятся в сложных взаимоотношениях с тяжестью течения заболевания, личностными расстройствами больных с зависимостью от алкоголя и соматоневрологическими осложнениями, формирующимися по мере течения заболевания.

Особенностью клиники синдрома отмены у пожилых было значительное превалирование жалоб соматоневрологической направленности. У всех обследованных больных ассоциированные с алкоголем психологические, психические и поведенческие проблемы усугублялись («соматизировались») заболеваниями печени (алкогольный гепатит, цирроз), алкогольным панкреатитом, сердечно-сосудистой системы (гипертензия, кардиомиопатия), периферической полинейропатией, болевыми симптомокомплексами, церебральными энцефалопатическими дисфункциями. Как результат, алкогольная зависимость, в результате биологического старения организма, коморбидно усложнялась полиморфной соматической, неврологической и психопатологической отягощенностью. Это приводило к утяжелению симптоматики постинтоксикационных абстинентных расстройств, а трансформация обычного уклада жизни, потеря друзей и близких, одиночество, часто сопутствующие пожилому возрасту, инициировали манифестацию широкого спектра аффективных расстройств (тревога, тоска, депрессия, раздражительность).

Лечение синдрома отмены алкоголя было комплексным, включало проведение соответствующих медикаментозных мероприятий общеукрепляющего и симптоматического плана. Назначался курс комплексной терапии с использованием нанотехнологического метода трансдермальной лазерной гемотерапии (длина волны 0,63 мкм, мощность 2 мвт, экспозиция воздействия 30–40 минут), проводили 6–8 процедур на фоне медикаментозных мероприятий общеукрепляющего плана, с включением препарата Картол. Назначался препарат Картол в разовой дозе 0,35 г в капсулах для перорального приема, 3–5 раз в сутки, длительность курсового лечения 10–12 дней. В процессе лечения терапевтические интервенции по показаниям патогенетически дополнялись препаратами антидепрессивного действия, дневными транквилизаторами, препаратами нормализующими формулу сна на фоне периодической эфферентно-энтеросорбционной детоксикации краткосрочными курсами, а также препаратами разжижающего действия (кардиомагнил и др.).

Исследование показало, что в результате применения комплексной терапии в клинике алкогольной зависимости, происходило купирование явлений общего дискомфорта, апатии, раздражительности, слабости, вялости, патологического компульсивного влечения к алкоголю, значительно уменьшалось чувство тяжести в области живота и правом подреберье, горечи во рту, неприятного привкуса во рту, обложенности языка белесоватым налетом, тошноты, изжоги. На протяжении всего периода терапии у больных отсутствовали какие-либо выраженные побочные эффекты и осложнения. Подтверждением успешной детоксикационной терапии служили не только данные мониторинга клинического состояния, но и частичная нормализация биохимических функций печени в рамках краткосрочной терапии. В процессе лазерной терапии у большинства больных по результатам клинического наблюдения купировались аффективные эквиваленты алкогольной зависимости, наступала нормализация гомеостатических параметров, улучшение тонуса сосудов церебральной сферы (по данным электрофизиологического обследования). Выявлено явное улучшение показателей качества жизни в процессе проведения комплексной фармакологической, немедикаментозной терапии на фоне психокоррекционной потенцирующей и когнитивной психотерапии.

Выводы. Полученные нами результаты расширяют возможности этиопатогенетической психокоррекции и позволяют рекомендовать включение препарата Картол в комплексные терапевтические и психокоррекционные схемы лечения пожилых больных с алкогольной

зависимостью. Внедрение в практику врача-нарколога комплексных лечебных программ, включающих применение современной фармако-терапии (Картол) и методов лазерокоррекции, позволят существенно улучшить качество жизни возрастных пациентов с проблемами рецидивирующей аддикции.

Важным для результативного комплексного психокоррекционного подхода является интеграция усилий и компетенции медицинского психолога (врача-психолога – по современной терминологии) с врачеванием нарколога, невролога, терапевта, психиатра.

В работе обсуждаются механизмы имплементации полученных персонафицированных научных сведений в учебные планы и программы вузовской подготовки врачей-психологов в области клинической психологии.

Список литературы: 1. Наркология: Национальный підручник (за редакцією проф. І.К. Сосіна, доц. Ю.Ф. Чуєва). – Харків: Колегіум, 2014. – 1500 с. 2. Артемчук А.Ф., Сосин И.К., Чернобровкина Т.В. Экологические основы коморбидности алкогольной аддикции / Под. ред. Т.В. Чернобровкиной. Харьков: Коллегиум, 2013. 3. Сосин И.К., Гончарова Е.Ю., Чуев Ю.Ф. Алкогольная тревога. Харьков: Коллегиум, 2008. – 752 с. 4. Геронтологические аспекты современных форм алкогольной зависимости / И.К. Сосин, Ю.Ф. Чуев, Н.А. Пересадин, И.М. Скалыга // Український вісник психоневрології. – 2014. – Т. 22, вип. 2 (79), додаток. – С. 209–214. 5. Сосин И.К., Чуев Ю.Ф., Гончарова Е.Ю., Пересадин Н.А., Скалыга И.М. Современные подходы к внедрению лазерных нанотехнологических методов в практику лечения алкогольной зависимости в пожилом возрасте. Материалы XXXXII Міжнародної науково-практичної конференції «Застосування лазерів у медицині та біології», 11–13 грудня 2014 р. м. Яремче, 2014. – С. 59–62. 6. Сосин И.К., Мысько Г.Н., Гуревич Я.Л. Дифференцированное применение немедикаментозных методов лечения больных алкоголизмом пожилого возраста /1-й съезд геронтологов и гериатров УССР, 4 – 5 окт. 1988 г. Днепропетровск: Тез. докл. и реф. докл. – Киев, 1988. – С. 245. 7. Коваленко А.Л., Сосин И.К., Дьяченко Т.В., Чуев Ю.Ф., Гончарова Е.Ю., Скалыга И.М., Каспаревич А.Ю., Кривошеева М.Д. Геронтологические тренды современных форм алкогольной зависимости. Подходы к полноценной коррекции и реабилитации // Успехи геронтологии. Санкт-Петербург: Эскулап, 2014. Т. 27. № 3. – С. 553–559

Bibliography (transliterated): 1. Narkologiya: Natsionalniy pdruchnik (za redaktsieyu prof. I.K. Sosina, dots. Yu.F. ChuEva). – Harkiv: Kolegium, 2014. – 1500 s. 2. Artemchuk A.F., Sosin I.K., Chernobrovkina T.V. Ekologicheskie osnovyi komorbidnosti alkogolnoy addiktsii / Pod. red. T.V. Chernobrovkinoy.

Harkov: Kollegium, 2013. 3. Sosin I.K., Goncharova E.Yu., Chuev Yu.F. Alkogolnaya trevoga. Harkov: Kollegium, 2008. – 752 s. 4. Gerontologicheskie aspektyi sovremennyih form alkogolnoy zavisimosti / I.K. Sosin, Yu.F. Chuev, N.A. Peresadin, I.M. Skalyiga // UkraYinskiy vIsnik psihonevrologiyi. – 2014. – T. 22, vip. 2 (79), dodatok. – S. 209–214. 5. Sosin I.K., Chuev Yu.F., Goncharova E.Yu., Peresadin N.A., Skalyiga I.M. Sovremennyye podhodyi k vnedreniyu lazernyih nanotehnologicheskikh metodov v praktiku lecheniya alkogolnoy zavisimosti v pozhilom vozraste. Materlali HHHHII MizhnarodnoYi naukov-praktichnoYi konferentsiyi «Zastosuvannya lazeriv u meditsinI ta biologiyi», 11–13 grudnya 2014 r. m. Yaremche, 2014. – S. 59–62 6. Sosin I.K., Myisko G.N., Gurevich Ya.L. Differentsirovannoe primenenie nemedikamentoznyih metodov lecheniya bolnyih alkogolizmom pozhilogo vozrasta /1-y sezhd gerontologov i geriatrov USSR, 4–5okt. 1988 g. Dnepropetrovsk: Tez. dokl. i ref. dokl. – Kiev, 1988. – S. 245. 7. Kovalenko A.L., Sosin I.K., Dyachenko T.V., Chuev Yu.F., Goncharova E.Yu., Skalyiga I.M., Kasparevich A.Yu., Krivosheeva M.D. Gerontologicheskie trendyi sovremennyih form alkogolnoy zavisimosti. Podhodyi k polnotsennoy korrektsii i reabilitatsii // Uspehi gerontologii. Sankt-Peterburg: Eskulap, 2014. T. 27. # 3. – S. 553–559

*I. K. Sosin, Yu. F. Chuev, O. Yu. Goncharova, A. L. Kovalenko,
H. A. Peresadin, I. M. Skalyiga*

ДИДАКТИЧНІ ПАРАДИГМИ МЕТОДІВ ВАЛІДНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО ТЕСТУВАННЯ РЕСПОНДЕНТІВ ПОХИЛОГО ВІКУ З АЛКОГОЛЬНОЮ ЗАЛЕЖНІСТЮ

У пацієнтів похилого віку з алкогольною залежністю досліджені показники якості життя, які погіршилися з урахуванням алкогольного стажу і соматизованих коморбідних патологічних станів. Застосування комплексних препаратів, що володіють детоксицируючими, антиоксидантними та іншими позитивними потенціями, препарату Картол, методу лазерної терапії, істотно оптимізувало показники якості життя і загальний соматичний статус літніх пацієнтів даної категорії. Надані рекомендації щодо імплементації одержаних результатів в навчальну програму вузівської підготовки психологів по предмету «Психологія аддикцій».

Ключові слова: похилий вік, геронтологічні тренди, алкогольна залежність, лазерна терапія, препарат «Картол», стандартні фармакологічні препарати, психологічне позитивного опосередкування, когнітивна психотерапія.

*И. К. Сосин, Ю. Ф. Чуев, Е. Ю. Гончарова, А. Л. Коваленко,
Н. А. Пересадин, И. М. Скалыга*

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ПАРАДИГМЫ МЕТОДОВ ВАЛИДНОГО ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ТЕСТИРОВАНИЯ РЕСПОНДЕНТОВ ПОЖИЛОГО ВОЗРАСТА С АЛКОГОЛЬНОЙ ЗАВИСИМОСТЬЮ

У пациентов пожилого возраста с алкогольной зависимостью исследованы показатели качества жизни, которые ухудшились с учетом алкогольного стажа и соматизированных коморбидных патологических состояний. Применение комплексных препаратов, обладающих детоксицирующими, антиоксидантными и другими позитивными потенциями, препарат Картол, метод лазерной терапии, существенно оптимизировало показатели качества жизни и общий соматический статус пожилых пациентов данной категории.

Ключевые слова: пожилой возраст, геронтологические тренды, алкогольная зависимость, лазерная терапия, препарат «Картол», стандартные фармакологические препараты, психологическое позитивное опосредование, когнитивная психотерапия.

*I. K. Sosin, Y. F. Chuev, E. J. Goncharova, A. L. Kovalenko,
O. N. Peresadin, I. M. Skalyga*

TEACHING METHODS OF PARADIGM VALIDITY OF PSYCHOLOGICAL TESTING RESPONDENTS AGED WITH ALCOHOL DEPENDENCE

Quality of life has already been investigated in elderly patients with alcohol dependence. Indicators were deteriorated with long term experience of alcohol and somatic diseases. The use of complex drugs with detoxifying, antioxidant and other positive potentialities, Kartol medication, laser therapy method has improved quality of life and physical status of elderly patients.

Key words: advanced age, gerontological trends, alcohol dependence, laser therapy, the drug "Kartol" standard pharmacological drugs, psychological positive mediation, cognitive therapy.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2016

УДК 159.9.072.5:159.952.12-159.962.7

*И. К. Сосин, Ю. Ф. Чуев,
Е. Ю. Гончарова, А. С. Волков
г. Харьков, Украина*

ИННОВАЦИОННЫЕ РАЗРАБОТКИ В ОБЛАСТИ АДАПТАЦИИ ТЕСТА ЛЮШЕРА К СФЕРЕ СОВРЕМЕННОЙ КОМПЬЮТЕРИЗАЦИИ (НА МОДЕЛИ BIOFEEDBACK)

Введение. В настоящее время в современной медицине накопилось значительное число фактических данных, касающихся психологического и физиологического аспекта действия цвета. Цвет является естественным интегратором физиологических и психических процессов. В современных нейронауках широко используется методика цветowych выборов Люшера. По имеющимся данным, восприятие цвета объективно и универсально, но цветowe предпочтения являются субъективными, и это различие позволяет объективно измерить субъективные состояния с помощью цветowego теста. Тест Люшера основан на предположении о том, что выбор цвета отражает нередко направленность испытуемого на определенную деятельность, настроение, функциональное состояние и наиболее устойчивые черты личности. Зарубежные психологи применяют тест Люшера в целях профориентации при подборе кадров, комплектовании производственных коллективов, при проведении психокоррекционных консультативных осмотров. Результаты цветовой диагностики Люшера позволяют произвести индивидуальную оценку и дать профессиональные рекомендации о том, как можно избежать психологического стресса и патологических состояний, к которым он приводит. Кроме того, тест Люшера предоставляет дополнительную информацию для психотерапии. Сторонники применения теста Люшера утверждают, что он позволяет провести быстрый и глубокий анализ личности на основе информации, полученной при простом ранжировании цветов. Результаты анализа данного теста могут рассматриваться в качестве стартовой точки для выбора адекватной терапевтической стратегии. Тест Люшера в процессе клинической адаптации стал широко применяться во многих лечебных учреждениях, так как выяснилось, что с его помощью существует возможность раннего прогнозирования физиологических, в частности вегетативных, нарушений при соматической патологии. По результа-

там теста исследователи в состоянии определять особенности реакций пациентов на проводимое лечение [1–4].

Существует два варианта теста Люшера: краткий и полный. Наиболее часто при обследовании применяется краткий вариант, где используется набор из восьми цветов: серый (условный номер – 0), синий (1), зелёный (2), красный (3), жёлтый (4), фиолетовый (5), коричневого (6) и чёрного (7). Сама процедура тестирования состоит в упорядочивании цветов испытуемым по степени их субъективной приятности. Тестирование проводится при естественном освещении, однако недопустимо воздействие на таблицу цветов прямого солнечного света. Инструкция предусматривает просьбу отвлечься от ассоциаций, связанных с модой, традициями, общепринятыми вкусами и постараться выбирать цвета только исходя из своего личного отношения. Поскольку выбор цвета основан на бессознательных процессах, он указывает на то, каков человек на самом деле, а не на то, каким он себя представляет или каким бы он хотел быть, как это часто случается при использовании опросных методов.

В этой связи наше внимание привлекла цветовая интерпретация «Способа аутотренинга» (на модели Biofeedback), относительно самокупирования (психологического вытеснения) имеющейся у спортсмена клиники предстартового волнения, которое осуществляется с использованием технологии биоадаптивного регулирования систем (БАРС). В настоящее время понимание биологической обратной связи (Biofeedback) расширилось: это «технология, которая содержит комплекс исследовательских, лечебных и профилактических физиологических процедур, в ходе которых респонденту с помощью внешней цепи обратной связи, преимущественно с помощью микропроцессорной или компьютерной техники, предъявляется информация о состоянии и изменениях тех или иных собственных физиологических процессов и гомеостатических параметров».

В качестве гомеостатического параметра, отражающего наличие или отсутствие волнения, используется состояние церебральной гемодинамики, регистрируемой в установке БАРС и преобразуемой в цветовые регистры: при наличии нарушенных параметров РЭГ сигнал преобразуется в красный цвет на экране монитора, а в процессе уменьшения волнения до полного его исчезновения красный цвет на мониторе компьютера постепенно вытесняется и полностью замещается голубым. Задача аутотренинга заключается в том, чтобы испытуемый в ходе аутотренинга овладел способностью опосредовать с красным цветом имеющуюся субъективную клинику, например, предстар-

тового волнения, нервного напряжение и экспериментально аутотренинговым методом подбирая психоэмоциональные состояния, которые влекут вытеснение красного цвета – символа волнения, взамен которого появляется голубой. Как правило, позитивный результат достигается с 4-го –6-го сеанса, что визуализируется уменьшением площади красного цвета и заменой его на голубой [6,7].

Цель. Основной целью настоящего исследования стало изучение особенностей адаптации индивидуальных предпочтений у спортсменов по цветовым параметрам теста Люшера на БАРС-коррекцию психофизического состояния респондента с разработкой научно-обоснованных практических рекомендаций по стабилизации психоэмоционального состояния.

Материалы и методы исследования. В соответствии с поставленной целью были включены в исследование 27 студентов-спортсменов, которые систематически занимаются легкой атлетикой в Харьковском вузе. Возраст респондентов составлял от 19 до 23 лет, средний возраст составил $21,75 \pm 0,72$. В группу контроля с аналогичными возрастными характеристиками вошли 27 спортсменов, которые проходили БАРС по классической методике. В исследование включались респонденты, давшие «Информированное согласие».

Нами разработана улучшенная модификация данного способа. В связи с тем, что недостатком известной технологии данного метода является то, что символизация отрицательной эмоции, волнующей спортсмена (например, волнение перед соревнованиями) опосредуется у всех испытуемых стандартно и однотипно – на экране монитора – красным цветом (избранным символом «есть влечение»), голубым цветом (символ «нет влечения») и без учета имеющегося у каждого человека цветового предпочтения или цветовой неприязни. Т.е. все респонденты однотипно и недифференцированно должны «бороться» с красным цветом и делать психофизиологические усилия заменить его голубым.

Поэтому, идеей нашего способа явилось предварительное тестирование респондента по методу Люшера с определением предпочитаемого (любимого) цвета и цвета, который вызывает у данного респондента индивидуальные неприязненные ассоциации. Учитывая результаты теста Люшера, в БАРС-тренинг вносится соответствующая коррекция [5].

Результаты. Наш опыт биоадаптивного регулирования систем основывается на использовании портативной системы «БАРС-ПК» (производство «Хартрон», Украина). Как известно, на данном произ-

водстве (научно-техническом объединении) разработанная еще в 70-х годах БАРС-система была предназначена и использовалась для биоадаптивного тренинга в программах подготовки космонавтов. В ней используется Рэоэнцефалографический интегральный показатель, т.е. состояние мозгового кровообращения и двухцветная визуальная шкала, динамика которой в реальном времени характеризует количественную и качественную составляющие кислородной обеспеченности мозга. Известно использование «БАРС» космической медицине, психиатрии, наркологии, неврологии, спортивной медицине и педагогике. Здоровых тренируют, чтоб сохраняли здоровье, а больных учат быть здоровыми за счет личного позитивного ресурса, а не за счет лекарств.

Каждый раз при запуске системного файла BARS.EXE программно устанавливается зеленый цвет верхней и красный цвет нижней управляемых полос визуального изображения экрана (ВИЭ), что отражается цветом табло соответствующих кнопок цвета. Перед началом работы предусмотрен исходно фиксированный («по умолчанию») цвет полос ВИЭ из меню КНОПОК ЦВЕТА, верхней (крайней правой) – ГОЛУБОЙ, нижней (крайней правой) – КРАСНЫЙ, сохраняется в процессе работы до очередного перезапуска программы файла BARS.EXE.

Вместе с тем, новая портативная система «БАРС-ПК» за счет имеющегося в компьютерной программе набора тестовых цветов, позволяет оператору или самому респонденту выбирать и выставлять цвета-таргеты на визуальном двухполосном экране в соответствии с результатами тестирования по цветовому тесту Люшера. Исходное состояние цветового двухполосного ВИЭ: в начале каждой полосы экрана расположены вертикальные столбики соответствующего цвета шириной 0,5 деления визирной шкалы.

Формулу адаптации теста Люшера к сфере современной компьютеризации (на модели Biofeedback) мы сформулировали следующим образом. Способ купирования у спортсменов отрицательного эмоционального фона предстартового периода (усиливающегося по мере приближения ответственного соревнования) в форме волнения, нервного напряжения, снижения настроения с использованием метода биоадаптивного регулирования систем, программа которого технологически установлена на стандартную цветовую антиподную пару (красный цвет на экране монитора психокоррекционно ассоциируется (символизируется) с клинически идентифицируемыми признаками волнения а голубой – отсутствие волнения), респондент получая сеансы биоадаптивного регулирования, осваивает аутотренировочное вытес-

нение на мониторе красного цвета и замену его на голубой), отличающийся тем, что с целью повышения эффективности и сокращения сроков тренинга, предварительно тестом Люшера определяют наиболее приятный и наиболее неприятный (нелюбимый, отвергаемый) для респондента цвет и данные цвета в программе БАРС выставляют как цвета, символизирующие, соответственно, наличие и отсутствие волнения. БАРС-психокоррекция в дальнейшем считается успешной если, после проведенного БАРС-тренинга, респондент может быстро избавляться от волнения, воспроизводя освоенные им психофизиологические навыки без аппарата БАРС (например, купирующее волнение глубокие медленные вдохи с закрытыми глазами, ритмические напряжения мышц брюшного пресса, определенные представления цветов системы БАРС). Суммированные результаты исследования в двух группах респондентов представлены в табл. №1.

Таблица 1. – Сравнительные результаты БАРС-эффектов коррекции психоэмоционального состояния при использовании традиционного и предложенного нового способа

Способ	Количество наблюдений n	На каком сеансе достигнута способность полного вытеснения цвета, который символизирует волнение у спортсмена										
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Традиционный	абс	27			2	5	7	2	3	5	3	
	%	100,0			7,4	18,5	25,9	7,4	11,1	18,5	11,1	
Предложенный новый	абс	27	2	4	8	10	3					
	%	100,0	7,4	14,8	29,6	37,0	11,1					

Из приведенных данных видно, что предложенный способ практически в 2 раза повышает результативность тренинга биологической обратной связи с адаптированным тестом Люшера.

Выводы. Таким образом, разработанный нами модификация коррекции психоэмоционального состояния и купирования явлений в форме волнения и перенапряжения у спортсменов является патогенетически обоснованным, учитывает имеющиеся у каждого человека цветовые предпочтения или цветовую неприязнь. Полученные данные дают возможность эффективнее планировать и совершенствовать процесс спортивной подготовки в системе коррекционных БАРС-систем и свидетельствуют, что адаптация теста Люшера к сфере компьютеризированных программ более эффективна, чем стандартная цветовая антиподная пара (красный-голубой). Как результат быстрее наступает

состояние успокоения, снимается ощущаемая до сеанса психоэмоциональная нагрузка, что воспроизводится освоенными психофизиологическими навыками без аппарата БАРС.

Для объективизации имеющихся состояний нервного напряжения, волнения, сниженного настроения, раздражительности, вялости, предполагается разработать цифровую методику тестирования и мониторинга психоэмоционального состояния в помощь психологу и врачу спортивной команды.

Список литературы: 1. Зайцев В.П., Марченко В.А., Ермаков С.С., Сосин И.К., Журид С.Н., Манучарян С.В., Абдула А.Б., Олейник Н.А., Крамской С.И., Гончарова Е.Ю., Чуев Ю.Ф., Федий И.А., Постников С.В., Шпак В.В., Васильева М.Н. Врачебно-педагогические наблюдения во время учебно-тренировочных занятий: коллективная монография. – Харьков, ХГАФК, 2013. – 404 с. 2. Руководство по использованию восьмицветового теста Люшера / Сост. О.Ф. Дубровская. – М.: «Когито-Центр», 2005. – 63 с. 3. Базыма Б.А. Цвет и психика. Монография. ХГАК. – Харьков, 2001. – 172 с. 4. Собчик П.Н. Метод цветových выборов – модификация восьмицветового теста Люшера: практическое руководство. – СПб.: Речь, 2007. – 128 с. 5. Патент на корисну модель № 75275. «Спосіб професора І.К. Сосіна антикревінгового біоадаптивного аутотренінгу при алкогольній залежності» / [Сосін І.К., Романовський О.Г., Горбань А.Є., Чухрієнко К.П., Шаповалова В.О., Волков О.С., Шаповалов В.В., Гончарова О.Ю., Шаповалов В.В., Шаповалов В.В. (мол), Чуєв Ю.Ф., Друзь О.В., Сквіра І.М., Осипов О.А., Агапов Д.О.]; заявник і патентовласник Харк. мед. акад. післядип. освіти. – № u201206044; заявл. 21.05.2012; опубл. 26.11.2012, бюл. № 22/2012. 6. Воробьева Т.М., Берченко О.Г. Значение биоадаптивного управления в механизмах восстановления когнитивных процессов при алкоголизации. – Наркология, № 4, 2010. – С. 34–41. 7. Плоткин Ф.Б. Биологическая обратная связь и ее применение в аддиктологии. – Наркология, № 4, 2010. – С. 102–113.

Bibliography (transliterated): 1. Zaytsev V.P., Marchenko V.A., Ermakov S.S., Sosin I.K., Zhurid S.N., Manucharyan S.V., Abdula A.B., Oleynik N.A., Kramskoy S.I., Goncharova E.Yu., Chuev Yu.F., Fediy I.A., Postnikov S.V., Shpak V.V., Vasileva M.N. Vrachebno-pedagogicheskie nablyudeniya vo vremya uchebno-trenirovochnyih zanyatiy: kollektivnaya monografiya. – Harkov, HGAFK, 2013. – 404 s. 2. Rukovodstvo po ispolzovaniyu vosmitsvetovogo testa Lyushera / Sost. O.F. Dubrovskaya. – M.: "Kogito-Tsentr", 2005. – 63 s. 3. Bazyima B.A. Tsvet i psihika. Monografiya. HGAK. – Harkov, 2001. – 172s. 4. Sobchik P.N. Metod tsvetovyih vyborov — modifikatsiya vosmitsvetovogo testa Lyushera : prakticheskoe rukovodstvo. — SPb. : Rech, 2007. – 128 s. 5. Patent na korisnu model # 75275. «Sposib profesora I.K. Sosina antikrevingovogo bioadaptivnogo autotreningu pri alkoholny zalezhnosti» /

[Sosin I.K., Romanovskiy O.G., Gorban A.E., ChuhrIEnko K.P., Shapovalova V.O., Volkov O.S., Shapovalov V.V., Goncharova O.Yu., Shapovalov V.V., Shapovalov V.V. (mol), ChuEv Yu.F., Druz O.V., Skvira I.M., Osipov O.A., Agapov D.O.]; заявник і патентовласник Hark. med. akad. plslyadip. osvlti. – # u201206044; заявл. 21.05.2012; опубл. 26.11.2012, byul. # 22/2012. 6. Vorobeve T.M., Berchenko O.G. Znachenie bioadaptivnogo upravleniya v mehanizmah vosstanovleniya kognitivnyih protsessov pri alkogolizatsii. – Narkologiya, #4, 2010. – S. 34–41. 7. Plotkin F.B. Biologicheskaya obratnaya svyaz i ee primeneniye v addiktologii. – Narkologiya, #4, 2010. – S. 102–113.

I. K. Sosin, Yu. F. Chuev, O. Yu. Goncharova, O. S. Volkov

ІННОВАЦІЙНІ РОЗРОБКИ В ГАЛУЗІ АДАПТАЦІЇ ТЕСТА ЛЮШЕРА ДО СФЕРИ СУЧАСНОЇ КОМП'ЮТЕРИЗАЦІЇ (НА МОДЕЛІ BIOFEEDBACK)

Розроблено спосіб купірування у спортсменів негативного емоційного фону передстартового періоду в формі хвилювання, нервового напруження, з використанням методу біоадаптивного регулювання систем, програма якого технологічно встановлена на кольорну антиподну пару. Кольорові параметри визначалися за допомогою тесту Люшера: найбільш неприємний і приємний для респондента колір в програмі БАРС виставлявся як символізуючий, відповідно, наявність і відсутність хвилювання. БАРС-психокорекція надалі вважається успішною, якщо після проведеного БАРС-тренінгу, респондент може швидко позбавлятися від хвилювання, відтворюючи освоенні їм психофізіологічні навички без апарату БАРС (наприклад, купірують хвилювання глибокі повільні вдихи з закритими очима, ритмічні напруження м'язів черевного преса, певні уявлення кольорів системи БАРС).

Ключові слова: тест Люшера, біоадаптивне управління, Biofeedback, спортсмени, хвилювання, тренінг.

I. K. Sosin, Yu. F. Chuev, E. Yu. Goncharova, A. S. Volkov

ИННОВАЦИОННЫЕ РАЗРАБОТКИ В ОБЛАСТИ АДАПТАЦИИ ТЕСТА ЛЮШЕРА К СФЕРЕ СОВРЕМЕННОЙ КОМПЬЮТЕРИЗАЦИИ (НА МОДЕЛИ BIOFEEDBACK)

Разработан способ купирования у спортсменов отрицательно-эмоционального фона предстартового периода в форме волнения, нервного напряжения, с использованием метода биоадаптивного регу-

лирования систем, программа которого технологически установлена на цветовую антиподную пару. Цветовые параметры определялись с помощью теста Люшера: наиболее неприятный и приятный для респондента цвет в программе БАРС выставлялся как символизирующий, соответственно, наличие и отсутствие волнения. БАРС-психокоррекция в дальнейшем считается успешной, если после проведенного БАРС-тренинга респондент может быстро избавляться от волнения, воспроизводя освоенные им психофизиологические навыки без аппарата БАРС (например, купирующее волнение глубокие медленные вдохи с закрытыми глазами, ритмические напряжения мышц брюшного пресса, определенные представления цветов системы БАРС).

Ключевые слова: тест Люшера, биоадаптивное управление, Biofeedback, спортсмены, волнение, тренинг.

I. K. Sosin, Yu. F. Chuiev. E. Yu. Goncharova

**INNOVATION DEVELOPMENTS
IN THE FIELD OF LÜSCHER TEST ADAPTATION
TO THE UP-TO-DATE COMPUTERIZATION
(ON THE BIOFEEDBACK MODEL)**

The procedure for stopping negative emotional background at prestarting period in sportsmen which is expressed as an excitement or nervous strain, with the usage of bioadaptive system regulation, the program of which is set technologically on the color antipodal pair, has been developed. The color parameters were determined with Luscher test: the color which is marked as the most unpleasant and the most pleasant for the respondent in the BARS program was set as a symbol of presence or absence of excitation, correspondingly. The BARS psychocorrection is later on considered as a successful one if after the performed BARS-training the respondent could quickly get rid of excitement, reproducing the acquired psychophysiological skills with no BARS device available (e.g., stopping the excitement with deep slow inspirations with closed eyes, rhythmical contractions of abdominal muscles, definite ideas of colors in the BARS system).

Key words: Luscher test, bioadaptive control, Biofeedback, athletes, excitement, training.

Стаття надійшла до редакції 03.05.2016

УДК 378.147

*С. В. Умеренкова, И. С. Алексейчук
г. Краматорск, Украина*

**ОСОБЕННОСТИ ВНЕДРЕНИЯ ДИСТАНЦИОННОГО
ОБУЧЕНИЯ
В МЕДИЦИНСКОМ ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ**

Общий прогресс технологий коммуникаций (особенно развитие дешевого книгопечатания и стандартизированной почты, возможности радио, телевидения, компьютеров и интернета) привел к трем качественным изменениям в высшей школе на протяжении последних полутора веков. Это были феномены экстерната, заочного образования, а позже – мультимедийного дистанционного, технологии которых постоянно совершенствовались на протяжении второй половины XX века.

Резко возросший за последние годы спрос на подобного рода образовательные услуги диктуется реалиями современной жизни: все большему количеству специалистов необходимо получить дополнительно то или иное специализированное образование, либо конкретные дополнительные знания, умения и навыки, подтвержденные соответствующими сертификатами [2].

Актуальность проблемы определяется социальным заказом на массовое мультимедийное дистанционное обучение, позволяющее быстро обучать и переобучать сотни тысяч специалистов. Большое количество работ посвящено изучению такой инновационной образовательной технологии как дистанционное обучение. В Украине также есть работы, посвященные использованию платформ дистанционного обучения (исследования В. Валуйского, И. Малюковой, М. Львова и др). П.А. Голобородько, И.А. Коржик, А.А. Кузнецов, А.П. Толстобров изучают дистанционное обучение с использованием системы Moodle, Н.Н. Куссуль, А.Н. Лавренюк, А. Сидоренко, С.В. Скакун исследуют возможности использования платформы LearningSpace в дистанционном обучении [1]. На сегодняшний день в мире существует значительное количество платформ для организации электронного обучения, среди которых можно выделить Open edX и Moodle.

Целью данной работы является сравнительная характеристика платформ дистанционного обучения, внедрение технологии дистан-

ционного обучения в учебный процесс Донецкого национального медицинского университета, изучение её преимуществ и недостатков.

Различные комбинации форм высшего образования, наряду с традиционными методиками, которые уже сейчас можно обозначить, как «образование, получаемое при личном контакте с преподавателем на расстоянии вытянутой руки», позволили трем десяткам ВУЗов Украины, ранее располагавшимся в Крыму и в отдельных регионах Донецкой и Луганской областей, переехать в другие регионы и начать занятия по новым юридическим адресам, физически не используя фонды собственных библиотек. Важно отметить, что компьютерная грамотность и техническая оснащенность более 40 тыс. студентов и нескольких тысяч преподавателей таких переехавших ВУЗов не оказались лимитирующей стадией (тормозом) упомянутых трансформаций. Авторы интерпретируют это как яркую и результативную демонстрацию возможностей современных компьютерных технологий. В то же время, результаты так называемой «оцифровки» (дублирование содержания учебной литературы, выпускаемой на традиционных бумажных носителях, соответствующими электронными формами), выполнявшееся во всем мире на протяжении последних десятилетий, формировали лимитирующие стадии обсуждаемых трансформаций. Авторы полагают, что этот этап в развитии высшей школы уже закончился, и в ближайшие два года критичными будут умения и навыки преподавателей по освоению различных электронных систем управления обучением.

На сегодняшний день существует большое количество программных продуктов, позволяющих автоматизировать процесс обучения. Проблема выбора платформы, на которой будет построена виртуальная обучающая среда является ключевой и этот выбор зависит от целого ряда факторов: какие требования предъявляются к среде, какие функциональные характеристики должны присутствовать, на каких пользователей ориентирована среда, и, что немаловажно, какими средствами нужно обладать для приобретения и поддержки требуемой платформы [2]. Университет, который предоставляет дистанционное образование своим студентам, сам выбирает платформу, которая больше всего ему подходит. Например, одной из наиболее распространенных в нашей стране является система Moodle. Это название является аббревиатурой от английского Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment, что в переводе обозначает «модульная объектно-ориентированная динамическая обучающая среда». Система Moodle является свободно распространяемым веб-приложением, с помощью

которого можно создавать сайты для онлайн-обучения, включая «Электронный деканат» и т.п.

В 2013 году был открыт доступ к исходным кодам платформы онлайн-обучения Open edX, основанной Массачусетским технологическим институтом и Гарвардским университетом. Платформа Open edX составила конкуренцию доступной и широко распространённой системе Moodle, которая эксплуатируется более 10 лет и воспринимается преподавателями как испытанное и доступное средство. Эти две платформы представляют как бы два полюса в пространстве возможностей: Moodle позволяет приобретать первый опыт дистанционного обучения отдельным структурным подразделениям, в то время, как Open edX даёт возможность всему учебному заведению перейти на качественно новый системный уровень развития, что требует большой подготовительной работы.

Выводы. Используя опыт зарубежных и отечественных преподавателей, активно применяющих методику дистанционного обучения, кафедра философии, социально-гуманитарных дисциплин, иностранных языков, украинского и латинского языка Донецкого национального медицинского университета (г. Краматорск) разрабатывает свой дистанционный курс «Латинский язык и медицинская терминология». Опыт освоения системы Moodle отечественными преподавателями различных специальностей (филологами, экономистами, различными представителями технических направлений), анализ литературы по этой теме и личный опыт авторов по разработке курса «Латинский язык и медицинская терминология» дают основания утверждать, что для первого знакомства с системой разработчикам необходимо затратить минимум 30 часов на одного исполнителя. В то же время, наполнение оболочек системы Moodle конкретным контентом, проверка и тестирование конечного продукта бета-тестерами, а также её опытные испытания на группах студентов в реальных учебных условиях требуют минимум 1–1,5 лет работы двух преподавателей.

Следует отметить, что технологии дистанционного обучения развиваются быстрыми темпами во всём мире, на сегодняшний день созданы тысячи различных программных продуктов для поддержки электронного обучения [3]. Любая выбранная для организации дистанционного обучения платформа будет иметь свои достоинства и недостатки, а эффективность её использования будет зависеть от умения использовать все существующие возможности и функции системы.

Перспективы дальнейших работ мы видим в разработке интерактивных учебников по иным предметам для более широкого и

системного внедрення технології дистанційного навчання в навчальний процес ДонНМУ.

Список літератури: 1. Дуніна І.М. Платформи дистанційного навчання в університетах Франції / І.М. Дуніна [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?_C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nvd_2011_4_7.pdf 2. И.Б. Готская, В.М. Жучков, А.В. Кораблев. Аналитическая записка «Выбор системы дистанционного обучения» / И.Б. Готская, В.М. Жучков, А.В. Кораблев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ra-kurs.spb.ru/2/0/2/1/?id=13> 3. Организация дистанционного навчання. Створення електронних навчальних курсів та електронних тестів: Навчальний посібник / В.В. Вишнівський, М.П. Гніденко, Г.І. Гайдур, О.О. Ільїн. – К.: ДУТ, 2014. – 140 с.

Bibliography (transliterated): 1. Dunina I.M. Platformy dystantsiinoho navchannia v universytetakh Frantsii / I.M. Dunina [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?_C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nvd_2011_4_7.pdf 2. I.B. Gotskaya. V.M. Zhuchkov. A.V. Korablev. Analiticheskaya zapiska «Vybor sistemy distantsionnogo obucheniya» / I.B. Gotskaya. V.M. Zhuchkov. A.V. Korablev [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupa : <http://ra-kurs.spb.ru/2/0/2/1/?id=13> 3. Orhanizatsiya dystantsiinoho navchannya. Stvorennia elektronnykh navchal'nykh kursiv ta elektronnykh testiv: Navchal'nyy posibnyk / V.V. Vyshniv's'kyu, M.P. Hnidenko, H.I. Haydur, O.O. Il'yin. – K.: DUT, 2014. – 140 s.

С. В. Умеренкова, И. С. Алексейчук

ОСОБЕННОСТИ ВНЕДРЕНИЯ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ В МЕДИЦИНСКОМ ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

В статье рассмотрены и проанализированы основные элементы, преимущества и недостатки дистанционного образования; рассматривается использование платформ Moodle и Open edX как виртуальной учебной среды для изучения латинского языка, преимуществами которых являются свободный и бесплатный доступ, большое количество видов деятельности, которые повышают мотивацию и заинтересованность студентов. Личный опыт авторов дает основание утверждать, что для первого знакомства с системой Moodle необходимо затратить минимум 30 часов на одного исполнителя, но наполнение оболочек системы Moodle конкретным контентом, проверка и тестирование конечного продукта, а также её испытания на группах студентов требуют минимум 1–1,5 лет работы двух преподавателей.

Ключевые слова: дистанционное обучение, EdX, Moodle, платформа, курсы, виртуальная учебная среда.

С. В. Умеренкова, И. С. Алексейчук

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В МЕДИЧНОМУ ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті розглянуті і проаналізовані основні елементи, переваги і недоліки дистанційного навчання; розглядається використання платформ Moodle і EdX як віртуального навчального середовища для вивчення латинської мови, перевагами яких є вільний і безкоштовний доступ, легкість у використанні, велика кількість видів діяльності, які підвищують мотивацію і зацікавленість студентів. Особистий досвід авторів дає підстави стверджувати, що для першого знайомства із системою Moodle необхідно затратити мінімум 30 годин. У той же час, наповнення оболонок системи Moodle конкретним контентом, перевірка і тестування кінцевого продукту, а також її випробування на групах студентів вимагають мінімум 1-1,5 року роботи двох викладачів.

Ключові слова: дистанційне навчання, EdX, Moodle, платформа, курси, віртуальне навчальне середовище.

S. V. Umerenkova, I. S. Alekseychuk

THE PECULIARITIES OF INTRODUCTION OF DISTANCE LEARNING IN MEDICAL INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION

The main elements advantages and shortcomings of distance educations have been considered and analysed in the article. The article deals with using the platforms Moodle and EdX as a virtual learning environment for teaching and learning Latin. Their main advantages are open and free access, userfriendliness, a lot of activity types aimed at improving motivation and interest of students. The personal experience of the authors gives grounds to assert that for the first acquaintance with the Moodle system, you must spend at least 30 hours per one person, but filling of the Moodle system shells with specific content, checking and testing of the final product, as well as its test on the group of students require at least one or one and a half year of two teachers' work.

Key words: distance learning, EdX, Moodle, platform, course, virtual learning environment.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2016

До уваги авторів щоквартального збірника наукових праць

«ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ»:

Головна мета видання – надати можливість опублікувати наукові праці та статті викладачам, науковим співробітникам, аспірантам і здобувачам наукового ступеня, а також поширити можливості обміну науково-практичною інформацією з філософії, психології, педагогіки, соціології та теорії і практики соціального управління.

До друку приймаються статті за такими науковими напрямками:

- ❖ проблеми формування національної управлінської гуманітарно-технічної еліти;
- ❖ сучасна філософія освіти;
- ❖ освіта і культура;
- ❖ педагогічна майстерність;
- ❖ синергетика соціальних процесів;
- ❖ психолого-педагогічні проблеми формування особистості;
- ❖ гуманітарні та культурологічні аспекти підготовки фахівців;
- ❖ проблеми професійної освіти;
- ❖ формування педагога вищої школи XXI століття;
- ❖ сучасні технології підготовки майбутніх фахівців;
- ❖ проблеми формування політичної еліти;
- ❖ теорія і практика соціального управління;
- ❖ проблеми формування особистості менеджера вищого та середнього рівнів.

Матеріали, подані до друку, повинні бути підготовлені на IBM сумісному комп'ютері і подаватися у друкованому вигляді на диску CD-RW, CD-R. Текст повинен бути набраний у редакторі MS Word for Windows.

Допускається пересилка статей електронною поштою.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

- ❖ загальний обсяг – від 4 до 7 сторінок;
- ❖ розмір аркуша – А-4 (210 x 297 мм);
- ❖ ліве, верхнє, праве та нижнє поля – 25 мм;
- ❖ рекомендований шрифт – Times New Roman Суг;
- ❖ розмір шрифту – 12;
- ❖ міжрядковий інтервал – 1.

Статті, оформлені з порушеннями правил, редколегією не розглядаються.

ПОРЯДОК РОЗТАШУВАННЯ МАТЕРІАЛУ

- ❖ безпосередньо під верхньою межею зліва **ВЕЛИКИМИ ЛІТЕРАМИ НАПІВЖИРНИМ ШРИФТОМ ДРУКУЄТЬСЯ** УДК статті;
 - ❖ через рядок по правому краю друкуються курсивом прізвища авторів та ініціали, через кому з нового абзацу місто та країна;
 - ❖ через рядок по центру напівжирним шрифтом **ВЕЛИКИМИ ЛІТЕРАМИ** друкується назва статті;
 - ❖ через рядок з відступом (1,25 см) друкується текст статті, відформатований по ширині рядка;
 - ❖ перед і після формул і рівнянь має бути пропущений один рядок від тексту з інтервалом 1;
 - ❖ номери формул і рівнянь мають бути вирівняними по правому краю;
 - ❖ розмір шрифту формул і рівнянь для основного тексту – 14 пт.;
 - ❖ рисунки, схеми і графіки мають бути виконані у чорно-білому варіанті;
 - ❖ через один рядок друкується список літератури, оформлений згідно з вимогами ДСТУ та відповідно до Бюлетеню ВАК № 3,2008 **та його транслітерація**;
 - ❖ через рядок з відступом (1,25 см) друкуються анотації: українською, російською й англійською мовами. Порядок анотацій:
 - ініціали та прізвища авторів (посередині рядка);
 - через рядок з відступом (1,25 см) великими літерами посередині назва статті;
 - через рядок з відступом (1,25 см) друкується текст анотації.
- До статей, що надсилаються до друку, повинна додаватися рекомендація (рецензія).
- Статті, що рекомендовані до друку членами редколегії збірника, рецензії не потребують.

УМОВИ ПУБЛІКАЦІЇ

Статті, оформлені згідно з Правилами, надсилаються авторами на адресу:

61002, Харків, вул. Фрунзе, 21, НТУ “ХПІ”, редколегія збірника «**Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти**». Головному редакторові проф. О.Г. Романовському.
Електронна адреса: romanovskiy_khpi@mail.ru

podbutskaya_nina@ukr.net
Телефон: (057) 700-40-25, (05) 707-68-60, (057) 707-64-90
050-98-56-304 – канд. пед. наук Підбуцька Ніна Вікторівна
Про прийняття рішення щодо публікації статті та умови оплати автори повідомляються після їхнього запиту

ЗМІСТ

І РОЗДІЛ

КОНЦЕПЦІЯ ПЕДАГОГІКИ ДОБРА І. А. ЗЯЗЮНА ЯК ОСНОВА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

Сокол Є. І. Нове педагогічне мислення у вимірах академіка І.А. Зязюна і освітній практиці НТУ «ХП».....	3
Биков В. Ю., Лещенко М. Цифрова гуманістична педагогіка відкритої освіти.....	17
Кузьмінський А. І. Гуманітарно-екзистенційна педагогіка академіка І.А. Зязюна.....	46
Лаврінченко О. А. Естетичні цінності у людиноцентристській філософії І.А. Зязюна.....	55
Ничкало Н.Г. Скарбинаукової спадщини академіка Івана Зязюна.....	64
Романовський О. Г. Ідеї академіка І.А. Зязюна у системі підготовки українських лідерів нового покоління.....	82
Семенова А. В. Удосконалення ціннісного виміру досвіду суб'єктів педагогічної дії у контексті науково-педагогічних ідей І.А. Зязюна.....	90
Сущенко Р. В. Культурологічні орієнтири формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту в світлі педагогічних ідей І.А. Зязюна.....	103
Пономарьов О. С. Доброзичлива вимогливість педагогіки.....	115
Фурманець Б. І. Педагогічно-психологічні аспекти формування «Я»-концепції в учінні академіка І.А. Зязюна.....	127
Чеботарьов М. К. Педагогіка добра як основа адаптивного управління навчальним процесом.....	139

ІІ РОЗДІЛ

ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНИХ І ВИСОКОДУХОВНИХ ЛІДЕРІВ-УПРАВЛІНЦІВ ЯК ОДИН З ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТРАНО- ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Гура Т.В., Ріпко І.В. Діяльнісний підхід в контексті вивчення проблеми формування лідерської позиції у майбутніх інженерів.....	146
Ігнатюк О.А., Мартиненко О.М. Вимоги до професійно важливих та особистісних якостей у становленні майбутнього командира керівником та лідером військового підрозділу.....	156

Курбанова Х., Черванева З.А. Педагогический артистизм – составляющая творчества преподавателя.....	170
Михайличенко В. Е., Грень Л. Н. Активность и инициативность – существенные характеристики лидерского потенциала студентов.....	179
Романовський О. Г., Петрова А. В. Формування і розвиток лідерських якостей у студентів психологів під час навчання.....	190
Сегеда Н. А. Постнекласичні смисли професіогенезу викладача-гуманітарія.....	201
Яковенко К. В. Реалізація дуальної системи освіти в підготовці майбутніх фахівців з інформаційних технологій.....	211

ІІІ РОЗДІЛ

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР НАУКИ І ТЕХНІКИ

Волосенко Н. В., Солодовник А. Б. Педагогіка добра І.А. Зязюна як національна педагогіка у ХХІ столітті.....	220
Годзь Н. Б. Освіта та освітяни: династичний принцип передачі професійних соціокультурних чинників.....	225
Городыская О. Н. Человек и техника: поиск компромисса.....	232
Кулиш Ю. А. Мифология в науке: от Платона до современности.....	238
Чаплигін О. К., Сук О. Є. Моральний вибір та науково-технічний і технологічний розвиток.....	248
Черкашина Г. М., Рассоха О. М., Черкашина М. К. До питання екологізації вищої освіти при підготовці фахівців у галузі хімічної технології.....	257

ІV РОЗДІЛ

НОВІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ВІДПОВІДЬ ВИЩОЇ ШКОЛИ НА ВИКЛИКИ ІННОВАЦІЙНОГО ЕТАПУ СВІТОВОГО РОЗВИТКУ

Везиров Т. Г., Абдулаева А. К. Современные педагогические технологии при изучении гуманитарных дисциплин студентами медицинских вузов.....	267
--	-----

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Збірник наукових праць

Випуск 45 (49)

Частина 1

Відповідальний за випуск доцент *Н. В. Підбуцька*

Підп. до друку р. Формат 60 × 84 1/8. Папір Prima Copy
Друк – ризографія. Гарнітура Times. Умов. друк. арк. Обл.-видав. арк.
Наклад 100 прим. Зам. № . Ціна договірна.

НТУ «ХП», 61002, Харків-2, вул. Фрунзе, 21

Видавничий центр НТУ «ХП». Свідоцтво ДК № 116 від 10.07.2000 р.
Друкарня НТУ «ХП», 61002, Харків, вул. Фрунзе, 21

Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю. Інноваційні освітні технології у вищих навчальних закладах.....	273
Дранко А. А. Компоненти педагогічної технології навчання курсантів професійної взаємодії в екіпажах.....	281
Заика Е. В. Релаксационно-медитативные процедуры для студентов: влияние на эмоции и поведение.....	288
Зимовин А. И., Заика Е. В. Рефлексивные технологии в обучении и саморазвитии студентов.....	297
Ігнатюк О. А., Перехрест Н. В. Програма самовдосконалення суб'єктів освітнього процесу.....	310
Керницький О. М., Шалімова І. М. Проблема формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до застосування суб'єкт-суб'єктивної взаємодії у педагогічній діяльності.....	325
Козяр М. М. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології та їх роль в освіті.....	334
Мигущенко Р. П., Панфілов Ю. І. Педагогічний спадок Івана Зязюна – дороговказ модернізації освіти України.....	342
Панченко О. І. Дидактичні аспекти формування професійного мислення майбутнього інженера-мехніка.....	351
Сизикова В. С. Інноваційні педагогічні технології формування професіоналізму майбутнього соціального працівника в процесі фахової підготовки.....	360
Сосин І. К., Чуев Ю. Ф., Гончарова Е. Ю., Коваленко А. Л., Пересадин Н. А., Скалыга И. М. Дидактические парадигмы методов валидного психологического тестирования респондентов пожилого возраста с алкогольной зависимостью.....	373
Сосин І. К., Чуев Ю. Ф., Гончарова Е. Ю., Волков А. С. Инновационные разработки в области адаптации текста Люшера к сфере современной компьютеризации (на модели BIOFEEDBACK).....	382
Умеренкова С. В., Алексейчук И. С. Особенности внедрения дистанционного обучения в медицинском высшем учебном заведении.....	391